UYGARLIĞIN AYAK İZLERİ

KRALLAR VE TANRILAR

CELİL SADIK

Sanat Tarihi

epsilon®

Celil Sadık, 26 Ekim 1991'de Ankara'da doğdu. Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'nden 2016 yılında mezun oldu. Fakülteyi "Bizans Dönemi Ankara'sı" ve "Roma Hamamındaki Bizans Eserleri" adlı çalışmalarla tamamlayan Sadık'ın uzmanlık alanı Bizans ve Batı sanatıyla modern sanatlardır.

Tezi için Ankara'da altmışın üzerinde köy gezerek Bizans Dönemi yerleşkeleri ve eserlerini inceledikten sonra mesleğini seven, bilgilerini daima canlı tutmak isteyen bir sanat tarihçisi olarak "Tarihli Sanat" (www.tarihlisanat.com) adlı bir web sayfası oluşturup makalelerini yayınlamaya başladı. @sanatntarihi rumuzuyla sosyal medya üzerinden paylaşımlar yapan Celil Sadık'ın yüz binlerce sanatsever takipçisi bulunmaktadır.

Ankara ve İstanbul'daki çeşitli sanat galerilerinde seminerler veren Sadık, ressamların hayatlarından Mısır piramitlerine dek pek çok ilgi çekici başlığa dair bilgilerini paylaşıyor ve Türkiye'nin dört bir yanındaki takipçilerine sanat sevgisi aşılamayı sürdürüyor. Yazarın ilk kitabı olan *Uygarlığın Ayak İzleri - Rönesans'tan Barok Döneme Sanat Dehaları* 2019 yılında yayımlanmıştır.

Uygarlığın Ayak İzleri - Krallar ve Tanrılar
Celil Sadık

Yayın Yönetmeni: Aslı Tunç
Yayıma Hazırlayan: Şebnem Soral Tamer
Son Okuma: Tuba Nur Bakaçhan
Kapak Tasarımı: Dilara Şebnem Esendemir - Sömestr Studio
Sayfa Tasarımı: Mert Tamer

1. Baskı: Aralık 2020
ISBN: 978-605-173-812-3

© Celil Sadık, 2020
Bu eser, yayıncısının yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.
© Epsilon Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Baskı ve Cilt:
Ömür Matbaacılık A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi Yakuplu Mah. Birlik Cad. No:20/1
Beylikdüzü 34524 İstanbul TÜRKİYE
Tel: 0212 422 76 00
Faks: 0212 422 46 00
Sertifika no: 47944

Yayımlayan:
Epsilon Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Osmanlı Sok., No: 18/4-5 Taksim/İstanbul
Tel: (212) 252 38 21 Faks: (212) 252 63 98
İnternet Adresi: www.epsilonyayinevi.com
E-posta: epsilon@epsilonyayinevi.com
Sertifika No: 49067

UYGARLIĞIN

AYAK İZLERİ

KRALLAR VE TANRILAR

CELİL SADIK

Epsilon

İÇİNDEKİLER

ZAMANIN EFENDİLERİ: ANTİK MISIR 13

ANTİK MISIR'DA TANRI İNANCI 19
EVREN VE TANRILARIN DOĞUMU 21
EVRENİN YARATILIŞI 21
BÜYÜK TANRILAR 26
Osiris 26
İsis 30
Horus 31
Ra 32
Amon 34
Thoth 35
Sekhmet 36
Maat 37
Anubis 38
Aton (Aten) 39
Bastet 40
MISIR'DA ÖLÜM VE MUMYALAMA 42
MUMYALAMA 45
ANTİK MISIR MİMARİSİ 50
TAPINAKLAR 50
Luksor Tapınağı 53
Karnak (Amon) Tapınağı 55
Hathor Tapınağı 57

Ebu Simbel Tapınağı 59
Horus (Edfu) Tapınağı 62
Medinet Habu Tapınağı 63
KRALİYET MEZARLARI 64
Zoser Mezarı (Basamaklı Piramit) 64
MISIR PİRAMİTLERİ 66
Keops Piramidi 68
Kefren ve Mikerinos Piramitleri 72
SFENKS 73
Firavun Kefren'in Meşhur Sfenksi: Zamanın Bekçisi 75
ANTİK MISIR'DA SANAT 80
HEYKEL 83
Rahip Pinudjem Heykeli 86
Kral ve Kraliçe Heykelleri 87
III. Amonhotep ve Kraliçe Tiye 87
ANTİK MISIR'DA DUVAR RESİMLERİ 88
KABARTMALAR 91
TARİHİ DEĞİŞTİREN ÇOCUK FİRAVUN: TUTANKHAMON 93
TUTANKHAMON'UN LANETİ 103
ANTİK MISIR'DAN SONRA 105
MİLATTAN SONRAKİ DÖNEMLERDE ANTİK MISIR MERAKI 110
NAPOLYON VE BİLİM ORDUSU 115
GİZEMİN DİLİ: HİYEROGLİF 119

HAYAL GÜCÜNÜN EFENDİLERİ: ANTİK YUNAN 121
EVREN VE TANRILARIN ORTAYA ÇIKIŞI 123
Zeus 125
Zeus ve Europa 128
Danae 132
Leda 134
Antiope 136
Ganymedes 138
Callisto 140

DÜNYANIN YEDİ HARİKASINDAN BİRİ:
OLİMPİYA'DAKİ ZEUS HEYKELİ 142
ZEUS'A ADANMIŞ TAPINAKLAR 144
Hera 146
Güzellik Yarışması 151
Athena 158
Apollon 165
Artemis 172
Hermes 175
Ares 179
Ares ve Aphrodite 182
Aphrodite 190
Hestia 195
Poseidon 196
Hades 200
Dionysos 204

ORTAÇAĞDAN MİRAS BİR DÜNYA HARİKASI: AYASOFYA 208
AYASOFYA MOZAİKLERİ 220
I. Justinianus Döneminde Yapılan Mozaikler 221
VI. Leon Mozaiği 222
Güneybatı Giriş Kapısının Üzerindeki Mozaik 225
Apsis Kısmında Bulunan Meryem Ana Ve Çocuk İsa Mozaiği 227
Bema Kemerinde Yer Alan Mozaikler 228
Ana Kubbe Mozaikleri 230
Tympanum Duvarındaki Mozaikler 231
Deesis 231
İmparator II. İoannes Mozaiği 233
IX. Konstantinos Monomakhos ve İmparatoriçe Zoe Mozaiği 235
Ayasofya'nın İçine Gömülü 800 Yıllık Gizem:
Henricus Dandolo'nun Mezarı 236

OKURA KÜÇÜK BİR NOT 238

"Sahip olunması zorunlu tek şey var: Ya yaradılıştan ince bir ruhtur bu ya da bilim ve sanatlar tarafından inceltilmiş bir ruh."

Friedrich Nietzsche

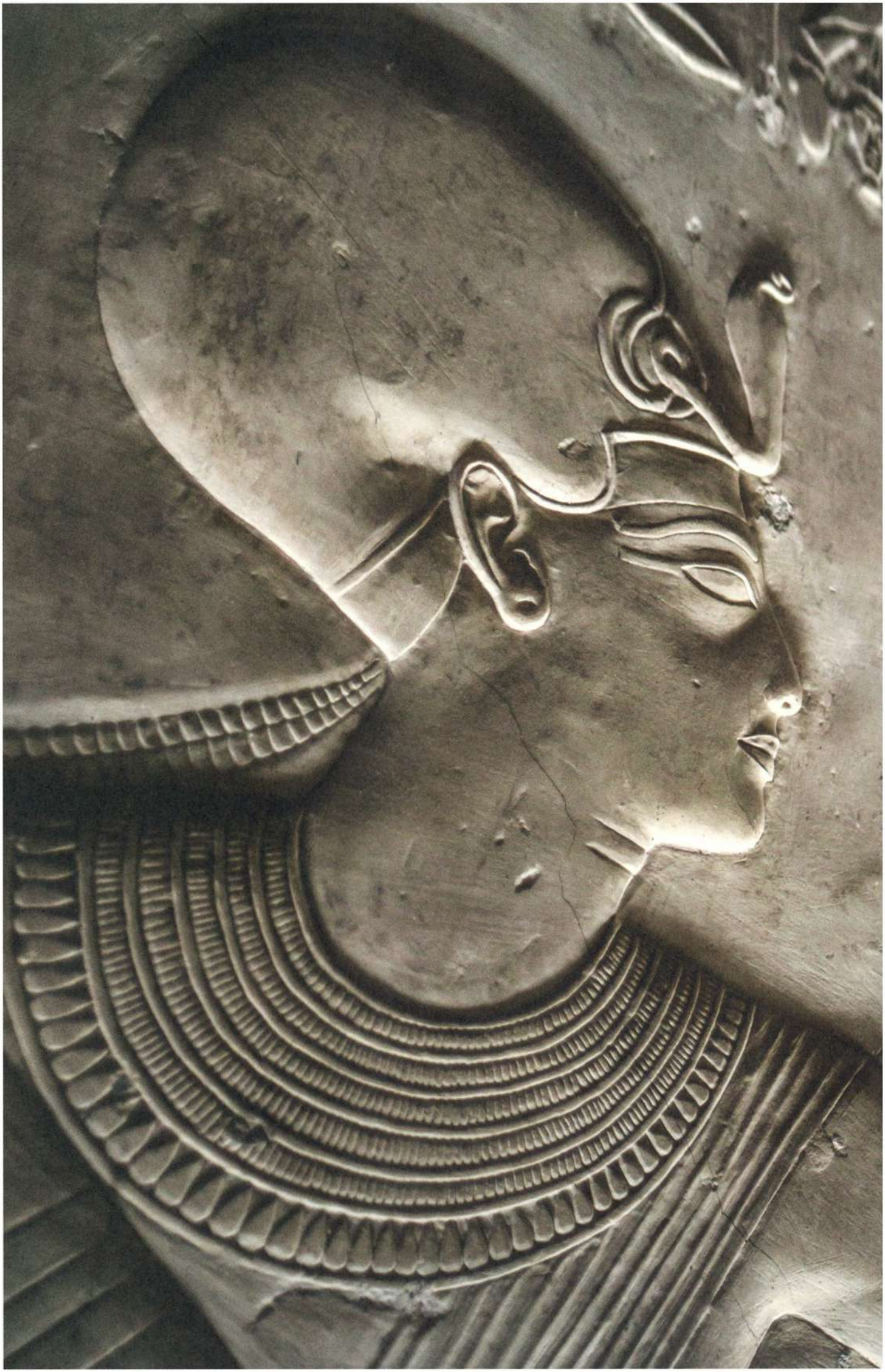

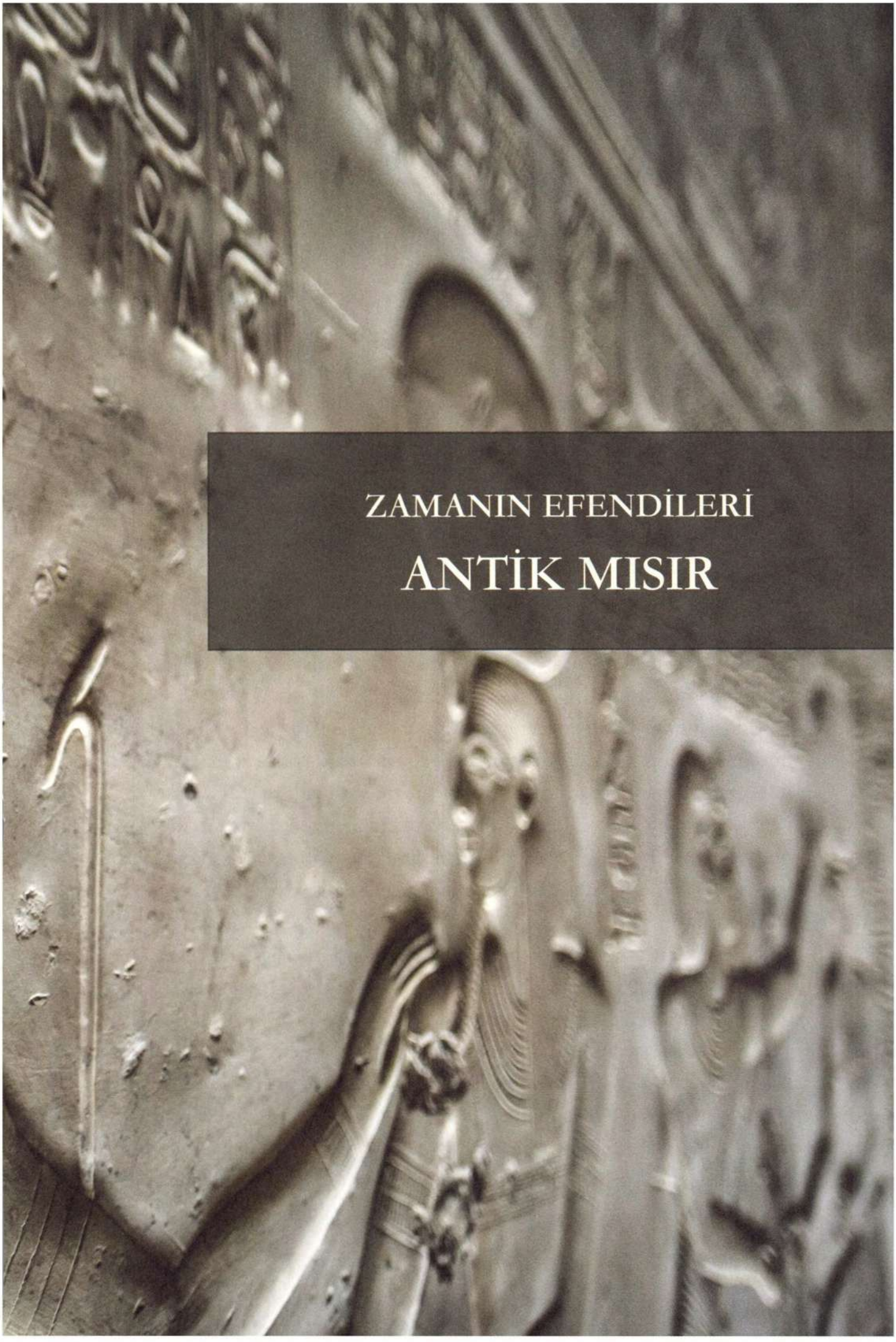

ZAMANIN EFENDİLERİ

ANTİK MISIR

Dünyada sayısız medeniyet önce tüm ihtişamıyla varlık buldu, sonra da yok oldu. Hepsi tarih yazdı, başarıları ve zaferleriyle övündüler. Yunanlar Akhilleus ile birlikte Truva'yı, Büyük İskender Babil'i, Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u, Napolyon Mısır'ı, Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü, Atilla Avrupa'yı, Mısırlılar ise zamanı fethettiler.

Tarih boyunca tüm medeniyetlerin zaferleri o günkü anlamlarını yitirip zamana yenilirken, tek bir medeniyet onu yenmeyi başardı... Mısırlılar, günümüzde arkeologların ve tarihçilerin zamanda yolculuk yapabilmesini sağlayan tek medeniyettir; bilim insanlarına binlerce yıldır çölün ortasında duran ve hiç bozulmamış mezar odalarını, defin eşyalarını ve hayat hikâyelerini bırakmışlardır.

Eski Mısır öyle bir medeniyettir ki sadece yapıları değil, binlerce yıl önce nefes almış insanları bile günümüze pek fazla deforme olmadan gelebilmiştir. Bu, şüphesiz ki zamana karşı alınan en büyük zaferdir. Tüm medeniyetler ve onların yerlileri binlerce yıldır toprağın altında çürüyüp yok olurken, Mısır'ın işçileri bile mumyalanmış, yaşadığımız çağda tekrar gün yüzüne çıkabilmiş, hikâyelerini kendileri anlatabilmiş ve böylece zamanı alt etmişlerdir.

Uygarlık tarihinin en eski medeniyetlerinden biri olan Antik Mısır'ın geçmişi MÖ 3100 yılına dek uzanmaktadır. Bu süreçte otuzdan fazla hanedanlık Mısır medeniyetine hükmetmiştir.

Antik Mısır'ı tanımlamak için tek bir cümle seçmem istenseydi onun kapalı bir kutu olduğunu söylerdim. Bu tespitte coğrafi gerçeklerin payı da büyük olurdu. Zira Nil Nehri ve çöller, onu diğer medeniyetlerden ayırmış ve etkileşimlerini azaltmıştır. Bizimle aynı dünyada yaşamış olmalarına rağmen farklı bir galaksiden gelmiş gibi görünmelerine, benzersiz bir inşa etme ve giyinme anlayışı geliştirmelerine sebep olan da budur.

Ancak ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, onlar da tıpkı bizler gibi inanırlar. Hatta belki de hepimizden daha fazla... Hayatlarının her anında çok güçlü bir din etkisi altındadırlar. Anıtsal yapılarında ya da sanatlarında, gündelik hayatlarında, hatta hayvan sevgilerinde bile din, hayatın en önemli parçasını oluşturur.

Hepimiz ölüm kavramını farklı şekillerde ele alırız. Tüm medeniyetler farklı cenaze törenleri hazırlar. Örneğin, soylu bir Viking iseniz yağlı kütüklerle dolu bir tekneye bindirilirsiniz. Üzerinizde sahip olduğunuz en iyi kıyafetler vardır. Tekne açıklara doğru itilir ve bir okçu, alevli bir okla teknenizi vurur. Böylelikle deniz üzerinde süzülen bir alev topuna dönüşerek, günbatımına doğru son yolculuğunuza yola çıkarsınız.

Her uygarlığın farklı defin ritüelleri vardır. Kimileri ölümden çok korkar defin işlemi de bu korkuyu dindireceğine inanılan yollarla yapılır; örneğin, bazı medeniyetlerde ölen erkek, sevdiği kadınla birlikte gömülür. Kimileri ise onları savaş ve yolculuklar esnasında sırtında taşıyan atlarıyla gömülür. Ancak Mısırlıların ölü gömme gelenekleri ve ölüme bakış açıları oldukça farklıdır. Antik Mısır'da kişi, kendini bildiği an itibariyle ölmek için yaşar ve hayatı boyunca ölüme hazırlanır. Medeniyeti oluşturan herkesin peşinen kabul ettiği tek bir düşünce vardır: Hepsi "ölmek için doğmuştur" ve sonunda "bir gün yeniden doğmak için" öleceklerdir.

Din ve ölüm, hayatlarının her anında onlarla birliktedir. Mitlerini oluştururken etraflarında gördükleri şeylerden etkilenmiş; günlük yaşamlarına, dinlerine ve sanatlarına bunları aktarmışlardır. Toprak, gökyüzü, su, bitkiler, hayvanlar ve insanlar... Bunların her biri isim ve şekil değiştirerek inanışlarının temelini oluşturmuştur. Bu iddiaya verilebilecek en iyi örneklerden biri de Güneş'tir.

Güneş, Antik Mısır uygarlığının en önemli ve en eski dini sembollerinden biridir. Hayatın kaynağı olan bu devasa yıldız, aslında sadece Mısırlılar için değil, pek çok medeniyet için de önemli bir tanrı ve sembol olagelmiştir. İlkel dönemlerden bu yana pek çok uygarlık güneşin hareketlerini izlemiş ve onu yüce bir varlık olarak algılamıştır.

Şimdi, tarih öncesi çağlarda yaşayan bir insan olduğumuzu hayal edelim. Dünya, hayat, kendi bedenimiz ve çevremiz hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz ve her günümüz olağanüstü bir maceradan ibaret. Her an yeni

bitkiler ve hayvanlarla karşılaşabiliriz. Her saniye yeni bir şey keşfedebiliriz. Tüm hayatımız boyunca meraklı ve öğrenmeye aç bebekler gibi dolaşırız. Hastalıklar bizim için bir kabul olur. Karnımız neden ağrıyor? Bedenimiz neden tam olarak istediğimiz gibi hareket etmiyor? Neden kusuyoruz? Belki de tüm bunların nedeni, üstün varlıkların bize yaptıkları büyülerdir? Bu dünyaya ve içindeki her şeye yabancıyız. Bu koşullar altındayken şöyle düşünmekte haklı oluruz: "Yaşadığımız bu yerin sahipleri var... Bizden daha büyük, daha üstün varlıklar!"

Bu düşünceyi biçimlendirdiğimiz an itibariyle soracağımız ilk soru da şu olurdu: "Peki neredeler?" Evet, bir adres belirlemeye çalışırdık çünkü elimizdeki, üstünlüklerini baştan kabul etsek de onları ancak kendimiz gibi hayal edebilecek bir bilgi birikiminden ibaret olurdu. Bizim gibi olmalıydılar. Bize benzemeleri gerekiyordu. Aileleri olmalıydı. Bir anne olmalıydı. Bir baba olmalıydı...

İnsanoğlu her gün yeni bir şey görüp keşfetse de bir noktada bazı şeyler üzerinde daha çok kafa yormaya başlamış olmalı. Elbette Güneş de bunlar içinde en göz alıcısıdır. Yükseliyor, karanlığı yavaş yavaş yok ediyor, tüm kâbuslar ve vahşi gece hayvanları onun gelişiyle saklanıyorlar, her şey yeniden renk buluyor, hava ısınıyor ve hayat her gün yeniden başlıyor...

Güneş'in bu faydalı ve görkemli gücünü gören ilkel insanlar, tıpkı diğer doğa unsurlarına yaptıkları gibi Güneş'i de kişileştirmiş ve ondan bir tanrı yaratmışlardır. Yüce, ilahi ve parlak görüntüsü onları büyülemiş olmalı. Bu özellikleri nedeniyle Güneş sadece Mısır'da değil, dünyanın her yerinde zamanla bir tanrıya dönüşmüştür. Albert Pike, *Morals and Dogma* adlı kitabında bu konudan şu sözlerle bahseder: "*Güneş ilkel insan için bedenlerinin ve doğanın içsel ateşidir. Hayatın, ısının, tutuşanın sahibidir. Onsuz herhangi bir hareket, bir mevcudiyet, bir form mümkün olmayacağı için güneş bütün doğumların etken nedenidir. Güneş yok edilemez, bölünemez ve her yerdedir. İlkel insanlar onun ışığına ve yaratıcı enerjisine duyulan ihtiyacı hissediyorlardı ve hiçbir şey onun yokluğundan daha korkunç olamazdı.*"

Güneş'in yararlı etkileri birçok medeniyet için vazgeçilmezdi ve hayatın temelini oluşturuyordu. Bu sebepledir ki birçok uygarlık tarafından iyilik sembolü hâline getirilmesi zor olmadı. Hindular "Brahma", Yunanlar "Helios", Fenikeliler "Adonai", Persler "Mitra", Kaldeliler "Bel", Mısırlılar ise "Athom", "Amun", "Ptah" ve "Osiris" adı ile onu kişileştirip bir tanrıya

dönüştürdüler. Dolayısıyla gökyüzü gözlemine bir kutsiyet atfedildiğini söylemek mümkün; tam da bu noktada eski çağlarda pek çok medeniyetin rahipleri ve peygamberlerinin astronomi eğitimi aldığını hatırlatmamızda fayda var.

Gözlem teknikleri ilerledikçe ve gözleyenler arttıkça, insanların takip ettiği gökcisimleri arasında Güneş en çok öne çıkan yıldız olmuştu. Kısa bir süre sonra ise tanrıların en büyüğü ve en yücesi konumuna erişti. Hatta Hıristiyanlıktaki "Teslis"* yani "Kutsal Üçleme" olgusunun kökeni de eski Güneş inançlarına dayanmaktadır. Aslına bakarsanız yeryüzündeki birçok inanç, gelenek ve mitolojide üçlü ilah grubuna ya da "kutsal üçleme"ye rastlamak mümkündür. Persler, Hindular ve Babilliler, Hıristiyanlıktan çok daha önce "Teslis" inancına sahiplerdi.

Bu üçleme esasına göre Antik Mısır'da tanrısal üçlemenin en önemli bileşeni olan Güneş, ölümsüzlüğün sembolüydü çünkü her gece ölüyor, ertesi sabah yeniden diriliyordu. Mısır'daki diğer tanrılar ise hayvan başları ve insan vücutlarına sahipti. İlerleyen sayfalarda öne çıkan örnekleri incelerken görebileceğiniz gibi, Mısır'da bu şekilde tasvir edilmiş sayısız tanrı vardı.

* Teslis (Kutsal/İlahi Üçleme): Hıristiyanlık doktrininde Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan üçlü doğasını ifade eden kavramdır. Hıristiyanlıktaki üç ilahî ve birbirinden ayrılamaz varlığı tanımlar. Hıristiyanlığa ilişkin kaynaklarda sıklıkla "Kutsal Teslis" veya "Kutsal Üçleme" şeklinde kullanılır. (y.h.n.)

ANTİK MISIR'DA TANRI İNANCI

Mısır'da tanrı inancının ortaya çıkması ve gelişmesinde iki önemli unsur vardır. Bunlardan biri Güneş diğeri ise Nil Nehri'dir.

Nil, Mısırlılar için hayatın kaynağıdır. Onun suyunu kutsal kabul ederler ve kimi zaman göklerden kimi zaman da yerin altından geldiğine inanırlar. Onlara hayat veren bir diğer unsur olan Güneş ise tarım için büyük önem taşır. Ayrıca az önce bahsettiğimiz hayvan başlı, insan vücutlu tanrıların çok büyük bir bölümünü yine çevre koşulları belirlemiştir. Etraflarında gördükleri hayvanları ve bu hayvanların özelliklerini kutsal kılıp onları tanrılaştırmışlardır. Nil Nehri'nde bulunan timsah ve Mısır çöllerinde sıkça görülen aslan, bu açıdan önemlidir. İnanışa göre bu tanrılar, insanlardan hatta hayattan da önce dünyadadır. İnanılmaz bir güce ve kudrete sahip-

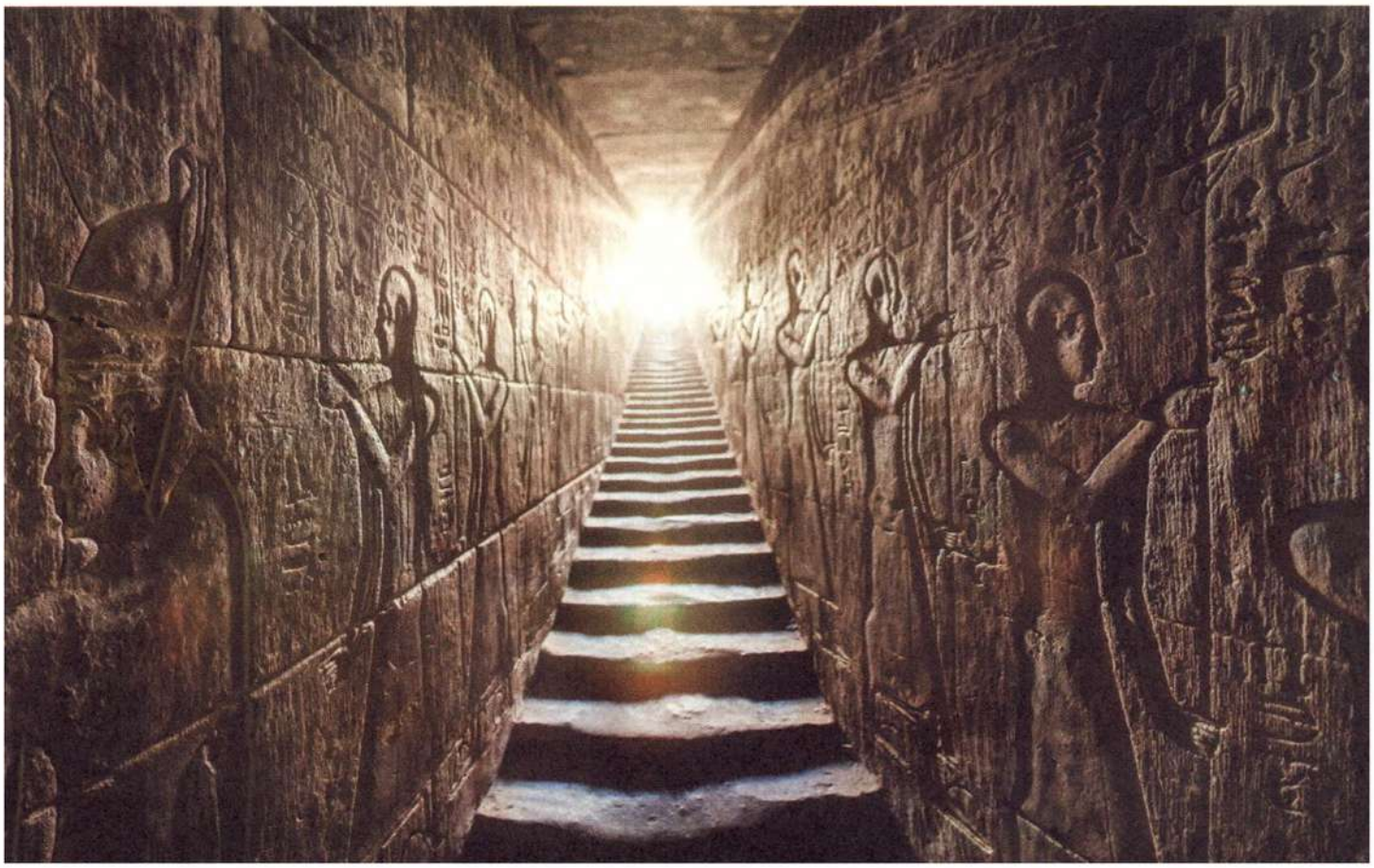

tirler. Dünyadaki tüm işler onlar sayesinde düzgün ilerler. Eğer başınıza felaketlerin gelmesini istemiyorsanız tanrıları kızdırmaktan kaçınmanız gerekir. Bir balıkçı mısınız? Balığınızı tutun, günah işlemeyin, sade bir hayat yaşayın ve tanrıları kızdırmayın. Yoksa Nil Nehri taşar, fırtınalar kopar ve tüm düzen bozulur!

Peki, tanrılarla iyi geçinmek adına onlarla en iyi iletişimi kurabilecek kişi kimdir? Elbette bir firavun. O da bu düzenin bozulmaması için son derece önemlidir çünkü tanrıları memnun edecek kararlar alır ve bunu yaparak aslında herkesi memnun eder. Eğer firavun bir sebepten dolayı bunu yapamayacak durumdaysa bu işten Amon başrahibi sorumludur.

Tanrılar ise her yerdedir ve hepsi bir şeyleri sembolize eder; bazıları güneşin doğuşunu, bazılarıysa batışını. Bazıları ölülerin bazıları da çölde seyahat edenlerin koruyucusudur. Neşe, aşk, savaş gibi pek çok şeyin de bir tanrısı vardır Mısır'da.

Filmlere, kitaplara ve sayısız araştırmaya konu olmuş sıradışı ölüm ritüellerini ise esasen Mısırlıların gündelik hayatı belirlemiştir. Mezar yerlerinde görülen resimler genellikle kişilerin günlük hayatını tasvir etmekte, hayvancılık ve tarım sahneleri göze çarpmaktadır.

Bir Antik Mısırlıdan beklenen, Ölüler Kitabı'nı okuması, dini inançlara göre yaşaması, kimseyi üzmeden, öldürmeden, yalan söylemeden, kısacası günah işlemeden hayatını tamamlamasıdır. Tarif edilen şekilde yaşayıp ölen kişinin kalbi, Ölüm Tanrısı Anubis tarafından bir terazide tartılacaktır. Bir kefeye kişinin kalbi, diğerine de bir tüy yerleştirilecek, adalet terazisinde ağır basan tüy olursa kişi öteki hayata geçebilecektir. Bunu yapmayı başaranlar sonsuza dek mutlulukla yaşamayı ve günlük işleriyle meşgul olmayı sürdürebilecekler; bugünkü tanımıyla "cennet" olarak ifade edebileceğimiz bir yerde, uçsuz bucaksız tarlaların ve bolluğun içinde, hayal edemeyecekleri zevkleri tadacaklardır.

Antik Mısır'da ölüm, yaşam ve sanat kavramlarını inceleyip anlamak için mitolojilerini de iyi bilmemiz gerektiği şüphe götürmez bir gerçek. Bu benzersiz uygarlığa yön vermiş tanrıları tanımak, onların mitleri, tarihi, hatta diğer dinleri nasıl etkilediğini görmemizi de sağlayacak. O hâlde gelin, Antik Mısır tarihinin en önemli tanrı ve tanrıçalarına göz atalım.

EVREN VE TANRILARIN DOĞUMU

EVRENİN YARATILIŞI

Çoğu kültür ve mitolojide olduğu gibi Antik Mısır'da da dünyanın yaratılışına dair efsaneler vardır. "Efsaneler" diyorum, çünkü alışageldiğimiz şekliyle tek bir öykü üzerinden varoluşu anlatmak, bu geniş coğrafyada uzunca

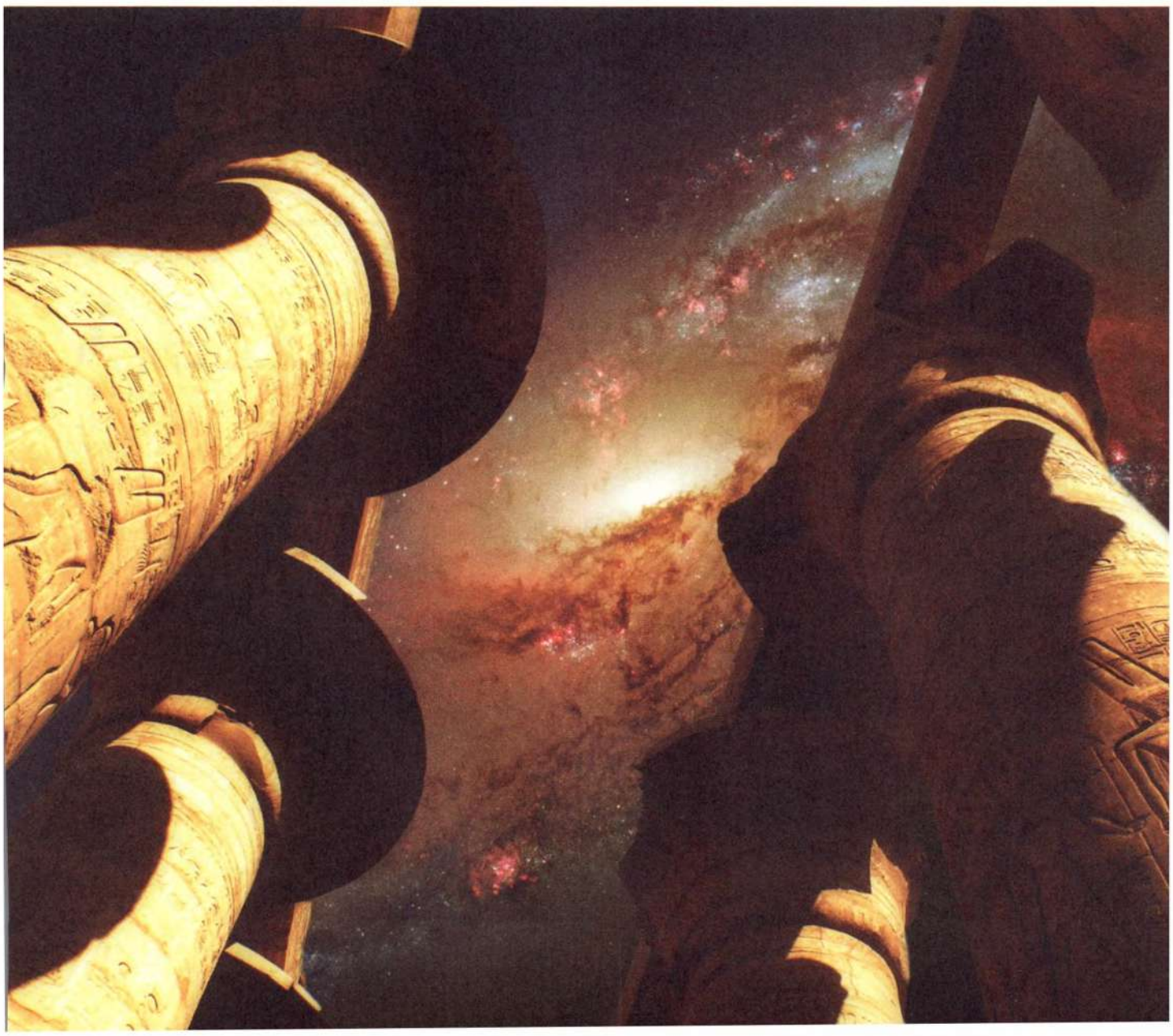

bir süre mümkün değildi. Bu kadim topraklarda bulunan her bölge kendi hikâyesini anlatıyor ve geçerli olan senaryonun o olduğunu düşünüyordu. Neticede ortak bir dil oluşturan bir çözümde karar kıldılar: Evreni yaratmak oldukça büyük bir işti ve bu aşamada sayısız tanrıya iş düşmüştü.

Sonunda fikir birliğine varılan (ya da nihayetinde en çok dile getirilen) efsane, birazdan tanıtacağımız büyük tanrıların soy ağacını da çizmektedir.

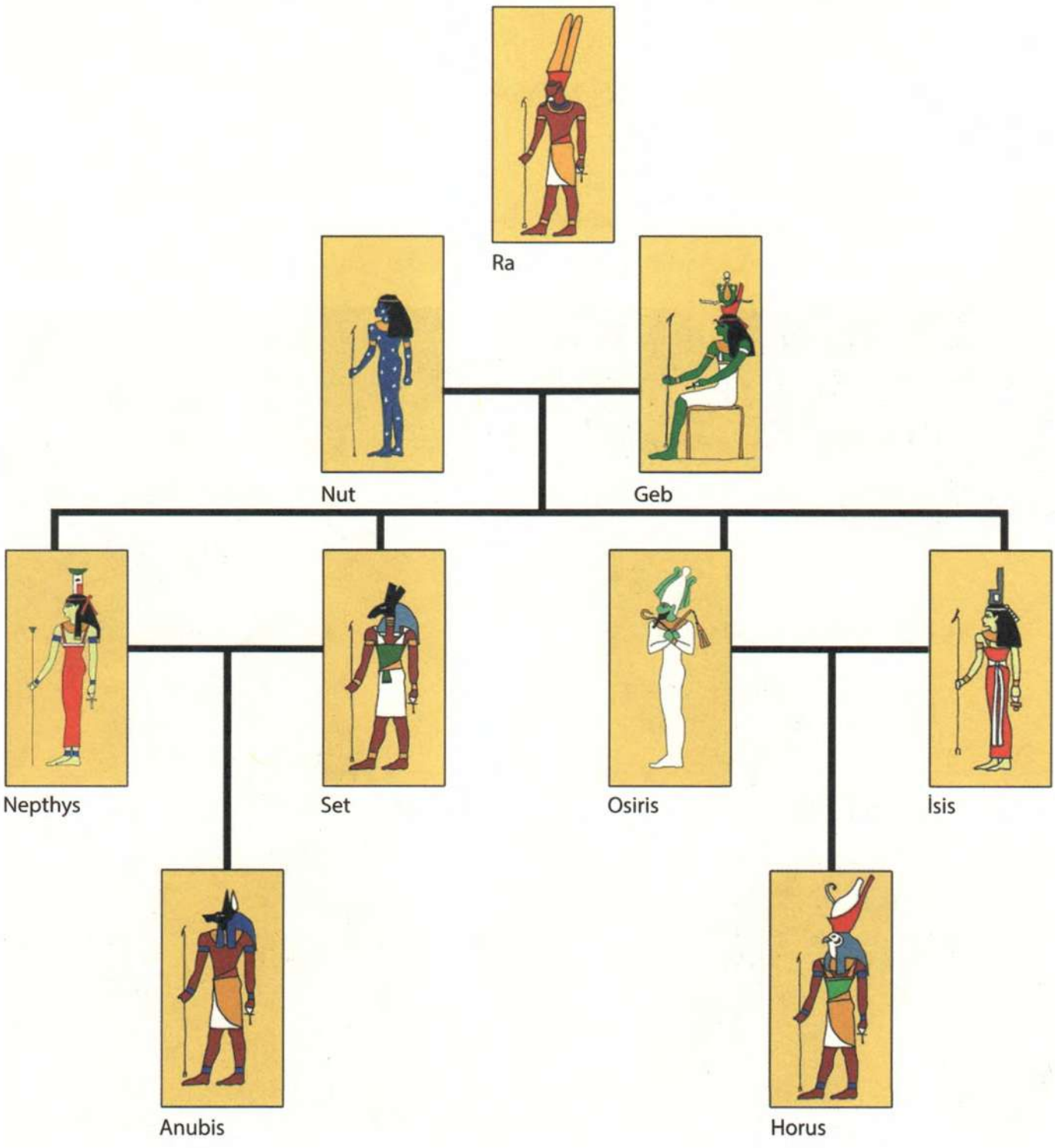

Çoğu dini metinde gördüğümüz gibi, Antik Mısır yaratılış efsanesi de başlangıçta hiçlikten başka bir şey olmadığını söyler. Hiçlik, kendi içinde bir kaos yaratıyordu ve bu da tüm tanrılardan önce var olmuş yüce varlık Nun ile karakterize edilmişti. Nun, bir süre sonra Ben-Ben adı verilen piramidimsi bir tepecik doğurdu. Tepeciğin üzerinde yetişen bir nilüfer çiçeği ise Atum'u yaratıp onunla birlikte ışığı var etti. Bu kutsal piramidin zirvesinden tohumlarını boşluğa savuran Atum, hava tanrısı Shu ve yağmur tanrısı Tefnut'a kendinden can verdi. Bunu yaparak tanrıların ilk neslini de yaratmış oldu. Shu ve Tefnut bir araya gelerek toprak tanrısı Geb ve gök kubbenin tanrısı Nut'u doğurdular. Ardından Geb ve Nut da bir araya geldi ve dört çocuğa sahip oldular: Osiris, İsis, Set ve Neftis.

Bu hikâyeyle yalnızca evrenin yaratılışı değil, uygarlık ve sanat tarihini derinden etkileyen bir medeniyetin doğuşu da anlatılıyordu.

Eski Mısır'da tanrılarının doğuşu, tarihin karanlık dönemine kadar uzanmaktadır. Mısır'ın sistemli bir devlet olmasından veya yazının icadından çok önceleri insanlar bu tanrılara inanıyor; hayatlarını, sanatlarını, yapılarını onlara göre şekillendiriyorlardı. Antropoloji uzmanları, tarihöncesi uzmanları ve din bilimciler, geçmişten bugüne Mısır dininin ortaya çıkışını çözmeye ve mantıklı açıklamalar bulmaya çalışmışlardır. Bu araştırmalar sırasında Mısırlıların ölümden sonraki yaşama inandıkları ve olası bir ahiret inancı için birtakım hazırlıklar yaptıkları göze çarpmıştır. Buluşlar ışığında yapacağımız basit bir akıl yürütmeyle, Mısırlılar için inanç kavramını şekillendirenin "ölüm ve öte dünyaya hazırlık" olduğunu söyleyebiliriz.

Tarih öncesi medeniyetin sırlarına vakıf olabileceğiniz eşsiz bir bilgi vahası olan Mısır'da bugüne dek sayısız kazı yapılmış, Neolitik döneme ait pek çok eşya bulunmuştur. Antik Mısır'da gündelik hayat ve inanç konusunda önemi azımsanamayacak bilgiler edinmemizi sağlayan bu buluntularda sürekli tekrar eden bir figür olması dikkat çekicidir: Yıldız motifleri. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi, gökyüzü gözleminde zamanının çok ötesinde olan bu uygarlık için gök cisimlerinin önemi oldukça büyüktü. Dolayısıyla olası bir yıldız kültünden söz etmek tuhaf karşılanmayacaktır. Öte yandan, doğan ya da inek şeklinde tasvir edilen tanrı heykelcikleri de uygarlığın en eski dönemlerine tarihlenen buluntulardan bazılarıdır.

"Büyük Hierakonpolis Paleti" adıyla da anılan "Narmer Paleti"nin ön ve arka yüzü, Kanada'da bulunan Royal Ontario Museum'da sergilenmektedir.

Geç tarihöncesi dönem olarak adlandırılan periyod ise özellikle ritüeller açısından oldukça dikkat çekicidir. Ayinlerin yapıldığı alanlara gömülmüş hayvan kalıntılarının ortaya çıkması animizm* olarak değerlendirilebilir. Bu düşünceye göre hayvanların da ruhları vardır ve bu ruhların kimi zaman sakinleştirilmesi, daima saygı görmeleri gerekmektedir. Bu düşünce Antik Mısır'ın erken dönemlerinde epey yaygın olmalı ki çok sayıda hayvan temsilinin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu ritüllerde kullanılan hayvanların (çakal, sığır, ceylan ve koç gibi) birer kabile sembolü ya da totemi oldu-

* Animizm/Canlıcılık: İnsanlar dışında kalan diğer tüm varlıkların da bir ruha sahip olduğunu savunan dinsel görüş/öğreti. Animizm, insanlık tarihi açısından din düşüncesinin ortaya çıkışının erken evresinin bir unsuru olarak kabul edilir. (y.h.n.)

ğunu düşünmek de mümkündür ancak yapılan araştırmalar (ritüel alanlarının düzenlenişinden sunulan adaklara kadar pek çok şey de göz önüne alındığında) Mısırlıların onları ilahlaştırdığını ve bu tutumun da Mısır mitolojisinin temellerini attığını göstermektedir.

Buraya bir not düşmeliyiz: Antik Mısır dinsel inancının gelişiminde en büyük role sahip hayvan sığırdır. Yukarı Nil Vadisi'nin batı bölgesinde, Sahra'da bulunan Nabta Playa ile Bir Kesseiba adı verilen sit alanlarında yapılan kazılarda, sığır motiflerinin MÖ 7000 tarihlerine dayandığı görülmektedir.

İlahi varlıkları hayvan formunda sembolize etme düşüncesi Hanedanlık Öncesi Dönem'in sonlarına doğru filizlenmiş, onları insansı davranışlar sergilerken betimleyerek yavaş yavaş şekillenmiştir. Tam da bu evrede karşımıza bir eser çıkıyor: MÖ 3000 yılı civarına tarihlenen Narmer Paleti, az önce söz ettiğimiz olguya güzel bir örnektir.

Paletin arka kısmında, pençesinde bir esir tutan doğan, ön yüzünde ise bir şehrin surlarını yıkarak düşmanını ezen bir boğa görünür. Ayrıca uzun bir boyna sahip yılan-leopar formundaki serpopardlar da betimlenmiştir. Bahsettiğim bu sahnelerin üstünde ise insan ve sığırların birtakım özelliklerini bir araya getiren sığır başlı bir tanrının iki görsel simgesi bulunmaktadır.

Antik Mısır'ın erken dönemlerinde buna benzer pek çok eşya yapılmış ve günümüze dek gelmeyi başarmışlardır. Peki, bu uygarlığı düşündüğümüzde gözümüzde çok daha kolay canlandırabildiğimiz insan gövdeli, hayvan başlı tanrı betimlemeleri ne zaman ortaya çıktı?

Aslına bakarsanız bu sorunun cevabı hâlâ bulunabilmiş değil. "Nakada Dönemi" olarak adlandırılan evre ile öncesine dair yapılan arkeolojik araştırma ve kazılarda, kil veya fildişinden kabaca yapılmış insan formunda figürler bulunmuş, ancak bunlar tanrı heykelcikleri olarak nitelendirilmemiştir.

BÜYÜK TANRILAR

Ölülerin ve ölümsüz yaşama uyanmak üzere dirilişin tanrısı Osiris, kural koyucu, koruyucu ve ölülerin yargıcıydı.

Antik Mısır mitolojisine göre Osiris, göklerdeki Nut ve Geb'in dört çocuğundan biridir. Kardeşleri; Seth, İsis ve Neftis'tir. Osiris, kardeşlerin en büyüğüdür ve bu yüzden kral olmuştur. Bilgeliği ve cömertliği ile tanınmaktadır. Kız kardeşi İsis ile evlenmiş, insanlara uygar bir yaşam sunmuş ve ülkesine tarımı getirmiştir. Onun dönemi barış ve refah içinde geçmiştir. Öte yandan Osiris, dünyadaki tek bilge kişinin kendisi olmasını istememiş, bu yüzden de bir yolculuğa çıkarak bildiklerini anlatıp paylaşmaya karar vermiştir.

Yönetimi kardeşi Seth'e bırakıp yola koyulduğunda, Seth bir kral olarak hüküm sürmekten ve gücü elinde tutmaktan haz almaya başlar. Ancak bir süre sonra kardeşi geri döner. Osiris'in dönüşünü kutlamak için büyük bir ziyafet vermek isteyen Seth, ülkenin dört bir yanına haber salar. Hazırlıklar büyük bir ihtimamla yapılır, devasa bir şölen alanı kurulur ancak bir tuhaflık vardır: Seth, ziyafet salonunun ortasına bir lahit koydurmuştur. (Lahit, özellikle antikçağda görülen, insanların ölülerini muhafaza ettikleri, genellikle toprak üstünde sergilenen ve çoğunlukla taştan

yapılan, sandık şeklinde bir mezardır.) Meraklı gözlerin bir süre lahdi incelemesine izin veren Seth, sessizliği bölerek yönetimi ele geçirdiğini söyler. Gasp ettiği erki terk etmesinin tek yoluysa kalabalığın arasından, ortada duran lahde tam olarak sığacak bir kişinin çıkmasıdır. Kısa süre içinde herkes teker teker şansını denemeye başlar, ancak kimse başarılı olamaz. En sonunda Osiris lahde adımını atar; bu mezar tam ona göre yapılmış gibidir. Bunu gören Seth hemen lahdin kapağını kapatır ve onu Nil Nehri'ne atar.

Osiris'in eşi ve kız kardeşi olan İsis bu duruma çok üzülmüş ve her yerde Osiris'in cesedini aramış, nihayetinde de bulmuştur. Seth bu duruma oldukça sinirlenerek Osiris'i bir kez daha ele geçirip bedenini on dört parçaya bölerek Mısır'ın çeşitli bölgelerine atmıştır. Bunu kabullenemeyen İsis ise büyü yaparak Osiris'in parçalarını birleştirmiş ve ona yeni bir yaşam üflemiştir. Ardından Osiris'ten yaşam özünü alarak kendini hamile bırakmıştır. Bu sayede yeniden hayat bulan Osiris, bu olaydan sonra ölüler ülkesinin kralı olmuştur. Osiris ve İsis'in oğulları, şahin başlı Horus ise

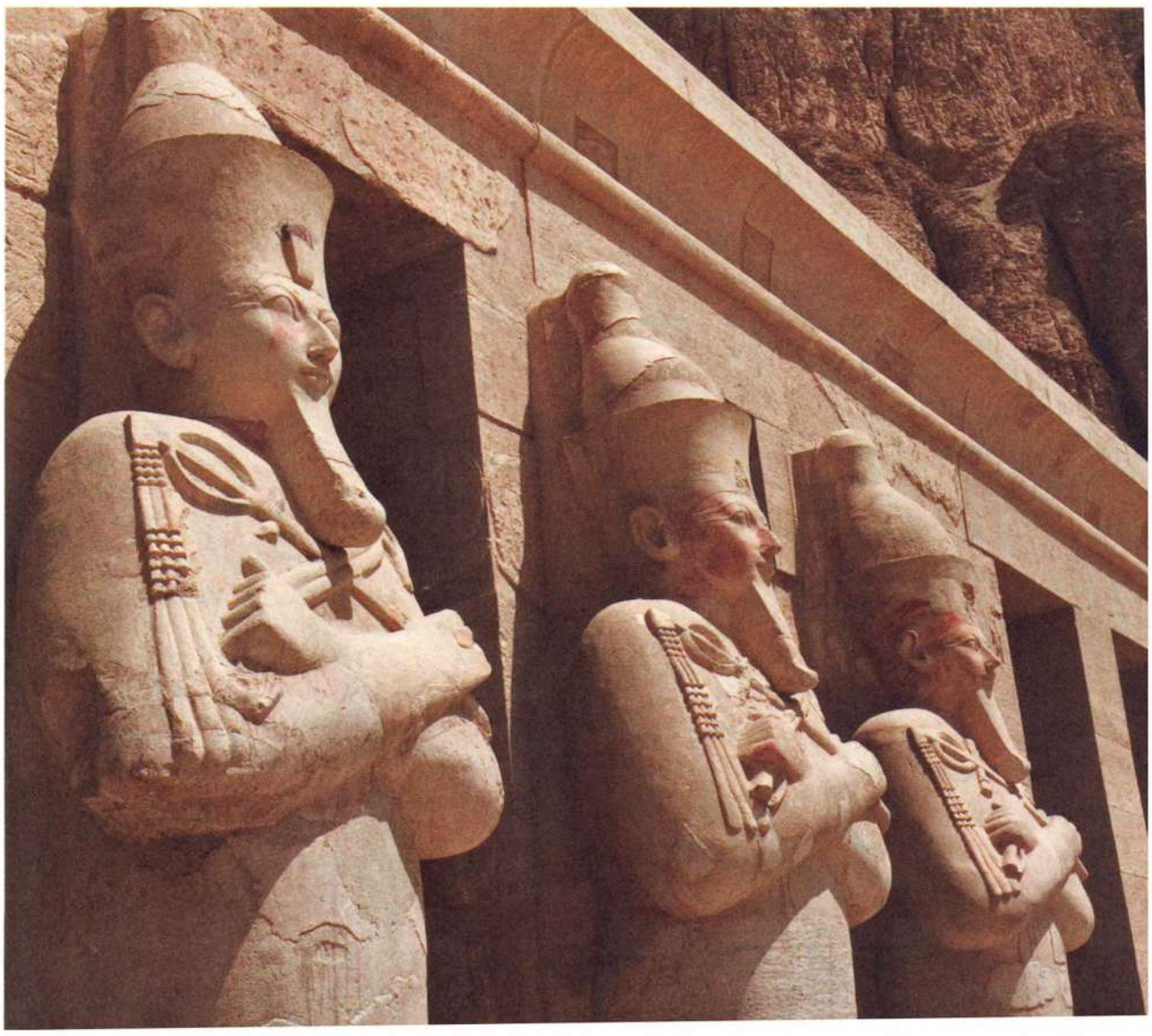

düzenbaz amcası Seth'e karşı savaşmış ve kazanmıştır. Babası ölüler ülkesinin kralı olan Horus, böylece dünyanın hükümdarı ve tüm firavunların atası hâline gelmiştir.

Osiris'in dirilişi, tabiatın ölümü ve yeniden doğumuna benzetilir. Bu yönüyle de Osiris, Mezopotamya'daki Tammuz'a veya Suriye'deki Adonis'e benzemektedir. Öte yandan hem ölümden dönüşü hem de İsis ve Horus'la dahil olduğu kutsal üçleme ile Hıristiyanlıktaki temel dini motiflerin öncüsü olduğu iddia edilir. Osiris söylencesi, Antik Mısırlıların ölümden sonra bir hayat olduğu inancına tutunmasındaki temel öğretidir.

Antik Mısır tarihinin bazı dönemlerindeyse Osiris karşımıza firavun formuna bürünmüş şekilde çıkar ve Ra ile özdeşleşir. Duvar resimleri ve kabartmalarda genellikle sivri ve külah şeklinde bir başlıkla, ayakları bitişik, vücudu sargılı, yani mumyalanmış hâlde tasvir edildiğini görürüz. Ellerinde ise saltanatının sembolleri olan kamçı ve uzun yaşam asası bulunmaktadır.

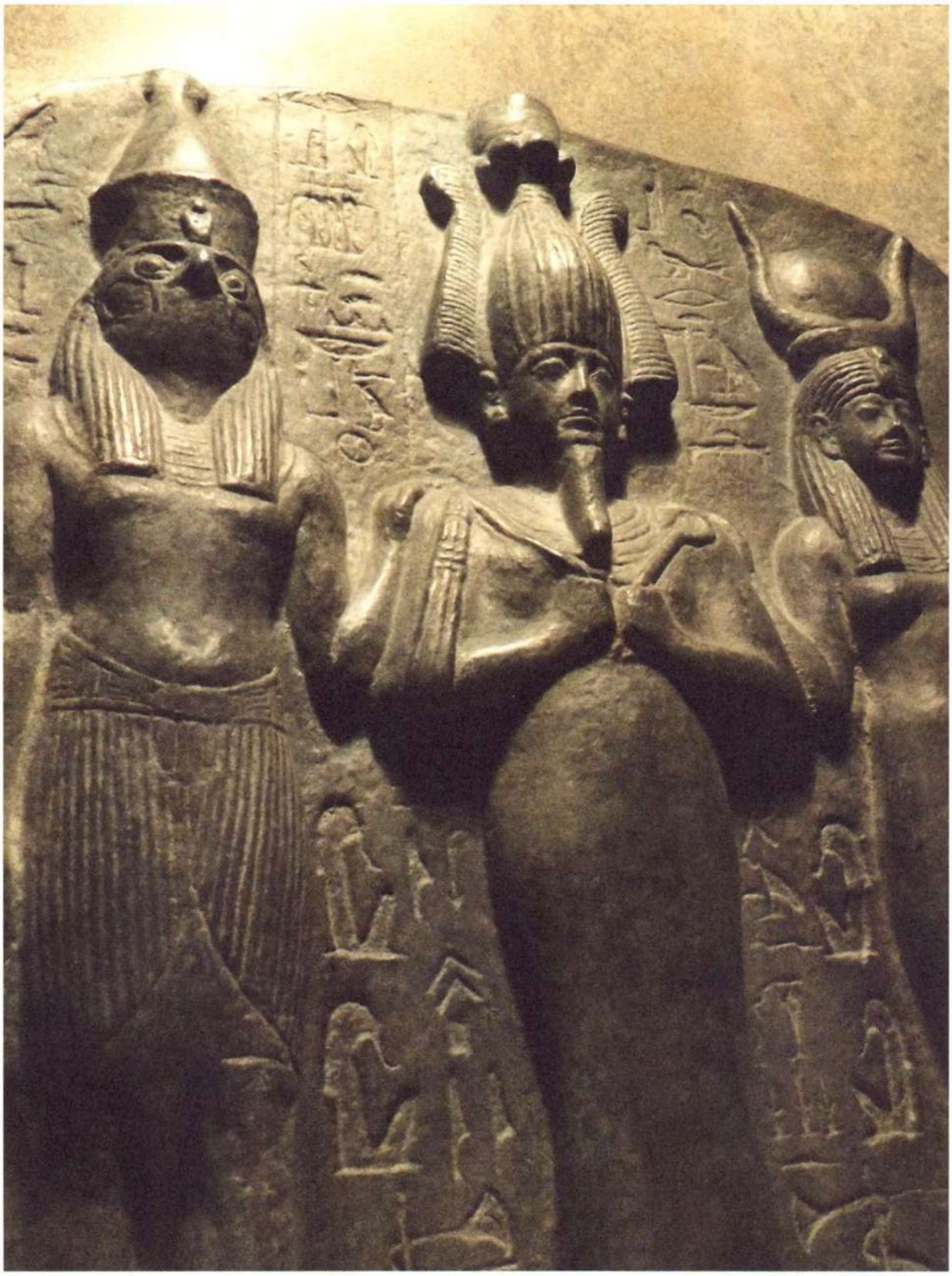

Antik Mısır'ın Kutsal Üçleme Tasviri:
Horus, babası Osiris ve annesi İsis'le birlikte

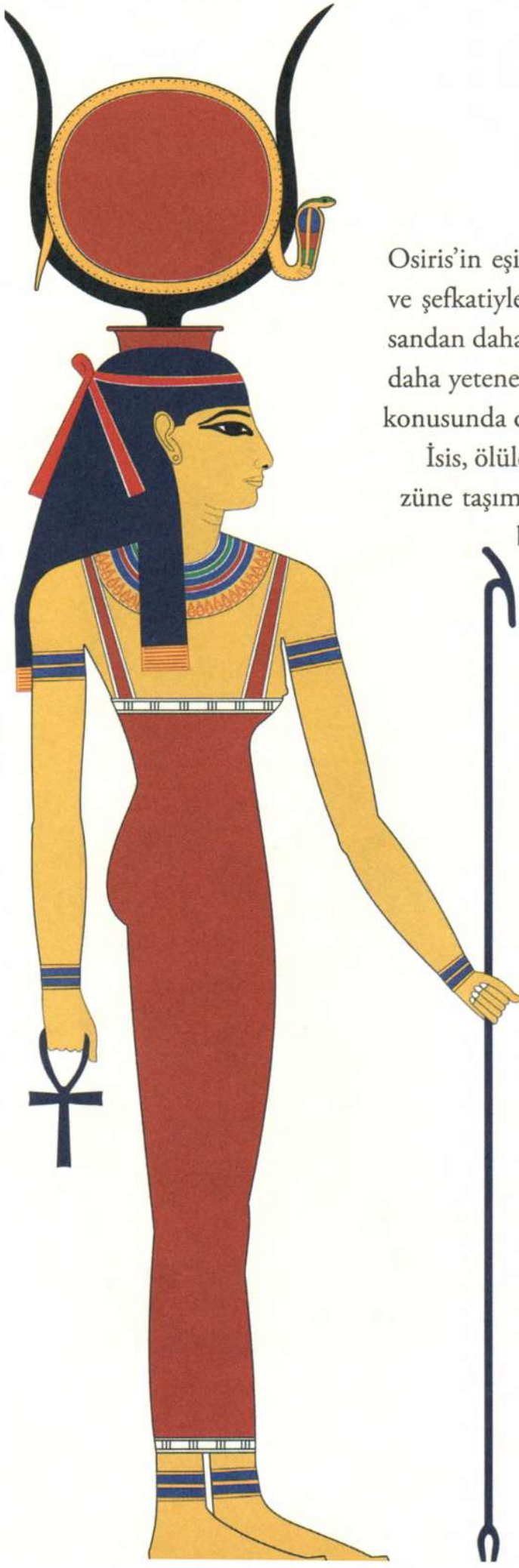

İSİS

Osiris'in eşi ve kız kardeşi olan tanrıça İsis, zekâsı ve şefkatiyle tanınmaktadır. Kalbi milyonlarca insandan daha temizdir ve yine milyonlarca insandan daha yeteneklidir; her işi yapabilir. Geleceği görme konusunda diğer tüm tanrılardan daha iyidir.

İsis, ölüleri kanatları ile koruyarak onları gökyüzüne taşıması ile bilinir. Arınan ve yeniden hayat bulan ruhun sembolüdür aynı zamanda. Seth tarafından parçalanan Osiris'i tekrar bütün hâle getirmiş ve onu hayata döndürmüştür. O da tıpkı kocası Osiris'in zamanında yaptığı gibi, vakıf olduğu tüm bilgiyi insanlığa yaymak istemiştir ki Antik Mısırlılara bedenlerini çürümekten nasıl koruyacaklarını, iç organlarını nasıl vazolamaları gerektiğini öğreten de odur. Bu cümle size bir şeyi anımsatmış olmalı... Evet, mumyalamayı insanlığa öğreten İsis'tir.

Bir yandan da kadınlığın, anneliğin, kutsal doğurganlığın sembolüdür. Bu sebepten bereketi de temsil etmekte, bu özellikleri ile Ön Asya'da tapılan İştar'a veya Yunan tanrısı Demeter'e oldukça benzemektedir. Bazen başında öküz boynuzları ile bazen de görkemli kanatlarıyla oturur şekilde tasvir edilmiştir.

HORUS

Şahin başlı Horus, Osiris ve İsis'in oğlu olarak krallığı devralmış gökyüzü tanrısıdır. Gücün koruyucusu olarak görülen Horus, aynı zamanda av ve savaş tanrısıdır. Krallığı ele geçirme gayretindeki Seth'le yaptığı savaşlar, Mısır mitolojisinde büyük bir yer tutar.

Antik Mısır'da en çok kullanılan ve günümüzde de yaygın bir biçimde bilinen önemli bir sembolün yaratıcısıdır: "Horus'un Gözü".

Bir gözü Güneş'e bir gözü ise Ay'a benzetilen Horus'un her şeyi gördüğüne inanılırdı. İnsan hayatındaki tüm detayları, her ânı yakalayıp görebilen bir gözdür bu ve Horus'u mükemmel bir yargıç hâline getirmiştir. Göklerdeki Horus'un gözleri gece gündüz açıktır, hiç kapanmaz. Bu sebeptendir ki "Vicdanın Gözü" olarak da tanımlanmıştır; bizi daima izleyen, biri kapansa diğeri açılan, her şeyi gören göz... Tanrının birliğine işaret ettiği gibi onun gözünde tüm insanların eşdeğer olduğunu da anlatan bir imgedir. Kötülüğü temsil eden Seth, daima bu gözü çıkarmak için uğraştığından, Horus sonunda bu gözü Osiris'e vermiştir. Fakat bu sembol, zaman içinde Horus ya da Osiris'ten çok "Ra'nın Gözü" olarak anılmıştır.

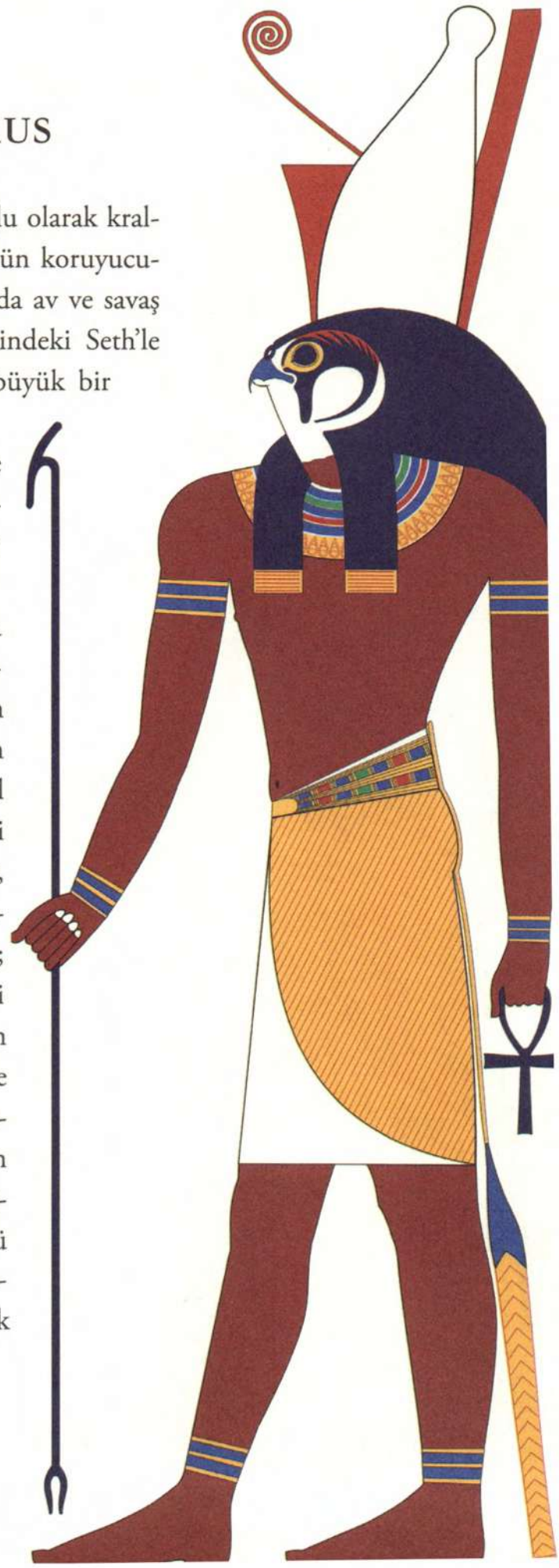

RA

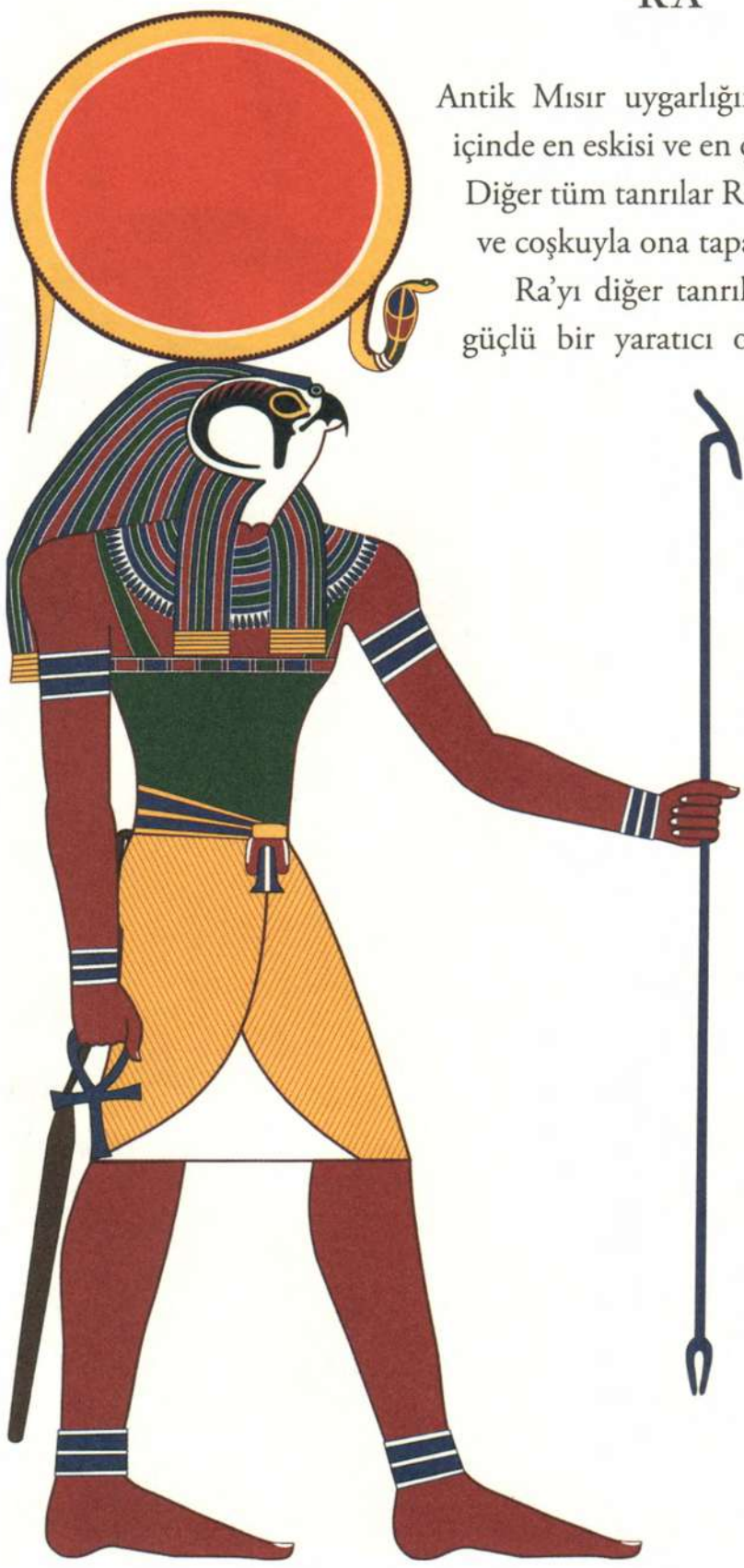

Antik Mısır uygarlığında var olmuş tüm tanrıların içinde en eskisi ve en çok tapınılanı şüphesiz ki Ra'dır. Diğer tüm tanrılar Ra'dan korkar, bir yandan da neşe ve coşkuyla ona taparlar.

Ra'yı diğer tanrılardan üstün kılan özelliği, çok güçlü bir yaratıcı olduğuna inanılmasıdır. Kutsal merkezi Heliopolis'tir. Tüm ilahların atası ve her bir firavunun bedeninde yeniden vücut bulan ilahi bir hükümdardır. Mısır'daki tanrıların çoğunun ondan türediği düşünülmektedir. İnsan bedenine sahip, şahin başlı bir tanrıdır ve genellikle başının üzerinde duran bir disk formuyla birlikte tasvir edilmiştir. Mısır'da bulunan çoğu skarabe (ölü böceği taşları) ve mühür, Ra'nın sembollerini temsil eder; bunlar ölüm ve yeniden doğuştur. Ayrıca yaratıcılık sembolü olan Mnevis Öküzü (diğer adıyla Heliopolis Öküzü) Ra'nın yaşayan ruhunu sembolize etmektedir.

Tanrı Ra'nın, biri faniler, yani yaşayanlar için ve biri de ölüler için iki şafağı vardır. Sabahın ilk ışıklarıyla yaşayanlar

için birinci doğum gerçekleşir. Günbatımında ise ölülerin şafağı başlar. Ra, her gün öteki dünya olan Duat'a gidebilmek için bir saltanat kayığı ile yola çıkar. Diğer tanrılardan birçoğu da yolculuğu sırasında Ra'ya eşlik ederler. Gündoğumunun ardından öğle vaktine kadar Atet Kayığı'yla, öğleden günbatımına kadar da Sektet Kayığı ile yolculuk yapar. Daha sonra, akşam olduğunda, gece kayığına biner ve devasa yeraltı okyanusundan doğuya, güneşin doğduğu yere gider. Bu sırada ölüler de ilahileriyle onu selamlayarak yolculuğuna eşlik ederler.

Ra'nın, kayık ile yaptığı yolculuklar Nil Nehri üzerinde gerçekleşmektedir. Tıpkı yeryüzünde olduğu gibi öteki dünyada da bir Nil Nehri bulunmaktadır. Eğer iyi bir Mısırlı olur, günah işlemeden sade bir hayat yaşarsanız ve saf, tertemiz bir ruhunuz varsa, öldüğünüzde Ra'nın kayığına binebilir ve onunla beraber ölüler diyarına doğru gidebilirsiniz.

Ra, adaleti ve otoriteyi sağlamaktadır. Kutsal ışıklarını tüm insanlık üzerine eşit şekilde saçmaktadır. Batı ufkundan battığı her gün aslında ölmektedir. Ancak şafak sökerken tıpkı güneş gibi her gün yeniden doğacaktır. Karanlığı yok edecek ve karanlık güçlere üstünlük kuracaktır. Ra, bir güneş tanrısı olduğu için ortaya çıktığı ilk zamanlarda sembolü de tam tepedeki, öğle vaktindeki güneş olarak kullanılmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde Horus ile özdeşleştirilince "Ufkun Horus'u" yani "Ra-Horakti" adıyla anılmıştır.

AMON

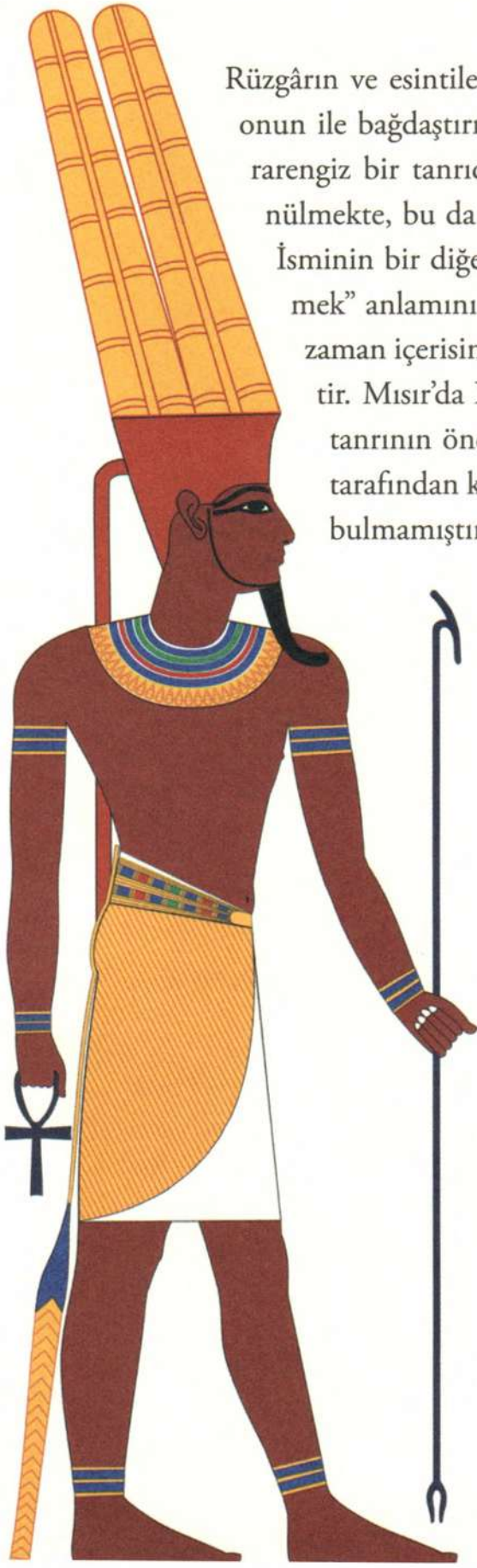

Rüzgârın ve esintilerin tanrısıdır. Fısıltılar, gizemler, saklanan sırlar onun ile bağdaştırıldığından hem Mısırlılar hem de bizler için esrarengiz bir tanrıdır. Adının "Aman" kelimesinden geldiği düşünülmekte, bu da Antik Mısır dilinde "su" anlamına gelmektedir. İsminin bir diğer telaffuzu olan Amen ise "saklamak veya gizlemek" anlamını taşımaktadır. Teb bölgesinde yerel bir tanrıyken zaman içerisinde "Tanrıların Kralı" statüsüne kadar yükselmiştir. Mısır'da XII. Sülale, Amon'u aile tanrıları seçtiğinde, bu tanrının önemi de iyiden iyiye artmıştır. Ancak hanedanlık tarafından kendisine atfedilen önem, Mısırlılarda bir karşılık bulmamıştır. Bunun gerçekleşebilmesi için halk tarafından daha kolay benimsenebilecek bir imgeye sahip olması gerekliydi ki zamanla gizemlerin tanrısı olarak Güneş sembolüyle anılmaya başlandı. Ne de olsa Güneş, yeryüzündeki tüm gizemin taşıyıcısıydı.

Amon'un sembol hayvanı, Nil kazıydı. Bundan yola çıkarak zamanın din adamları Nil kazının başlangıcı yumurtladığını ve bu yumurtadan Güneş'in çıktığını söylediler. Böylece Amon ile Osiris'i karşı karşıya getirmiş oldular. Sonrasında bu zıtlaşmanın farkına varıp onları birleştirme yoluna gitmeyi tercih ettiler... Yavaş yavaş yeni bir mit yaratılıyordu.

Böylece Amon, Osiris'in ruhu oldu. Bu sayede, Mısır tarihinde Orta İmparatorluk olarak adlandırılan dönemde sadece yerel bir tanrı olan ve bir koç ile sembolize edilen Amon, Ra ile bağdaştırılarak "Amon-Ra" adını aldı

ve Yeni İmparatorluk döneminin en güçlü tanrısı doğmuş oldu. Koç başlı bir insan olarak tasvir edilen Amon-Ra'nın rahipleri bu dönemde oldukça önemlidir, çünkü firavunlardan sonra en yetkili ve güçlü kişiler hâline gelmişlerdir. Bu dönemde Amon-Ra adına pek çok tapınak inşa edilmişse de aralarında en ünlü olanı Karnak Tapınağı'dır.

Amon adı ilk kez Piramit Metinleri olarak bilinen yazıtlarda, eşi Amunet (Amaunet) ile birlikte görülmüştür.

THOTH

Antik Mısır inancına göre zaman, yazı ve bilgelik tanrısıdır. İbis kuşu başlı bir insan vücuduna sahiptir. Eşi ise Maat'dır. Thoth'un sekiz çocuğu vardır ve bunlardan en önemlisi Amun'dur. Antik Mısır yazı sistemi olan hiyeroglifi icat ettiğine inanılmaktadır. Mısır'ın kâtibi olan Thoth, mumyalama törenleri sırasında kalbin teraziye konulması sırasında olanları yazar ve kayıt altına alırdı. Kutsal, sembol hayvanı ibis kuşu ve babundur. Thoth'un sembolü olmaları nedeniyle, yapılan kazılarda bu hayvanların da mumyalarına sıkça rastlanmıştır.

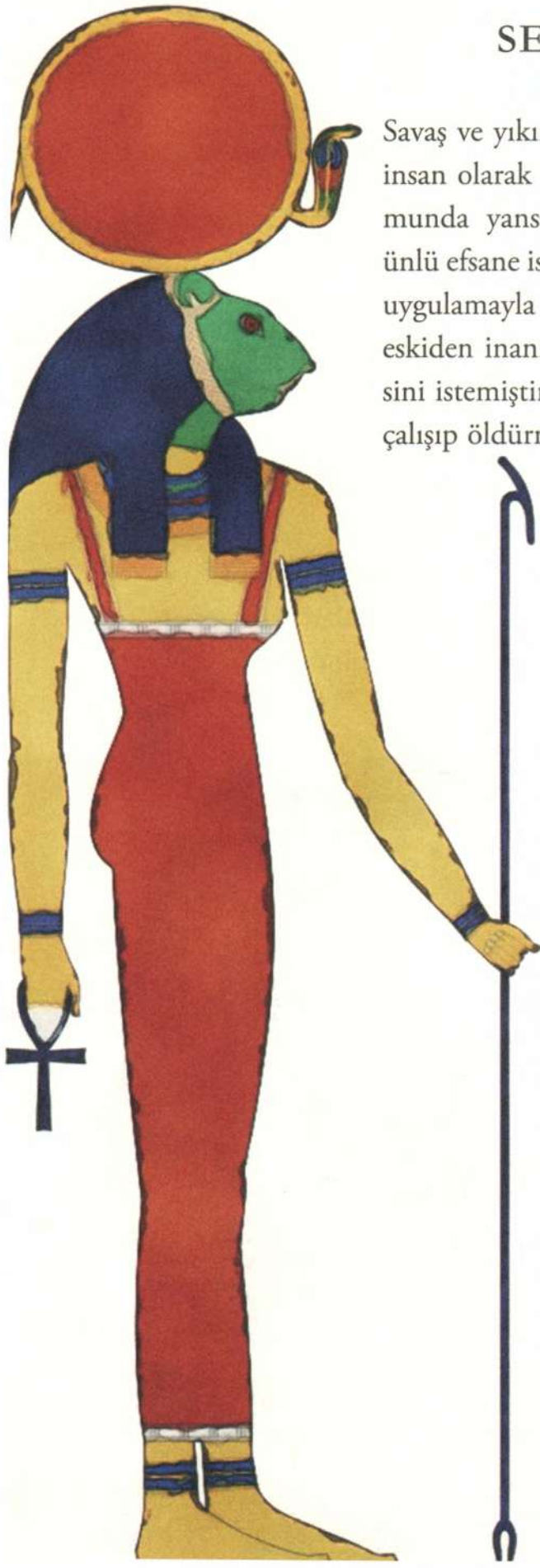

SEKHMET

Savaş ve yıkımın tanrıçasıdır. Genellikle aslan başlı bir insan olarak tasvir edilse de bazen tamamen aslan formunda yansıtıldığını görürüz. Hakkında bilinen en ünlü efsane ise Ra'dan aldığı bir emri tamamen farklı bir uygulamayla yerine getirme girişimidir: Ra kendisine eskiden inanıp artık tapınmayan herkesin yok edilmesini istemiştir. Sekhmet ise onları tek tek tespit etmeye çalışıp öldürmek yerine tüm insan ırkını yok etmek istemiştir...

Bunun altındaki asıl nedense bu tanrının açgözlülüğüdür aslında... Ra'ya inanmayan birkaç kişiyi yiyerek öldürdükten sonra insan kanının tadını o kadar sevmiştir ki herkesi yemek istemiştir. Ra'nın en sadık inananları ve hatta rahipleri bile Sekhmet'in hedefi hâline gelmişlerdir. Ra ise Sekhmet'i kontrol altında tutmak için bir plan yapar: Nil Nehri'ne kırmızı bir toz döker ve tüm nehir sanki kana bulanmış gibi kıpkırmızı olur. Ayrıca suya bir efsun da katmıştır. Sekhmet, bu büyülü suyu kan zannedip iştahla içmeye başlar başlamaz büyü etkisini gösterir. Artık Sekhmet, bu emri almadan önce nasılsa yine öyledir, büyü onu eski hâline döndürmüştür. Böylece Ra, insan neslinin sona ermesini engellemiştir.

MAAT

Maat, Antik Mısır'ın adalet ve doğurganlık tanrıçasıdır. Thoth'un karısıdır ve ondan sekiz çocuk getirmiştir dünyaya. Bazen ayakta duran, bazen de oturan bir kadın şeklinde tasvir edilir, bazı örneklerdeyse kanatları olduğu görülür. Ancak bu tasvirlerin hepsinde, başında bir tüy olduğunu görürüz. Bu, bir devekuşu tüyüdür ve iyiliği, saflığı, gerçeği sembolize etmektedir. Bir Mısırlı öldüğünde Osiris'in ölüm mahkemesine çıkar, kalbi çıkarılarak terazinin kefesine konur, diğer kefeye de Maat'ın başındaki tüy yerleştirilirdi. Eğer kalp tüyden daha hafif gelirse ölen kişinin ruhunun saflığı ve iyiliği anlaşılırdı. Böylece kişinin ruhu kurtulmuş olur, cennete giderdi. Eğer kalp daha ağır gelirse ruh cezalandırılırdı. Terazide ağır basan bir taraf olmaz da denge sağlanırsa, işte o zaman yeraltı dünyası olarak bilinen Duat'ta sonsuza kadar yaşama hakkı kazanılırdı. Çünkü bu, kişinin kalbinin adalet tüyü kadar hafif olduğunu gösteriyordu.

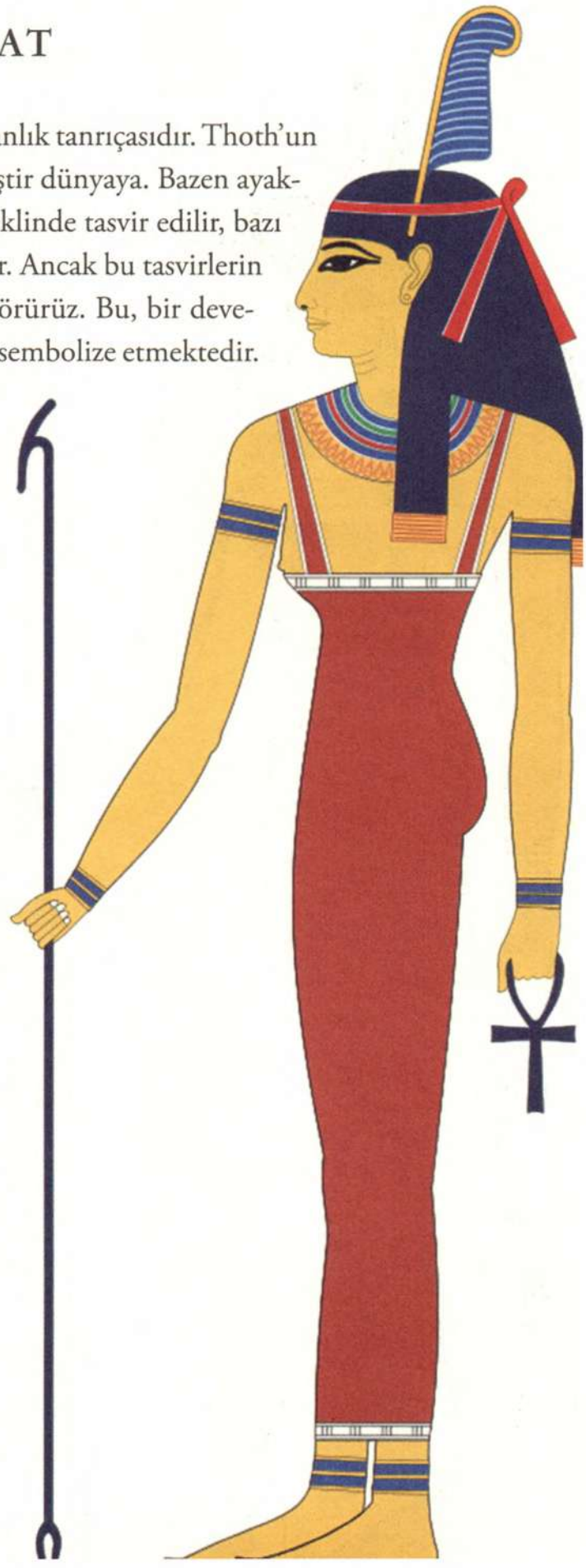

Maat'ı diğer tanrılardan ayıran bir özelliği de ona verilen son görevdi: Ra'ya gökyüzündeki yolculuğu sırasında eşlik etmek. Bu yolculuk sırasında geminin rotasını belirleyip Ra'ya yol gösterecek olan Maat'tı.

ANUBİS

Çakal başlı tanrı Anubis, ölen Osiris'i İsis'in emri ile mumyaladığı için mumyalama tanrısı olarak bilinmektedir. Antik Mısır'da mumyalama işlemlerini yapan kişilerin çakal başı formunda bir başlık takmalarının sebebi de budur. Esas görevi ise ölüleri korumaktır. Bu nedenle ölülerin koruyucu ve yücelticisi olarak anılır.

Çakal, mezar başlarında dolaşan hatta mezarları kazıp insan leşi yemeyi seven bir canlı olduğu için ölümle bağdaştırılan bu tanrı da çakal başı ile dikkat çeker. En başında da söz ettiğimiz gibi, Antik Mısır'da yaşayan insanlar evren, yaşam ve anlamakta epey zorlandıkları çevresel koşullardan etkilenerek onların görüntülerini yansıttıkları tanrıları yaratmışlardır. Mısır coğrafyasında yer alan ve çoğu da ölümcül olan vahşi hayvanların görünüşlerini tanrıların sureti olarak kabul etmeleri, bu savın bir kanıtı olarak kabul edilebilir.

Anubis, ölen kişinin yargılanma aşamasında daima onunladır. Ölülerin koruyucusu ol-

duğu gibi ölüler diyarının da efendisidir. Hatta ölen kişiyi yeniden hayata döndürebildiği de düşünülmüş, ancak böyle bir özelliği olduğunu anlatan bir tasvire rastlanılmamıştır.

ATON (ATEN)

Meşhur firavun Tutankhamon'un babası Akhenaton tarafından kabul edilen bir tanrıdır. Aton, sayısız tanrının hükmüne inanılan Antik Mısır'da oldukça farklı bir dönemin de kapılarını aralamıştır, çünkü günümüzde büyük kitlelere ulaşmış olan İbrahimî dinlerdeki gibi tek tanrı olarak kabul edilmiştir.* Genellikle üstü açık ve duvarlarla çevrili bir tapınakta ibadet edilen Aton'un herhangi bir somut betimlemesi mevcut değildir. Bilinen tek tasvir, güneşe benzer yuvarlak bir nesneden uzanan ışık huzmeleri ve her bir huzmenin ucunda bulunan el motifleridir.

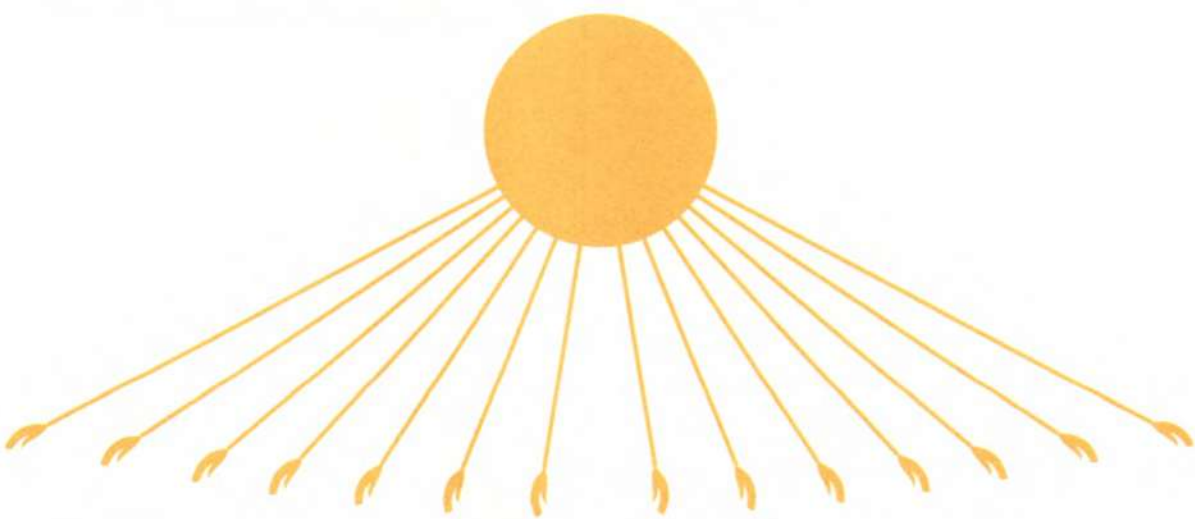

* *Düşünce Tarihi*, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi, 1999.

BASTET (BAST)

Bastet, ikinci hanedanlık dönemi itibariyle tapınılan antik bir tanrıçadır. İlk ortaya çıktığında Aşağı Mısır'ın koruyucusuyken zamanla etki alanı genişler. Önceleri aslan formunda sembolize edilen bu tanrıça, MÖ 1456 yılından itibaren kedi formuyla sembolize edilmeye başlandı. Koruyucu tanrıça unvanı alan son firavun olarak kabul edildi. Fakat şüphe yok ki, en önemli özelliği Ra'nın kızı olmasıdır.

Burada soluklanıp Mısır'da büyük önem verilen kedilere değinmemiz elzem... Kediler Mısır'da o kadar çok seviliyordu ki zamanla tanrılaştırıldılar. Günümüzden tam 3500 yıl önce onları evcilleştiren ilk toplum olan Antik Mısırlılar için, birer ev hayvanı olmaktan çok daha fazlasıydılar.

Peki, kedilere neden bu kadar önem atfetmişlerdi? Sadece gün boyu etrafta gezinip sevimlilik yaptıkları için mi? Evinde üç kedi besleyen biri olarak sadece bu özellikleriyle tanrılaşmış olabileceklerini düşünmüyorum... Mitlerini etkileyen temel olgulara baktığımızda ya korku ya da fayda kavramının ön plana çıktığını görürüz. Onları evcilleştirebildiklerine göre korku seçeneğini rahatça eleyebiliriz. Öyleyse Mısırlılar, kedilerden nasıl bir fayda sağlamış olabilirler?

Antik dönem medeniyetleri arasında Mısır kadar büyük tarım alanına sahip ve tarımcılığa önem veren bir uy-

garlık daha yoktur. Hasat ettikleri ürünlerini dev tahıl ambarlarında saklayan Mısırlıların en büyük düşmanları elbette fareler ve böceklerdi. Yani düşmanımın düşmanı dostumdur... Kediler...

Bu minik ve sevimsiz düşmanlarından, hem sevimli hem karizmatik hem de fare ve böcek avında uzman olan dostlarımız sayesinde kurtulmayı amaçlamışlardı. Zaman içinde kediye olan saygı ve sevgi öyle büyük bir hâl aldı ki toplum tarafından kutsal kabul edildiler. Tarihin en şanslı kedileri de sanırım o dönemlerde yaşamıştır...

Tam da bu süreçte Bast, neşe, dans ve müzik tanrıçası olarak da anılmaya başlandı. Mısırlı rahipler, kedileri doğanın manyetik kuvvetlerinin sembolü olarak kullandılar. Kedileri kazara ile öldürmek bile ölüm cezası demekti. Vakanüvislerin aktarımlarına göre, bu antik uygarlığın Roma İmparatorluğu ile ilişkilerinin iyi olduğu dönemlerde Mısır şehirlerinde birçok Romalı bulunuyordu. Onlardan biri evinde yanlışlıkla bir kedinin ölümüne sebep olunca Mısırlılar tarafından linç edilmişti. Olayın büyümesi iki medeniyet arasında küçük çaplı bir krizin çıkmasına bile sebep olmuştu.

Kedi, Mısır'da sonsuzluğun sembollerinden biri olarak kabul edilmişti. Uyurken kuyruklarını başlarına değdiren kediler, Mısırlı rahipler tarafından sonsuz uykunun bir temsili sayılıyor, kutsal varlıklar oldukları için öldüklerinde mumyalanıyorlardı. Mısır'da yapılan kazılarda çok sayıda kedi mumyası da gün yüzüne çıkmıştır. Zamanda yolculuk yapan kediler...

Kedisini kaybeden ev halkı büyük bir yas sürecine giriyor, doğal sebeplerle ölen kedileri için kaşlarını kazıtıyorlardı. Kedilerin defnedilmesi ve mumyalanması için "Bubatis" adında özel bir tapınak bile vardı.

Persler, Mısırlılar ile olan savaşlarında kendi ordularının ön saflarına ve kalkanlarına kedileri koymuş, böylece onların kutsallığına inanan Mısırlılara karşı özel bir siper yaratmışlardır.

MISIR'DA ÖLÜM VE MUMYALAMA

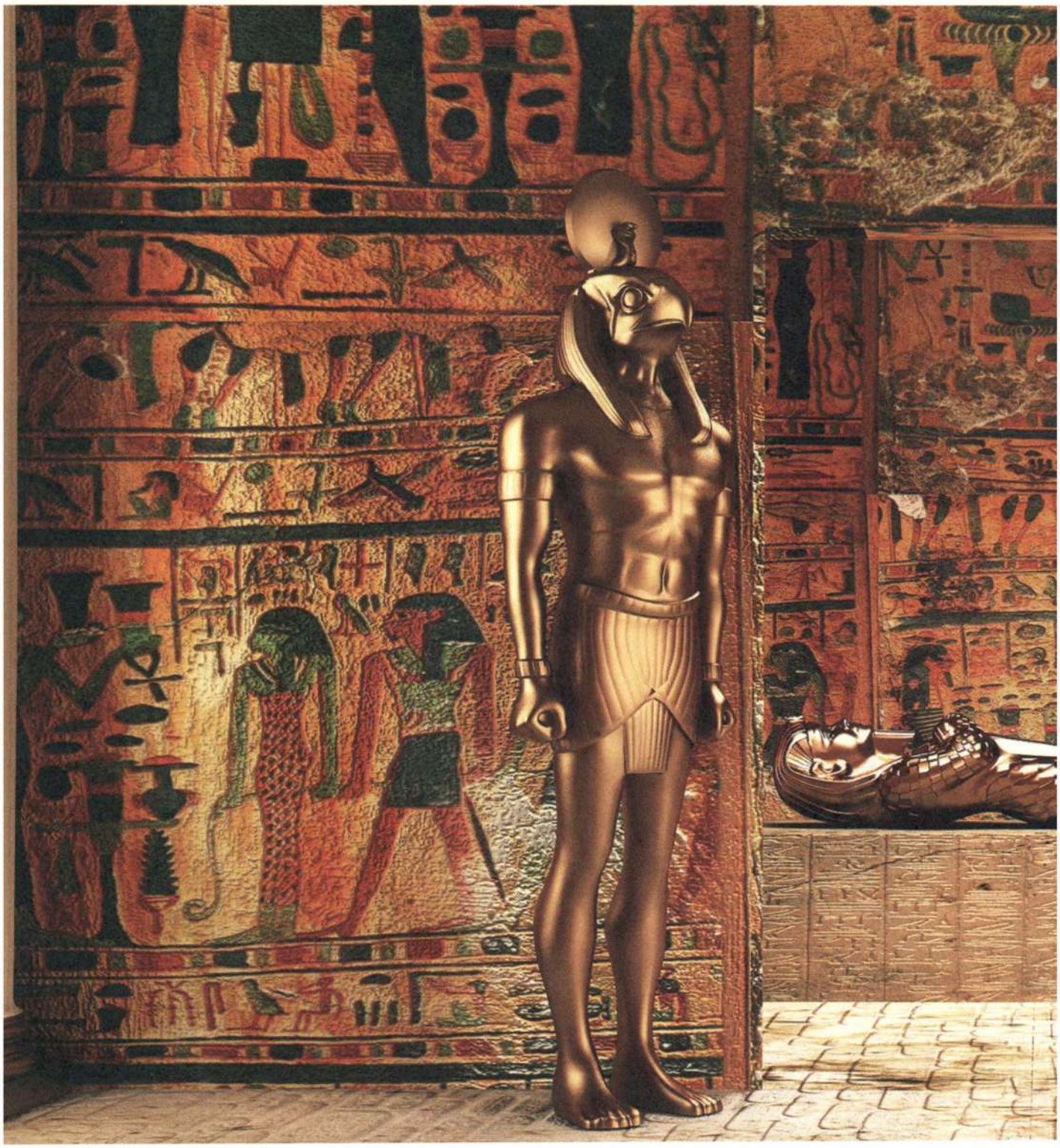

Ölüm, Mısırlıların aklını en çok meşgul eden konulardan biridir. Daha önce de bahsettiğim gibi, bir Mısırlı tüm hayatını öleceği günü bekleyerek ve o güne hazırlanarak geçirir. Dini ayinlerinde, papirüslerinde ve özellikle mezar resimlerinde Mısırlıların ölümle olan ilişkisi ve ölüme bakışı çok rahat bir şekilde gözlemlenebilir. Bugüne kıyasla onların tutumunu anlamak çoğumuz için zor olabilir, zira onların zihninde ölüm, üzüntü, yas ya da kaybın verdiği acıyla yüz yüze gelmek yerine, coşkuyla beklenesi bir aşamadır. Onlar için güneşin doğuşu, batışı ve tekrar doğuşu gibidir. Dünyadan sonraki hayatlarında yeniden doğacakları güne erişmek üzere, ölmeye hazırdırlar.

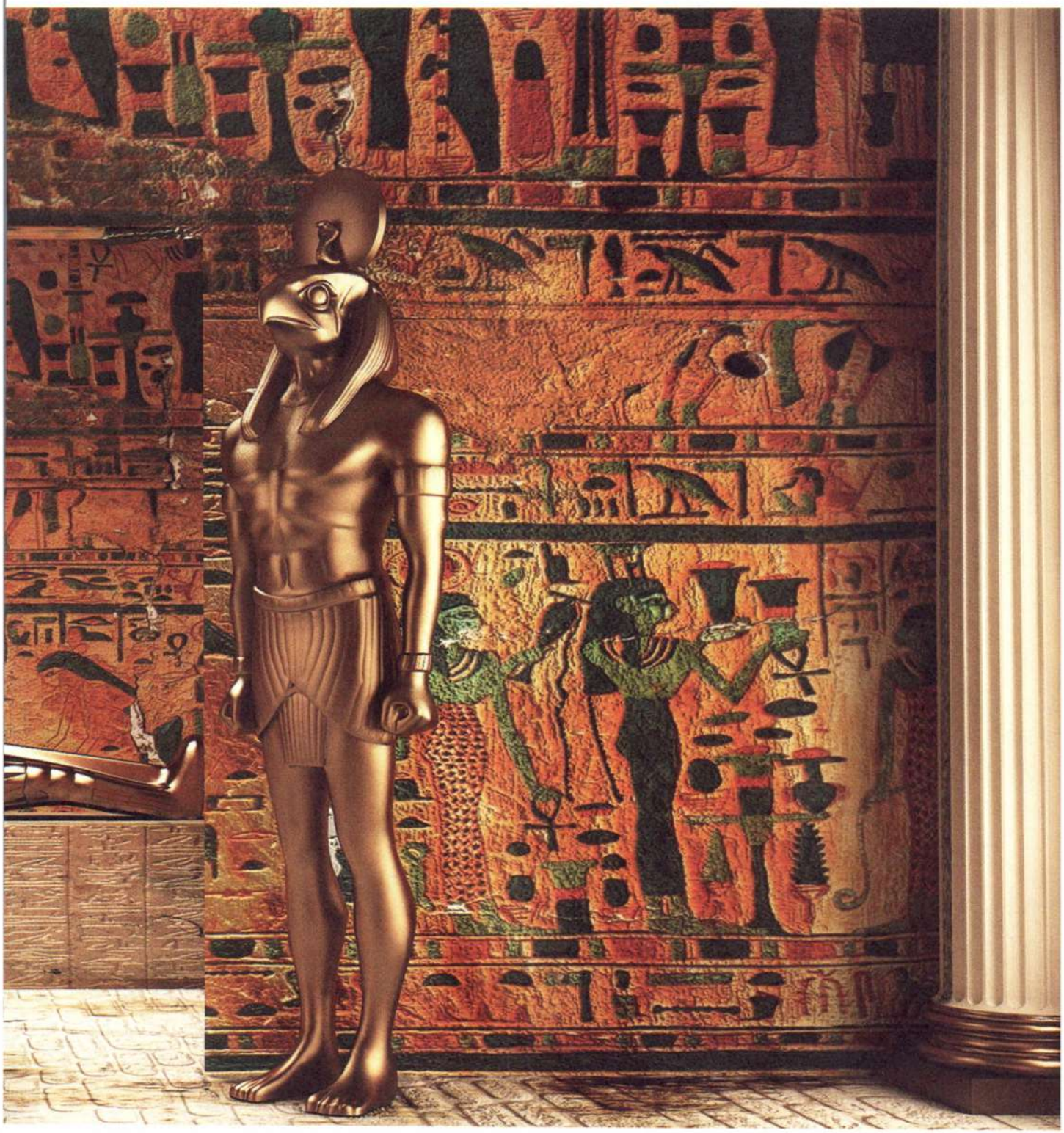

Mısırlılar dünyayı ve üzerinde yaşadıkları hayatı çok sever; bunun ölümden sonra da devam edeceğine çok güçlü bir şekilde inanırlardı. Ölünün ölüler diyarına geçişini ve bu diyardaki yaşamını oldukça ciddiye alır, bunu güzelleştirmeye çalışırlardı. Oradaki hayatını kolaylaştırabilmek, karşısına çıkabilecek zorlukları zahmetsizce aşmasını sağlamak adına kişinin ölüm kitabı da onunla birlikte gömülür, efsunlu olduğuna inanılan bazı cümleler de mumyalama ve defin işlemleri esnasında seslendirilirdi.

Mısırlıların inanışına göre insan ruhu ölüm esnasında bedenini terk etse bile, bedeni iyi korunduğu takdirde tekrar bedenine dönebilirdi. Bu nedenle mumyalama işlemi son derece önemliydi.

Ayrıca ölen kişinin dünyevi hayatında yaptıkları tabletler üzerine yazılır ya da resmedilir, ölünün yanına gömülürdü. Bu şekilde ölen kişi, ölüler diyarına doğru yola çıktığında, dünyaya ait güzel anılarını da yanında götürebilirdi. Ölüm, Mısırlılar için asla bir son değildi. Ölüm, değişim, dönüşüm demekti. Bir geçişti. Bu dünyadan diğerine geçmenizi sağlayan bir kapı gibiydi. Ancak bu öte dünya ölen kişi için her zaman güzellikler vadetmeyebilirdi. Ölen kişi, orada bir tanrı gibi yaşayabilir veya ölüler diyarında tamamen yok olup gidebilirdi. İkinci hayatınızı sürdürebilmeniz, zamandan silinip gitmemeniz için ruhunuzun çıkacağı yolculuğa çok iyi hazırlanmanız gerekiyordu.

Hâl böyle olunca Mısır insanının ölüme karşı bakış açısı da kişilere ve sınıflara göre değişebiliyordu. Fakir halk ölümden sonra yaşam olduğu için mutluydu çünkü bunu zenginlerle eşitlenme fırsatı olarak görüyordu. Zengin insanlar ise zaman zaman şüpheye düşüyor, ölümden sonraki yaşamları konusunda endişeleniyorlardı. Dünya üzerindeki eylemlerinden emin olmayanlardan bazıları öyle korkmuş ki kendini çiftçilik aletleriyle gömdürenler bile olmuş... Kısacası, zengin insanlar ölümden uyandıklarında bir tarlada işçi olarak çalışmaları gerekeceğinden neredeyse tamamen emin bir şekilde ölüyorlarmış. Sebep ne olursa olsun, Antik Mısır'da ölümün dünyevi hayata olumlu tesir eden bir yanının da olduğunu tespitine varmamız yersiz değildir; öte dünyaya olan inancın, zenginlerin fakir halkı ezmesini bir nebze engellediğini söyleyebiliriz.

MUMYALAMA

"Mezarında uzanmış olacağın o günü düşün...
Bir akşam, sedir yağı ve tanrıça tarafından
örülmüş bantlarla kutsanacaksın.
Gömülme gününde güzel, ağlayıcı kadınlar cenaze alayının
önünden gidecekler ve başlarına Batı vadisinin ince kumlarını serpecekler.
Mumyan altından olacak.
Öküzlerin çektiği ölü arabasında giderken sandukanın tavanı,
gökyüzü gibi, üstünde olacak.
Mezarının kapısında kutsal danslar yapılacak ve rahipler
kalbini sevindirecek sözler söyleyecekler." –*Ölüler Kitabı*

Ölüler Kitabı'na göre, kutsal hizmetlerin öncesinde her ölü, çıplak ve terk edilmiş bir cesetten ibarettir. Mumyalama, Antik Mısır'da ölen kişiyi yeni yaşamına hazırlayan bu kutsal sürece verilen isimdir. Bu uygarlığın inanışına göre insan öldüğü zaman ruhu bedenini terk etse de yaşamaya devam edecek, bir gün geri döndüğündeyse bedenini deforme olmamış hâliyle bulmak isteyecektir. Bu cümlede Mısırlıların zamana karşı verdiği en köklü mücadele gizlidir: Kutsal bedeni deforme olmadan muhafaza edebilmek. Bu gayeye ulaşamayacaklarını düşünmek bile istemezler, çünkü ruh bedenini bulamazsa büyük bir acıya gark olacaktır. *Ölüler Kitabı*'nda

bulunan ve defalarca tekrarlanan bazı pasajlar, cesetlerin kokması veya bozulmasından ne ölçüde korkulduğunu açıkça yansıtmaktadır. Bu yüzden Mısırlılar ölülerini özenle mumyalamış, bunu yapabilmelerini sağlayacak anatomik bilgileri edinmek adına epey zaman harcamışlardır. Peki, mumyalama sürecinde ölen kişinin bedeni ne tür aşamalardan geçerdi?

Bu konuyu detaylarıyla irdelemeden önce, kabaca mumyalama aşamalarına bir göz atalım: Öncelikle birtakım cerrahi tekniklerle ölünün tüm iç organları çıkarılır, kafatasının iç yüzeyi alçılanır, vücut hoş kokulu maddelerle doldurulur ve yetmiş gün boyunca sodyum karbonat içinde bekletilir. Bazen karbonatta bekletme işlemini reçineleme süreci takip eder. Bu aşama da tamamlandığında tüm beden büyük bir ihtimamla, ince ya da kalın bir tabaka oluşturacak şekilde, bez şeritlerle sarılır.

Mısır tarihiyle ilgilenmeye başladığınızda, antikçağda ölen herkesin mumyalandığını düşünebilirsiniz fakat bu yanlıştır; isteyen herkes mum-

yalanamıyordu çünkü bu işlem yüklü bir ödeme gerektiriyordu. Zengin olmasa da yakınının mumyalanmasını isteyen aile fertleri, daha makul bütçelerle bu işlemi yapanlara gidiyor, ancak karşılığını da ödedikleri bedel kadar alabiliyorlardı. Hem cesedin çürümesini engelleyip hem de bedeni usulüne uygun cerrahi işlemlerden geçirenler, kazılarda bulunup aradan geçen binlerce yıla rağmen hâlâ çok iyi durumda olan bedenlerin mumyalama işlemlerinde çalışanlardır. Üst düzey bir işleme bütçe ayıramamış bedenler ise zamanın acımasızlığından payını almıştır.

O dönemlerde mumyalama işlemlerine girenler, hekimlerden bir alt sınıfta görülen operatörlerdir. "Ölü ilaçlayıcı" olarak da anılan bu kişilerin sahip olduğu asıl unvan Şem rahipliğidir. Bu insanlar binlerce yıllık bir geleneği devam ettirmiş ve hiçbir detayı atlamadan mumyalama işlemini nesilden nesile aktarmışlardır. Hekimler ise bu tür uygulamalarda yer almazlar. Bu bilgileri göz önünde bulundurduğumuzda, Antik Mısır'da tıpla kimya bilgisinin ne kadar yaygın ve gelişkin olduğunu kolayca anlayabiliriz.

Şem rahipleri, bedenin yok olmasını önleyebilmek için onu tuz ve zift ile özel bir işlemden geçiriyorlardı. İşlem öncesinde ölen kişinin vücudundaki kıllar bir yardımcı tarafından kesiliyor, bu esnada bir rahip bazı dualar okuyordu. Ardından özel bir demir çubuk burun deliklerine sokuluyor ve beyne ulaşılıyordu. Ölen kişinin beyni parça parça dışarı çıkarıldıktan sonra başka bir uzman tarafından karın bölgesi açılırdı. Bedeni tahrip etmekten sakınıldığı için, açılan küçük bir delikten tüm organlar titizlikle çıkarılıyordu. Ardından tüm yaralar balmumu veya metal bir levha ile kapatılıyordu. Bu levhalara genellikle "Horus'un Gözü" işlenir, sembolün etrafını ise dört figür çevrelerdi. Bunlar İsis, Neftis, Selkit ve Neith'tir. Bu isimlerin Horus'un çocukları olduğuna ve ölünün organlarının koyulduğu kavanozları koruduklarına inanılırdı.

Halktan bir kişi ölmüş ve mumyalama süreci başlatılmışsa, bedeni tam yetmiş gün boyunca karbonat ve zifttten oluşan özel bir karışımda bekletiliyordu. Ölen kişinin statüsü yükseldikçe süreç de uzuyor; örneğin, bir firavunun mumyalama işleminin tamamlanması on ayı bulabiliyordu.

Bedenin tamamen temizlenmesi ve tüm iç organların çıkarılması tamamlandığında eller ve yüz bölgesi sarılmaya başlanıyordu. Ancak burada kullanılan sargı önceden katrana batırılmış ve mikroplardan temizlenmiş olmalıydı. Şerit şeklindeki bu sargıların arasına söğüt ve zeytin yaprakla-

Antik Mısır'da mumyalanan bedenlerden çıkarılan iç organların saklandığı kanopik kavanozlar

rından yapılma çelenkler, muskalar, mavi lotus yaprakları, mumya mezet boyası denilen boyalar, safi yağı ve sedir esansı ekleniyordu. Yüz bölgesindeki sarma işlemi bittiğinde mumyalanan ilk tanrı Osiris'e ithafen, kişinin çenesinin altına sembolik bir sakal yerleştiriliyordu.

Sargı işlemi süresince gösterilen özenin büyük bir önemi vardı; ölen kişinin vücut hatlarını korumak için sargının sıkı yapılması gerekliydi. Sargının şeritler biçiminde olmasının da bir anlamı vardı elbette... İnanca göre bu şeritler, hayat akımının ağını ve kuluçkayı; yeniden canlanma döneminden sonra gerçekleşecek olan dirilişi simgeleyen bir tür ışık giysisidir.

Sarılmadan önce yüzüne makyaj yapılan; daha canlı görünmesi için dudakları, elleri, avuç içleri, ayakları ve tırnakları boyanan, herhangi bir akıntı gelmemesi için burun delikleri kapatılan mumya, tamamen hazır hâle geldiğinde tahta bir lahit üzerine yatırılırdı. Bu lahdin iç duvarlarından birine, bir kapı çizilmiş olur, lahdin üzerine de gözler resmedilirdi. Bu gözler sayesinde ölünün etrafına bakabileceğine ve yanına bırakılan Ölüler Kitabı'nı; içinde yer alan duaları ve formülleri okuyabileceğine inanılırdı. Çizilen kapı sayesindeyse ölen kişi lahdin içinden çıkabilecek ve Ra'yı takip

edebilecekti. Bütün dualarını ve formüllerini okuyan ölü kişi, sonunda neşe ve huzura ererek onu bekleyen, tanrılarının hüküm sürdüğü diyara gidip orada yaşayacaktı...

Bütün bunlardan sonra gerçekleşecek olan "ağız açma" töreni de mumyalamada oldukça önemli bir yere sahipti. Rahiplerin bu seremoniye özgü duaları eşliğinde, lahdin üzerinde mumyalanmış kişiyi temsil eden heykelin temsili olarak ağzı ve gözleri açılırdı. Bu, ölü kişiyi tekrar canlanmaya hazır hâle getirdiğine inanılan bir büyü gibiydi. Temelini de Mısır mitolojisinden alıyordu: Osiris'i ölümden kurtarmak isteyen İsis, bedenini mumyaladıktan sonra ağzını aralayarak ona yeni yaşam üflemiş, ölümsüzlüğe kavuşmasını sağlamıştı.

Ağzın açılmasıyla birlikte yaratıcı güç, görüş, koku alma, tat alma, dokunma ve hareket etme kabiliyetlerinin yeniden kazanılacağına inanılırdı. Bu seremoniden sonra da heykel boyanır ve süslenirdi. Süsleme işlemi bittiğinde lahit tekrar tütsülenir ve bu törenin ardından bir yemek verilirdi. Son aşamaya gelindiğinde heykel artık canlı gibi gözükürdü.

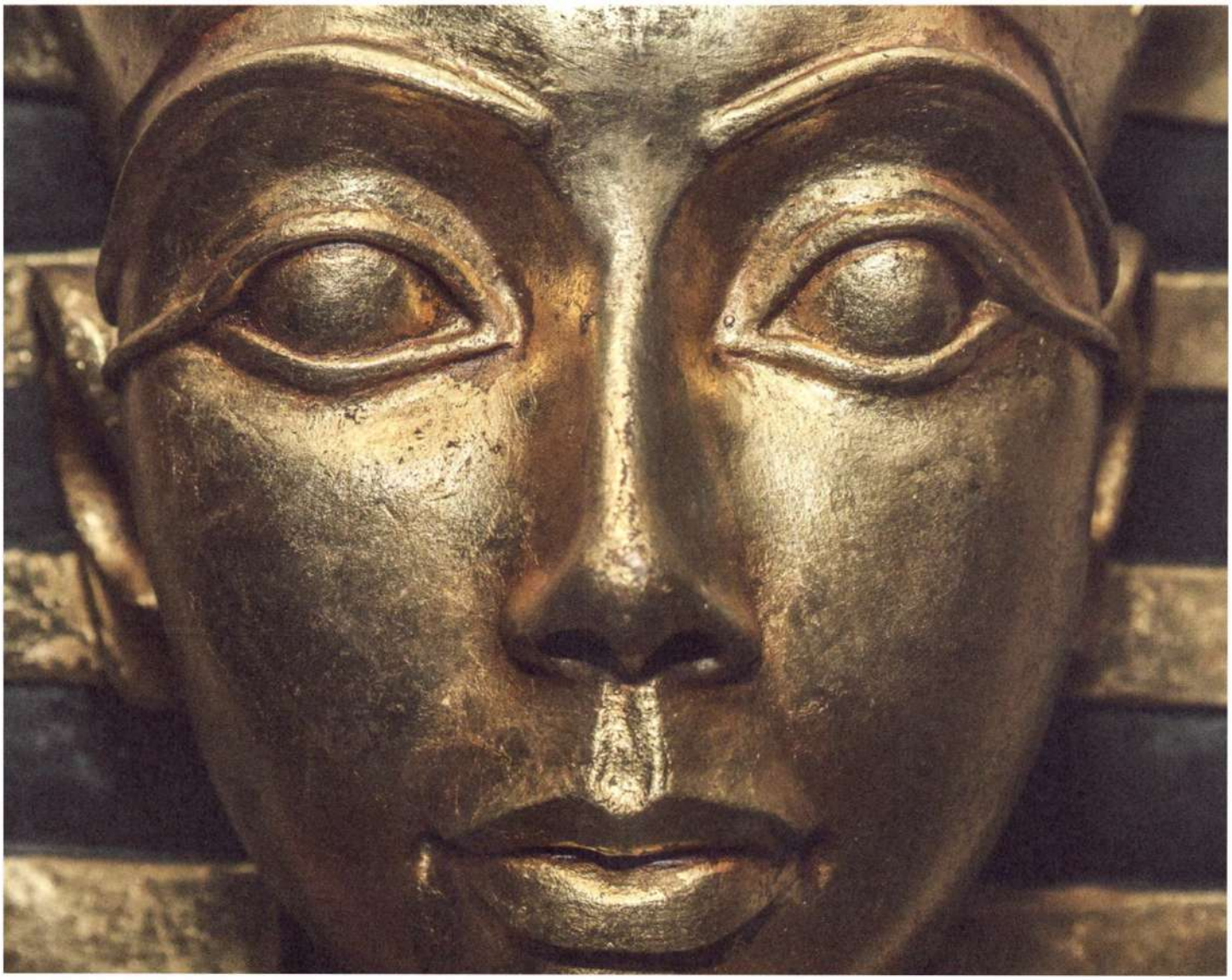

ANTİK MISIR MİMARİSİ

TAPINAKLAR

Mısırlıların dünya görüşüne göre hayat, sürekli tanrılar ve ölüler arasında geçmektedir. Bir Mısırlı, gündelik yaşamının her aşamasında ölüme hazırlanır ve tanrıları memnun etmeye çalışır. Tanrılara kurban vermek ve onları memnun edecek yerler inşa etmek, Antik Mısırlılar için oldukça önemlidir. Aynı zamanda bir kişi ne kadar görkemli bir hayat sürmüşse o ölçüde görkemli bir mezar yaptırmak, Mısırlılar için değişmez bir kuraldır.

Mısır mimarisi genel olarak askeri, dini ve sivil yapılar olarak sınıflandırılabilir. Yapılarda kullanılan inşa malzemeleriyse genellikle kerpiç, ağaç ve ağırlıklı olarak taştır. Kerpiç ve ağaç yapılar en erken dönemlere aittir ve maalesef günümüze herhangi bir örneği ulaşmamıştır. Bugün görebildiğimiz Mısır yapılarıysa taştan inşa edilenlerdir. Antik Mısır uygarlığı boyunca en çok özen gösterilen yapılar ise tapınaklar ve mezarlar olmuştur.

Firavunlar çağından günümüze gelen tapınak ve mezarlar incelendiğinde ve onlara verilen büyük emekle özen göz önüne alındığında, ölüm kavramına atfedilen önemin azametini de görmüş oluruz. Sivil yapılarda ya da kamu binalarında tuğla kullanan Mısırlılar, tapınak ve mezarlarda taş kullanarak bize bu yapıların onlar için ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır.

Tapınaklar, tanrıların evidir; onlara ait heykel ve sembollerin saklandığı kutsal yerlerdir. Bu binalarda ayinler ve büyük dini törenler gerçekleştirilir. Ayrıca Mısırlıların kutsal saydıkları hayvanlar da bu yapılara rahatça girip çıkabilirler. Ancak halktan biriyseniz, canınız her istediğinde bu kutsal mabetlere girip çıkamazsınız, o ayrıcalık yalnızca rahiplere tanınmıştır. Halk, kendisine ayrılan ortak, büyük avlulara giriş yapabilir ve adaklar da işte bu alanda sunulur, insanlar tanrılara verecekleri diğer hediyeleri buraya getirirlerdi. Bu yolla tanrılarla yakınlaştıklarını, onlarla iletişim kurup onları mutlu ettiklerini düşünürlerdi.

Firavunların ortaya çıktığı dönemle birlikte mimari yapılar, onların güçlerini ifade eden birer sembol hâline gelmiştir. Zira, bir firavun ne kadar güçlü ise sahibi olduğu yapı da o kadar anıtsal ve gösterişli olur. Bir tapınak, firavunu güçlendirip onu yüceltebilir ve böylece firavunun tanrısallığı somutlaştırılmış olur.

Mısırlılar bu tapınakları inşa ederlerken iki ana fikri esas almışlardır: En büyük ve en yüce tanrılar adına oluşturulan "Tanrı Evleri" ile ölen hükümdarların adına yaptırılan "Mezar Tapınakları". Tanrı Evleri'nde temel ve nihai amaç, daima tanrıları onurlandırmaktır. Aynı gayeye hizmet eden ve bu yapıların içinde icra edilen ayin, bazen her gün bazen de belirli günlerde düzenlenirdi. Bu yapılarda çok sayıda tanrı heykeli bulunurdu ki ziyaretçiler her birine yanlarında getirdikleri kıymetli armağanları sunardı. Mesela güzel yiyecek ve içecekler... Her gün büyük bir hassasiyetle temizlenen heykeller ziyaretçilerin hediye yığınlarından arındırılır, günlük olarak temizlenir ve yapının içinde çeşitli ilahiler söylenerek ibadetler yapılırdı.

Mezar Tapınakları ise içinde yatan kralların sonsuza dek yaşayacağı düşüncesiyle inşa edilmiş yapılardır. Mezarların bulunduğu bölümün yakınlarına inşa edilen bu tapınaklarda tanrı heykelleri yerine kral heykelleri bulunur.

Sunağın bulunduğu kısma yapılan sahte bir kapı, her gün gelen ziyaretçilerin yanlarında getirdiği yiyecek ve içeceklerin biriktiği alandır. Ölen kişinin ölüler dünyasından gelerek ona sunulanları yiyeceğine inanan ziyaretçiler, bu yöntemle kapıyı açar açmaz hediyelerine kavuşmasını amaçlamaktadır.

Krallar için yapılan en meşhur anıtmezar türü ise şüphesiz ki piramitlerdir. Piramitlerin iç tasarımlarına baktığımızda aşağı inen ve yukarı çıkan çok sayıda dehliz ve odanın olduğunu görürüz. Bu oda ve dehlizler oldukça büyüktür ve cilalı taştan inşa edilmişlerdir. İç kısımlarda süslemeye pek yer verilmemiştir. Cenaze piramide defnedildikten sonra bu dehlizlerin çeşitli yerleri ve piramidin dış kısmındaki kapı delikleri büyük granit taş bloklarıyla örtülmüştür.

Piramitler, biçimsel açıdan tamamıyla Mısır'a özgü, çok özel yapılardır.

Bu mezar tapınaklarında görev alan din insanlarından da kısaca bahsetmek gerek: Aslında bir tapınak içinde tam olarak kaç kişinin çalıştığını bilmesek de yaşadıkları dönemde bu insanların çok güçlü oldukları bilgisine

sahibiz. Hatta mabet içinde doğrudan kralın varlığını temsil ettiklerine inanıldığı için hükümdarların yetkilerine sahip olmuşlardır. Ancak hiyerarşik bir sisteme tâbiydiler; bu sistemin en altında rahipler, tepe noktasındaysa kâhinler bulunuyordu. Kâhinlerin başında ise "Kâhin Şefi" unvanına sahip kişiler yer almaktaydı. Çok büyük tapınaklarda ise hiyerarşik olarak sıralanmış dört kâhin bulunmaktaydı.

Binlerce yıl geriden gelip zamana kafa tutan bu gösterişli yapıları keşfetmenin vaktidir artık...

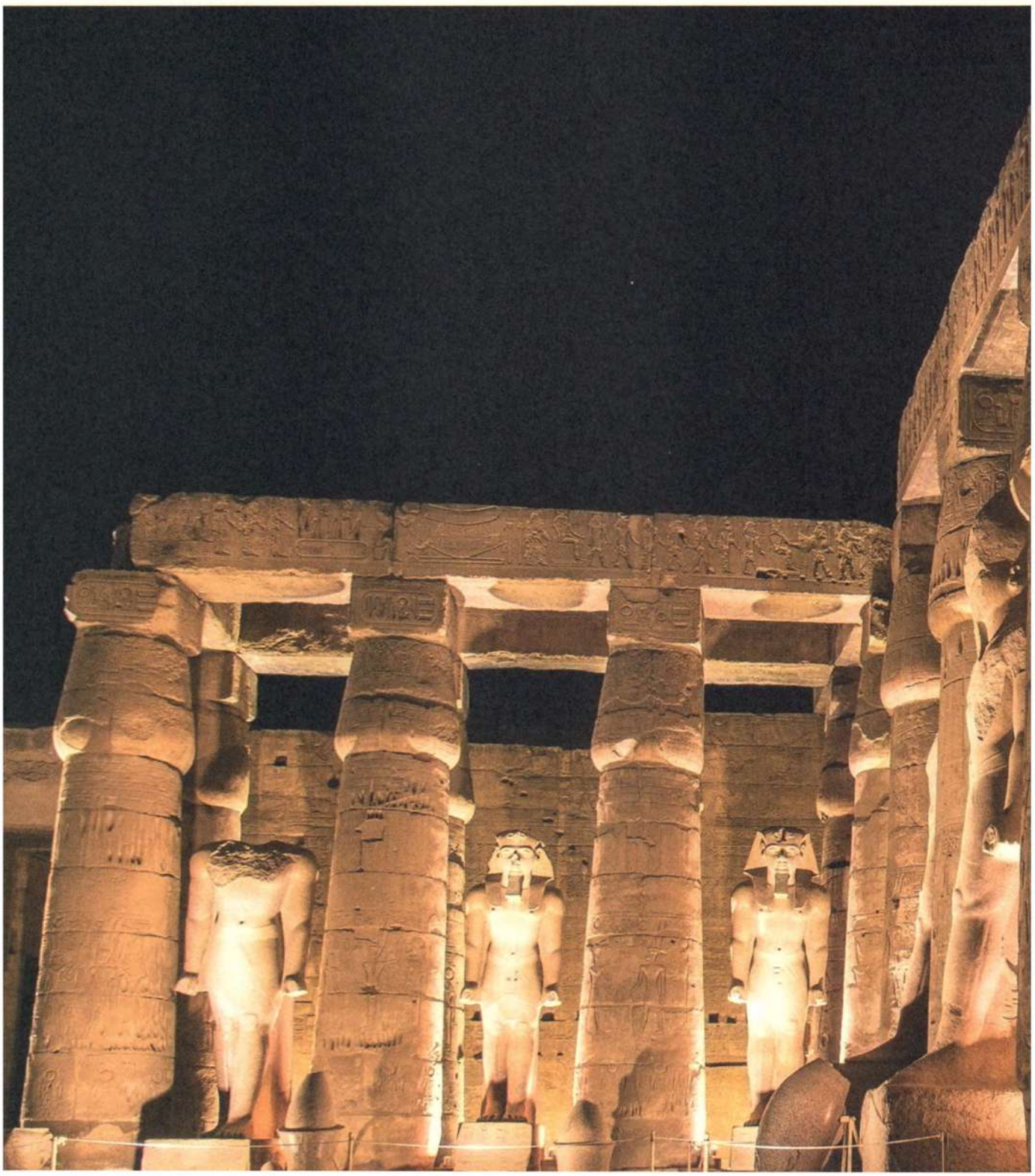

LUKSOR TAPINAĞI

Tapınak, Mısır'ın güneyinde yer alan Luksor Şehri'ndedir. Buranın çok da güzel bir unvanı var; dünyanın en büyük açık hava müzesi olarak adlandırılıyor bu koca şehir. Tapınak, Antik Mısır mimarlığının Nil kenarındaki en

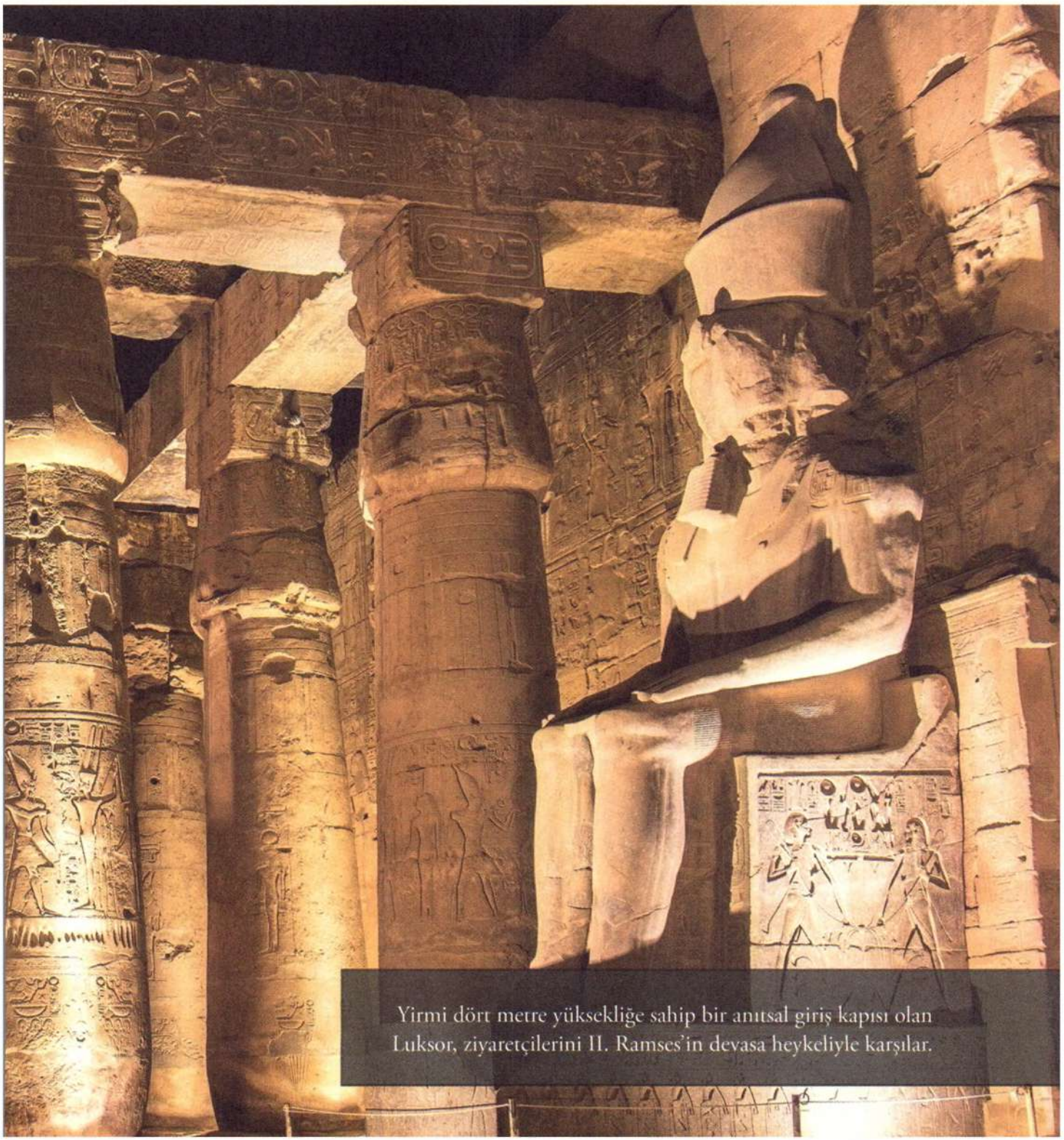

Yirmi dört metre yüksekliğe sahip bir anıtsal giriş kapısı olan Luksor, ziyaretçilerini II. Ramses'in devasa heykeliyle karşılar.

zarif ve eşsiz örneklerinden biridir. Yeni Krallık döneminin ünlü kralı III. Amenhotep tarafından Amon-Ra adına yaptırılmıştır.

Luksor, yapıldığı ilk günden itibaren çok önemli bir tapınak olmuş, yapıya pek çok ünlü firavun ve kral tarafından eklemeler yapılmıştır. Tutankhamon, II. Ramses, Büyük İskender, Arap kavimleri ve Romalılar ona büyük saygı duymuş, şanına yaraşır katkılarda bulunmaktan, tapınağa yeni unsurlar eklemekten geri durmamışlardır.

Tapınakta yapılan araştırma ve kazılar 1885 yılında başlamış ve günümüzde halen devam etmektedir.

Tapınağın en dikkat çekici özelliklerinden biri, III. Amenhotep zamanında yapılan dev sütunların üzerinde yer alan, Tutankhamon'un yaptırdığı süslemelerdir. Bu süslemelerin yapılış amacı ise babasının kurduğu Aten dinini terk eden Tutankhamon'un Amon inancını kabul etmesidir. Bu dönemde Amon dinine geçildiğinde kutlamalar yapılmış ve Tutankhamon da bu kutlamaların Luksor Tapınağı sütunlarının üzerine işlenmesini istemiştir. Tapınak içinde III. Amenhotep'e adanmış kutsal bölgeler bulunması gayet doğaldır, asıl ilginç olan Büyük İskender'e ait olanlardır. Büyük İskender, tapınaktaki bazı duvar tasvirlerinde firavun ve tanrı olarak tasvir edilmiştir.

Duvarlarda en dikkat çeken tasvirlerden birisi de III. Amenhotep'in babası IV. Tutmosis'in, Tanrı Amon şekline bürünerek kraliçeyi gizlice ziyaret etmesi ve bu ziyaretten sonra III. Amenhotep'in doğumunun gösterildiği tasvirdir. Bu tasvirde III. Amenhotep, tanrının oğlu olarak betimlenmiştir.

KARNAK (AMON) TAPINAĞI

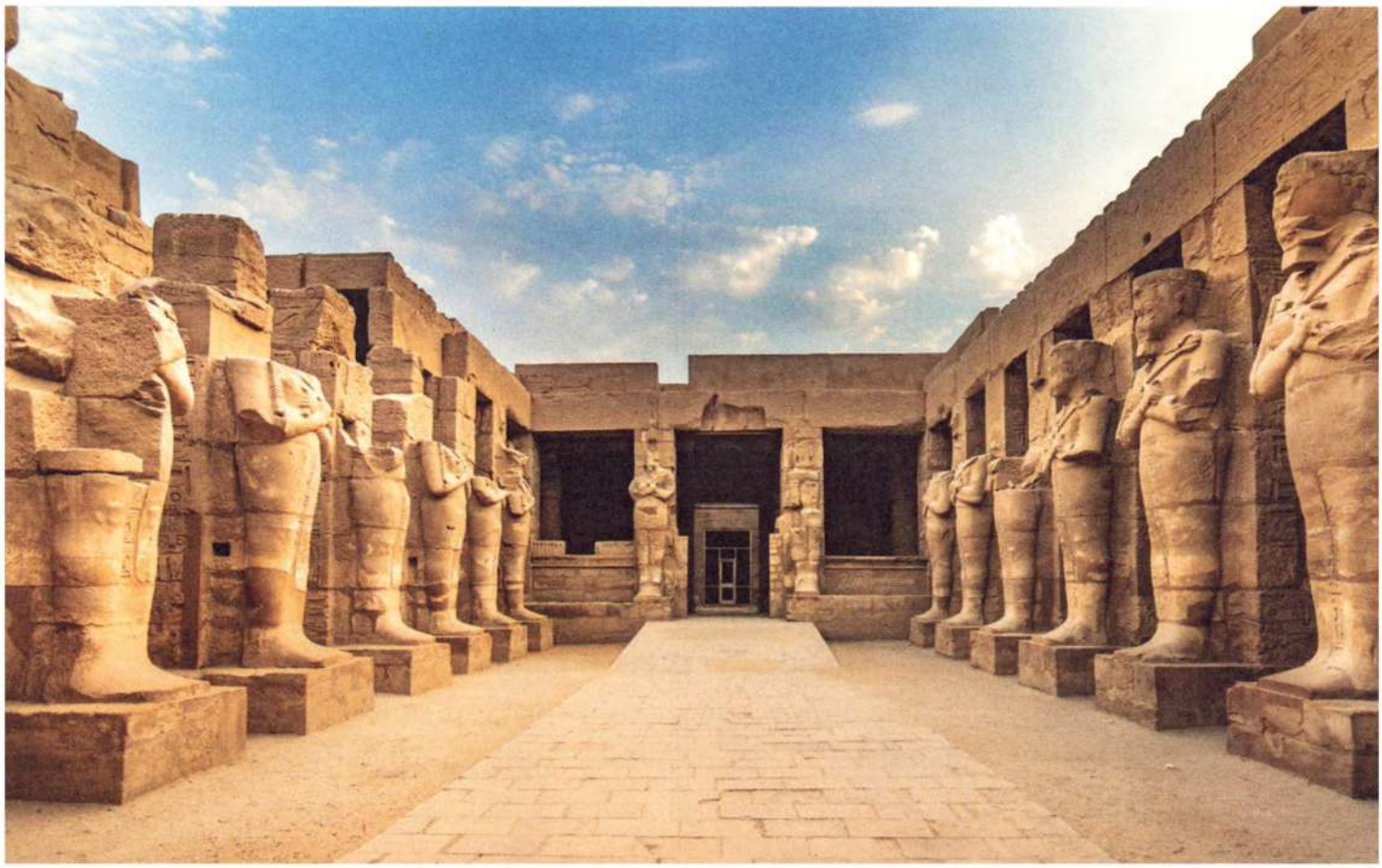

Luksor kenti yakınlarındaki Karnak bölgesinde bulunmaktadır. Dünya üzerindeki en büyük kompleks yapı olmasıyla dikkat çeker. Antik Teb kentinde inşa edilen tapınağın hangi yılda yapıldığı net olarak bilinmemektedir. Ancak "dünyanın en eskisi" lakabıyla anılan Tanrı Amon'a adanmış bir tapınak olduğundan varlığını çok uzun bir zamandır sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Orta ve Yeni İmparatorluk dönemlerinde yapılan eklemelerle birlikte Mısır'ın en büyük yapılarından biri hâline gelmiştir.

Tapınağın planı hiç değiştirilmemiştir. Ancak başka firavunlar tarafından, özellikle de Yeni Krallık döneminde çok sayıda ekleme yapılmıştır. Örneğin, III. Tutmosis yapıya çok büyük bir salon ekletmiş ve bu salonun duvarlarına süslemeler yaptırmıştır. Meşhur Kraliçe Hatşepsut ise iki obelisk, yani dikilitaş ekletmiştir. Ancak burada en dikkat çekici süslemelerden biri

III. Tutmosis'in Suriye seferinden döndükten sonra, beraberinde getirdiği hayvanların ve bitkilerin eşsiz kabartmalarını da tapınağın duvarlarına işletmesidir. Bu bölüm botanik ya da hayvanat bahçesi olarak da bilinmektedir.

III. Tutmosis'in tapınak duvarlarına işlettiği bitki ve hayvan motiflerine bir örnek.

Yapının tamamı kesme taştan inşa edilmiştir, bu da tapınağın nasıl bu kadar uzun süredir ayakta durabildiğini açıklar.

Karnak Tapınağı, yalnızca tarihin en eski yapılarından biri olmakla kalmaz, duvarlarında eşsiz bir yazılı arşiv de taşır. Antik Mısır'da tahta geçen her kral, döneminde yaşanan önemli olayları tapınağın duvarlarına işletmiştir.

Tapınağın hipostil* holünde 134 sütun yer almaktadır. Altı dönümlük alana yayılmış bu holde durup başınızı yukarı kaldırdığınızda, sütunların birbiri üzerine eğilerek gökyüzüne ulaşmaya çalışan ağaçlara benzediğini görebilirsiniz. Bu eşsiz salonda on farklı sfenks de bulunmaktadır.

Karnak bölgesi yüzyıllar boyunca önemli bir merkez olmuş hatta Romalılar bile bu bölgeyi kullanmışlardır. MS IV. yüzyılda ise terk edilmiş ve tapınak, bölgede yaşayan insanlarla hayvanlar için bir barınak hâline gelmiştir. Kendini tanrı ilan eden firavunların ve binlerce yıl boyunca bu tapınağa adım atan

* Kökeni Grekçe olan bu sözcük, eş aralıklı diziler hâlinde, dama tahtası düzeninde yerleştirilmiş sütunları barındıran geniş salonlar için kullanılır. (y.h.n.)

yüksek kâhinlerin yerini adını kimsenin bilmediği insanlar almış, bu görkemli mimari yeniden keşfedileceği tarihe kadar enkaz ve kumların altında kalmıştır. Günümüzde ise Mısır turizminde en büyük paya sahip yerlerden biridir.

HATHOR TAPINAĞI

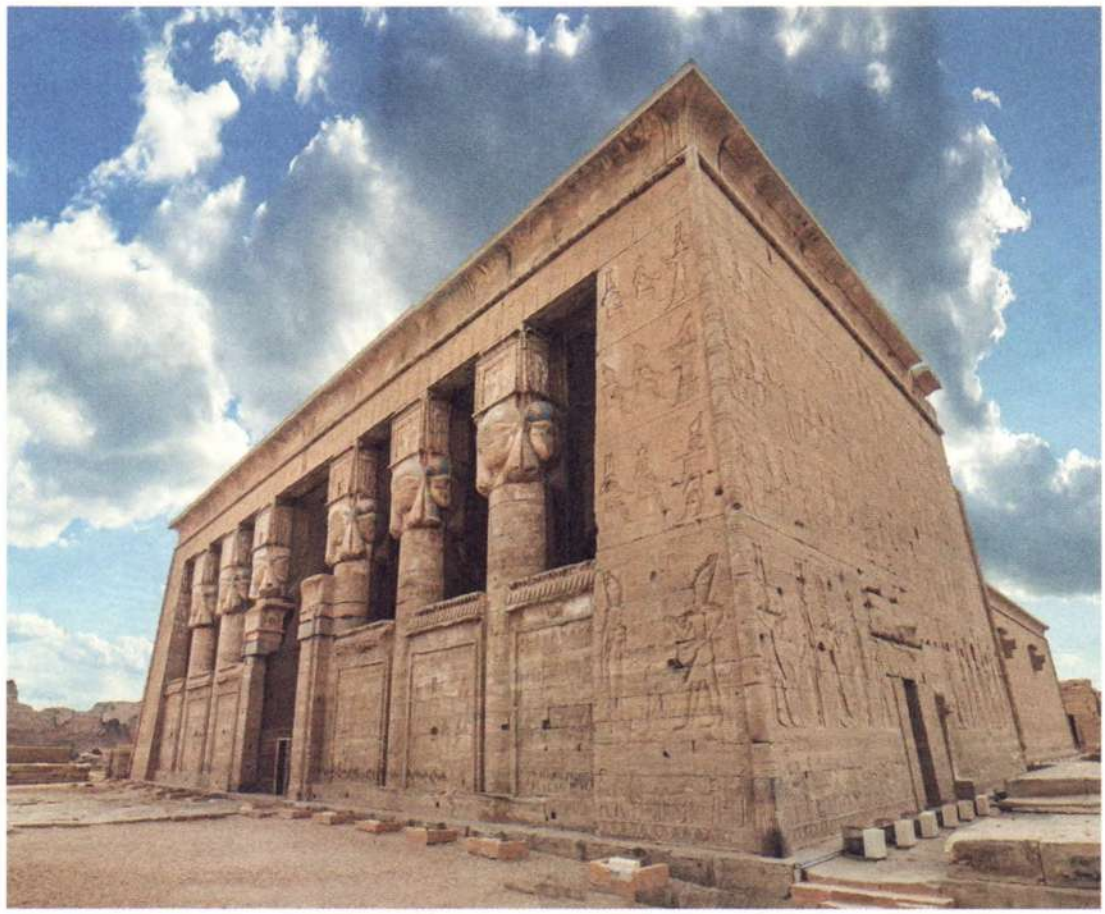

Horus'un eşi olan Tanrıça Hathor adına yapılmıştır. Yapı Ptolemios döneminde inşa edilmiştir. Tasvirleri ve dekorları ile son derece ilgi çeken yapının en önemli özelliklerinden biri de tıpkı Amon Tapınağı gibi önemli bir arşiv niteliği taşımasıdır. Tapınak, duvarlarındaki çok sayıda kabartma ile öne çıkar. Bu kabartmalar arasında pek çok sahne ve motif yer almaktadır: Tanrıça Hathor'a hediyeler sunan krallar, ay, güneş ve yıldız motifleri ve bu yıldızların arasında uçan akbabalar... Gök Tanrı Nut ve beraberinde kayıklar ile sıralanmış, cennete doğru yola çıkan tanrılar da tasvirler arasın-

dadır. Adak odası denilen ve sunakların bulunduğu salonda ise festivallerde Hathor'a sunulan adakların tasvirleri yer almaktadır. Tapınağın sütunlarını süsleyen başlıklar, "Hatorik" adı verilen ve tapınağa ismini veren tanrıçaya atfedilmiş bir süsleme tarzındadır.

Uygarlıklar tarihini incelerken hangi toplumun kültür seviyesinin daha gelişkin olduğunu anlamanın basit bir yolu vardır: Kadına verdikleri önemin derecesini tespit etmek. Antik Mısır'da bir tanrıça adına tapınak yapılması, Mısır toplumu için kadının son derece önemli olduğunu anlatan büyük bir nişanedir. Antik Mısır'da kadının toplum içindeki rolü büyük bir önem arz eden kadınlar hem tapınak hem de devlet içinde en üst konumlara gelebilir, kişisel eşyalarını miras bırakabilirdi.

Antik Mısır'da kadının rolünü temsil eden en iyi örneklerden biri de Ebu Simbel Tapınağı'dır. II. Ramses'in eşine verdiği önemi ve ona duyduğu sevgiyi gösterebilmek adına inşa ettirdiği tapınağa bir göz atalım.

EBU SİMBEL TAPINAĞI

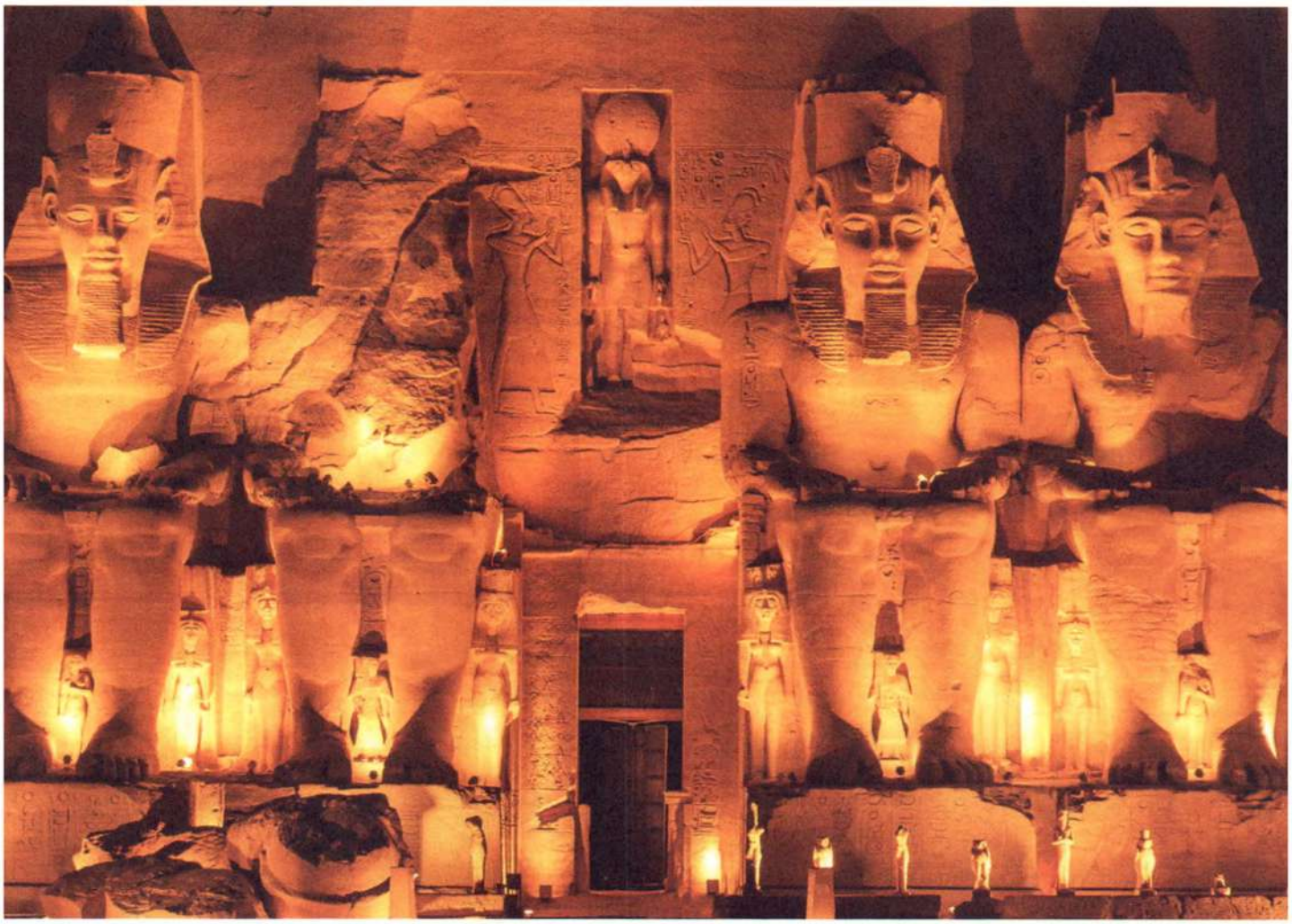

Bu küçük tapınak, kendinden önceki firavunlar zamanında yapılanlara çok sayıda ekleme ve yenileme hamlesiyle katkıda bulunan II. Ramses tarafından yaptırılmış olması nedeniyle Mısır mimarisinde büyük bir önem arz eder. Kayaların oyulması yöntemiyle inşa edilen Ebu Simbel, ön cephesinde yine kayadan yontulmuş dört kral heykeli barındırır. Bu heykellerin her biri 20 metre yüksekliğindedir ve hepsi de II. Ramses'in tasviridir.

İç mekân duvarlarında ise Kadeş Savaşı'nı anlatan tasvirler bulunmaktadır. Ebu Simbel Tapınağı'nın yapılış amacına dair ilginç bir rivayet vardır: II. Ramses, Nubya'daki isyancılarla savaşır ve bu savaş sırasında bir fili takip etmeye başlar. Fil, onu bugün tapınakların olduğu kayalıklara getirir ve II.

Ramses o an ne yapması gerektiğini anlar. Dağın ve kayalıkların oyulmasıyla inşa edilen tapınağın yapım emrini aynı gün vermiş, tamamlanmasıysa yirmi yıl almıştır. "Büyük Tapınak" olarak anılıp meşakkatli bir yapım sürecinden geçen tapınağa ek olarak, "Küçük Tapınak" adıyla bilinen yapı da Kraliçe Nefertari ve Tanrıça Hathor'a adanmıştır. Tapınağın II. Ramses tarafından, karısına olan sevgisini göstermek amacıyla yapıldığı söylenir ancak bir nedeni daha var: Bütün azametiyle bir dağı bile delen bu uygarlığın, Mısır'ın büyüklüğünü tüm dünyaya duyurmak.

Yapının içinde bir tapınma taşı bulunmaktadır. Tapınağın inşa edildiği yıllarda bu taşın üzerine senede bir gün, II. Ramses'in doğum gününde ışık doğrudan düşmekteydi. Ancak daha sonra tapınağın Avsan Barajı yapımı esnasında taşınması nedeniyle bu ayarlamada bir günlük kayma yaşanmaya başlamıştır.

Ebu Simbel Tapınağı Mısır sanatının kesinlikle en önemli yapılarından biridir. Ayrıca çağdaşı olan hem eski hem de yeni medeniyetlerin sanatına büyük bir meydan okumadır. En önemli özelliklerinden biri, II. Ramses'in eşi ile aynı büyüklüğe sahip, dört tanesi kralı, iki tanesi ise kraliçeyi temsil eden 10 metre yüksekliğinde ve anıtsal boyutlardaki altı heykeli barındırmasıdır. II. Ramses eşi Nefertari'nin mezarını Kraliçeler Vadisi'nin en belirgin, en görünen yerine yaptırmıştır. Nefertari, büyük boyda resim ve heykelleriyle mezarın pek çok yerinde ölümsüzleştirilerek onurlandırılmıştır.

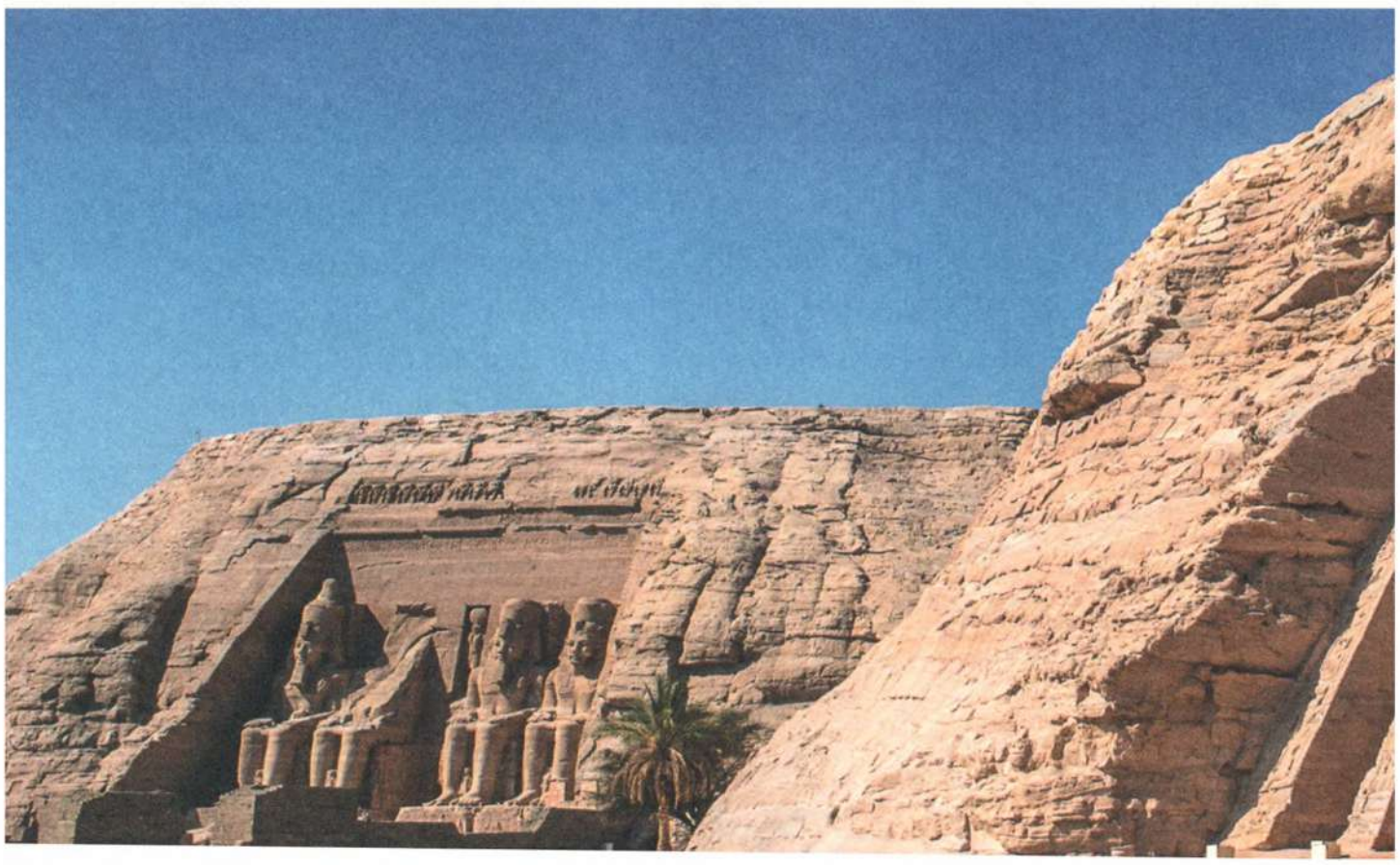

II. Ramses ve
eşi Nefertari

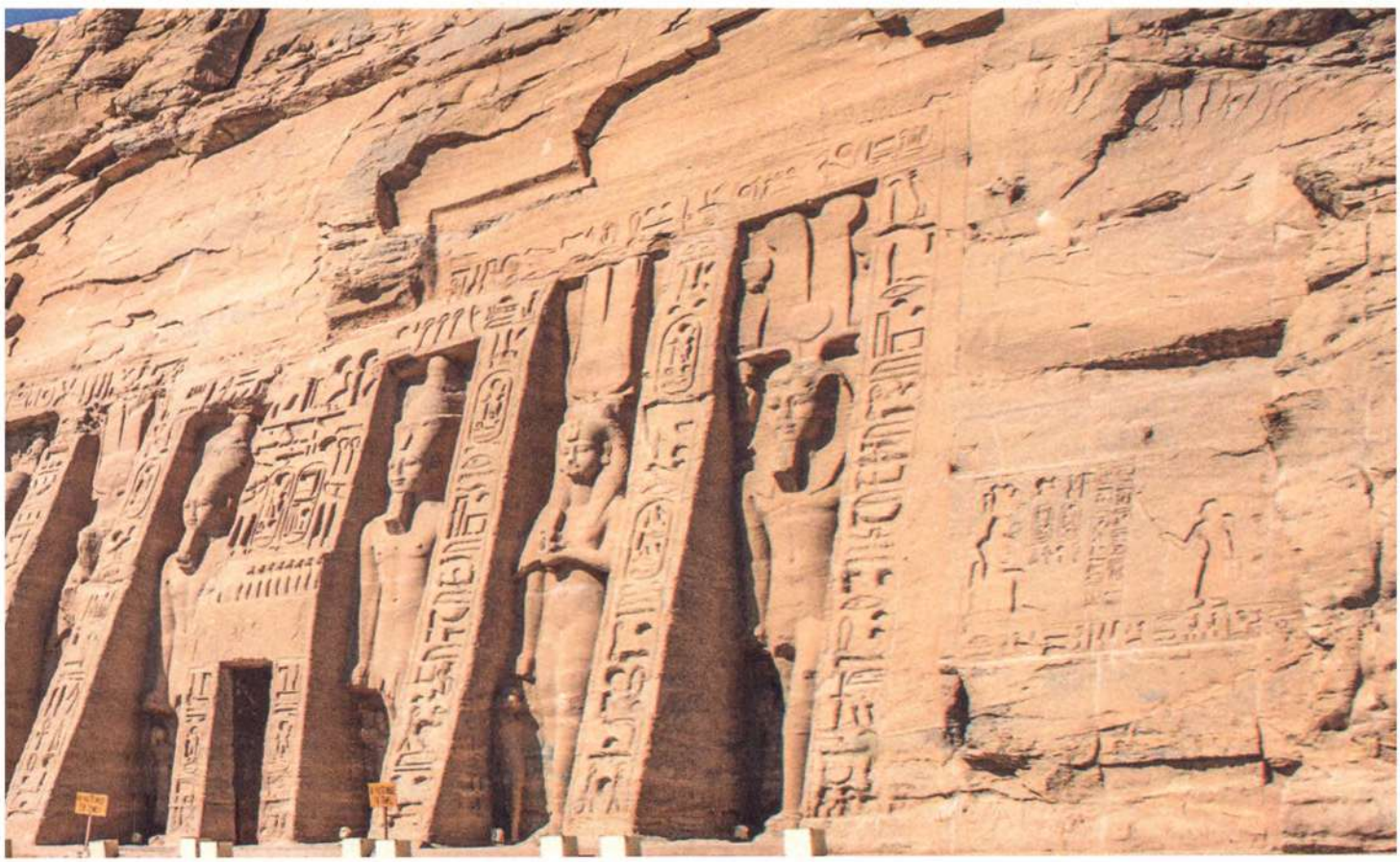

HORUS (EDFU) TAPINAĞI

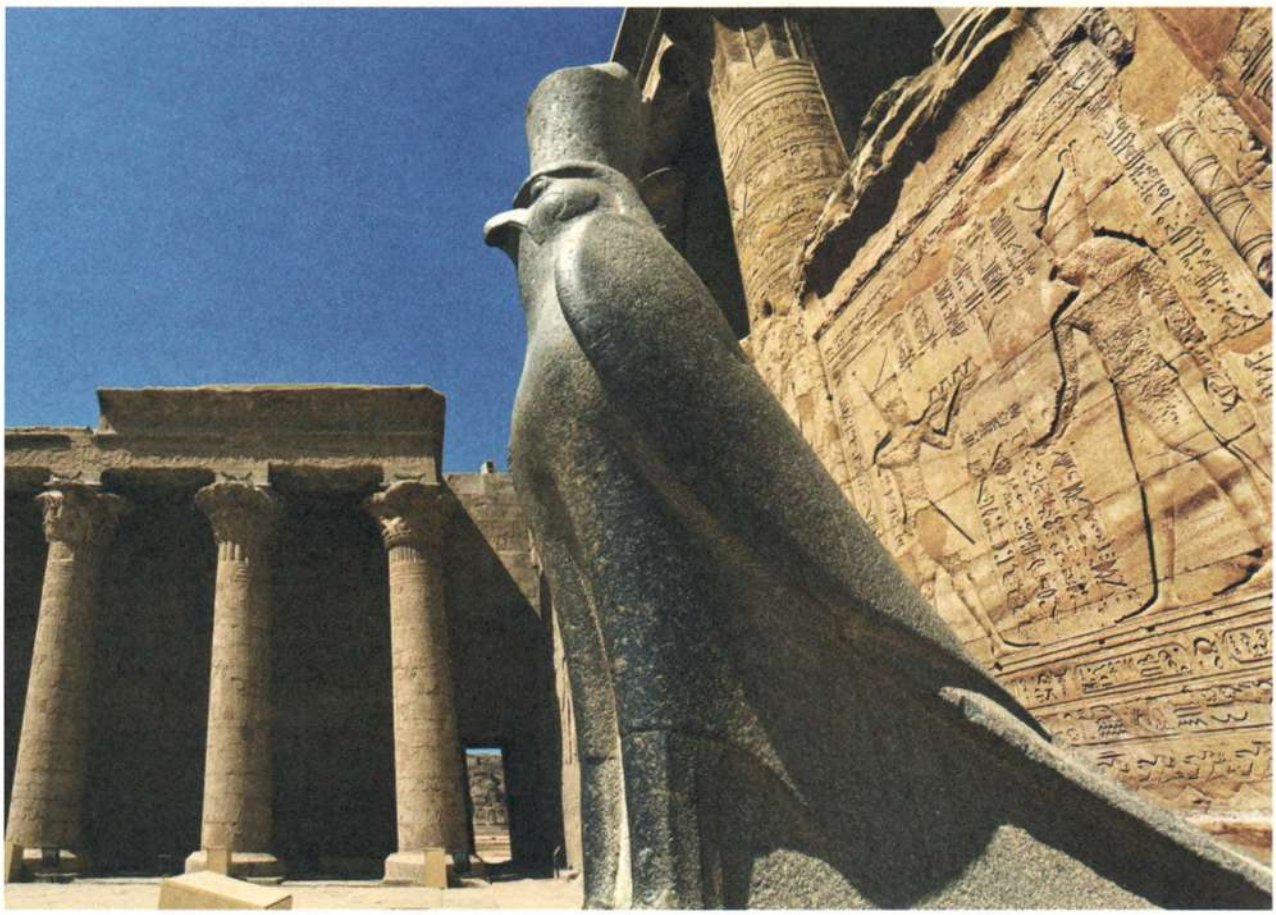

Antik Mısır'dan günümüze en iyi hâliyle ulaşmış ve en iyi korunmuş tapınaklardan biridir. III. Ptolemaios tarafından yaptırılmıştır. Yapımına tam olarak MÖ 237 yılında başlanmıştır ve inşa süresi iki yüzyıldır. Bulunduğu konum, Horus'un doğduğu yer olarak bilinmekte ve iç duvarlarında Horus mitini yansıtan tasvirler yer almaktadır. Taştan yapılan ve ziyaretçilerini girişteki iki dev Horus heykeliyle karşılayan tapınağın en dikkat çekici özelliği, hemen her yerinde görülen ve büyük bir işçilik gerektiren tasvirlerle süslemelerdir.

MEDİNET HABU TAPINAĞI

Medinet Habu, III. Ramses'in anıtmezar tapınağı olarak da bilinir. Luksor kentinde yer alan ve III. Tutmosis ile Hatşepsut tarafından inşa ettirilmiş Amon tapınaklarını da kendi bünyesine katmış büyük bir komplekstir. Medinet Habu kompleksi, Yeni Krallık döneminin en önemli tapınaklarından biridir. III. Ramses'in mezar tapınağı bir kanal ile Nil nehrine bağlıydı. Bu özelliği ile tekne geçit törenleri ve dini festivallerde tercih ediliyordu. Ayrıca sur dışında da bir rıhtım bulunuyordu. Yapı, III. Ramses döneminde ortaya çıkan deniz kavimleri ve bu kavimlerin Mısır'a göçü sonucu çıkan savaşlarla kazanılan zaferlerin anlatıldığı kabartmalar barındırmaktadır. Bu anlamda sanatsal açıdan olduğu kadar tarihi bir belge olarak da önem taşırlar. Tapınak, kale şeklinde ve pişmemiş tuğladan yapılmıştır. Oldukça karmaşık plana sahip, dini bir yapıdır.

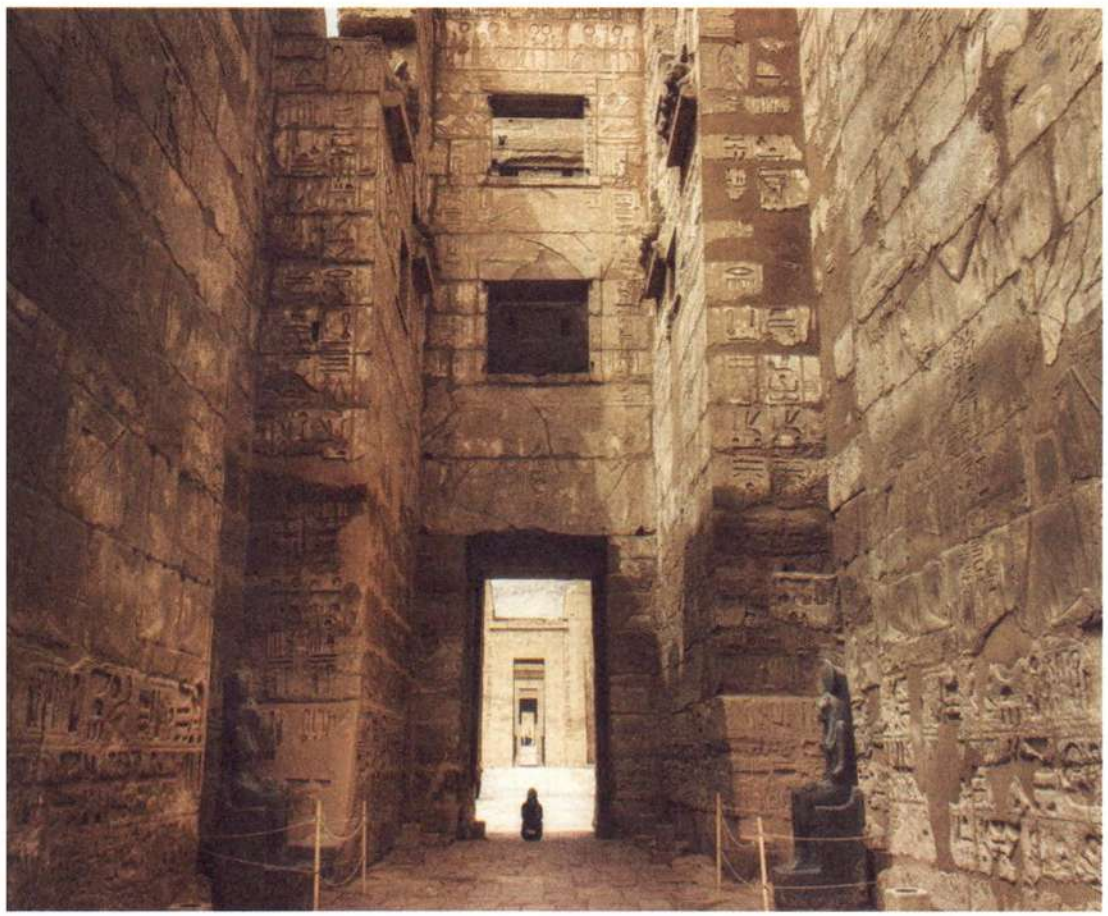

KRALİYET MEZARLARI

Mısır'ın ilk krallarına ait mezarların yerini tespit etmek oldukça zordur, çünkü üst düzey, zengin yönetici sınıf ile kralların mezarları hemen hemen aynı özelliklere sahiptir.

Günümüzde kabul edilen bir görüş var: İddiaya göre, I. ve II. Hanedan döneminde yaşamış kralların çoğunun Abydos'a gömülmüştür. Antik Mısır'da önemli bir merkez olan bu kent, erken dönem krallarının ata yurdu olarak kabul edilir. Aynı zamanda Tanrı Osiris kültünün merkezidir.

II. Hanedan döneminden ilk kralların mezarlarının çoğu Sakkara'da bulunuyorken aralarından bazılarının neden burada yer aldığı ise bilinmemekte.

İlk kraliyet mezarları, adından da anlaşılabileceği üzere kralların gömülmesi için yapılmışlardır. Bu mezarlarda, ölü ve onunla birlikte gömülecek eşyaların konduğu bir oda bulunmaktadır ki bunlara "bölümlere ayrılmış yeraltı odaları" demek daha doğru olacaktır. Mezarların üst örtüsü ise kerpiçten yapılmıştır.

ZOSER MEZARI (BASAMAKLI PİRAMİT)

Erken dönem mezar yapılarının en iyi korunmuş olanı, III. Hanedan döneminin ikinci kralı olan Zoser'in mezarıdır. Bu yapının iyi korunmasının ve günümüze kadar gelebilmesinin nedeni taştan yapılmasıdır. Hatta Mısır'da taşın, diğer yapı malzemelerine göre daha fazla kullanıldığı ilk örnektir. Antik Mısır'da inşa edilen ilk piramit olduğu düşünülen yapı, bu açıdan da oldukça önemli...

Kral Zoser'in mezar kompleksi, kraliyet ailesinin ölüm inancını anlamamızda ve erken dönem mezar mimarisini öğrenmemizde eşsiz bir yere sahiptir. Ayrıca uzun yıllar ayakta kalarak, sonraki mezar yapılarına da önem-

Piramidin mezar odasında yer alan Kral Zoser tasvirlerinden biri.

li bir örnek olmuştur. Bu mastaba, yani basamaklı piramidin altı basamağı toplam 60 metre yüksekliğindedir. İlk tasarlandığında, geleneksel, düz bir mastaba olarak planlandıysa da bilinmeyen bir sebepten dolayı piramide dönüştürülmüştür.

Bu yapıda, kralın mezar odası yerin yirmi sekiz metre derinliğindedir. Odada bazı kral tasvirleri bulunmaktadır. Bazılarında kralı, yıldönümlerinde gerçekleşen festival ritüellerini yerine getirirken görürüz.

Mezar odası, Mısır'ın güney bölgesinde, yapının bulunduğu bölgeden 900 km uzaklıktaki Assuan'dan çıkarılan granit levhalarla kaplıdır. Bu odaya giriş, odanın tavanındaki bir açıklıktan yapılır. Üst girişte bire iki metre ölçülerinde bir kapı bulunmaktadır. Kazı süresince yapı içinde bu mezarın inşa edildiği döneme ait herhangi bir ceset veya tabuta rastlanmamıştır. Bunun nedeni de elbette mezar hırsızlığıdır. Öte yandan, Zoser kraliyet ailesinin mezarındaki yeraltı odalarında 40.000'den fazla alet bulunmuştur ve hemen hepsi taştan yontmadır.

Mezarın güney kısmına büyük bir özenle inşa edilmiş, toprak altı bir ek yapı da bulunmaktadır. Bu bölüme güney mezarı denmekte ve yapılış amacı bilinmemektedir.

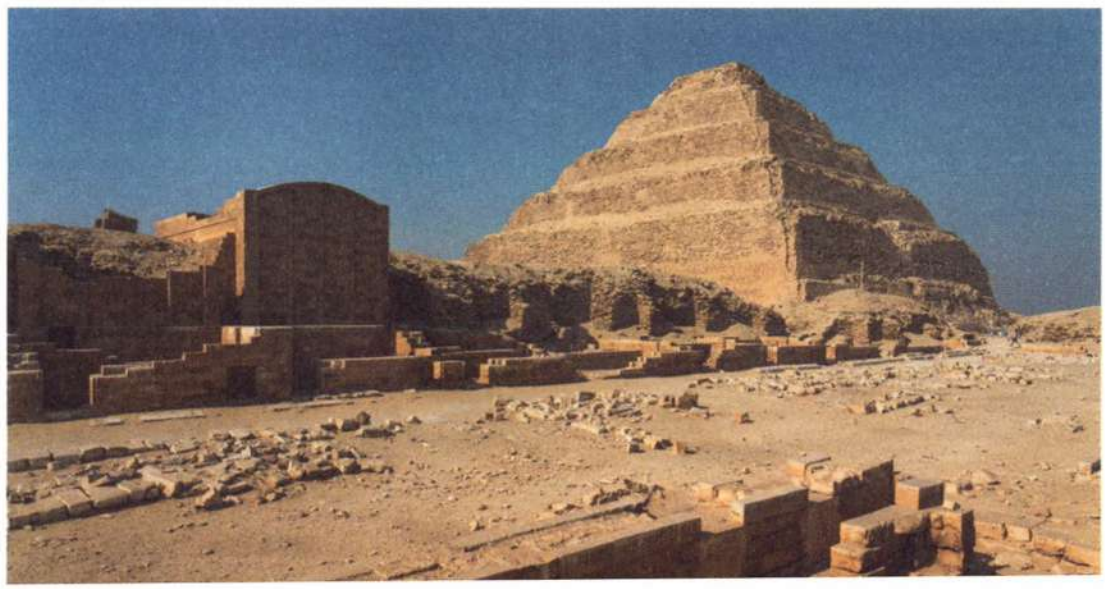

MISIR PİRAMİTLERİ

Dördüncü hanedan döneminde yapılan kraliyet piramitleri, bu alanda Mısır tarihinin doruk noktasıydı diyebiliriz. Zoser'in basamaklı piramidinin yapımının üzerinden yüz yıl bile geçmeden Giza'da inşa edilen "Büyük Piramit" Keops, uygarlık tarihinde görülen en muazzam yapılarından biridir.

Bu yapıya başlamadan önce piramitler üzerine genel bilgiler paylaşmak gerekiyor. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Antik Mısır sanatının çıkış noktası ve en etkileyici unsuru ölümdür. Mısırlılar ölülerine çok değer veriyor, onların rahata kavuşturulup mutlu edilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu noktada beden çok önemliydi; ona iyi bakıldığı takdirde ölen kişinin öte dünyada daha iyi olacağı düşünülüyordu. Ruh ise daima bedenden daha önemliydi. Beden, ruh için bir araçtı sadece... Kişi öldüğünde bedenin özel bir yere yerleştirilmesi, barındırılması ve çok iyi korunması gerekiyordu. Antik Mısırlılar'a sonsuzluğu temsil eden piramitleri inşa ettiren itici güç de buradan geliyordu.

Mısır haritalarını dikkatlice incelerseniz, piramitlerin tamamına yakınının ülkenin batısına konumlandırıldığını görürsünüz. Bunun sebebi, güneşin gözden kaybolduğu batının karanlıklar ya da ölüm diyarı olduğuna inanılmasıydı; ölülerin var olabileceği karanlık topraklar... Bu nedenler piramitler Mısır'ın batısında yer alan Sahra bölgesine inşa edilmiştir.

Piramitlerin iki fonksiyonu vardır: Bunlardan ilki, az önce söz ettiğimiz gibi ölen kişinin bedenini ve ona ait değerli eşyaları korumaktır. İkinci fonksiyonu ise bundan daha mistiktir... Piramitler, tanrıların sonsuz ve yüce varlıklarının yeryüzündeki sembolüdürler.

Mısır tarihinde piramitlerin çok erken dönemlerde ve hızlıca yapılabildiğini görmekteyiz. Eski Hanedanlık dönemi olarak adlandırılan süreçte en büyük beş piramit inşa edilmiş ve yapımları bir yüz yıldan az bir sürede tamamlanmıştır. Bu yüzden de MÖ 2575-2472 tarih aralığını kapsayan Eski Hanedanlık dönemi, Piramitler Çağı olarak da anılmaktadır.

Piramit bir simgedir. Yüceliğin ve göklere erişmenin kutsal sembolü...

Antik Mısır'da piramitlere "mere" denirdi. Mısırlılar bu kelimeyi kozmik ve evrenle ilgili bir anlam taşıdığı için kullanırlardı. Bizim kullandığımız hâli ile piramit sözcüğü ise Yunanca "pyramis" sözcüğünden gelmektedir. Anlamı ise buğday kekidir.

Sözcüğün anlamını duyunca aradaki bağı çözemeyen bakışlarınızı görür gibiyim...

Şimdi, bir düşünün: Kültürünüzde tıpkı bu piramitlere benzer, üçgen formunda kekleriniz var. Bunlara *pyramis* diyorsunuz. Sonra yolunuz düşüp de Mısır'ı ziyaret ettiğinizde, Sahra bölgesinden yükselen bu heybetli yapıları görüyorsunuz. Muhtemelen aklınıza gelen ilk şey buğday kekleriniz olurdu. Gördüğünüz her şeyi kendi kültürünüzden öğelerle eşlemeye çalıştığınız bir dönemde de bu yapılara olsa olsa bir kekin adını koyardınız. Mesele bu kadar (belki de olmasını beklemeyeceğimiz kadar) basit işte!

Antikçağlardan günümüze dek gelen, pek çok farklı kültürü etkileyip benzer yapılar inşa etmelerine sebep olan bu mimari biçim, insanlık tarihine Antik Mısır'dan yadigârdır; hem doğaüstü görünümleri hem de sahip oldukları mistik ve dini sembolizmle göreni büyüleyen yapılar olagelmişlerdir. Bir temelin üzerine kurulup yükseldikçe daralan ve en uç noktada birleşen piramitler, biçimleri itibariyle mimaride sağlamlık ve statiğin sembolü de olmuşlardır aynı zamanda...

KEOPS PİRAMİDİ

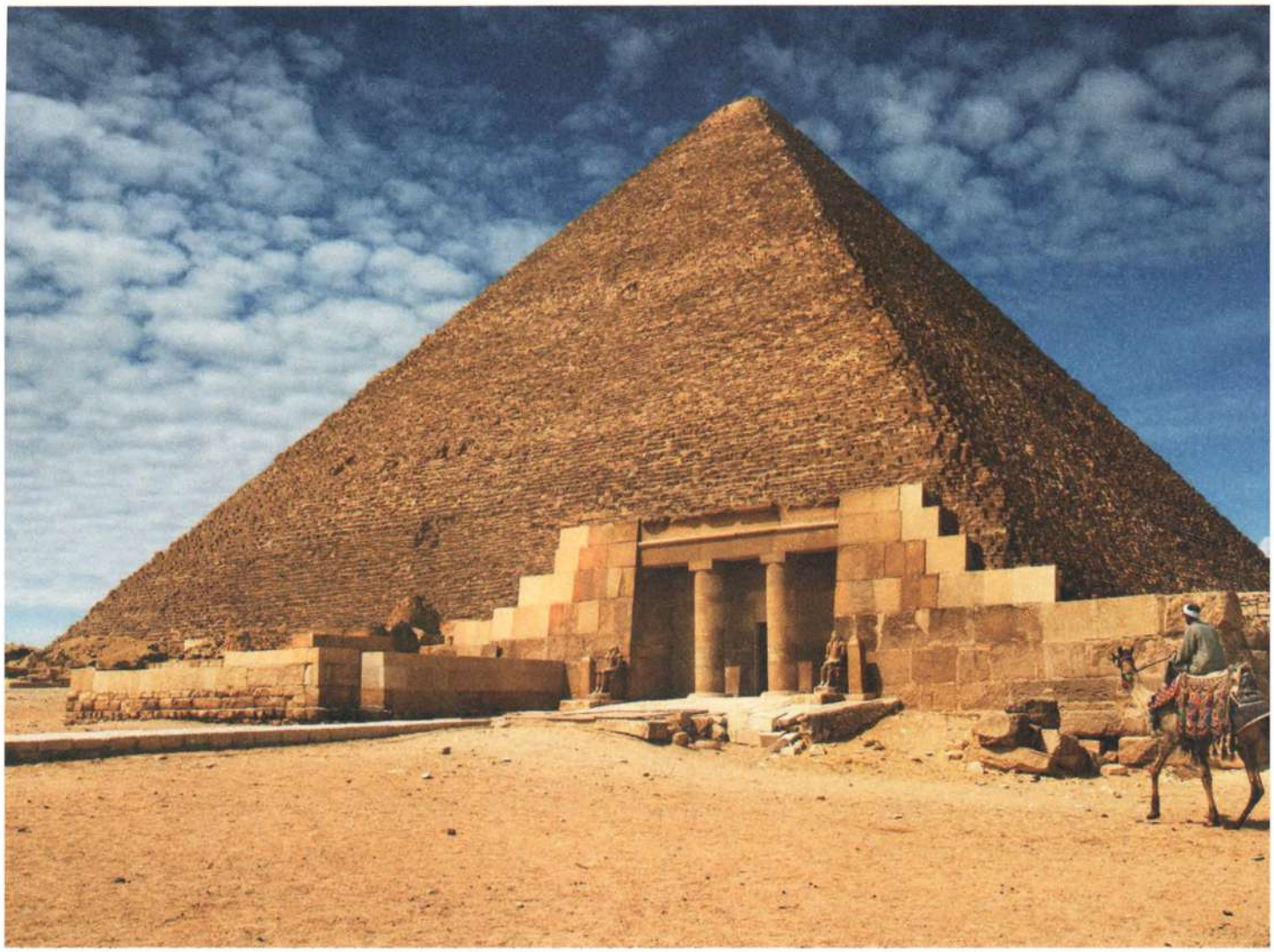

Keops Eski Hanedanlık döneminde yani Mısır'ın piramitler çağında inşa edilmiştir. Bundan önceki yapılarda kullanılan tuğla, bu periyodda yerini taşa bırakmıştır. Kesme taş, dayanıklı bir malzeme olması nedeniyle özellikle mezar yapımında tercih edilmeye başlamıştır.

Mısır'ın en ünlü üç piramidi Gize bölgesinde yer almaktadır. Bunlar hemen hemen hepimizin adını duyduğu Keops, Kefren ve Mikerinos'tur. Az önce verdiğim bilgiler dahilinde, bu üç yapı hakkında bir çırpıda şunları söyleyebiliriz: Üçü de temsil ettikleri kişilerin mistik ölüm yolculuklarının sembolü olarak, Nil Nehri'nin batı yakasına yapılmışlardır.

Firavun Khufu, MÖ 2560 tarihinde Keops piramidini bir anıtmezar olarak inşa ettirmiş, yapımı 20 yılda tamamlanmıştır. Yapının inşasına başlamadan önce bu bölgede bir şehir inşa edilmiş ve piramidin yapımında kullanılacak olan kesme taşlar bu bölgeye yığılmıştır. Bu sayede, uzun da sürse yapının oturacağı zemin düzleştirilmeye çalışılmıştır. Diğer adıyla Kral Keops'un yaptırdığı bu görkemli yapı, Gize bölgesinde bulunan en büyük piramittir. Herodot'a göre piramidin inşası 100 bin işçinin, yılda 3 ay boyunca çalışması neticesinde tam 30 yılda bitirilmiştir. Yapının içinde üç oda bulunmaktadır. Bunlar; Kral, Kraliçe ve Yeraltı Odası'dır.

Piramidin inşasında kullanılan taş blokların uzunluğu 5 ile 7 metre arasında değişmektedir. Yükseklikleri ise 1,50 ila 2,50 metredir. Büyük bir dikkatle yerleştirilmiş bu taşlar arasında küçücük bir boşluk bile görülmez. Dört ana yöne bakan dört yüzün her biri eşkenar üçgendir.

Keops piramidinin uzunluğu 145,75 metredir. Aslında, yapıldığı tarihte bu uzunluğa sahipti, demek daha doğru olacaktır; günümüzdeki ölçünün bundan on metre daha kısa olduğunu söylersek yanılmış olmayız. Yapının görkemi ve yüksekliği binlerce yıl boyunca geçilememiştir. Piramidin yüzeyi de özenle yapılmış, güzel gözükmesi için şekil vermeye müsait yumuşak ve pürüzsüz taşlar kullanılmıştır.

Piramidin tabanının dört kenarını ölçtüğünüzde ve yönlerini belirlediğinizde, kusursuz olduğunu görürsünüz. Taban kenarlarını birleştirince de mükemmel bir kare oluşturmuş olursunuz. Piramidin her bir kenarı 229 metre uzunluğa sahiptir. Kenar uzunlukları arasındaki maksimum hata oranı ise %0,1 oranına yakındır. O dönemlerde bütün bu hesaplamaların neredeyse kusursuz bir şekilde yapılmış olması insanı hayrete düşürür. Piramidin, her biri birkaç ton ağırlığında, yaklaşık iki milyon taş blok kullanılarak inşa edildiği düşünülmektedir. Keops piramidinin giriş kısmı da diğer tüm piramitler gibi kuzeye bakar ve 15 metre yükseklikte açılmıştır.

Zamana kafa tutup ayakta kalmayı başaran bu sonsuzluk sembolü yapı, Khufu'nun yirmi üç yıllık krallığı esnasında yapılmıştır. İçinde inşa edildiği yıla tarihlenen herhangi bir ceset bulunamayışı, "Belki de piramitler mezar olarak kullanılmıyordu," yargısına zemin hazırlamıştır. Yine de ortaya çıkarılan çok sayıda lahit mezar ve günümüze kadar korunarak gelmiş bazı belgeler, piramitlerin anıtmezar yapıları olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Piramitlere biçimsel açıdan biçilmiş kutsal anlamın ne olduğu tam manasıyla bilinmese de tepe noktasının, tüm yaşamın doğduğu ve yaşamın kaynağı olan güneş ışınlarının düştüğü yaratılış tepesini sembolize ettiği söylenebilir.

Bu görkemli yapıların inşasında çalışan insanlar, Hollywood filmlerinde görmeye alışık olduğumuz, sert askerlerin emir ve kırbaçları altında çalışan köle işçiler değil, özgür bireylerdi. Hepsi devlet için çalışan, aileleri olan, takımlar hâlinde çalışıp muhtemelen rekabet ortamından beslenen profesyonellerdir. Herodot, Keops'un yapımında 100 bin işçinin çalıştığını iddia etmişse de yapılan araştırmalar neticesinde bu sayının ancak 25 bin civarında olduğu düşünülmektedir.

Bu işçiler hiç ara vermeden, tüm bir sene boyunca çalışıyorlardı. Bu kadar insanı beslemek ve konaklamalarını karşılamak için piramidin yapıldığı dönemde, inşaat alanının etrafına kurulan pazarları, geçici yerleşimleri, kalabalığı ve sesleri bir hayal edin. Gerçekten büyüleyici bir manzara olduğunu düşünüyorum. İşçiler de rahipler gibi yarı zamanlı ve değişmeli bir sistemle durmadan çalışıyorlardı. Bu da büyük bir işgücü ve efor sarfiyatı anlamına geliyordu ki piramitlerin olduğu yerin çok yakınına, yaklaşık bir kilometre uzağa inşa edilen fırın ve yemekhaneler de bunu kanıtlamaktadır.

Kimbilir kaç medeniyet bunlara benzer görkemli yapılar inşa etme hayali kurmuştur. Benzer olmasa bile, kaç mimar piramitleri gölgede bırakacak büyüklük ve güzellikte bir yapının özlemiyle yaşamıştır...

Keops o kadar büyük ve görkemlidir ki yanında durduğunuzda kendinizi oldukça önemsiz hissedersiniz. Günümüzde insanlar hâlâ bu heybetli yapının ihtişamı altında ezilmek ve büyülenmek üzere piramidi ziyaret ederler.

İçinde barındırdığı hikâyeler sadece Mısırlılar ile ilgili değildir. Mısır'da yaşayan Memlûkler, Osmanlılar ya da Fransızların, askerlerinin veya seyyahlarının, piramitleri günümüzden yüzlerce ve binlerce yıl önce gördüğünü bir düşünün. Neler hissetmiş, neler düşünmüşlerdir? Fakat bu romantik tablo sizi yanıltmasın; insanların orada bulunma amaçları daima kutsiyet içermiyordu... Hz. Muhammed'in torunlarından biri olarak bilinen Halife El Memun gibi pek çok kişi, piramitlerden çok içinde bulundurdukları hazinenin gizemine hapsolmuştur. Şuna şüphe yok ki, piramitler tarih boyunca pek çok mezar hırsızının iştahını oldukça kabartmıştır.

Halife, MS 820 tarihinde yanında kalabalık bir işçi grubu eşliğinde Bağdat'tan yola çıkarak Kahire'ye ulaşır. Tek bir amacı vardır, o da Keops'un keşfedilmemiş hazinelerini bulmak. Muhtemelen oraya ulaştığında henüz Keops'un dış kaplaması duruyor ve altın gibi parlıyordu. Bu görüntü bile hem gözlerini hem ruhunu altın bulma aşkı ile kamaştırmaya yetmiş olmalı. Ancak kaynaklara göre Halife ve adamları ne kadar uğraşsalar da bir giriş bulamamışlardır. Piramidin sol cephesinde bir süre çalışmış, hiçbir plan dahilinde olmayan ve muhtelif noktaları hedef alan kazılar yapmış, ancak hiçbir şey bulamamışlardır.

Halife, Mısır'ın çöl sıcağı altında ellerine hiçbir şey geçmeksizin çalışan ve nihayetinde homurdanmaya başlayan işçilere yeni bir emir verir; kayaları oyarak 30 metre derinliğinde bir tünel kazacaklardır. Ancak sayıca çok olsalar da bu, işçiler için oldukça zorlu bir görevdir. Yine de altın bulma umudu ve Halife'nin sözünden çıkmama gayreti onları çaresiz bırakmış olmalı... Uzun süren kazılar sonucunda tünel oldukça derinleşmiş fakat herhangi bir şeye rastlanılmamıştır.

Sonunda bir gün kazdıkları noktanın biraz ilerisinden bir ses duyarlar. Yoğun bir gürültüdür bu. Sese doğru kazmaya karar verirler; duydukları gürültü motivasyonlarını epey artırmıştır. Sonunda tünelin ucu açılır ve yeraltındaki odalara inen bir geçide çıkarlar. Biraz ilerledikleri zaman düşerek büyük bir gürültüye neden olduğunu düşündükleri dev kaya parçasının yolu kapattığını görürler ancak bu da onları durdurmaz. Kayanın iki yanını oyarak etrafından devam ederler. Bu yol onları Kraliçe Odası'na çıkaracaktır. Ne var ki oraya vardıklarında oldukça sade bir oda ile karşılaşırlar.

Sonuç, hayal kırıklığıdır. İşçiler isyan etme noktasına gelirler. Halife ise bu başarısız macerayı piramide karşı alınmış bir yenilgi olarak kabul eder. Öte yandan işçilerinin Bağdat'a döndükleri zaman bu başarısızlığı herkese anlatacağından da emindir. Bir Halife altın bulma umuduyla gidiyor, aylarca kazı çalışması yaptırıyor ama eli boş dönüyor... Bu kabul edilir bir şey değildir! Bu yüzden Halife bir plan yapar: Önce çok güvendiği bir grup adamını Bağdat'a gönderir. Onlardan iyi bir miktar hazineyle geri dönmelerini ister. Adamlar bir gece geri döner ve işçiler görmeden piramidin girişine yakın bir konuma yanlarında getirdikleri hazineyi gömerler. Halife, ertesi sabah işçilerine o noktayı kazmalarını emreder. İşçiler hazineyi bulur ve elbette büyük bir mutluluk yaşarlar. El Memun'un bilerek fazla derine gömdürmediği ve

aslında çalıştırdığı işçilerin toplam ücretini karşılayacak sınırda tuttuğu hazine, işçiler tarafından bir mucize olarak adlandırılır. Alacaklarını neredeyse tamı tamını burada bulmuşlardır. Bir mucize olduğuna inandıkları bu keşif, El Memun'dan çok etkilenmelerine neden olmuştur.

Halife bu olaydan sonra Bağdat'a geri döner ve nihayet, Keops piramidini rahat bırakır...

KEFREN VE MİKERİNOS PİRAMİTLERİ

Kefren, üç büyük piramit içinde, Keops'tan sonraki en büyük piramittir. 215 metrelik bir alanı kapsayan kare tabana sahiptir. Yüksekliği ise 143 metredir. Yapı malzemesi granittir, üst kısımları kalker levhalardan oluşturulmuştur. Firavun Kefren'in, ailesinin ve o dönem sarayda yaşayanların mezarları piramidin çevresinde bulunmaktadır. Bu anıtmezar grubundaki en küçük yapı ise Mikerinos'tur. Yaklaşık 65 metrelik bir yüksekliğe sahiptir. Firavun Mikerinos tarafından yaptırılmış ancak kendisi hayattayken tamamlanamamıştır. Yapı, oğlu Shepseskaf tarafından bitirilmiştir.

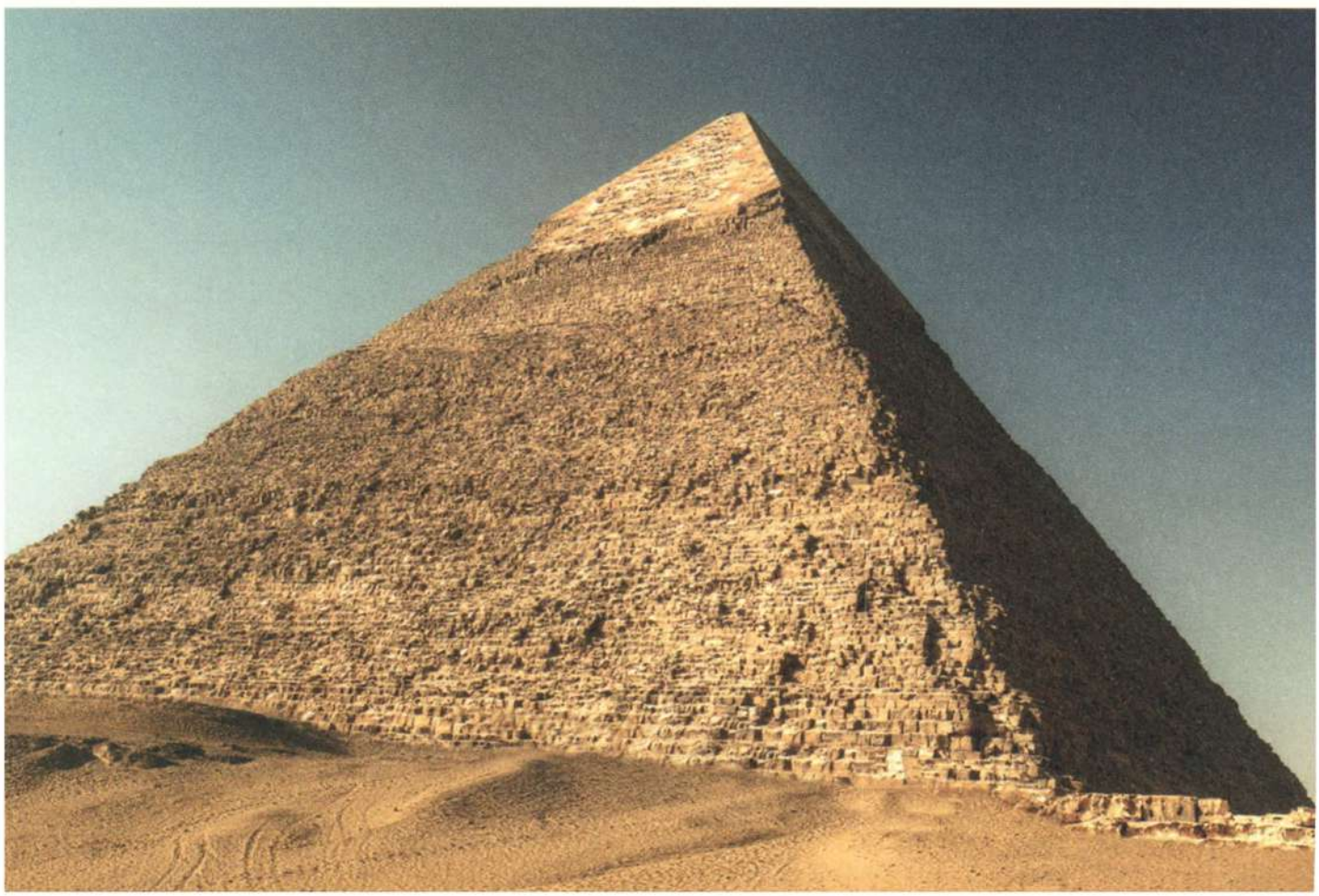

SFENKS

Antik Mısır'da din ve doğa iç içedir. Doğanın unsurları Mısırlılar gözünde tanrılaştırılmış, bunların arasında en büyük payeyi de kediler almıştır.

Daha önce sözünü ettiğimiz üzere, kediler Mısır'da tanrılaştırılmıştı. Özellikle Nil Deltası adı verilen bölgede kedi tanrı kültü daha yaygındır. Kedi başlı Bastet ile aslan başlı Sekhmet, kedi kökeninden gelen önemli tanrılardır. Kedi, bir diğer önemli yaşam sembolü olan Güneş ile de ilişkilendirilmiştir. Aslında bu düşüncenin çıkış noktası aslandır; onlar, yeleleri ve parlak görüntüsü nedeniyle yaşam kaynağı Güneş'in doğadaki karşılığıydılar. Kedi tanrıçalar ise Güneş tanrısı Ra'nın gözleri olarak kabul edilmekteydi.

Bastet ise Güneş Tanrı'sının kızıdır. Antik Mısır efsanelerine göre Bastet, babası Ra'ya öfkelenir ve ondan uzaklaşarak Nübye Çölü'ne gidip burada sakin bir hayat yaşamaya çekilir. Bunu yaparken de aslan formuna bürünür. Kızının özlemine dayanamayan Ra, kızını affeder ve yanına dönmesini ister. Bastet babasının isteğine karşı koyamaz, yola koyulmadan önce Nil Nehri'ne girerek yıkanır ve oracıkta bir kediye dönüşür. Daha sonra nehrin üzerinde süzülen bir kayığa biner ve Bubastis'e gider. Şehre vardığında burada

kendine tanrısal bir yaşam kurmaya karar verir. Bastet, insanlara neşe veren uysal ve sevimli bir kedi olarak tasvir edilir. Aslan formundaki güzel tanrıça ise adı savaş ve yıkımla birlikte anılan Sekhmet'in imgelemine dönüşür.

Tüm bu efsaneler ve bilgilere hâkim olduktan sonra Nil Deltası boyunca sıklıkla karşımıza çıkan kedi tapınakları bizler için sürpriz olmaktan çıkar. Önceleri sadece bronz heykelciklerden ibaret olan kedi tanrıçalar, sonrasında mermerden yapılmış yarı tanrı yarı insan heykellere dönüşecektir. Tüm coğrafyaya yayılmış heykeller ve tören alanlarına resmedilmiş tasvirleriyle kedilerin Mısır'daki kutsiyeti sorgulanamaz durumdadır.

Orta Hanedanlık döneminde ise karşımıza sfenksler çıkmaya başlar. Kutsal kedi formunu büyük bir oranda koruyan bu eşsiz tasvirler, omuzlarının üzerinde dönemin krallarına ait yüzleri taşırlar. Onlar, tıpkı Güneş'i sembolize eden aslan gibi güçlü koruyuculardır. Bulundukları tapınakları sonsuza dek sakınacak olan, görkemli ve ürkütücü gardiyanlar... Antik Mısır araştırmacılarına göre sfenks heykeller, Gize piramitlerinin inşasından on yıl kadar önce ortaya çıkmaya başlamışlardır. MÖ 2528 yılına tarihlenen ve Keops'un oğullarından biri olan Ragedef'in baş kısmını betimleyen iki heykel de bunun kanıtıdır.

Tarihi akış içinde birden fazla medeniyette kendini gösteren bu heykeller, her bir uygarlıkta farklılıklar gösterse de benzer temel özellikler taşırlar. Mezopotamya bölgesinden başlayarak Antik Yunan'a, oradan da Antik Roma'ya kadar gitmiş olan bu tasvirlerin tamamı birer dini motiftir. Sanat tarihçileri ve arkeologlar, bu çeşitliliği biraz toparlamak adına sfenksleri üç grup hâlinde incelemektedir: Birincisi, Gize'deki gibi yere çökmüş vaziyette olan sfenksler. İkincisi, oturur vaziyette tasvir edilenler. Sonuncusu ise hareket hâlinde olanlar.

FİRAVUN KEFREN'İN MEŞHUR SFENKSİ: ZAMANIN BEKÇİSİ

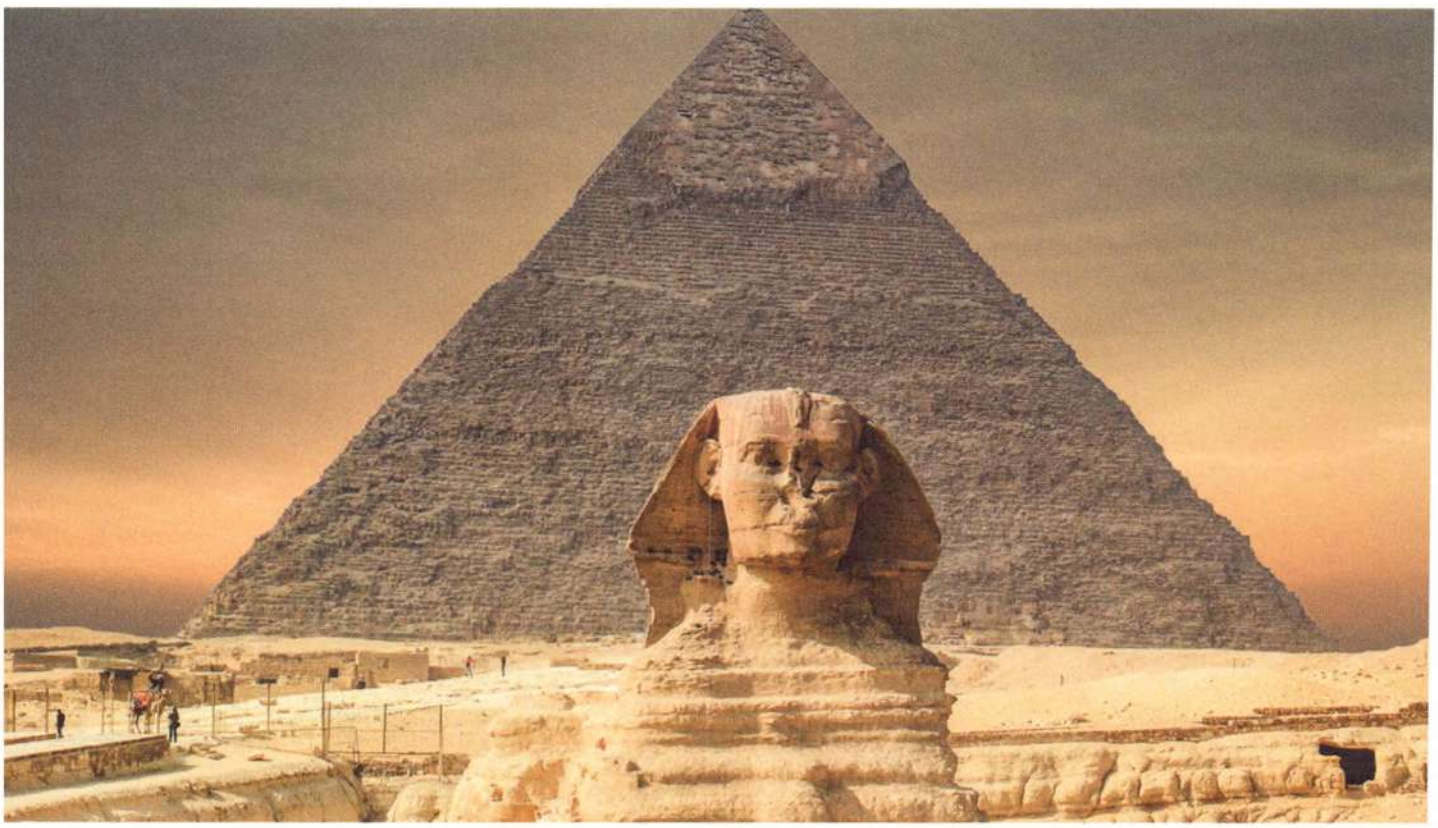

Bu, hiç şüphesiz ki yeryüzündeki gelmiş geçmiş en ünlü heykeldir. Bir insan yüzüne ve aslan gövdesine sahip olan bu sfenks, doğan güneşin sembolü olan tanrı Horus ile de ilişkilendirilmiştir. Kefren'in yüzlerce heykeli vardır bu dönemden. Ancak bu, her birini gölgede bırakmaya yetecek güzellik ve görkeme sahiptir. Ayrıca Antik Mısır heykelciliğinin ilk dev heykeli ve anıtı olarak da kabul edilmektedir.

Kefren sfenksi, büyük piramitlerin güneydoğusunda, Kefren piramidi vadi tapınağının ise kuzeybatısında yer almaktadır. MÖ 2520 yılında Keops'un oğlu olan Kefren'in mimarları tarafından yapılmıştır ki bu muazzam eseri yaratan süreç tamamıyla tesadüflere bağlı olarak gelişmiştir.

Keops ve Kefren piramitlerinin inşası esnasında çıkarılan kireç taşlarının artıkları ve kullanılmayan kireç taşları, bugün Sfenks'in bulunduğu yerden büyük bir tepe oluşturacak şekilde yığılmıştır. Uzaktan bakanlara bir aslanı andıran bu tepe, firavunun onu bir heykele dönüştürme arzusunu körükler. Ancak gövde kısmında kendiliğinden beliren bu aslan formunun bozulmasını istemez, onu anımsatacak unsur, heykele kendi yüzünün eklenmesi olacaktır.

Mısırlıların gözünde aslan, dünyanın en güçlü hayvanıdır. Bu bilgiye vakıf olan herkes, heykele bakarak firavunun dünyanın en güçlü hükümdarı ve ülkesinin koruyucusu ilan edildiğini anlamış olur. İnanca göre Sfenks, doğan güneşin gücüne, dolayısıyla karanlığı alt edebilecek kudrete sahiptir.

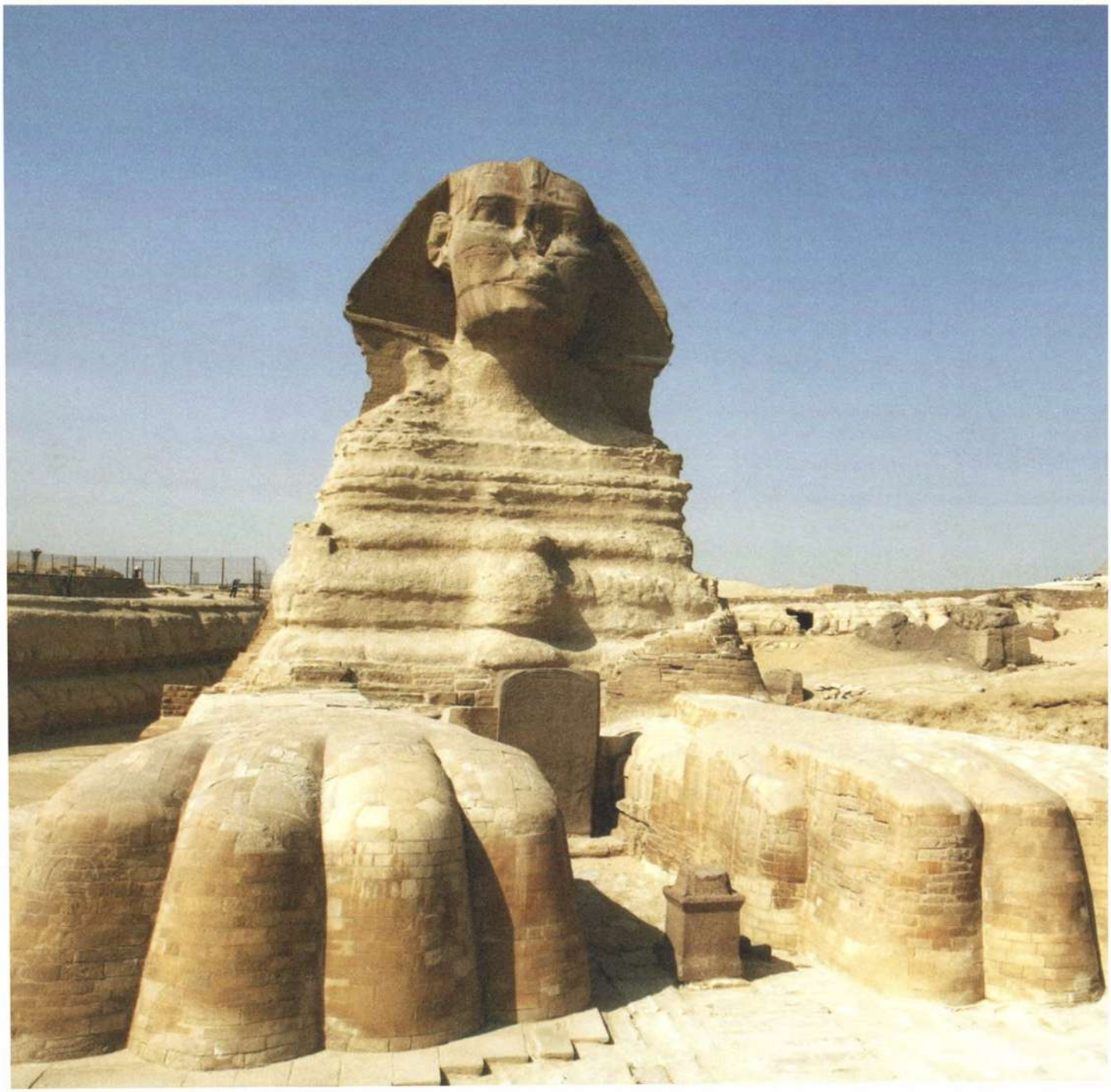

Antik Mısırlılar bu görkemli yaratığa "shesep-ankh" yani "yaşayan imge" adını vermişlerdi. Antik Yunanlılar ise insanı ve hayvanı bir bütün hâline getirdiğini düşünerek, "bağlamak" anlamına gelen "shiggo"dan türetilen "sphynx" kelimesini kullanmışlardır.

Sfenks, Mısır'a özgü bir güzelliktir. Uygarlığın hüküm sürdüğü yüzyıllar içinde kumların arasında kaybolup gitmişken IV. Tutmosis, bir gece tuhaf bir rüya gördü: Büyük piramitlerin hemen yanındaki alanda devasa bir varlık tonlarca kumun altında kalmış, acı içinde olduğunu söylüyordu ona. Anıt tanrının çağrısıyla uykusundan dehşet içinde uyanan Tutmosis, hemen kumları kazdırıp ona yeniden nefes alma imkânı verdi. Bu kazı sırasında Sfenks'in kırılmış olan sakalı da pençelerinin arasında bulundu. Bu esnada bir prens olan Tutmosis, yaptığı iyiliğin karşılığını almışçasına, bir süre sonra kral olarak tahta geçmiştir.

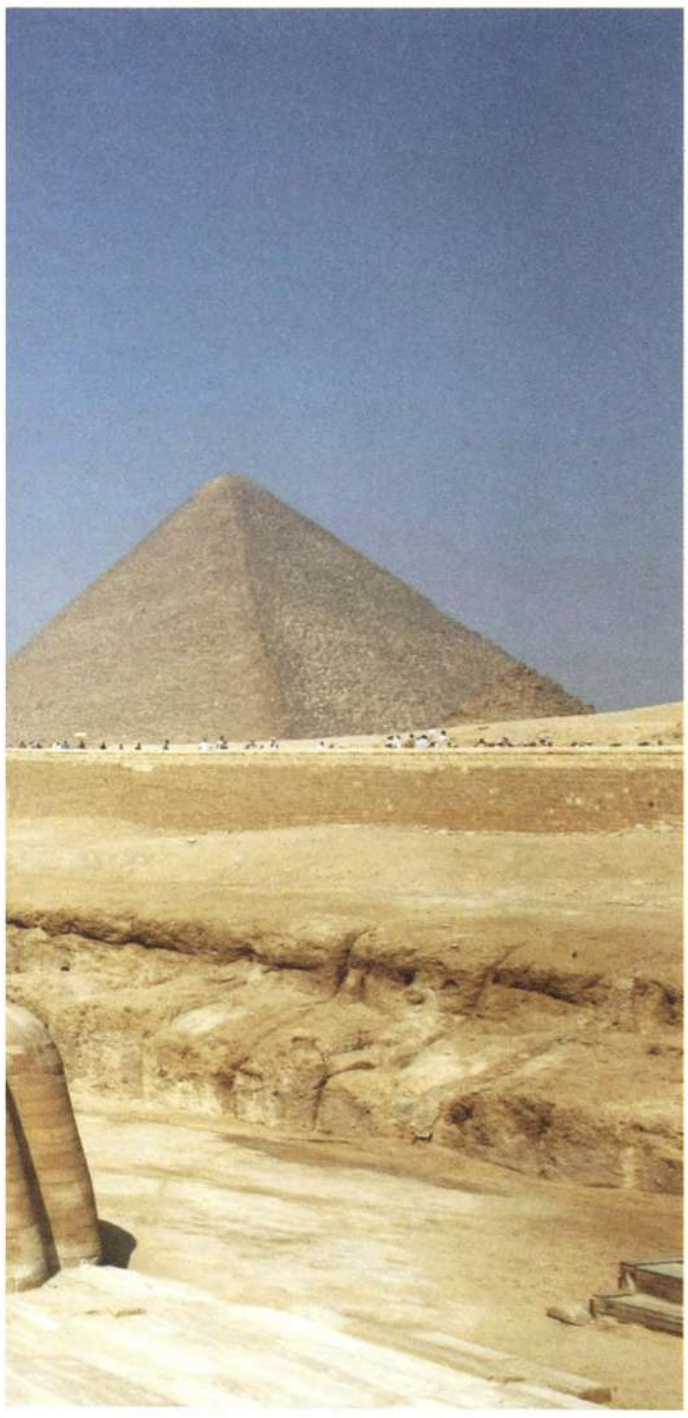

Ne var ki insanlık tarihinin en görkemli eserlerinden olan Sfenks'in acısı, defalarca kumlara gömülmekten ibaret olmayacaktır. Antik Mısır'ın gizemlerine vakıf olmak isteyen binlerce meraklı kâşif ve mezar hırsızları tarafından sayısız kez talan edilmiştir. Kimi zaman da içinde gizli bir geçit bulabilmek umuduyla bedenine metal çubuklar geçirilmiştir. Peki, bir şey bulan çıkmış mıdır gerçekten?
Hayır...

Yapının orijinal planında, ayakların uzandığı noktada bir tapınak bulunmamakta ve bu gibi ilavelerin Romalılar tarafından yapıldığı düşünülmektedir.

Ana gövdesi tek bir taştan oyulan bu anıt heykel, yaklaşık 72 metre yüksekliğe sahiptir. Uzun yıllar boyunca devasa heykelin Keops piramidine giden gizli bir geçidin kapısı olduğu düşünülmüşse de bu hiçbir zaman ispatlanamamıştır. Bir diğer tartışma konusu da yapılışındaki tesadüfi etkenler üzerinedir ki bunun mümkün olamayacağını savunanlar, Sfenks'in Mısırlı rahiplerin teşvik ve yönlendirmeleriyle, dini gayeler güdülerek yapıldığından söz ederler.

Oedipus ve Sfenks söylencesi, sanat tarihinde birden fazla esere konu olmuştur. François-Xavier Fabre tarafından resmedilen bu tablo da örneklerden biridir. (*Oedipus and the Sphinx*, 1806-1808)

Alnında yer alan engerek ise bir başka tartışmanın konusudur. Bu engereğin dev bir güneş saati olduğuna dair teoriler vardır; bu sayede hem piramit hem de Sfenks'in mevsimlerin, ekinoksların ve zamanın ilerleyişini ölçtüğüne dair bir varsayımdır bu. Ancak bu da ispatlanamamıştır ve çoğu bilim insanı için inandırıcı değildir.

Mısırlılar için güç ve zekânın sembolü olan Sfenks, kaçınılmaz etkisiyle efsanelere de konu olmuştur. Oedipus efsanesine göre Sfenks, Thebes'e giden yol üzerinde durur ve etrafta gördüğü herkesin önünü keser. Yolcuları durdurmaktaki amacı şu bilmeceyi sormaktır: "Sabahları dört ayak, öğle vaktinde iki ayak, akşam vaktiyse üç ayakla dolaşan hayvan hangisidir?" Sfenks'in karşısında tek bir cevap hakkı olan yolcu, doğru yanıtı veremediği takdirde onun tarafından yok edilmektedir. Günlerden bir gün bu civardan geçen Oedipus ve Sfenks'in yolları kesişir. Dev yaratık hiç duraksamadan bilmecesini sorar. Oedipus ise cevabının "insan" olduğunu söyler. Bu doğrudur, çünkü insan bebekliğinde dört ayaklı, gençliğinde iki ayaklı ve yaşlılığında da baston yardımıyla üç ayaklıdır. Sfenks bu cevabı duyunca doğruluğunu kabul eder ve kendini bir uçurumdan aşağı atarak intihar eder.

Bir diğer düşünceye göre bilmecenin cevabı Pisagorcu sayılar teorisine de bağlanabilir. 4, 2 ve 3 rakamlarının toplamı 9'dur. 9 ise insanın, öteki âlemlerinin sembolüdür. 4 cahil insanı, 2 eğitimli insanı, 3 ise ruhani bir insanı temsil eder aynı zamanda. Böyle bakıldığında bebeklik, gençlik ve yaşlılık da bir bütün olarak 9'u, yani insanı temsil eder...

ANTİK MISIR'DA SANAT

Antik Mısır sanatı, Mısır'ın tarihi, kültürü, geleneği, tanrıları, ekonomisi, sosyokültürel durumu ve daha pek çok unsur adına bir belge niteliği taşımaktadır. Üç bin yıl boyunca Mısır insanının yaşadığı her süreci bizlere bir şekilde yansıtır.

Mısır'daki hemen her şey gibi, sanatı da ölüm şekillendirmiştir. Mumyalanan cesedin, ölümden sonraki yaşamda hayatına devam edebilmesi için mezarına değerli eşyalar bırakılmıştır. Mezar içine yapılan duvar resimlerinin görevi ölen kişinin ruhuna rehberlik etmek, eşyaların amacı da gereksinimlerini karşılamaktır.

Mısırlılar için sanat, hayatın her zaman önemli bir parçası olmuştur. Şiir, resim, heykel ve mimari alanında ölümün yanı sıra yaşama sevincinin vurgulandığı yazıtlara da rastlanır. Zaman içinde Mısır sanatı ve zanaatının geldiği nokta, dünya kültürü için de belirleyici bir sınır yaratmıştır. Binlerce yıl sonra bile Mısır'ın gizemlerini çözmeye çalışan bilim insanları ve sanatçıları etkilemiş, uygarlığın en büyük adımlarından biri olmuştur.

Antik Mısırlı bir bireyden beklenen, toplumuna faydalı olacak şeyler üretmesidir. Bu, o dönemin toplumunda "iyi ahlak" olarak kabul edilir. Bu da pek çok sanat eserinin doğmasında, pek çok yeni icadın oluşmasında etkili bir unsurdur. Belki de sadece bu etki sayesinde ilk 365 günlük takvim oluşturulmuş, özellikle MÖ 3300-2500 yılları arasında çok büyük gelişmeler gözlemlenmiştir. Açık denizlerde uzun süre, uzun mesafeler kat edebilen gemiler inşa edilmiş, astronomi, matematik ve geometri çalışmaları yapılmıştır.

Antik Mısır sanatının en güçlü yanı ve uygarlıklar tarihine en büyük mirası, resim ve heykel alanına katkılarıdır. Duvar resimleri, Antik Mısır tarihinin en can alıcı anlarını, son derece canlı biçimlerde, estetik ve dramatik bir şekilde sahnelemişlerdir. Mısırlıların kültürleri ve günlük yaşamlarına dair pek çok bilgi de duvar resimlerinden edinilebilir. Firavunlardan tutun

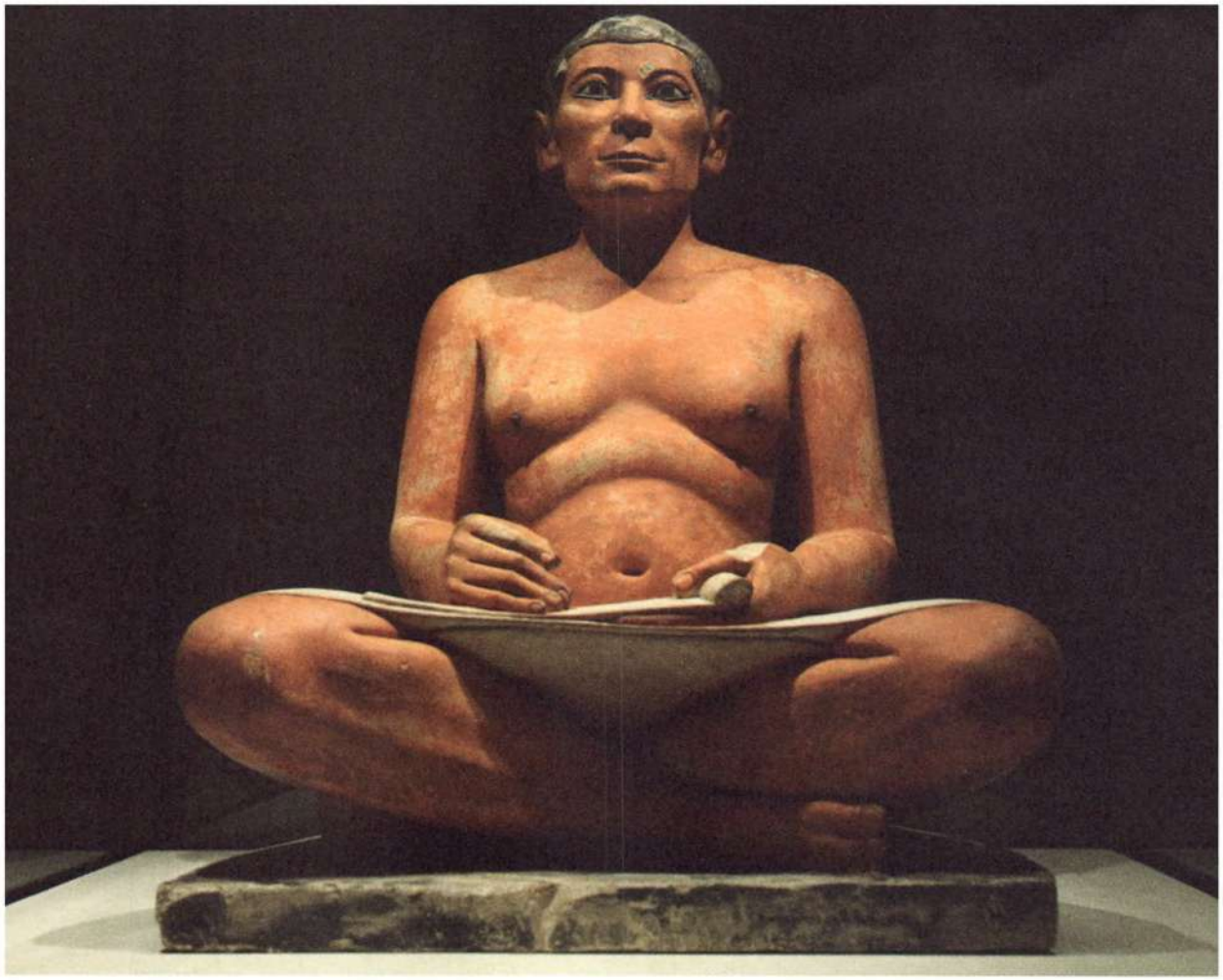

da balıkçılara kadar her tür insanı görmek mümkündür bu betimlemelerde... Dilenciler, kasaplar, marangozlar, askerler veya diğer meslek grupları, eğlence ve bayram sahneleri, ölülerin öte dünyaya yaptıkları yolculuklar, cenaze törenleri, çeşitli hayvanlar, çeşitli bitkiler, av sahneleri, binlerce erkek ve kadın figürü... Bütün bunlar Mısır tarihini tüm çıplaklığıyla anlatmak ister gibi, büyük bir ustalıkla, sonsuza kadar kalacakmışçasına yapılmıştır.

Portre ve heykelcilik geleneği de Mısır sanatında çok önemli bir yere sahiptir. Nedeni ise yine Antik Mısırlıların inançları ile doğrudan ilişkilidir. Ölen kişinin heykeli ve resmi kendine ne kadar çok benzerse cesedi de o kadar diri gözükecektir. Böylece ceset asla çürümeyecek ve sonsuza kadar terk edildiği günkü hâliyle kalacaktır. Bu size bir şey çağrıştırdı mı? Sizce de vudu büyülerini anımsatmıyor mu? Bir insanın temsili olan bir resme veya bir bez bebeğe çektirilen acının ya da verilen zevkin, kişi tarafından duyumsanması gibi. Büyülerin inançlara dönüştüğü altın renkli topraklardır Mısır... Bu inançla icra edilen heykel sanatı içinde en muazzam örneklerin ortaya çıktığı dönem ise III. Amenhotep zamanıdır. Ne var ki bu kıymetli çalışmaların tamamının yüzü, çok sonraları tahta geçen bir kral tarafından parçalatılmıştır. Bunu yaparak insanları tarihten ve yeryüzünden silebileceğine inanan bir kral...

Antik Mısır sanatının en güçlü yanlarından biri, heykel, resim ve mimarinin tek üslupta yapılmış gibi olmasıdır. O dönemlerde her genç Mısırlı erken yaşlardan itibaren sanatın kurallarını öğrenirdi. Mesela oturmakta olan bir heykelin elleri, dizlerinin üzerinde olmak zorundaydı. Erkek heykellerinin renkleri kadın heykellerine göre daha koyu renklerde olmalıydı. Tanrıların nasıl betimlenmesi gerektiği de sıkı kurallarla belirlenmişti: Tanrı Horus şahin başlı, Anubis ise çakal başlı tasvir edilmek zorundaydı. Bu konudaki tek esneklik, tasvirlerin bazen yarı insan betimlemesinden çıkıp bütünüyle şahin ya da çakal formuna bürünebilmesiydi.

Her genç sanatçıya öğretilen şeylerden biri de güzel yazıydı. Hiyeroglif kalıbını oluşturan tüm biçimlerin uygulanışına büyük önem verilirdi. Buradan yola çıkarak Antik Mısır sanatı ile ilgili şunu söyleyebiliriz: Kesinlikle özgünlük yoktur. Sanatçılar aslında zanaatkârdır ve belli kurallara uymak zorundadırlar. Herhangi bir duygu veya düşüncenin dışavurumundan yola çıkan, insanların bireysel, ruhsal yolculuklarını anlatan veya yansıtan, özgün eserler verilmemiştir. Sanatçılar, eskilerin sanatını birebir taklit edebilir; var olana, yapılmış olana, geleneklere yaklaşabilirlerse "iyi" sıfatını taşıyabilirlerdi.

Mısır sanatında büyük değişim yaratan tek kişi ise Yeni Krallık dönemi firavunlarından IV. Amenhotep'tir. Bu dönemde ortaya çıkan gerçekçi ve bol süslü sanat düşüncesi büyük tepkilere sebep olmuştur. Aslında Amenhotep'in değiştirdiği tek şey sanat değildi, hatırlarsanız daha önce kendisinin Mısır'da çoktanrılı dini sonlandırarak tektanrılı Aten dinini başlattığından bahsetmiştim. Akhenaton olarak da bilinen Amenhotep'in ölümünün ardından tahta çıkan Tutankhamon ise bu yeni tektanrılı dini yasakladığı gibi onun sanat anlayışını da büyük ölçüde men etmiştir; sanata bu dönemde yerleşip sevilen mizahi dil ve yergi hariç...

Antik Mısır'ın uzun ömrü boyunca pek çok sanat ve zanaat dalı doğmuş, çeşitlenmiş ve zengin bir miras olarak günümüze gelmiştir. Özellikle MÖ 1500'lerde bakır ve kalayı karıştırıp bronz elde etmeleri oldukça önemli bir gelişmedir. Ayrıca dericilik ve dokumacılıkta ulaştıkları seviyeye onlardan sonra gelen hiçbir medeniyet kolay kolay erişemeyecektir...

HEYKEL

Antik Mısır heykelleri genellikle dini amaçlarla yapılmıştır. Ölümsüzlüğe karşı zaafları olan Mısırlılar, tanrılarının heykellerini üstün bir özenle yaparak onların sonsuzluğunu güçlendirmek istemiş olabilirler. Heykel yapmak için günümüze oranla çok kısıtlı imkânlara sahip olsalar da zamanının çok ötesinde bir çeşitlilik elde etmeyi başarmışlardır.

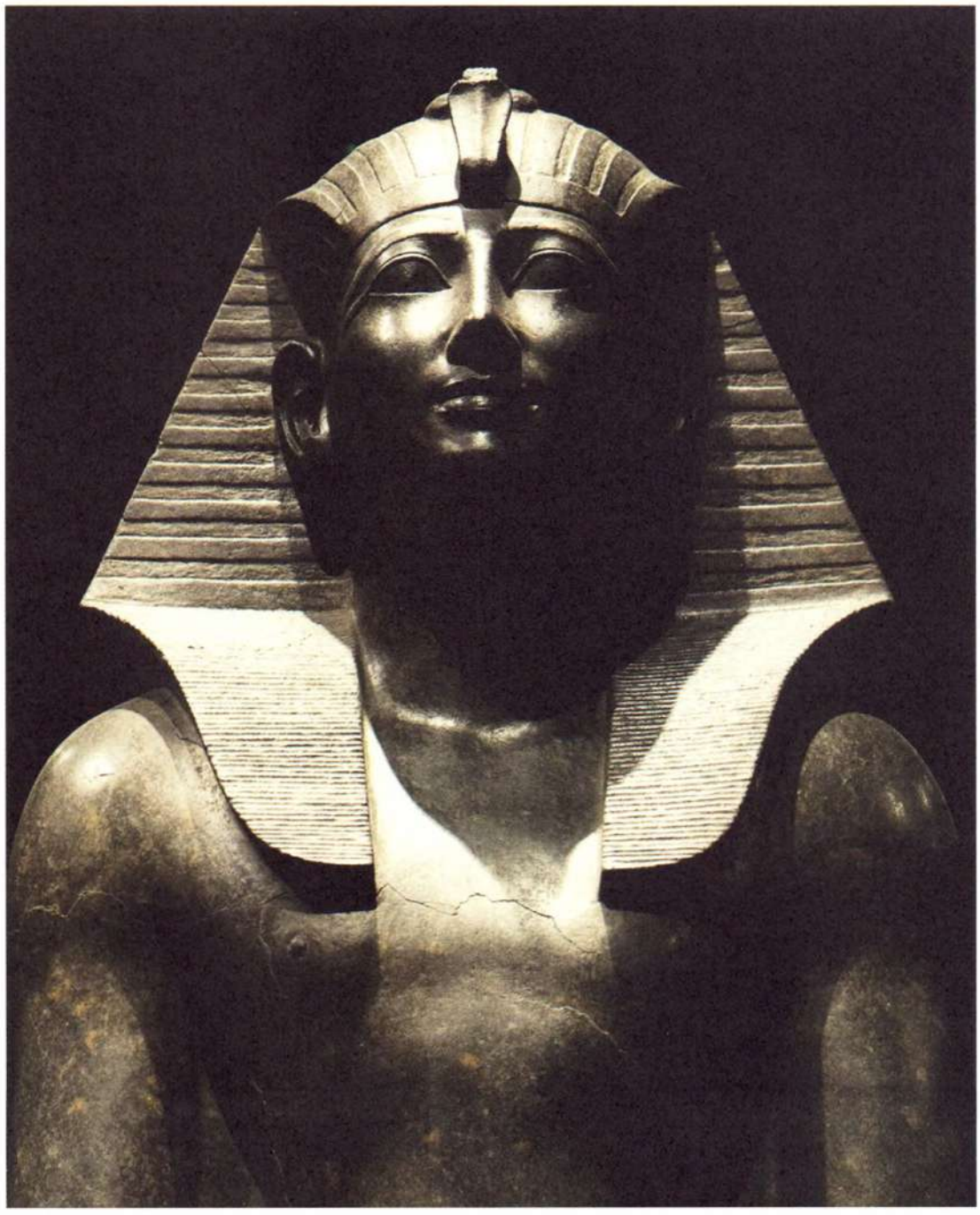

Antik Mısırlı sanatçılar, tanrıların ve insanların yüzlerini, suretlerini idealize ederek yeniden yorumlamışlardır. Bu heykellerden çok sayıda örnek günümüze ulaşmıştır ve birçoğu bugün Kahire'de bulunan Eski Eserler Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu heykellerin hemen hemen hepsi mezar bölgelerinde, tapınaklarda ya da özel mezar alanlarında bulunmuştur. Antik Mısır'ın heykelleri sarayın ve dinsel kuralların etkisi altında ortaya çıksa da zaman zaman değişen firavun ve değişen atölye kurallarına göre çeşitliliği bol bir sanat alanıdır.

Nagada öncesi olarak adlandırılan çağda kilden yapılmış kadın figürleri dikkat çekmektedir. Bu kadın figürleri, Paleolitik Çağ'ın doğurgan kadınlarıyla doğrudan ilişkilidir ve bereketi sembolize ederler. Hayatın içinden alınmış insan figürlerinin yanı sıra katı formlara sahip, taştan yontulmuş hayvan figürleri ve kaplar da karşımıza çıkmaktadır.

Eski hanedanlık döneminde yapılan firavun heykelleri hep benzer şekilde yontulmuştur. Bu heykellerde firavun, bir tahtı sembolize eden kaide yani taş blok üzerinde ayakta durur ve sanki adım atar gibi sol ayak önde gösterilirdi. Mısır heykellerinin birçoğu hareketsizdir ve genellikle cepheden bir görünüş sunarlar. Cepheden gözükme çok önemlidir ve Mısır heykel sanatında bu özellik hiç değişmemiştir. Bu heykeller tek bir kaya parçasından yontulmuştur.

Eski hanedanlık döneminde heykellere ek olarak rölyef (kabartma) çalışmalarına da ağırlık verilmiştir. Mezarların ve mezar tapınakların duvarlarına bu kabartma stilinde pek çok öyküsel sahne işlenmiştir. Heykellerde gördüğümüz yüzler ise son derece naturalist bir tarzla kişilere benzetilmeye çalışılmıştır.

Eski Hanedanlık Dönemi, son derece görkemli ve güçlü bir periyoddur. Bu dönemin heykel sanatına yansıttığı gerçekçilik, dünyanın en nadide sanat eserleri arasında sayılabilecek heykellerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

RAHİP PİNUDJEM HEYKELİ

Kendisi bir Amon Tapınağı rahibidir. Karnak'ta yer alan Amon Tapınağı'nın ortasında bulunan bu heykel, 25. Hanedan'ın Habeş kökenli olduğu bilinen firavunu Tharka'ya ait olan köşkün 21 metre yüksekliğe sahip on sütunundan birindedir.

KRAL VE KRALİÇE HEYKELLERİ

Bu tip heykellerle özellikle tapınakların girişlerinde karşılaşırız. Genellikle yüceliğe ve büyüklüğe olan doyumsuzluğu sembolize ederler. Hemen hemen hepsinde aynı geleneksel üsluba bağlı kalındığını görmekteyiz. Bu çift heykelleri, betimledikleri kişileri bazen oturur vaziyette bazen de ayakta durur şekilde yansıtmıştır. Günümüzde Teb'de bulunan ve Antik Mısır'ı sembolize eden Memnon ve Sesotris heykelleri bunların en önemli örneklerinden biridir.

III. AMONHOTEP VE KRALİÇE TİYE

III. Amenhotep, kraliyet ailesine mensup olan bir rahibin kızına âşık olmuştur. Bu kızın adı Tiye'dir. Tiye ile evlenen kral, aşkının göstergesi olarak bu heykeli yaptırmıştır. Heykel çalışmasında ikisini yan yana oturur vaziyette görüyoruz. Ayrıca normalde sadece kralların isimlerinin yazılı olduğu kartuşa Kraliçe Tiye'nin adı da işlenmiştir.

ANTİK MISIR'DA DUVAR RESİMLERİ

Pek çok medeniyetin vazgeçilmezi olan fresk (duvar üzerine resim tekniği), Antik Mısırlıların keşfidir. Bu teknik Antik Mısır'dan yola çıkıp Rönesans ustalarına dek uzanan bir serüven yaşamıştır. Basitçe açıklayacak olursak, henüz kurumamış olan alçının üzerine boyanın sürülmesiyle elde edilir. Fresk tekniğinde ortaya çıkan renkler oldukça açıktır ve şeffaf bir görünüm yaratırlar. Bu teknikle üretilen eserler oldukça uzun ömürlüdür.

Bir önceki kitabımda Leonardo Da Vinci'nin bu teknik yerine tempera kullanarak yaptığı *Son Akşam Yemeği*'nin sakat doğumundan söz ettiğimi hatırlayacaksınız. Eğer Leonardo bir yenilik arayışı içine girmeden, binlerce yıldır süregelen bir tekniği uygulasaydı, bugün çağımızın en büyük başyapıtlarından biri gözlerimizin önünde yok olmazdı. Öte yandan, ondan binlerce yıl önce fresk tekniğiyle yapılan çoğu Antik Mısır duvar resmi, bugün hâlâ büyük bir netlik ve sağlamlıkla izleyenlerin karşısında durmaktadır.

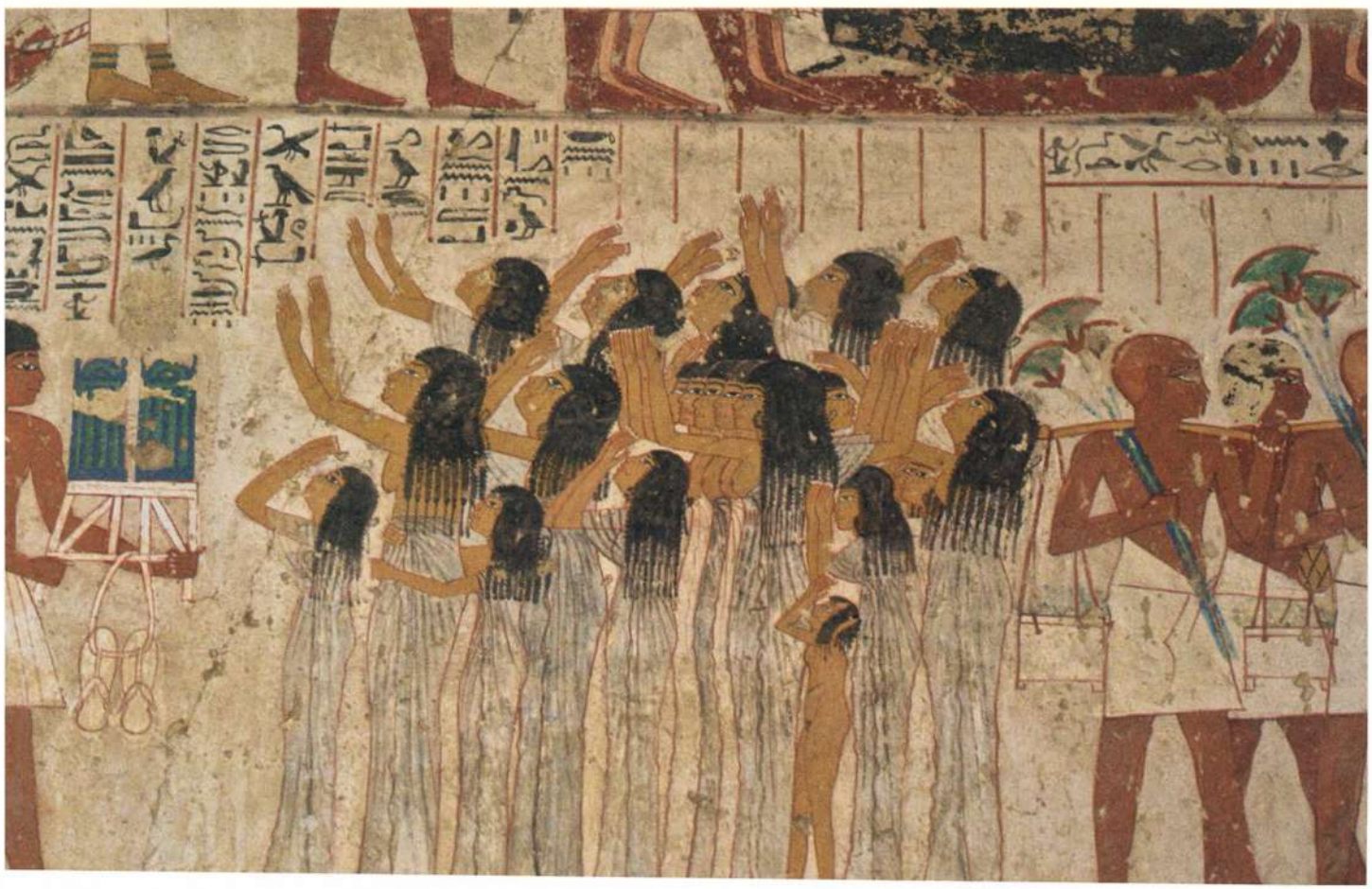

Antik Mısırlılar, hiyeroglif ve papirüs çizimleri için suluboya benzeri boyalar kullanmışlardır. Ancak bunlardan çok az sayıda örnek günümüze ulaşabilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise "enkaustikos" adı verilen bir boya türü kullanmışlardır. Bu teknikte pigmentler reçine ve balmumu ile birleştirilir ve yumuşaması için ısıtılırdı. Bu sayede sıcak, yumuşak ve renkli bir malzeme elde edilir ve resim yapılacak yüzeye uygulanırdı. Bu teknik ile oldukça sert ve güçlü renklere sahip, çok dayanıklı bir kaplama katmanı elde edilirdi. Ancak bu boya da tıpkı tempera gibi kalın bir tabaka oluşturduğu için sulu ve nemli bölgelerde çözünüyor, nispeten çabuk bozulma gösteriyordu.

Babil'de keşfedilen tempera tekniği de Mısır'da kullanılan bir diğer yöntemdi. Bu boya kullanıldığında çabuk kuruyan renkler canlı ve güçlü bir görünüme sahip olur. Ancak ne yazık ki rutubetli ortamlarda ve güneş ışığında hızla deforme olan bir uygulamadır.

Tarih öncesi çağlarda Mısır resim sanatı, Kuzey İspanya'da veya Güney Fransa'da karşımıza çıkan paleolitik dönem resimleriyle oldukça benzerdir. Buzul dönemine ait bu resimlerde ilkel bir doğalcılık göze çarpmaktadır. Bu dönemin dikkat çekici asıl özelliğiyse profilden yapılmış figürlerdir.

Yukarı Mısır adı verilen bölgede, Herakleopolis'te bulunan bir mezarda, tarih öncesine ait freskler ve toprak kapların üzerine işlenmiş birtakım desenler ve süsler görülmektedir. Burada bulunan bu resimler paleolitik döneme ait diğer örneklerden de oldukça farklıdır; bu resimlerde ilkellikten eser kalmamıştır ve ciddi bir Antik Mısır etkisi görülmektedir. Kompozisyonlarda yer alan tüm figürlerin birer silüet olarak betimlendiğini görürüz.

Antik Mısır'da ressamlar bir nesneyi betimlerken onu en belirgin ve en güçlü yanlarıyla resmetmeyi tercih ederlerdi. Resme baktığınızda görsel bir amaç kaygısından çok, verilecek bilgi ya da anlatılacak olaya odaklanıldığını görürsünüz. Bu da bizi daha önce sözünü ettiğimiz bir diğer şeye götürür: Mısır duvar resmi sanatı, yaşanmış önemli olayları ve hikâyeleri aktarmaya odaklanmış, onlara ebedi bir var oluş armağan etmeyi hedeflemiştir.

Ayakta duran insan figürleri genellikle sağ tarafa bakarken gösterilirdi. İnsan başı yan cepheden alınır, içine de yarım bir ağız yerleştirilirdi. Ardından kaşlar ve gözler eklenirdi. Omuzlar geniş olarak yansıtılır ve karşıdan gösterilirdi ancak vücudun ön kısmı koltuk altından bel bölgesine kadar yandan gösterilirdi. Ortaya çıkan genişçe göğüs kafesi üzerindeki kıyafetlere

ise oldukça özen gösterilmiştir. Bel bölgesi, bacaklar ve ayaklar yandan, çoğu zaman bitişik şekilde resmedilirdi.

Antik Mısır'ın resim sanatı, gündelik eşya kullanımını da artırmıştır. Bazı ev eşyaları üzerine ya da evlerin duvarlarına yapılan resimler, mısır sanatına yön vermişlerdir. Kullanılan renkler için de birkaç şey ekleyelim: Eski Hanedanlık dönemi itibariyle, ağırlıklı olarak sarı, kırmızı, siyah, mavi, yeşil, kırmızı toprak rengi ve beyazı tercih etmişlerdir.

Kabartma resimler bir süsleme çeşidi olarak değil, bir yazı gibi işlenmiştir. Mısırlı sanatçı, bir insanı tasvir etmek istediği zaman göz ve omuzları karşı cepheden, gövdesinin dörtte üçü ve bacaklarını yandan görünecek şekilde resmetmeyi tercih etmiştir.

Orta Hanedanlık döneminde ise resimde derinlik ve stilize edilmiş figürlerin bulunduğu sahneler, belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkar. Yine bu dönemde konu olarak hediye sunma sahneleri veya birtakım maceralara ağırlık verilmiştir. Figürler ikili gruplar hâlinde resmedilmiş ve iki figür de aynı anda adım atar şekilde gösterilmiştir. Dik bir duruşa sahip figürler, birlikte yürüyüş yapar gibi görünürler.

KABARTMALAR

Antik Mısır'ın duvar kabartmaları, Mısır hakkında çok fazla bilgi edinmemizi sağlayan dev bir arşiv niteliğindedir. Bu kabartmalar, tekrarlanarak ve kopyalanarak, yansıtacağı herhangi bir nesneyi tüm yönleriyle betimleme amacı taşır. Yapılışlarının altındaki asıl itki süsleme değil, onlara bakan kişinin hayal gücünde hedeflenen etkiyi yaratması amaçlanmış bir tür yazı yazma eylemidir.

Mısır'daki kabartma ustalarının önceliği, insan hareketlerini yansıtmaktı. Bunu yaparken de vücudun üst kısmını, omuz-göğüs bölgesini cepheden, kol ve bacakların hareketini ise yandan gösterirlerdi. Ayrıca yüz profilden resmedilse bile gözler sanki önden görünür gibi yansıtılmıştır. Buradaki amaç, tek bir boyut içinde olsa da figürleri olanca doygunlukla yansıtmaktır.

Kabartma çalışmaları Antik Mısır'ın resim sanatına benzemekle kalmaz, onun doğuşunda çok önemli bir rol oynar. Kabartmalara konu olan tüm

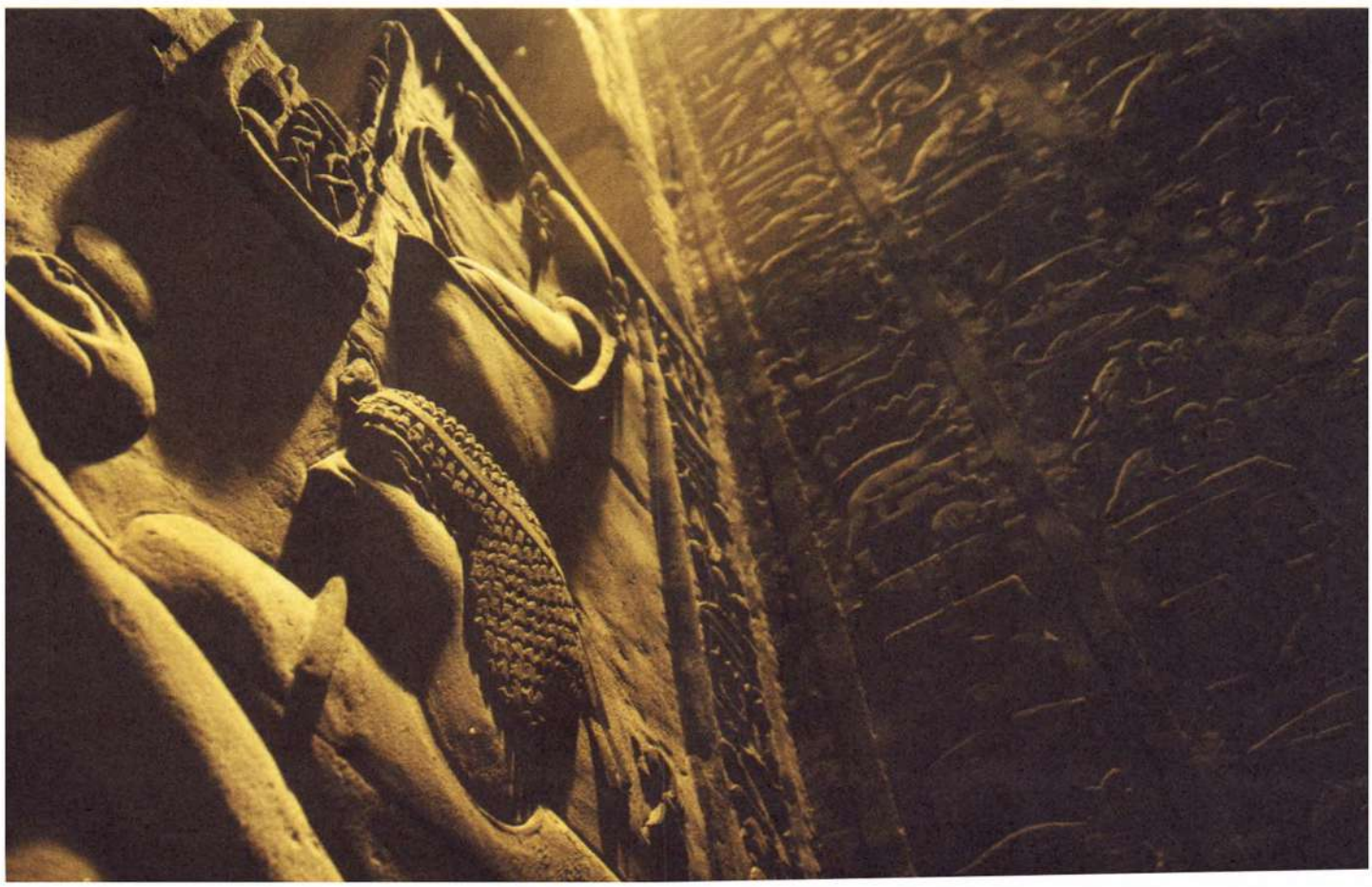

olaylar ve kişiler somut olarak ele alınırdı. Sahnelerin konuları ise mitolojik kökenlere dayanıyordu. Bu sanat alanındaki en büyük sorun ise ayakların profilden betimlenişiydi. Mısırlıların kabartma sanatında ayakları önden gösterebilme kabiliyetine erişememeleri gibi basit bir sorundan kaynaklanan bu durum, figürlerin iki sol ayağı varmış gibi görünmelerine neden oluyordu.

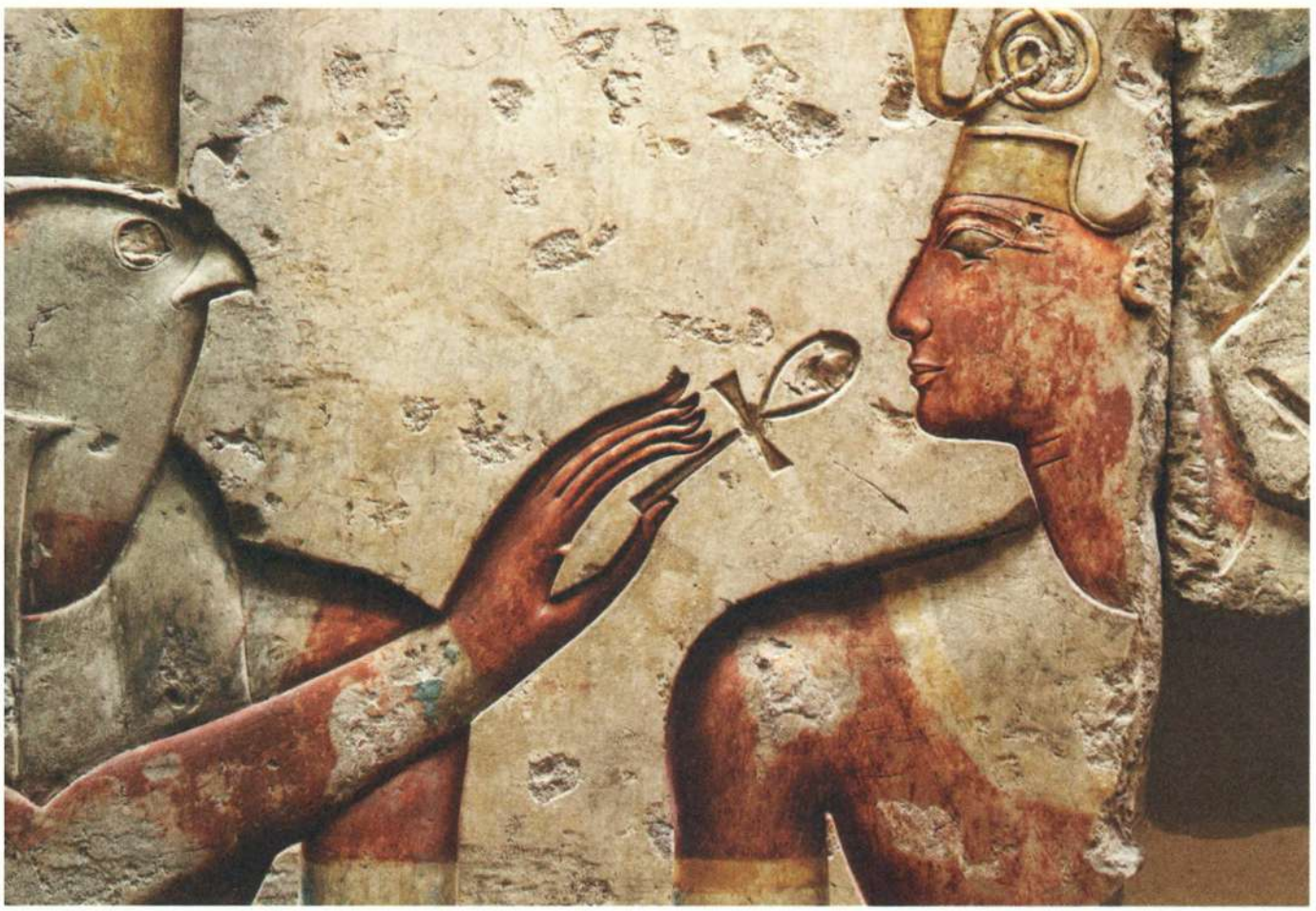

Bu sanat dalını eşsiz betimleme gücüyle ön plana çıkaran asıl etmen, yüzey üzerinde oluşturduğu farklı katmanlar nedeniyle ışık-gölge oyunları yaratmasıydı. Zamanının epey ilerisinde olan bu büyüleyici teknik, iki yöntemle elde edilirdi: Figürler yüzeyin üzerinde kalacak şekilde oluşturulabilir ya da yüzeyin derininde kalacak şekilde yontulabilirlerdi.

Antik Mısır'da mezarlarında, tapınaklarda ve diğer dini yapılarda kabartma tekniği sıklıkla kullanılırdı. Kabartma yapmaya uygun olmayan taştan yapılmış evlerde ise genellikle duvar resimleri tercih edilmiştir. Mısırlılar, dış cephelerdeki resimleri, tasvirleri koruyabilmek adına çukur kabartma tekniğini sıklıkla kullanmışlardır.

TARİHİ DEĞİŞTİREN ÇOCUK FİRAVUN: TUTANKHAMON

Mısır tarihinin en ilginç krallarından biri olan Tutankhamon'u sadece altınlarla dolu bir odaya gömülü olmasıyla tanıyorsak çok fazla şey kaçırıyoruz demektir... Bu çocuk firavun, Antik Mısır medeniyetinin geleceğini belirleme ve hatta tarihin akışını değiştirme konusunda büyük bir paya sahiptir.

Asıl adı Tutankhaton'dur ve IV. Amenhotep'in oğludur. Mısır'da ilk kez tektanrılı Aten dinini kurmasıyla bilinen Amenhotep, yeni inanç sistemini ilan eder etmez güneş tanrısı Aton olmuştur. Bu, Mısırlılar için dini bir devrim anlamına geliyordu; Amon-Ra tapınakları Amenhotep'in emri ile kapatıldı ve güçlü bir tanrı olarak kabul edilen Amon'un bütün heykelleri parçalandı.

Tutankhamon babası ölünce üvey kardeşi ile evlenerek krallığı devralmıştı. Tahta çıktığında yaptığı ilk iş ise babasının kurduğu Aten dinini yok etmek oldu. Böylece Mısır medeniyeti, onun hükümdarlığında eski çoktanrılı dinine geri döndü.

Çocuk firavun, babasının ona verdiği Tutankhaton ismini de değiştirerek Tutankhamon yaptı; böylece Tanrı Aton'a değil, Amon'a bağlı kalacağını resmen ilan etmişti. Ancak, tahmin edebileceğiniz gibi bütün bu yeniliklerin gerçekleştirilmesi kolay olmadı. Hüküm sürdüğü çağ barış içinde geçen genç firavun, oldukça erken öldü. MÖ 1341'de doğan Tutankhamon, dokuz yaşında tahta çıkmış ve MÖ 1332 yılında, sadece on sekiz yaşındayken hayata veda etmişti. Ne var ki yaklaşık 3300 yıl sonra inatçı bir arkeoloğun, mezarını keşfetmesiyle tekrar yeryüzüne dönecekti, hem de bütün gücüyle...

Binlerce yıl sonra ortaya çıkarılan mezarının bulunuşu, bugün hâlâ bir peri masalı gibi anlatılmaktadır. Henüz duymamış olanlar için bir kez de ben anlatayım: Krallar Vadisi'ndeki mezar, 1922 yılında Howard Carter tarafından bulunmadan önce de Mısır medeniyetine büyük bir ilgi vardı, ancak bu keşif hayal edilebileceklerin fersah fersah ötesindeydi.

O döneme dek Mısır'da yaptığı muhtelif kazılarla medeniyetin izini süren İngiliz arkeolog Carter, çalışmaları nedeniyle Mısır Hükümeti tarafından Eski Yapıtlar Müdürlüğü'ne atanmıştı. Böylece bu büyüleyici antik uygarlığa dair kayıtlara erişiminin önünde hiçbir engel kalmayan arkeolog, hâlâ gün yüzüne çıkarılamamış bir firavunun yerini keşfetmekten başka bir şey düşünemiyordu. Ancak, henüz gün yüzüne çıkarılmamış mezarlara ulaşmak, tarihe damga vuracak kazılar yapmak istiyorsanız finansal desteğe ihtiyacınız var demektir, üstelik bu hiç de ucuz bir iş değildir. Onlarca bilim adamını ve işçiyi çalıştırıp gereksinimlerini karşılamalı, ihtiyaç duyulacak malzemeleri almalı ve ekibinize konaklayabilecekleri bir yer tahsis etmelisiniz. Carter bir süre boyunca ufak tefek desteklerle çalışsa da sonunda beklediği finansal kaynak ayağına geldi: Lord Carnarvon.

Mısırbilimci ve koleksiyoncu olan George Herbert de Carnarvon, biraz zor ikna olsa da Carver'la tanıştıktan sonra onun destekçisi olmaya karar verdi. Lord, bir süredir başka arkeologlarla farklı kazılar yapıyor, ancak sürekli başarısız oluyordu. Böylece iki inatçı ve hırslı adam bir araya gelerek tarihin akışını değiştirecek araştırmalarına başladılar.

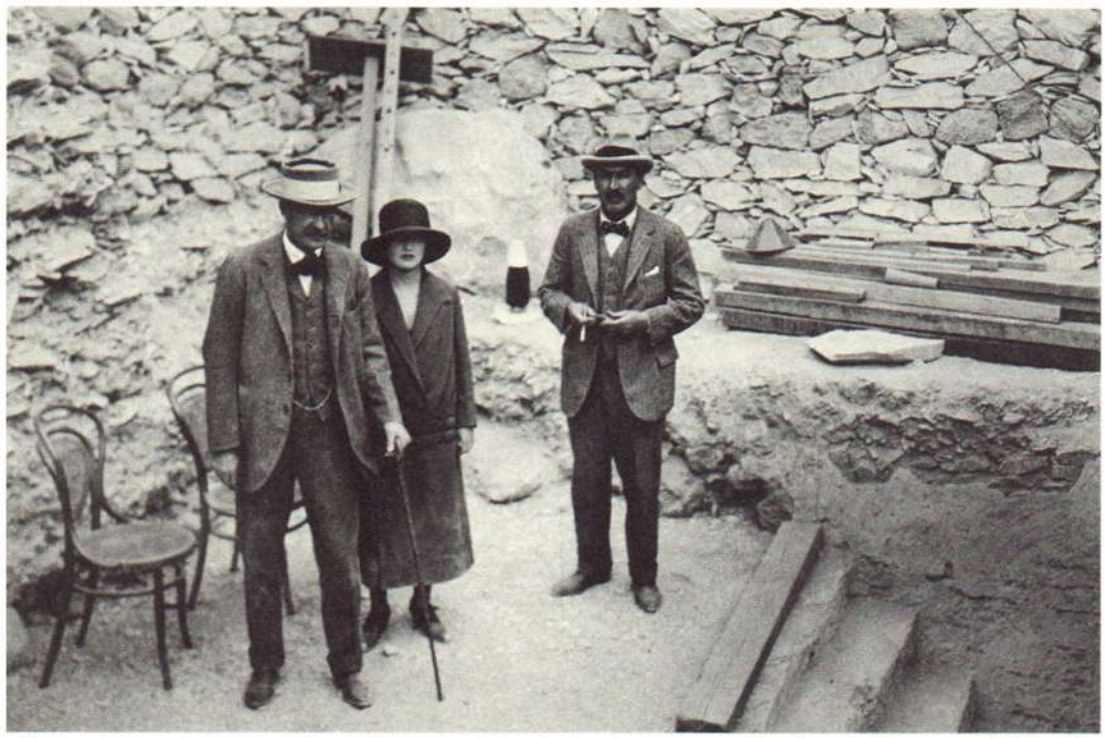

Lord Carnarvon, kızı Evelyn Herbert ve Howard Carter

1907 yılında ilk kazmanın vurulduğu yer Krallar Vadisi'ydi ve 15 yıl boyunca bu alanda kalmaya devam edeceklerdi. 1922 yılına kadar aralıksız kazdılar ama hiçbir şeye ulaşamıyorlardı. Yatırımının karşılığını alamayacağından endişelenmeye başlayan Lord'u kızdıran bir diğer husus ise Carter ile kendi kızı arasında yeşermeye başlayan aşktı.

Mevcut durumun tek bir sonucu vardır: Lord, Carter'a artık kazıyı sonlandırması gerektiğini söyler. Ancak Carter kazıyı bir yıl daha uzatmak için ısrar eder. Dil dökmelerinin ve uzun çabalarının sonunda Lord'u ikna etmeyi başarır ve kazı bir yıllığına uzatılır.

Yıl 1922, aylardan ekim. Arkeolog Carter, varını yoğunu ortaya koyarak Mısır'ın bugüne dek gün yüzüne çıkmamış firavununun izini sürmektedir. Sonunda, 4 Kasım 1922'de Lord Carnarvon'a bir mektup yazar ve acilen Mısır'a gelmesini söyler. Kızı ile birlikte Mısır'ın yolunu tutan Lord, kızı ve Carter ile birlikte, binlerce yılın ardından Tutankhamon'un mezarına ayak basan ilk insanlar olurlar. Tabii, ne göreceklerinden ve başlarına neler geleceğinden habersizce...

Adımlarını atar atmaz mezar odasına ulaşmayı dileseler de bunu başaramazlar, çünkü aşmaları gereken bir ön oda vardır. Bir süre odanın planını inceleyen araştırmacılar, kuzey yönünde bulunan duvardaki bir deliğin

ardında mezar odasının bulunduğunu keşfederler. Carter, delikten bakar bakmaz som altından yapılma lahdi görmüştür... Hayatı boyunca peşinde koştuğu şey ile arasında bir duvardan başka hiçbir şey yoktur artık!

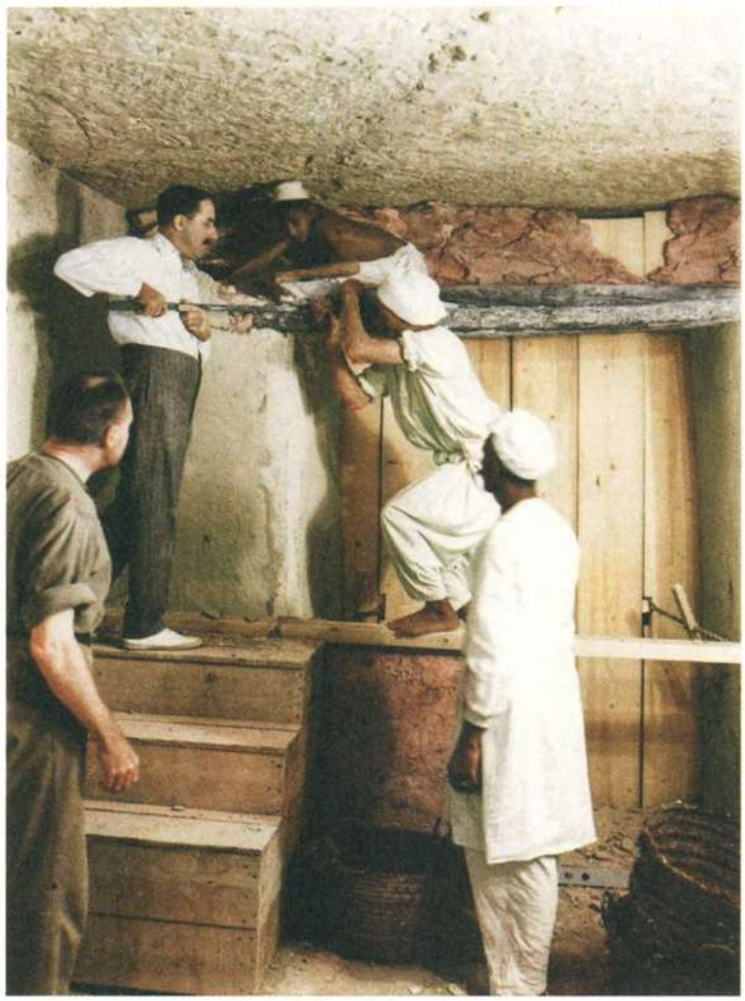

Carter, ekibiyle birlikte mezar odasının önündeki duvarın yıkımını gerçekleştiriyor.

Ancak mezar odasını açmak ne hızlı ne de kolay bir süreç olacaktır. Neticede en önemli şey, odada bulunan birbirinden değerli hazinelerin korunması ve zarar görmeden yüzeye çıkarılmasıdır. Olası her şey hesaplanıp bir plan hazırlandıktan sonra, 29 Kasım 1922'de basın açıklaması yapılır. 27 Aralık tarihinde de ilk eser toprak üzerine taşınır. 10 Kasım 1930 tarihine kadar devam eden bu işlemin ardından kazının bitirildiği resmen açıklanır.

Kazıdan çıkarılan bütün değerli eşyalar toplanarak Kahire Müzesi'ne götürülmüştür. Tutankhamon'un mumyası haricinde, mezardan çıkarılan ne varsa burada sergilenmektedir ve şüphesiz ki Mısır medeniyetine dair en önemli keşiflerden biridir.

Krallar Vadisi, başkent Kahire'ye 635 km uzaklıkta, güneyde bulunmaktadır. Nil Nehri'nin batı kıyısının 5 km içinde yer alır. Vadinin adından da

anlaşılacağı gibi, bölgede çok sayıda mezar bulunmuştur. Tutankhamon'un mezarı da bu vadinin tam merkezindedir. Çevresindeki tüm mezarlarda başka krallar yatmaktadır. Dünyayı yönettiğini, hatta ilah olduğunu düşünen onca insanın yattığı, ürperttiği kadar heyecanlandıran bir vadi...

Peki, bu kadar merkezi bir konumda bulunan mezar nasıl oldu da gözden kaçtı? Cevap tahmin ettiğinizden de basit: Üzerinde V. ve VI. Ramses'in mezarları bulunuyordu ki bunlar için yapılan kazılar, onu tamamen kum ve moloz altında bıraktı.

Tutankhamon'un lahit odasında kuzey, batı ve doğu duvarlarında üç resim bulunmaktadır. Kuzey'de bulunan üç sahneli resimde bize göre sağ tarafta kalan iki figüre bakalım: Biri beyaz sargılarıyla bir mumya gibi ayakta durmakta... Normalde bu betimleme Tanrı Osiris'e aittir. Ancak buradaki figürü "Osiris formundaki Tutankhamon" olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Tutankhamon figürünün solunda duran kişi ise Ay'dır. Ay, Tutankhamon'un veziridir. O öldükten sonra yerine geçip firavun olmuş, Tutankhamon'un eşi ile evlenmiştir. Ay'ın sol elinde tuttuğu cisim ise mumyalama işleminin ardından yapılan ağız açma ritüeli sırasında kullanılan bir alet...

Sahnenin ortasında yer alan iki figüre bakalım. Burada Tutankhamon'u ve Tanrıça Nut'u görüyoruz. Hatta Tanrıça, Tutankhamon'u selamlamaktadır. Elinde tuttuğu sembollerle Tutankhamon'a şans dilemekte ve yeni hayatına "hoş geldin" demektedir. En sol tarafta ise üç figür vardır. En solda yer alan Tanrı Osiris sık sık bedeninin alt kısmı mumyalanmış ve sarılmış olarak resmedilir. Dünya dışındaki âlemlerin, yeniden doğuşun ve yargının hâkimi olan tanrının kafasında sivri bir külah veya bazen de bir taç görürüz. Vücudunun sargılı olması ve pullu bir derisi olması da Osiris'in ayırt edici özellikleridir. Kollarını göğsünde çapraz olarak birleştirmiştir, bir elinde kraliyet kırbacı diğerinde ise firavun bastonu bulunmaktadır. Karşısında ona sarılır vaziyette Tutankhamon'u görüyoruz, arkasında ise onun ruhu olan KA gözükmektedir. Burada Osiris, Tutankhamon'u "Öteki Dünya"ya kabul edip kucaklamaktadır.

Lahit odasının doğu duvarında yer alan resme bakalım şimdi de... Buradaki sahne firavunun ölümünü dramatik bir hava içinde aktarır: Tutankhamon burada mezarına taşınmaktadır. Onu mezara taşıyanlar ise tüm Mısır medeniyetinin önde gelen, yüksek statüdeki insanlarıdır ve hepsi yas tutmaktadır.

Lahit odasının batı duvarında ise on iki babun resmi dikkati çeker. Bu rakamla Tutankhamon'un 12 saat sonra öteki dünyaya geçeceği belirtilmiştir. Sol tarafta, yukarıda ise bir tekne görüyoruz. Tekne, eski Mısır inanışında öbür dünyaya gitmek için kullanılır. Teknenin orta kısmında ise kutsal sayılan bok böceği ve iki tarafında da Osiris'in tasvirleri gözükmektedir. Sağ üst tarafta ise bazı tanrıların resimleri yer almaktadır. Mezar içinde muhtemelen güney duvarında da bir resim vardı ancak Carter o duvarı yıkarak odaya girdiği için bu resim günümüze ulaşamadı.

Firavunun bacaklarında bir sorun vardı. Bu yüzden sıklıkla bir at arabası kullanıyordu ki mezar odasında, lahdinin hemen yanında bulunmuştur. Mezardan çıkarılanlar arasında yer alan bir diğer önemli eser ise altın taht-tır...

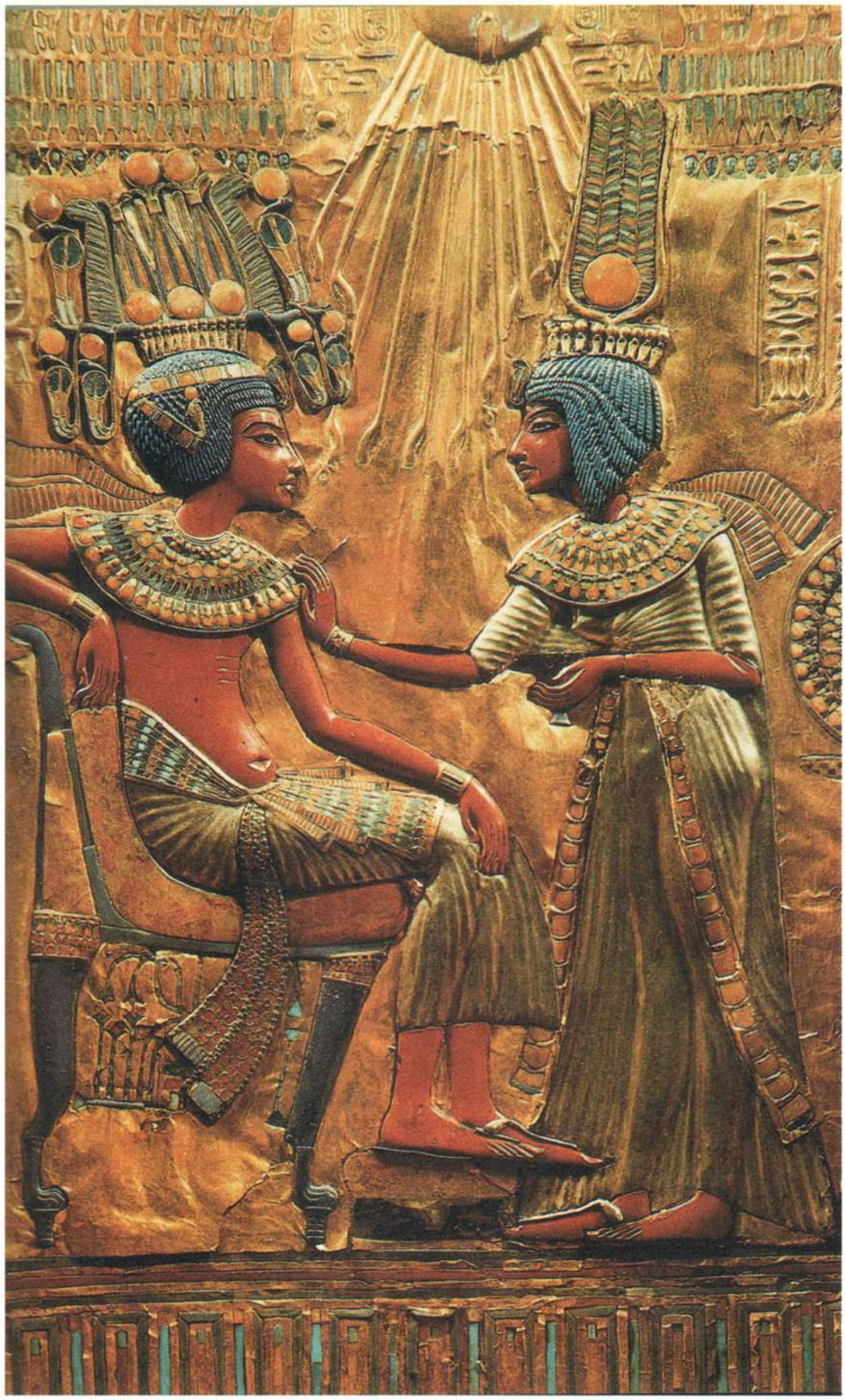

Tahtın sırtlık kısmında bir resim bulunuyor. Bu resimde Tutankhamon'u tahtında otururken görmekteyiz. Ayaklarının altında da bir sehpa bulunuyor. Karşısında eşi Ankhesemon'u görüyoruz. Ayakta durmuş ve sağ eliyle eşinin omzuna dokunuyor, sol elinde ise bir merhem kutusu tutmakta. Bu da yine Tuthankhamon'un ciddi sağlık problemleri ile uğraştığını ve eşinin onunla ilgilendiğini gösteriyor bize... Bu iki figürün üzerinde ise bir güneş kursu görüyoruz.

Peki, bu genç ve sıradışı firavun neden ölmüştür? Sağlık sorunları tam olarak neydi? Öncelikle, ensest ilişkiden doğan bir çocuk olarak aynı anda pek çok sağlık sorunu ve anatomik deformasyonla birden boğuştuğunu söyleyebiliriz. Neredeyse genç bir kadınınki kadar geniş kalçaları vardı, dişlekti ve üst bacağındaki eğrilik nedeniyle bir ayağı tam olarak yere basmıyordu. Genç firavun, yürümek için bir bastona ihtiyaç duyuyordu. Mezar odasından çıkan her biri diğerinden güzel 130 bastonun açıklaması budur. Ölümü hakkında pek çok teori varken bugün en çok kabul gören senaryo, at arabasını sürerken bir kaza geçirdiği, bacağını kırılarak yaralandığı ve bir iltihap sonucunda öldüğü yönündedir.

1922'de gün yüzüne çıkarılışıyla arkeoloji dünyasının gündemine oturan mezar, kazıdan sonra gerçekleşen birtakım tuhaf olaylardan sonra tüm dünyanın ilgisini çekmeye başlamıştı.

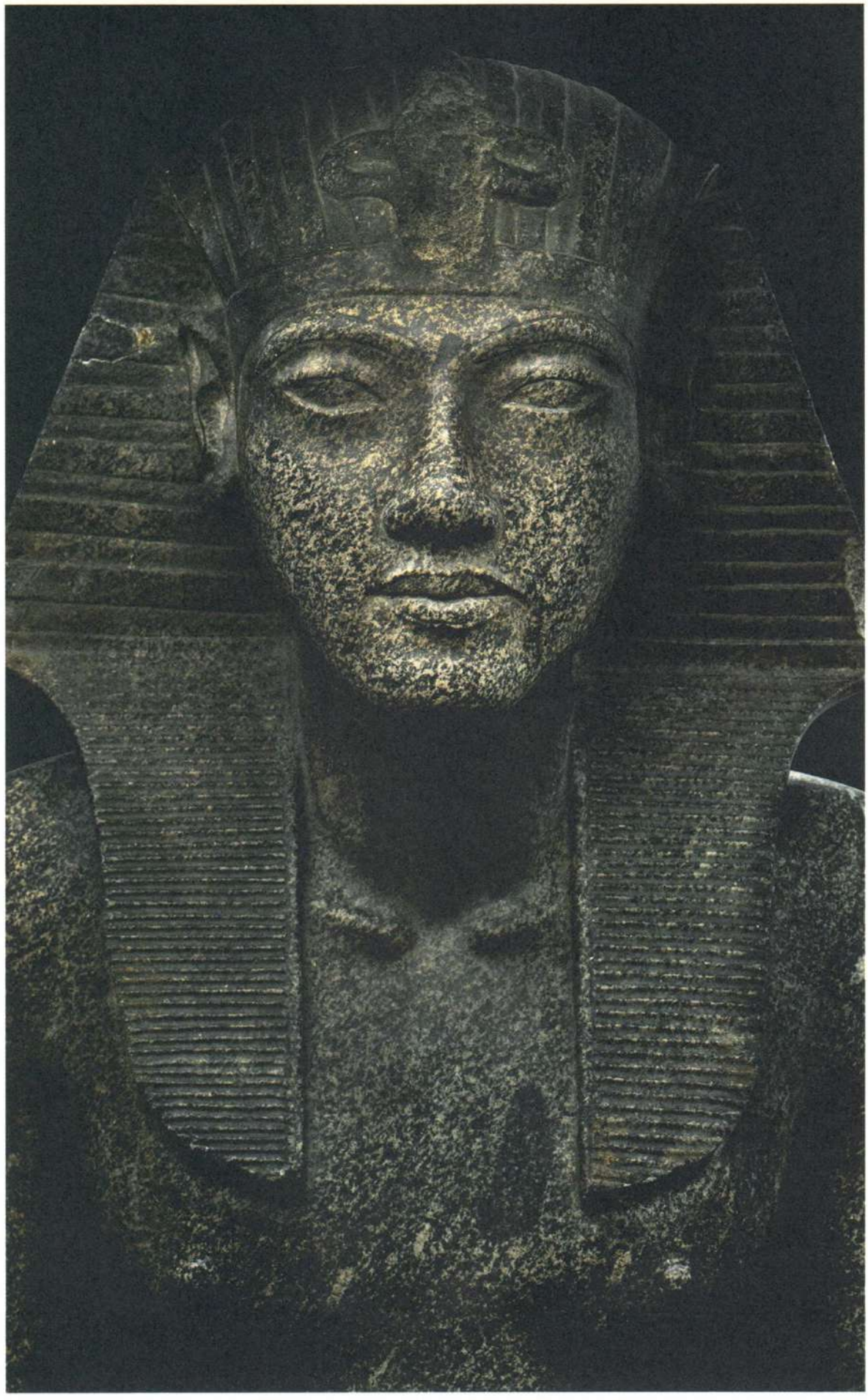

TUTANKHAMON'UN LANETİ

Firavunun lahdinde yer alan hiyeroglif yazılarda dikkat çeken bir cümle vardı: "Firavunun mezarına her kim dokunursa ölümün kanatları onu saracaktır." Elbette bu Carter ve Lord Carnarvon'u durdurmak için yeterli değildi... Ne de olsa hayatları boyunca bu ânı bekleyen, biri para diğeri ün merakı peşinde iki hırslı adamdan söz ediyoruz. Ne var ki ikisi de lanetten etkilenecekti. Tabii, gerçekten böyle bir lanet varsa...

İlk olay Carter'ın başına geldi; çok sevdiği kanaryasını bir yılan yemişti. Ancak bu öyle sıradan bir yılan değil, firavunların sembolü olan bir kobraydı... Kazı alanındaki Mısırlılar bunun lanete işaret ettiğini, hayra alamet olmadığını söylediler. Kazı alanındaki paniği bir düşünsenize! Mısırlı bir işçisiniz. Lanetli olduğunu düşündüğünüz bir mezarı açıyorsunuz ve sonrasında size bu mezarı açtıran yabancıların başlarına birtakım olaylar gelmeye başlıyor. Firavunların laneti, kobra formuna bürünerek can alıyor. Kazı alanında çıkan tartışmaları, Carter ve Lord'un kalabalığın endişelerini gidermek için kırk takla atışını gözünüzde canlandırmanız çok da zor olmasa gerek...

Fakat, bu olaydan çok kısa bir süre sonra Lord Carnarvon'un kan zehirlenmesi geçirerek aniden ölmesi hem kazıdaki insanları hem de arkeoloji dünyasını şoke etmişti. Artık herkes Lord'un ölümüyle Tutankhamon'un lanetinden söz ediyor ve korkuyordu. Ardından George Jay Gould adında bir adam mezarı ziyaretinin hemen ardından, 16 Mayıs 1923 tarihinde yüksek ateş nedeniyle hayatını kaybetti. Kısa süre sonra Lord Carnarvon'un üvey kardeşi Albay Aubrey Herbert da kan zehirlenmesinden ölmüş, mumyanın x-ray filmini çeken Sir Archibald Douglas Reid ise ender görülen bir hastalığa yakalanarak hayatını kaybetmişti. Howard Carter'ın sekreteri Richard Bethell, 15 Kasım 1929 tarihinde yatağında boğulmuş hâlde bulunmuştu. Mısır Eski Eserler Müdürlüğü'nün sorumlusu Dr. Gamaleddin Mehrez ise mumya laneti söylentilerine saçmalık demiş ve "Bana bakın, bütün yaşamım boyunca mezarlar ve mumyalar ile uğraştım, bütün bunların bir rastlantı olduğunun en büyük kanıtıyım," dedikten dört hafta sonra ölmüştü.

Peki, tüm bu olanlara sebep veren, hayatı boyunca bu mezarı arama ve bulma arzusu ile tutuşan Howard Carter nasıl öldü dersiniz? Lord Carnarvon'un ölümünden sonra kızı Evelyn ile evlenen ve hayatının son demlerini yoksulluk içinde geçiren Carter, kazının tamamlanışından dokuz yıl sonra lenf kanseri nedeniyle hayatını kaybetti.

Çoğunuzun tahmin ettiği gibi, bahsi geçen tüm ölümlere, lanetten daha inandırıcı, mantıklı açıklamalar getirilebilirdi. Örneğin, binlerce yıl kapalı kalmış bir odada çok fazla zehirli gaz birikmiş ve ölümlerin çoğu bu sebepten gerçekleşmiş olabilirdi. Ancak basının söylentilere rağbet edip olayı efsanevi boyuta taşıması, yapılabilecek çoğu açıklamanın önünü kesmişti.

Mezarın keşfinden tam üç yıl sonra ortaya bir eser daha çıkmıştı: Firavunun sağ bacağına sarılmış bir hâlde bulunan eşsiz bir hançer. Üç yıl sonra tüm dünya yeniden Tutankhamun'u konuşuyordu çünkü hançerin bir meteoritten yapıldığı tespit edilmişti. Günümüzde Kahire Müzesi'nde sergilenen hançerin sapıysa altından yapılmadır ve neceftaşından bir topuzu bulunmaktadır. Altın bir kına geçirilmiş hançerin bir yüzü zambak desenleri, diğer yüzü ise kuştüyü motifleriyle süslüdür.

ANTİK MISIR'DAN SONRA

Antik Mısır'ın gizemleri, anıtları ve tapınakları, Mısır coğrafyasına adım atan tüm insanların merakını cezbetmiştir. Mısırlılar da dahil olmak üzere pek çok çağdan sayısız medeniyet Antik Mısır'a hayran olmuş ve merakına yenik düşmüştür. Tarih öncesi dönemde bu coğrafyada yaşayanlar da kültürlerinin, tüm zenginliğiyle sonraki kuşaklara aktarımını önemsiyor, sahip oldukları bu anıtsal mirası korumayı da görev biliyorlardı. 1800'lü yıllarda, Mısır'da yapılan ilk arkeolojik kazılar sırasında T. B. Caviglia tarafından bulunan bir dikilitaş bunun kanıtıdır: Anıtın üzerinde, MÖ 1440'lı yıllarda piramitlerin bakım görevinin Prens Thutmose tarafından yaptırıldığı yazmaktadır.

Yunanlar ve Romalıların bu gizemli medeniyete olan merakları da yine antik dönemlerde başlamıştır. Mısır'a yolculuk eden pek çok seyyah kendi kayıtlarını tutmuş ve antikçağdaki karanlığı bizler için aydınlatmışlardır. Miletli Hekataios, ziyaretlerini kayıt altına alan büyük isimlerden biridir; onun Mısır ziyaretleri Herodot'un da sıkça değindiği konular arasındadır.

Piramitler üzerinde birtakım hesaplama ve incelemeler yapan bir başka Yunan ise geometri biliminin kurucusu olarak anılan Thales'tir. MÖ 6. yüzyılda Mısır'ı ziyaret ederek piramitleri geometrik açıdan incelemiştir.

Pek çok Yunan düşünür Mısırlı rahiplerle konuşmak, onlardan birtakım sırlar ya da mucizevi bilgiler duyabilmek üzere Mısır'ın gizemli ve mistik dünyasına yolculuğa çıkmışlardır. Bu düşünürler arasında Platon, Solon ve Pisagor gibi isimler de vardır. Herodot ise Mısır hakkında pek çok yazı yazmış ve Mısırlılar ile Yunanlar arasındaki kültürel farklılıklara dikkat çekmiştir.

Büyük İskender, Mısır için en önemli figürlerden biridir. Onun yaşadığı dönemde Mısır, Pers egemenliği altındaydı ve genç fatih, MÖ 322 yılında Mısır'a doğru hareket ederek Persleri Mısır'dan çıkardı. Dönüşün-

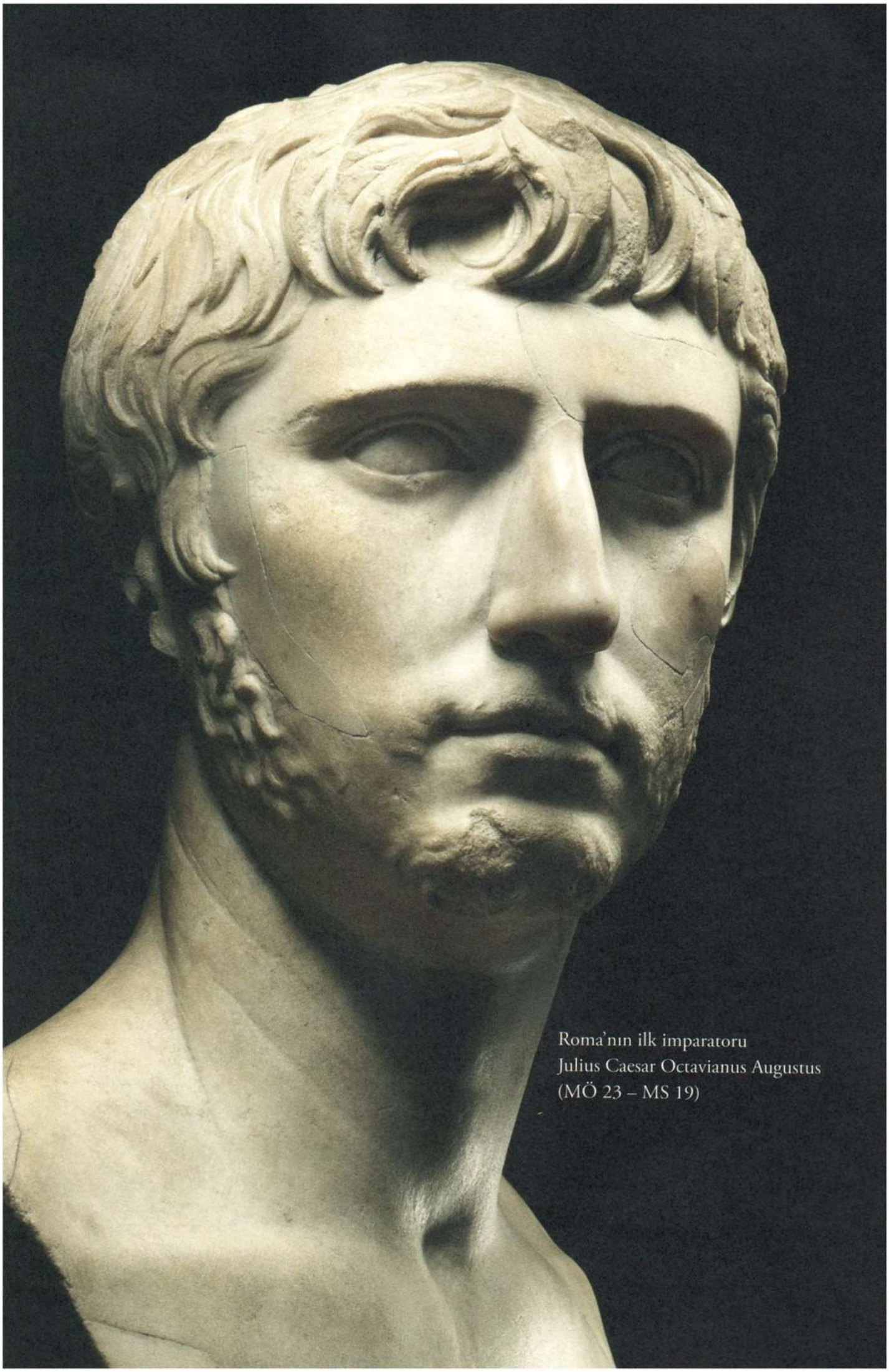

Roma'nın ilk imparatoru
Julius Caesar Octavianus Augustus
(MÖ 23 – MS 19)

de onu bir kurtarıcı gibi görmeye başlayan halk tarafından kahramanlara yaraşır bir coşkuyla karşılandı. Büyük İskender'in yaptığı ilk şeyse Siva vahasına yönelip burada bulunan Amon Tapınağı'ndaki iki kâhinin yanına gitmek oldu. Tapınaktan çıktığı an, kendisinin tanrıların soyundan geldiğini söyledi. Ne muhteşem bir hamle, değil mi?

Tanrı olduğunu iddia ettikten kısa süre sonra –ironik bir şekilde– Babil topraklarında yüksek ateşten öldüğünde tarih MÖ 323'tü. Haziran ayında ölen genç savaşçının bedeni mumyalandı ve Diodorus'un kayıtlarına göre tamı tamına altmış dört katır eşliğinde Mısır, Memfis'e götürüldü. İskenderiye'de kendisi için bir anıtmezar inşa edilene dek bedeni burada dinlendi.

MÖ 30 yıllarında Mısır son nefeslerini alıyordu artık; Julius Caesar Octavianus Mısır'ı işgal etmişti. VII. Cleopatra, Romalıların fetihlerine dayanamadı ve halkına karşı o kadar utanç duydu ki çareyi intihar etmekte buldu. O dönemler durdurulamayan bir güç olan Roma İmparatorluğu ise Mısır'ı kendine bağlı bir devlet olarak ilan ediyordu. Mısır'ın tüm tarımsal gücü ve zenginlikleri artık Roma İmparatorluğu'na ait olacaktı.

Roma'nın bu kadar büyük ve güçlü olmasındaki en büyük faktör, hiç şüphesiz, iyi eğitimli, yönetmeyi bilen, stratejiden anlayan insanları yetiştirmesiydi. Bu eğitim ve yönetim stratejileri Mısır üzerinde de oldukça başarılı bir şekilde uygulandı. Tapınaklara dokunulmadı çünkü asıl amaç Mısır ekonomisini kontrol altına almaktı; dinleri kimsenin umurunda değildi. Mısır'ın büyük rahiplerini de kontrol altına alan Romalılar artık ülkeyi daha rahat yönetiyorlardı. Bütün ticaret rotalarının Mısır üzerinden geçebileceği yeni bir ağ kurgulamışlardı; tabii bu yollara düşecek olanlar sadece tüccarlar değildi. Seyyahlar da bundan faydalanacaktı...

O dönemlerde Mısır'a giden bir seyyah iseniz başlangıç noktanız İskenderiye olmalıydı, çünkü burası bilim, eğlence ve tıbbın merkezi konumundaydı. Ardından da burada geçireceğiniz süre boyunca aklınızı meşgul edebilecek tek adrese giderdiniz: Gize Piramitleri.

O dönemlerde piramitlerin üzerinde kireç taşı kaplamalar vardı ve onları ziyarete gelen seyyahlar arasında isimlerini ya da bu coğrafya hakkındaki düşüncelerini bu kaplamaya yazmak bir adet hâline gelmişti. Çoğu kaynakta, bu dönemde piramitlerin üzerine yazılanlardan on binlerce sayfalık bir kitap çıkarılabileceğinden bahsedilir.

Roma tarafından yapılan yeni yollar üzerinde bazı hanlar da inşa edilmiş, bu kadim uygarlığın en gizemli yerlerini bölgeyi ziyaret eden seyyahlara gösteren rehberler bile ortaya çıkmıştı. Piramitlerle başlayan gezi rotasının bir diğer durağı, III. Amunemhet'in mezarı olan bir labirentti. Ziyaret esnasında, rehberlerin eşliğinde kutsal timsahlar görülür ve çiğ et ile beslenirlerdi.

Bu dönemlerde sıkça ziyaret edilen ve yağmalanan iki nokta daha vardır: Luksor ve Karnak Tapınağı. Antik Teb kentinde bulunan ve III. Amunemhet'in cenazesinin yapıldığı bölgede bulunan Memnon Heykelleri de bir diğer uğrak noktasıydı. Seyyahlar, depremler nedeniyle tahrip olmuş bu iki heykelin birinden ilginç sesler çıktığını not etmeye başlamıştı. Sadece sabah şafak sökerken ve çok erken saatlerde duyulan ses, ziyaretçilerin akın etmesine neden oluyordu. Her bir seyyah bu gizemi çözmek istese de sorularına yanıt bulamıyorlardı: Neydi bu ses? Nereden geliyordu? Ne anlama geliyordu?

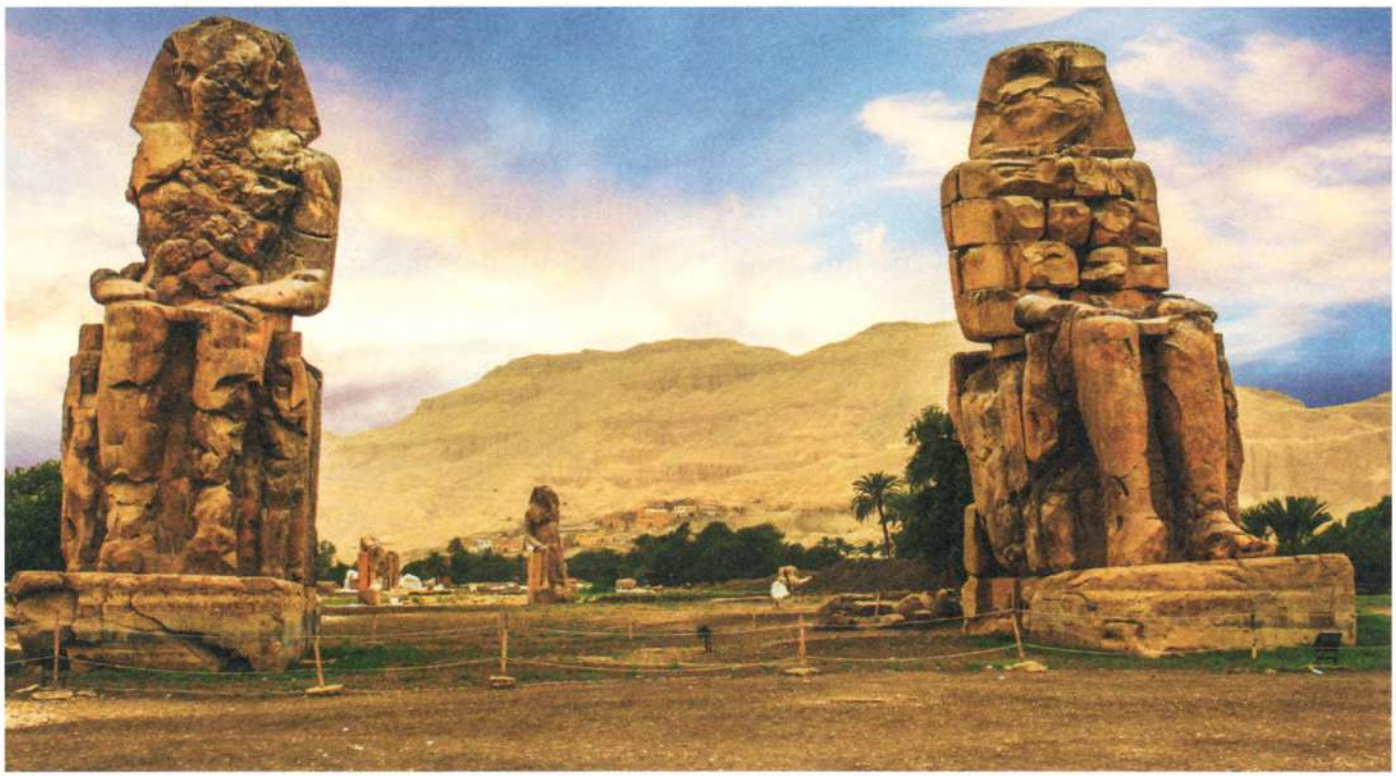

Roma İmparatoru Septimus Severus, MS 202 yılında bu meşhur heykeli ziyaret etti; öncesinde orayı ziyaret eden herkes işittiği tuhaf sesten bahsetmişken imparator hiçbir şey duymuyordu. Severus, bunun kendisine verilen uğursuz bir mesaj olarak algıladı. Neden çıt çıkmıyordu?

Belki de heykeli kendisiyle konuşmaya ikna etmesi gerekliydi; bu sebepten olacak ki heykelin derhal onarılmasını emretti. Ancak baş ve gövde kısımları restore edilen heykeller, o gün itibariyle değil ses, bir fısıltı bile çıkarmadılar... Gece ve gündüz arası ısı farkının travmatik bir biçimde yüksek olduğu bu bölgede, depremlerin heykeller üzerinde yarattığı çatlaklar genleşmiş, sert sabah rüzgârları bu yarıklardan geçerken heykeli "konuşturan" o sesleri çıkarmıştı yıllarca. Yaptırdığı onarımlarla heykelin kendisiyle de konuşacağına inanan Severus ise onu sonsuza dek susturmuştu bilmeden...

Romalılar, Mısır medeniyetine karşı güçlü bir merak besliyorlardı. Onlardan çok etkilendikleri belliydi. Mısır'dan getirilen eşyaları evlerinde sergiliyorlar, misafirlerine büyük bir gururla gösteriyorlardı. Özellikle dikilitaşlara merak çok büyüktü. Bu yüzden de en pahalı olan onlardı. Çok geçmeden Roma'da piramit şeklinde küçük mezarlar yapılmaya başlandı. Etki çok büyüktü. Mısır'daki gelenekleri, hatta süslemeleri bile kendi yöntemlerince kültürlerine uyarlıyorlardı.

Bu etkileri görebileceğimiz en önemli yerlerden biri Tivoli'de bulunan Hadrianus Villası'dır. Ev sahibi, Mısır'da gördüklerine benzer bazı heykeller yaptırarak villasını bunlarla süslemiştir. (Bir rivayete göre işin aslı, heykelleri Roma'da yaptırmak yerine doğrudan Mısır'dan getirttiğidir.)

MİLATTAN SONRAKİ DÖNEMLERDE ANTİK MISIR MERAKI

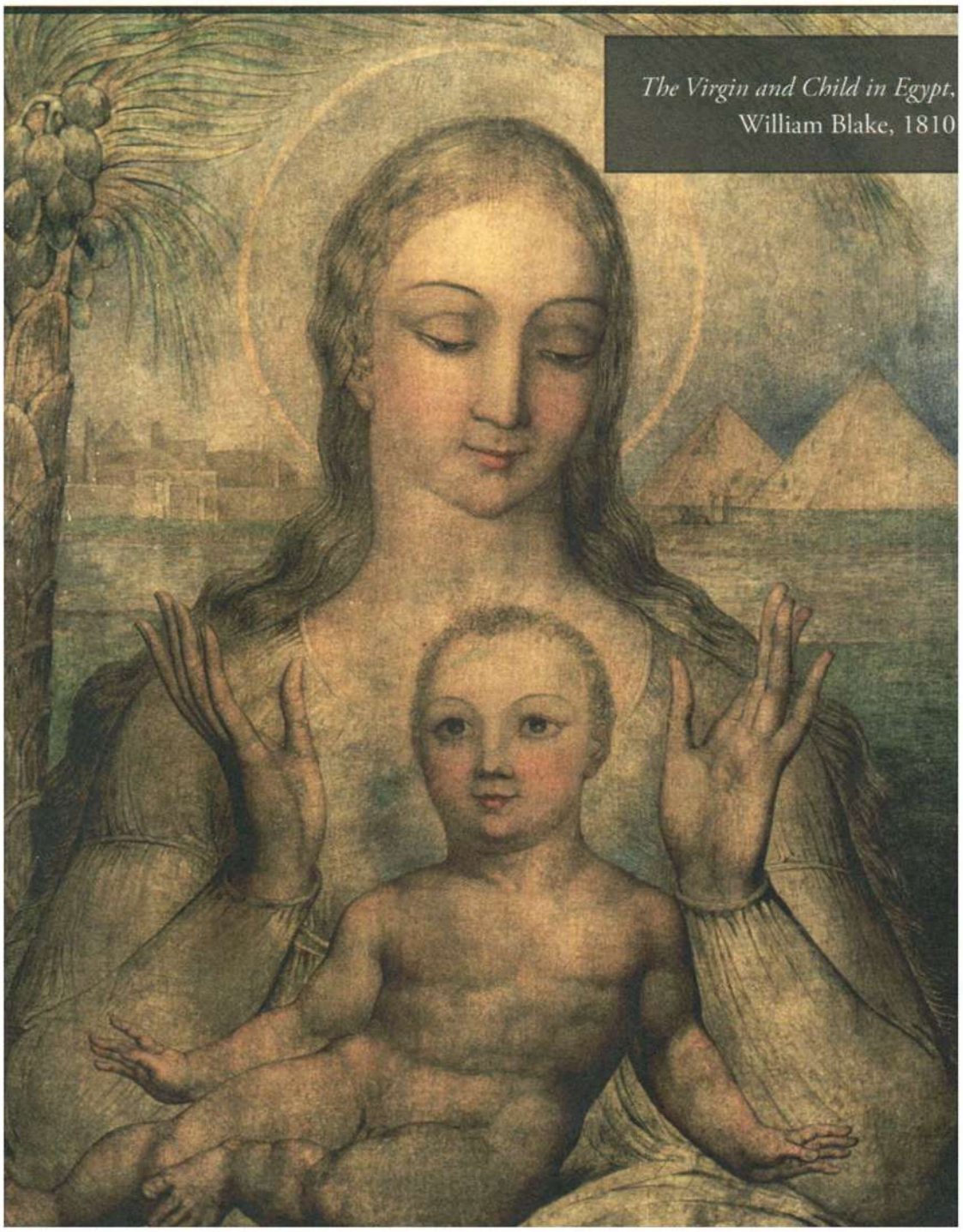

The Virgin and Child in Egypt, William Blake, 1810

MS 380'de Mısır'a bir seyyah olarak geldiği bilinen ilk kişi Fransız bir rahibe olan Leydi Etheria'ydı. Ziyaret amacı, İncil'de bahsi geçen yerleri tespit etmek olan rahibe, İskenderiye'den başlayarak Mısır'ın pek çok bölgesini ziyaret etmiş ve "Kutsal Topraklar" adıyla anılan bölgeye gitmiştir.

O dönemlerde öngörülemeyen şeyse Hıristiyanlık Mısır kültürü ve dini için çok büyük bir tehdit oluşturacağıydı. Dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi Mısır'da da hızla yayılmaya başlayan Hıristiyanlık, kadim uygarlığın inanç sistemine dair her şeyi büyük bir hızla yok ediyordu. Ardından Roma İmparatoru I. Theodosius, sınırları içinde kalan tüm Mısır tapınaklarının kapatılmasını emretti. MS 397 yılındaysa ortaya fanatik bir din adamı çıktı. Cyril adındaki bu patrik, yanına topladığı pek çok destekçisiyle birlikte Memfis şehrindeki Serapneum ve birçok Mısır tapınağını yıkarak tarihte derin bir yara açtı. Paganlara karşı sert tutumu ile bilinen İmparator Justinyen ise MS 580'de İsis Tapınağı rahiplerinin hepsini tek tek tutuklattı ve idam ettirdi. Ardından Mısır dinini tamamen yasaklayarak bu dine ait tüm sembolleri şeytanın imgeleri olarak kabul etti; bundan böyle Antik Mısır dini demek, şeytanın gizli dini demekti. Bir zamanlar "İyi biri ol," diyen bu din, artık insanların "kötü biri" olarak anılmasına sebep olacak bir günah sayılıyordu.

Geldik MS 640 yılına...

Artık Mısır'ın başka ziyaretçileri vardı. Araplar, Kuzey Afrika'da egemen olduklarında ilk merak ettikleri medeniyet elbette Mısır oldu.

Bu dönem İslam âlimleri, Hıristiyan dünyasının çok ilerisindeydi. Avrupa, ortaçağın karanlığıyla boğuşurken İslam dünyasında bilim, sanat, edebiyat, astronomi, matematik ve coğrafya gibi alanlarda çok büyük gelişmeler kaydediliyordu. Pek çok Arap düşünür bu bölgeye gelip piramitleri ve diğer tapınakları gezip notlar tuttu. Tutulan her bir kayıtta Mısır medeniyetine olan hayranlık ve merak tüm kuvvetiyle kendini hissettiriyordu. Mucizevi olarak niteledikleri yapıların inşa edilme amaçları hakkında sayısız teori ürettiler.

Araplar bir nevi aydınlanma çağı yaşıyorlardı. Bu yolda onlara en büyük yardımı da Antik Yunan metinleri veriyordu. Yunan aydınlarının araştırmanlarını çevirip öğrendiklerini kendi dönemlerine uygulayarak büyük başarı sağlıyorlardı. (Daha sonra aynı şeyi Avrupalılar da yapacak, biz de buna "Rönesans" adını vereceğiz.)

Bu dönemde Araplar, Antik Mısır'a ait eserleri toplayıp koleksiyonculuk yapmaya başladılar. Aslında buna hazine avcılığı desek daha doğru olur... Bu, o kadar meşhur bir uğraş hâline gelmişti ki o dönemin İslam coğrafyasında en çok satan kitaplar, hazine avcılığına dair ipuçları veren anlatılardı. Doğan bir başka iş kolu ise Mısır'daki taş eserleri parçalayıp taşınabilecek kadarını almaktı. Araplar, aldıkları bu taş parçalarını kendi yapılarında kullanmaya başlayacaklardı.

12 ve 13. yüzyıllarda Haçlı orduları kutsal topraklardan yavaş yavaş çekilmeye başladı. Bu bölgedeki savaşlar peyderpey azalıyordu. Dağılmaya başlayan ordunun şövalyeleriyse gittikleri her yerde Antik Mısır'ı ve görkemli yapılarını anlatıyorlardı. Avrupa'nın dört bir yanına dağılan askerleri, evlerinde ya da hanlarda Mısır'ın heykellerini ve piramitleri küçük çocuklara anlatırken bir düşünsenize... Koca bir nesil Antik Mısır'ın mistik hikâyeleri ve gizemleriyle büyütülüyordu. 1517 yılında Ridaniye Savaşı ile birlikte Mısır'daki Memlûk egemenliği bitti ve Osmanlılar, Mısır'ın yeni hükümdarları oldular. Baharat yolunun önemli bir merkezi olan Mısır, Osmanlılar tarafından ticarete açıldı. Böylelikle pek çok Avrupalı tüccar ve seyyah bu dönemde yeniden Mısır'ı ziyaret etmeye başladı. Üstelik sadece ziyaret etmekle kalmıyor, titizlikle yazdıkları jurnallerinde gördüklerini ve yaşadıklarını anlatıyorlardı.

1600'lü yılların başında, Mısır'ın ziyaretçilerinden biri Pietro dele Vale adındaki İtalyan bir gezgindi. Gördüklerinden çok etkilenen Vale, gözlemleyip yaşadıklarını daha iyi aktarabilmek adına Avrupa'ya dönmeden önce yanında buraya ait bazı eşyalar götürmek istemişti. Bu yüzden birkaç parça papirüs ve hatta birkaç mumya parçası ile birlikte Avrupa'ya gitti. Heybesindekiler, Avrupalılar tarafından şaşkınlık, merak ve ilgiyle karşılandı. En çok da dilbilimciler heyecanlanmıştı, gördükleri papirüsler onlar için tarihin saklı dehlizlerine inebilecekleri birer geçit gibiydi. Athanasius Kircher adında Alman bir Cizvit de bu merakı paylaşanlardandı; kendisi aynı zamanda doğu dilleri uzmanıydı. 1643 tarihinde hiyeroglifler üzerine yapılmış olan ilk bilimsel araştırmayı yayınlayan da kendisi oldu.

Avrupa, 17. yüzyılın sonlarında Antik Mısır merakı ile yanıp tutuşuyordu. Herkesin dilinde Mısır'a gitmek vardı. Özellikle mumyalara dair sonu gelmez bir merak uyanmıştı. O dönem mektuplaşmalarına bakıldığında kelimenin günlük dilde sıkça kullanılmaya başladığı, benzetmeler üretildiği

görülür. Tabii bu merakın, temeli olmayan hurafelere dönüşmesi de uzun sürmedi: Mumyalanmış bir kişinin etini yemenin insan sağlığına iyi geldiğini öne sürenler peyda olmaya başlamıştı ki onlara inananların sayısı da azımsanacak türden değildi...

Bu hikâye –hepinizin tahmin edebileceği gibi– kısa süre içinde başlayan "mumya ticareti" ile sürdü. Zengin insanlar, Mısır kumlarının altındaki binlerce yıllık uykusundan uyandırılmış bir mumyanın sahibi olabilmek için sıraya giriyorlardı. Esasen gerçekleştirilmesi çok zor bu satış işine bir alternatif yaratma gereği duyan dolandırıcılar, çok geçmeden aradıkları çözümü buldular: Yeni ölmüş insanların cesetlerini çalarak mumyalıyor ve zenginlere bunları satıyorlardı.

Osmanlı'nın o dönemki Mısır valisi de bu işte dönen büyük paraları ve sahtekârlıkları görmüş olmalı ki tüm mumya tacirlerini hapse attırıp, mumya ticaretine yüksek oranlı bir vergilendirme getirdi. Amacı ya bu tuhaf alışverişi bitirmek ya da bu durumdan kendi başına kazançlı çıkmaktı. Elbette bunu bilemiyoruz. Ancak merak bu ya; Avrupalıların Antik Mısır ve mumya ateşini söndürmeye hiçbir yaptırım yetmiyordu. Bir gün Mısır'a geri döneceklerdi. Hem de bu kez bilim insanlarından oluşan büyük bir orduyla...

Bir sonraki bölümde, yukarıda kurulmuş son cümleyi detaylandırmadan önce 17. yüzyılda neler yaşandığına kısaca göz gezdirelim: 1639 yılında Oxford'lu bir astronom olan John Greaves (1602-1652) Mısır'a gitti ve Giza Piramitleri üzerinde detaylı araştırmalar yaptı. 1646 yılında ise Pyramidographia adında bir eser ortaya çıkardı. Bu eser Mısır'da yapılan ilk bilimsel araştırmalardan biri olarak kabul edilir ve çok önemlidir. Kitapta piramitlere dair birtakım ölçüm ve hesaplamalara da yer veriliyordu ki içeriği büyük oranda doğruydu. Yaşadığı dönemin imkânlarına kıyasla zamanının çok ötesinde bir çalışmaya imza atan Greaves, Halife El Memun'un açtığı tünel ve kazdığı bölgeler hakkında detaylı bilgileri veren hikâyeleri anlatan kişidir.

NAPOLYON VE BİLİM ORDUSU

Fransız hükümeti, ünlü komutanları Napolyon'u Malta ve Mısır'ı ele geçirmek için görevlendirdiğinde tarih 1798'di. Napolyon'a verilen görev zordu ancak başarılı olduğu takdirde Süveyş'e bir kanal açılabilecek, böylece Fransa'nın büyük düşmanı İngiltere'nin, sömürgesi Hindistan'la olan bağlantısını kesebilecekti. Aynı yılın temmuz ayında Napolyon, Mısır'ın yeni fatihiydi artık...

Yanında bulunan sadece 40.000 askerin görev aldığı bir ordu değildi, bilim insanlarından oluşan bir kalabalığı da beraberinde getiriyordu. Tarihçiler, jeologlar, botanikçiler, coğrafyacılar, doktorlar, dilbilimciler ve zoologlar, Napolyon'un ordusu ile birlikte Mısır'ın gizemlerini fethetmeye hazırdılar. Toplamda 150 kişilik bu ekibin yanında, çalışmalarını daha hızlı yayınlayıp yaymak için bir de matbaa makinesi bulunuyordu. Napolyon her şeyin düzen içinde, planlı bir şekilde yapılmasını istiyordu. Bu nedenle Kahire'de Mısır Enstitüsü'nü kurdu ve Mısır'da sistemli bir araştırma başlattı.

Bu dönemde Mısır'a gelen bilim insanları hemen her şeyi araştırıyorlardı. Yeni bir gezegene iniş yapmışçasına, hayvanlardan bitki örtüsüne, tarihinden kültürüne, mimarisinden sanatına kadar her konuda kapsamlı tetkikler yapıyor, veri topluyorlardı. Ancak bu kolay olmadı. Mısır'da yer yer isyanlar ve savaş devam ediyordu. Bu nedenle uzun mesafeleri siyah savaş bulutları arasında kat etmek zorunda kalıyorlardı. Öte yandan hem yerel halkın hem de salgın hastalıkların saldırısı altındaydılar. Onları koruyan askerler de vardı ancak birlik, pençesine düştüğü açlık karşısında çaresiz kalmıştı. Türlü zorluğun ardından, bilim ordusu sonunda 27 Ocak 1799 tarihinde Luksor Tapınağı'na ulaştı. Çoğu kaynak, bu bilim insanlarının binbir çaba sonucu vardıkları tapınağın güzelliği karşısında hayrete düştüklerini ve dakikalarca alkışladıklarını söyler. Binlerce yılın ardından, antik dönem mimarları ve sanatçıları için hem kaçınılmaz hem de göz dolduran bir saygı duruşu... Kimbilir, Antik Mısır'ın ruhu bu tavrı görür de sırlarını paylaşma konusunda cimri davranmaktan geri durur belki...

Ne var ki İngilizler, ezeli düşmanları Fransızların planlarını suya düşürmek için her geçen gün daha sert bir şekilde saldırıyorlardı. Fransız bilim insanları savaşın keşmekeşi ve kaosu içinde, hastalık, açlık ve ölüm tehlikesi içinde yaşamaktan son derece yorgun düşmüşlerdi. Artık yapabilecekleri tek şey vardı, geri dönmek. Ancak topladıkları tüm bilgileri, tüm antik eserleri ve yaptıkları analizleri de yanlarında götüreceklerdi. Bu amaçla ekip, İskenderiye Limanı'na ulaşmak üzere yeni bir yolculuğa koyuldu, fakat limana vardıklarında buranın yeni sahibinin İngilizler olduğunu gördüler. Savaşı kaybeden Fransızlar, açlık, hastalık ve ölümü göze alarak edindikleri tüm bilgileri ve topladıkları eserleri İngilizlere kendi elleriyle teslim etmek zorunda kaldılar. Evlerine döndüklerinde sadece birkaç eserin kopyası ve birkaç bölgeye dair sınırlı bir araştırma kaydına sahiptiler.

Antik Mısır'dan edindikleri kültürel ganimeti kaybetmiş olsalar da gördükleri onlara yetmiş olmalı, çünkü bu serüvenin ardından *La Description de L'Egypte* adlı eser ortaya çıktı. Mısır'ın coğrafyasını, tarihini ve mimarisini anlatan oldukça önemli bir kitaptı. Yirmi dört ciltten oluşan çalışma, Antik Mısır uygarlığının sembolü hâline gelmiş pek çok yapı hakkında detaylı bilgiler sunuyordu. Kitapta yer alan eski anıt tasvirleri üzerindeki gravür çalışmalarını Vivant Denon adındaki bir bilim insanı yapmıştı. Kendisi bir yazar, diplomat ve sanatçıydı, ayrıca Napolyon'la bizzat tanışmış biri olarak bilim ekibi içindeki en önemli figürlerden biriydi. Napolyon ona çok güveniyordu. O da bu güveni boşa çıkarmayarak bu kitap içindeki en önemli belgelerden birini oluşturmuştu: Hiyeroglifleri okumayı bilmese de kopyalamada o kadar iyiydi ki günümüzün uzmanları bile çalışmalarında Denon'un yaptığı kopyaları referans alırlar.

Bu dev külliyat yayımlandığı zaman Avrupa'daki Mısır çılgınlığının yeni dalgasını yarattı. Pek çok bilim insanı ve sanatçı Mısır'a giderek araştırmalar yaptı. Bu güruhun içindeki en önemli isimlerden biri de David Roberts'tı. Eski dini yapıları ve kutsal toprakları inceleyen Roberts, anıtlar hakkında çok başarılı ve kapsamlı çeviriler sundu.

Mısır, sınırlarındaki savaşların son bulmasıyla birlikte araştırmalar için daha uygun bir ortam hâline geldi. Böylece bir kez daha Avrupa'nın gündemine oturacak ve Avrupalı seyyahların akınına uğrayacaktı. Ancak bu sefer de yeni bir tehdit doğacaktı: Eser kaçakçılığı. O dönemde her ne kadar bunun bilimsel araştırmalar için yapılmak zorunda olduğu iddia edilse de yapıların

parça parça sökülerek Avrupa'ya götürülmesinin başka bir açıklaması olduğunu düşünmüyorum. Giovanni Belzoni'yi örnek göstererek savımı güçlendirebilirim sanırım... Belzoni, dönemin en önemli araştırmacılarından biriydi. Aslında Mısır konusunda bir uzmanlığı yoktu, bu toprakları ilk kez 1812 yılında ziyaret etmişti ve amacı da o dönemde Mısır'ın nüfuzlu isimlerinden olan Mehmet Ali Paşa'ya bir proje sunmaktı. Bir su çarkı yapımını içeren proje, Paşa'nın ilgisini çekmeyi başaramadı. Kendini başarısız gören ve morali bozulan mühendis Belzoni, kalan günlerini eşiyle Mısır'ı gezerek geçirmeye karar vermişken İngiliz başkonsolos Henry Salt ile tanıştı. Salt için hoş bir tesadüftü çünkü uzun süredir aklında dönüp duran plan, bir mühendisle anlaşmadığı sürece gerçekleşemezdi: İşinin ehli biri, Luksor'da bulunan ve II. Ramses'e ait olan tapınaktaki "Genç Memnon" heykelinin baş kısmının çıkarılıp Avrupa'ya götürülmesine yardım etmeliydi. Belzoni teklifi kabul etti. Onun yardımıyla, aynı zamanda bir İngiliz ajanı olan Salt amacına ulaşmıştı. Öyle ki eser bugün hâlâ Londra'da, British Museum'da sergilenmektedir.

İlerleyen tarihlerde Belzoni adının pek çok kazıda adının geçtiğini biliyoruz. Bir mühendis, Mısır'a gelip birkaç kişi ile tanıştıktan sonra mucizevi şekilde bir arkeoloğa dönüşmüştü! Kazılara katılıyor, son derece kaba yöntemler ve ekipmanlarla eserleri gün yüzüne çıkarıyor, çoğu eserin taşınmasında da yine Salt'a yardım ediyordu. Ancak çalışmayı sürdürdükçe daha çok tecrübe kazanıyor ve bu işte gittikçe iyileşiyordu.

Zaman geçtikçe Belzoni, inatçı bir Mısır kâşifine dönüşmüş, yeteneğini keşfetmesi ile birlikte gözünü daha büyük hedeflere dikmeye başlamıştı. Giza bölgesine giderek piramitlere yakın bir yerde konaklamaya başladı. Amacı Kefren'in girişini bulmaktı. Uzun bir süre bölgede zaman geçirdikten sonra 28 Şubat 1818 tarihinde piramide açılan kapıyı bulmayı başardı. Giriş duvarına adını ve girişi bulduğu günü not düşerek, tarihi bir taş üzerine tarihi bir iz bıraktı. Belzoni Mısır'da kaldığı süre boyunca pek çok Antik Mısır eserini de toplayarak 1821 yılında İngiltere'ye döndü. Burada, sahip olduğu eşyalarla büyük bir sergi açtı. Bugün British Museum'un sahip olduğu Antik Mısır eserlerinin temelini Belzoni'nin koleksiyonu oluşturmaktadır. İngiltere'de bir süre kaldıktan ve büyük bir başarı elde ettikten sonra tekrar Afrika kıtasına gitmeye karar verdi. Tarihin sırlarını avlamaya devam etmek istiyordu ve rotasının son durağı yine Mısır olacaktı. Ancak hem kendini hem de pek çok antik eseri keşfettiği yere ulaşamadan, Timbuktu'dayken dizanteriden dolayı hayata veda etti.

1858 yılında ise Mısır Kraliyet Valisi olan Sait Paşa, Mısır'daki eserlerin çıkışını takip edip pek çoğunu durdurmak için bir çalışma başlattı. Kendisi tarafından kurulan Mısır Antik Eserler Servisi'nin varlık sebebi de buydu. Aynı yıl yine Paşa tarafından servisin başına atanan Auguste Mariette'le birlikte, kültürel zenginliğiyle tüm insanlığa büyük bir miras olan bu coğrafya sınırları içinde başarılı çalışmalar yapılmaya başlandı. Serapneum ile Vadi Tapınağı bölgesindeki çalışma ve kazılar bu dönemde başlatılmıştır.

Mariette, her adımıyla dikkat çekiyordu ancak asıl önemli çalışmasını 1863 yılında gerçekleştirdi: Sonunda Mısır Müzesi kurulmuştu. Bu müzenin kurulması hem Mısır için hem Mısır arkeolojisi için çok büyük bir önem taşıyordu. Şüphesiz ki Avrupalılar için çok da güzel bir haber değildi bu, ne de olsa artık daha fazla eseri istedikleri gibi götüremeyeceklerdi.

İlerleyen yıllarda adını tarihe yazdıracak bir diğer Mısır kâşifiyse Sir John Gardner Wilkinson'dı. Oxford'dan sıradan bir ortalama ile mezun olduğunda Mısır'a dair en ufak ilgisi olmayan Wilkinson, okuldan sonra orduda görev almak istemiş, ancak ailesi karşı çıkmıştır. Bunu yapacağına seyahat etmesinin daha evla olduğunda ısrar eden ebeveynlerini dinleyen Wilkinson, kısa süre sonra Sir William Gell ile tanıştı ve tam anlamıyla hayatı değişti. Gell, hem arkeoloji hem de seyahat tutkunu, maceracı bir zengindi. Birlikte çıktıkları Mısır yolculuğu, Mısır'ın mistik dünyası, arkeolojik zenginliği ve yeni arkadaşı Gell'in tutkusu onu çok etkilemiş olmalı. Bu sayede Wilkinson, Mısır arkeolojisi için en önemli figürlerden biri hâline gelecekti. Mısır'a gittikten kısa süre sonra hiyeroglifi öğrenmeyi başardı. Tüm tapınakları ve mezarları geziyor, resimlerini kayıt altına alıyordu. Araştırmaları sırasında diğer iki önemli araştırmacı olan Thomas Young ve Jean François Champollion'un kaynaklarından faydalanarak araştırmalarını daha da güçlendirdi.

Büyük bir gayretle, yıllarca sürdürdüğü tüm çalışmaları sonunda meyve verecek ve *The Manners and Customs of Ancient Egyptians* adında üç ciltlik harika bir eser meydana getirecekti. Kitapta Antik Mısırlıların dini ayinleri ve günlük yaşamları hakkında kapsamlı bilgiler veriliyor, çizimlerle de destekleniyordu. Nihayetinde Wilkinson'ın eseri, bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olarak kabul edildi ve kendisine şövalyelik unvanı verildi. Bu süreçte araştırma yapanlar sadece İngilizler ve Fransız-

lar değildi; Almanlar da bu konuda kapsamlı araştırmalar yapıp özellikle birtakım yayınlar basarak Mısır sanatına ilgi göstermişlerdir. Mısır'ın zenginlikleri tarihin hemen hemen her döneminde her ülke tarafından merak konusu olmuştur. Mısır'ı işgal eden Yunanlılar ve Romalıların, Mısır sanatıyla mimarisini taklit etmeleri, Mısır'ın ne kadar özgün, baskın ve güçlü bir kültürü olduğunu ispatlar niteliktedir.

GİZEMİN DİLİ: HİYEROGLİF

Antik Mısır'ın tarihi hakkındaki yazılı belgeler MÖ 3000 yılına kadar dayanmaktadır. Bilim insanlarının bir bölümü, Mısırlıların yazıyı Mezopotamyalılardan öğrendiklerini düşünüyor. Bunun gerçekliğini kabul edecek olsak bile Mısırlıların tamamen kendilerine özgü bir dil ve yazı sistemi geliştirdiğini görmezden gelemeyiz. Öte yandan, iki medeniyeti bu açıdan kıyasladığımızda ortaya çıkan devasa fark, bu savı tek başına geçersiz kılmaya yeter de artar.

Antik Mısır'ın yazı dili olan hiyeroglifler, ilkin taşa kazınarak yazılıyordu. MÖ 3000 yılından başlayıp MS 4. yüzyıla kadar kullanılan bu sistemin, ahşap ve fildişi üzerine kazınmış örnekleri de mevcuttur. Eğer basitçe tanımlayacak olursak hiyeroglif, insanın ifade etmek istediği duygu, düşünce ya da nesnenin resmedilerek anlatılmasıdır.

Bu dilin asıl karşılığı ise oldukça ilkel bir yazı türü olan piktogramdır. Örnekse, bu dilde "kuş" yazmak isterseniz bir kuş çizerdiniz. Piktogramlar ile sadece somut değil, soyut kavramları da anlatabilirdiniz.

Mısırlıların hiyeroglifleri, 1822 yılında Eski Mısır Uzmanı ve Dilbilimci olan Jean-Francois Champollion tarafından çözülmüştür. Bu tarihten itibaren Mısır'a ait gizemler de hızla çözülmeye başlamış, arkeologlara güvenilir bir bilgi kapısı açılmış, kazı yerleri net şekilde tespit edilebilir olmuştur. Elbette her şeyin yazılı bir kaydı olmadığı için, bulunması umulan ancak henüz başarı sağlanamayan sayısız gizem, üzerinden Mısır'ın altın kumlarını silkeleyip yeryüzüne döneceği günü beklemektedir.

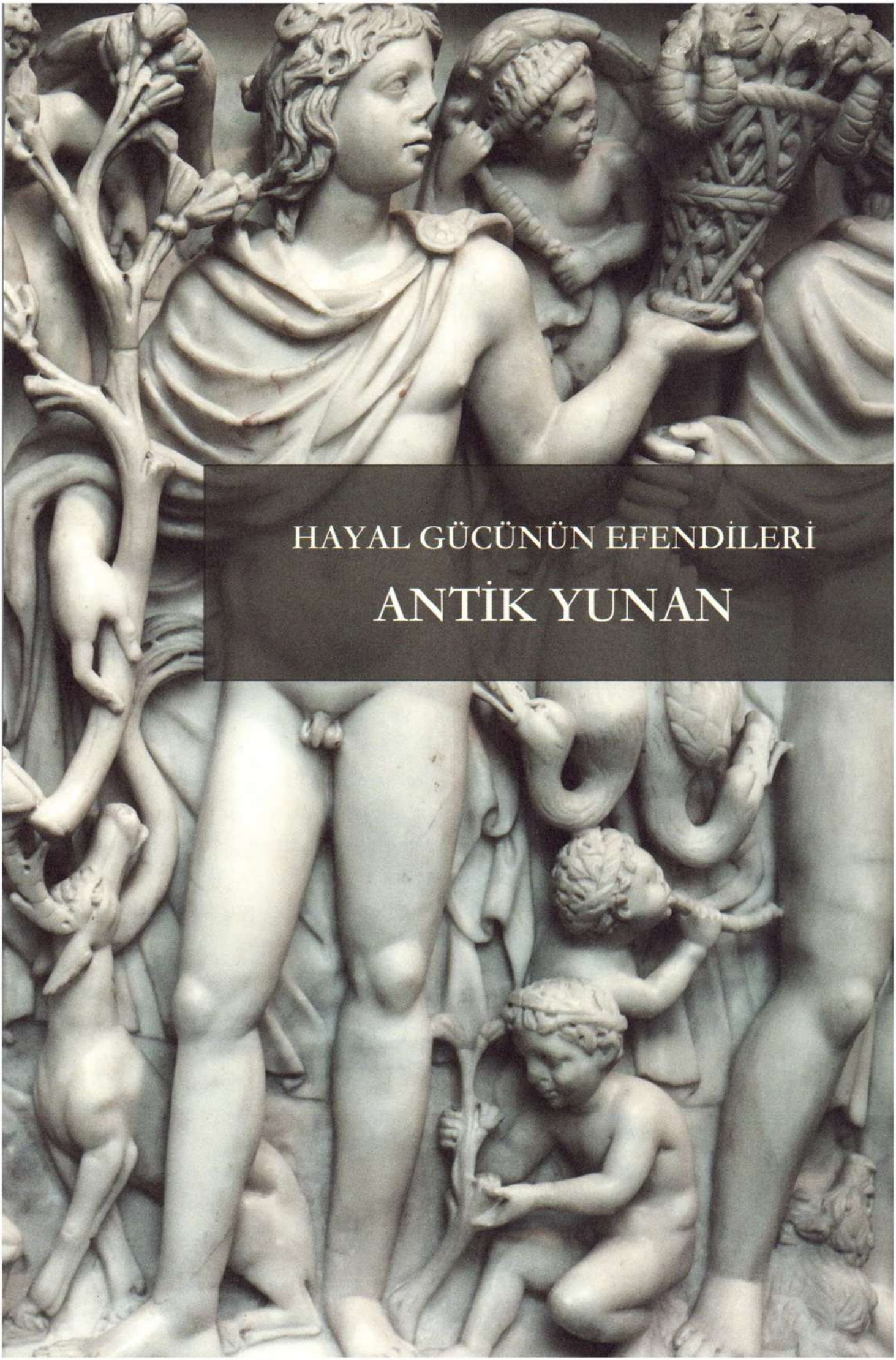

HAYAL GÜCÜNÜN EFENDİLERİ

ANTİK YUNAN

Tıpkı Mısır gibi, Antik Yunan medeniyetini de "özetlemeye" çalışmak, neresinden bakarsanız bakın, kolay bir girişim değil. Hatta Antik Yunan'da bunun neredeyse imkânsız olduğunu söylemeliyiz, çünkü yapı taşı "fikir" olan bu uygarlık, günümüzde hâlâ etkisini kuvvetle sürdüren, tarihin pek çok dönemini kökünden değiştiren, değer biçmeye çalışmanın bile yakışıksız görüneceği düşünür ve sanatçıları yaratmıştır. Bu zengin kültürü incelemeye ve mitolojisine hâkim olmaya başladıkça ona özel bir gücü olduğunu fark edersiniz: Sözcükler ve onları kullanarak kurduğunuz cümleler, hemen her şeyden önemlidir. Antik Yunan'dan yadigâr tanımıyla *idea*, tıpkı sözlük anlamında olduğu gibi, zamanın ve uzayın ötesinde bir güce sahip, kendiliğinden varlığını sürdürebilen asıl gerçekliktir.

Öyleyse biz de bu tanımlamaya göre hareket edip büyüleyici Antik Yunan medeniyetini, onu ölümsüz kılan mitolojisi üzerinden incelemeye koyulalım. Binlerce yıl önce anlatılıp yazılmış söylencelerin tarih boyunca hem mimari hem de sanat disiplinleri arasında sürekli kendini gösterip her bir eserle âdeta yeniden doğduğunu gördüğümüzde, fikirlerin ve sözcüklerin gücünü daha iyi kavrayabileceğimizi umuyorum.

EVREN VE TANRILARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Her şeyden önce sonsuz bir boşluk vardı. Bu boşluğun adı Khaos idi. Sonsuzluğun içinden ilk doğan "Toprak Ana" Gaia oldu. Ardından ölüler ülkesinin en derin yeri olan cehennem çukuru Tartaros oluştu. Sonrasında doğan Eros'u, yeraltının karanlığı Erebos ve gökyüzünün karanlığı olan Nyks (Gece) izledi.

The Assembly of the Gods
[Tanrıların Toplantısı]
Jacopo Zucchi, 1575-76

Nihayetinde Hemera (Gün) tüm karmaşa ve karanlığa son vermek istercesine, ışıklar saçarak belirdi.

Çoğunuzun bildiği gibi, bu sadece bir başlangıçtı... Bundan sonrasını, *Mitoloji ve İkonografi* adlı kitabının girişinde şiirsel bir dille anlatan Bedrettin Cömert'ten dinlemeye geldi sıra:

"Toprak Ana tek başına Uranos'u (Gök), Pontos'u (Deniz) ve Dağlar'ı yarattı. Peşinden, oğulları Uranos ve Pontos'la birleşerek, artık yaratılmış olan evreni tanrısal varlıklarla doldurdu.

"Gaia'nın Uranos'la birleşmesinden, altısı erkek altısı dişi olmak üzere on iki tane Titan, üç Kyklop, üç tane de Hekatonkheir (Yüz Kollu) doğdu.

"Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos, erkek titanlardı.

Titanides denilen dişi titanlar ise şunlardı: Theia, Rheia, Themis, Phoibe, Mnemosyne ve Tethys. Her yönden tanrılara benzeyen Kyklop'ların ayırıcı özellikleri, alınlarında bir tek göz taşımalarıydı. 'Tepegöz' diyebileceğimiz bu dev yaratıkların adları şöyleydi: Brontes (Gök gürültüsü), Steropes (Şimşek) ve Arges (Yıldırım). Hekatonkheir'lerin ise ellişer tane başı, yüzer tane kolu vardı. Bunlar da Kottos, Briareus ve Gyes'ti.

"Bu korkunç çocuklardan hem iğrenen hem kuşkulanan Uranos baba, onları doğar doğmaz toprağın derinliğine kapattı. Kahırlandı Gaia ve müthiş bir oyun düzenledi Uranos'a. Ak çelikten koca bir tırpan yapıp, kışkırttı oğullarını babalarına karşı. Böylesine bir öneri karşısında titredi hepsi korkudan. Yalnızca kurnaz Kronos, kötü bir babaya acımayacağını, bu işi kendisinin üstleneceğini söyledi. Sevindi Gaia. Pusuya yattı Kronos. Arzudan yanıp tutuşan Uranos, gelip kara geceyle boydan boya sarınca Toprak Ana'yı, uzattı sol elini pusuda bekleyen oğlu ve sağ elindeki keskin tırpanla kesip attı bir anda babasının hayalarını.

"Fışkıran kanlar saçıldı Toprak'a. Gebe kalan Toprak, yıllar sonra öç tanrıçaları Erinys'leri; parlak zırhlı, uzun kargılı Gigant'ları (Devler) ve bir de Orman Perileri'ni doğurdu."*

* *Mitoloji ve İkonografi*, Bedrettin Cömert, Deki Yayınevi, 2008.

ZEUS

Tanrıların tanrısı ya da insanoğlunun babası olarak bilinen Zeus'un diğer adı Jüpiter'dir. Babası Kronos, annesi ise Rheia'dır. Onların altıncı ve en küçük çocuklarıdır Zeus.

Zeus'un babası olan Kronos, kendi babası Uranos'u öldürüp yerine geçmişti. Bu olayın kendi başına gelmesinden korktuğu için doğan çocuklarını yutmaya karar verdi. Rheia ise en azından Zeus'u kurtarmak istiyordu. Bu

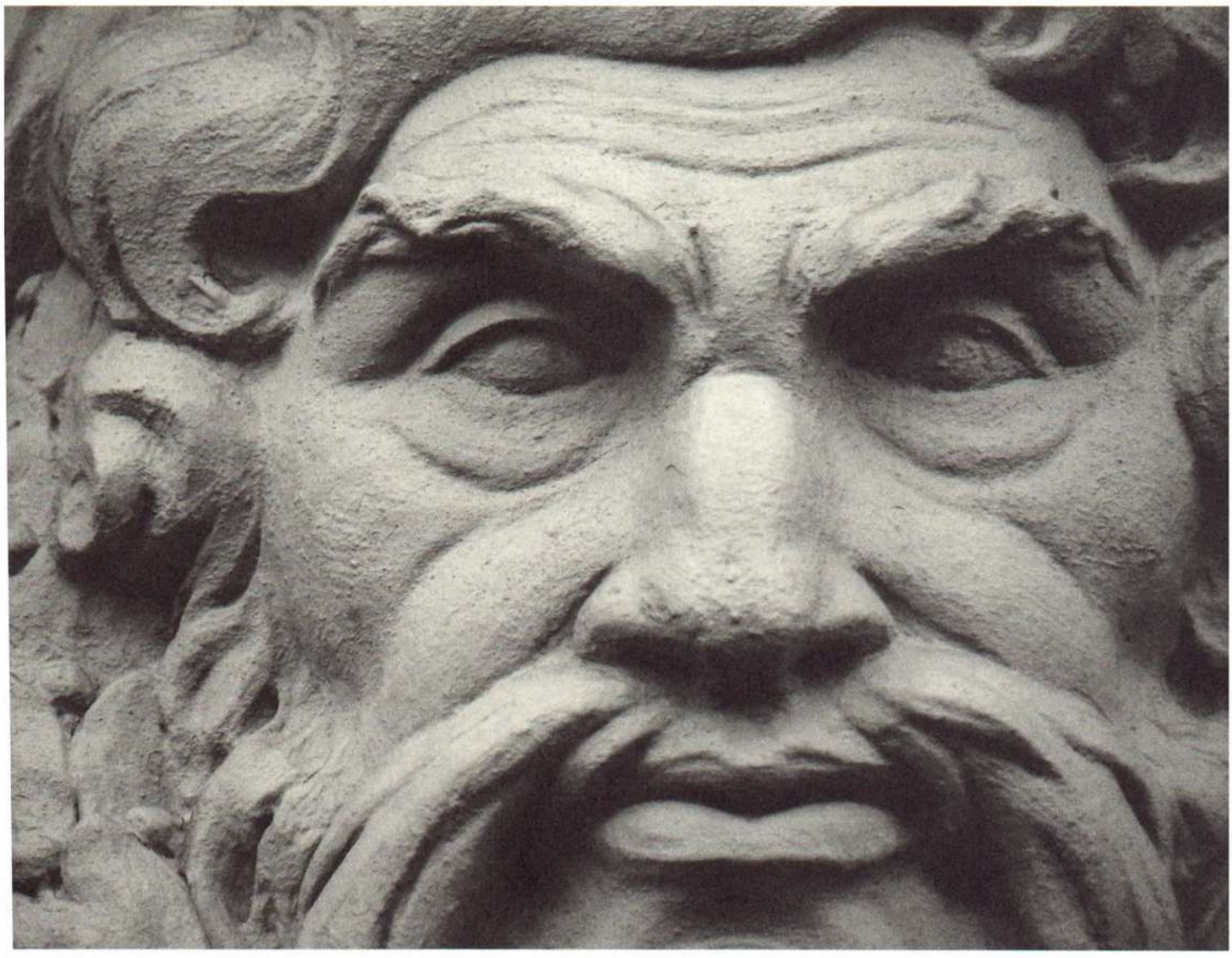

yüzden yıldızlı gökyüzü Uranos ile Toprak Ana Gaia'ya dua etmeye başladı evladının kurtulması için. Onlar da Rheia'yı, Zeus'u doğurmak üzereyken Girit Adası'nda bulunan Lyktos'a gönderdiler. Bu adada bulunması neredeyse imkânsız olan bir mağaraya sığınan Rheia, Zeus'u burada doğurdu. O esnada çocuğun babası onun ağlama seslerini duymasın diye savaşçılar mızraklarını kalkanlarına çarpmaya başladılar. Ardından bir keçi geldi, adı Amaltheia idi. Zeus büyüdüğünde, egemenliği kazanmak ve babasını yenmek için Güneş'in efendisi Helios'tan doğma bu korkunç keçinin postundan kendisine bir kalkan yapacaktı.

Nympha'lar, yeni doğmuş bebeği kucaklarına aldılar. Burada Nympha'lardan da biraz bahsetmek gerekir: Adları "başı örtülü olan" ya da "gelin" anlamına gelen, kırlarda, sularda ya da ormanlarda yaşayan, tanrısal, dişi varlıklardır. Zeus'u kucaklayan bu Nympha'lar onu yaldızlı bir beşiğe koyarlar. Arılar, Zeus için bal, güvercinler ise ambrosia getirdiler. Ambrosia, Yunan mitolojisine göre kimi zaman tanrıların yiyeceği, kimi zaman içeceği, genel olarak "sonsuz hayat" veren balımsı bir madde olarak tasvir edilir. Binlerce çiçeğin özünden elde edilen özel bir nektardır. Onunla beslenen tanırlar asla yaralanmazlar. Onu tadan insanların da ölümsüz, daima genç ve mutlu olacağına inanılır.

Arıları ve güvercinleri devasa bir kartal takip etti; bir kayanın oyuğundan nektar akıtıp Zeus'un susuzluğunu giderdi. Genç ve güzel bir peri kızı da ona oyuncaklar taşıyordu. Kâinatın tüm varlıkları, Zeus bebeğin ağlamamasına çalışıyordu.

Rheia, Zeus'u doğurduğunda onu hemen sarıp sarmalamış ve o an aklına bir fikir gelmişti: Koca bir taşı ellerine alıp tıpkı bebeği gibi onu da kundaklamıştı. Doğurduğu çocuğu yutacağını bildiği Kronos'a sunacağı tek şey bu olacaktı... Kronos, tıpkı temsil ettiği "zaman" gibidir; hem yaratır hem de yutup yok eder. Taşı yutan Kronos, böylece Reia'nın aldatmacasını da mideye indirmişti. Zeus ise onu koruyup kollayan sayısız gardiyanın arasında yavaş yavaş büyüyor ve güçleniyordu.

Nihayetinde gelişim ve güç toplama aşamasını tamamlayan Zeus, babası ile savaşarak onu alt etmeyi başarıp onun yerine geçti. Babasını yuttuğu bütün kardeşlerini kusmaya zorladı ve böylece Olympos tanrıları yeniden doğmuş oldular. Ancak yeraltına zincirlenmiş olan devler, bu yeni tanrıyı kabul etmediler. Homurdandılar ve isyan ettiler. Onlar homurdandığında

yer kabuğu sarsıldı ve dağlar devrilmeye başladı. Depremler çok büyük ve korkutucuydu. Zeus onları serbest bırakarak depremlere son vermek istedi. Bu yüzden yer kabuğunu kaldırıp bu dev titanları serbest bıraktı. Ancak devler nankördü, Zeus'u öldürmek istediler. Onları serbest bırakan tanrı ile savaşa girdiler. Zeus'un yaşadığı Olympos'a ulaşabilmek için dağları ve devasa kayaları üst üste yığarak tırmanmaya çalıştılar. Bu esnada söktükleri devasa kaya parçalarını da Olympos'a fırlatıyorlardı. Bu kaya parçalarından bazıları denizlere düştüler ve böylelikle adalar meydana geldi. Bazıları ise yeryüzüne düştü ve dağlar meydana geldi. On yıldan fazla sürdü bu savaş. Sonunda Zeus yeraltında bulunan karanlık Tartaros'a indi. Orada yaşayan, kuvvetli, dağlar kadar heybetli olan Kyklop'lardan ve yüz kollu ifrit varlıklardan yardım aldı. Bu canavarlar yerin altından kurtulabilmek için Zeus'a itaat edeceklerini söylediler. Zeus onları serbest bıraktı, bunun karşılığında Kyklop'lar Zeus'a yıldırımları ve şimşekleri verdiler.

Artık savaşı kazanan taraf belli olmuştu. Uzun süren ve dünyayı altüst eden, yıldızları bile rahatsız edecek bir savaşı kazanmıştı Zeus. Savaşın ardından dokunulmaz ve yenilmez oldu. Bundan böyle hiçbir düşman karşısına çıkamaz, kimse ona meydan okuyamazdı.

Gökteki ve yerdeki her şey ona aitti artık... Eğer öfkelenirse, gücünü ve kudretini gösterebilmek için kara bulutlar toplar, fırtınalar estirir, denizleri köpürtür, rüzgârı ile tozu dumana katardı. Kyklop'ların hediyesi, "Yıldırımlar Saçan Tanrı" olarak bilinmesine sebep oldu, fakat aldığı tek lakap bu değildi elbette... "Yağmur yağdıran", "şimşekler savuran", "bulutları toplayan", "göklerde gürleyen", "keçi derisinden kalkanı olan", "rüzgârlar estiren" ve "gökkuşağını göğe asan" da yine oydu.

Zeus tüm egemenliği ele geçirdiğinde Olympos'ta bir taht kurdu. Yunanlılar binlerce yıl boyunca bu bencil ve kibirli tanrıya taptılar. Ancak onun günümüzde en dikkat çeken özelliklerinden biri kadınlara olan merakı ve hırsıdır. Yunan mitolojisinin büyük bir kısmını Zeus'un çapkınlıkları ya da bazı kadınlara zorla sahip olması oluşturur. "Tanrıların Babası" unvanının hakkını vermesi için böyle konumlandırılması gerektiği düşünülmüştür sanki... İnsan veya tanrı demeden beğendiği her kadının peşinden sonuna kadar koşar ve onlarla birlikte olana kadar asla durmaz. Kılıktan kılığa girer, güçlerini kadınlar üzerinde kullanmayı çok sever. Kimi zaman kaba kuvvet uygular, kimi zaman gizli ve sinsice girer kadınların yatak odalarına. Tanrı-

sal vasfı sadece doğaüstü güçleri olmasıyla sınırlıdır. Onun dışında çok da iyi biridir diyemeyiz Zeus için. Şehvete olan düşkünlüğü, onu tanrısal bir varlıktan çok insana benzetir aslında.

Romalılar ise ona Jüpiter demektedir. Karısı, baştanrıça Hera'dır. İkisinin karakterini biraz detaylı incelediğinizde her tanrı gibi caydırıcı ve hükmedici betimlemeleri olduğunu görebilirsiniz.

Ondan korkmak için sadece kafanızı kaldırıp gökyüzüne bakmanız, gördüğünüz şeyin kudreti ve bilinmezliği karşısındaki çaresizliğinizi hissetmeniz yeterlidir. Sonsuz göğün efendisi, tüm heybetiyle çepeçevre sarar sizi...

O zamanlar yaşadığı gezegene dair çok fazla bilgisi olmayan insanoğlu; denizlerden, gökyüzünden ve doğal afetlerden fazlasıyla etkilenerek bu tanrıları yaratmıştır. Korku, hemen her şeyde olduğu gibi burada da çok önemli bir faktördür.

Koca Yunan mitolojisini gasp eden "Zeus ve ilişkileri" konusuna geri dönecek olursak, önce eşinden söz etmek yerinde olacaktır: Muhteşem bir güzelliğe sahip olan Hera, aynı zamanda Zeus'un kız kardeşidir. Bu evlilik diğer Olympos tanrıları tarafından büyük coşku ile karşılanmıştır. Ancak Hera, kudretli tanrının tek aşkı olarak kalmayacaktır...

ZEUS VE EUROPA

Avrupa kıtasına adını veren ve aslen Fenikeli olan Europa, bakışları gönül yakan, parlak tenli, genç ve çok güzel bir kızdır. Gezmeyi ve eğlenmeyi çok seven bu güzeller güzeli, sabahları erkenden kalkar ve arkadaşlarını yanına çağırır. Hepsi ellerine sepetler alıp güllerin ve küçük su akıntılarının olduğu yere giderler. Kimi zamanda koşarak deniz kenarına giderler ve burada eğlenirler. Burada topladıkları çiçeklerden kendilerine taçlar yaparlar.

İşte yine böyle bir gün Zeus, Europa'yı görür ve onu çok beğenir. Ancak Zeus evlidir ve Hera da oldukça kıskanç bir tanrıçadır. Kızı korkutmadan ve Hera'nın dikkatini çekmeden ona sahip olmanın derdine düşen Zeus,

The Abduction of Europa [Europa'nın Kaçırılışı], Rembrandt, 1632

genç, güçlü bir boğaya dönüşüp kızın çiçek topladığı kırlarla bahçelerde gezinmeye başlar. Bakire kızlar, gençlik ve saflıkla ışıldayan boğayı görünce, korkmak şöyle dursun, onu çok severler. Yeşilliklerin arasında ışıldayan boğanın altın gibi parlayan sapsarı bir kürkü, alnının ortasındaysa bir beyazlık vardır. Gözleri denizler kadar mavidir, boynuzlarıysa kusursuz birer hilale benzer. Kızlar hayvanı görür görmez büyülenir ve onu sevmek için birbirleriyle yarışmaya başlarlar.

Sıra Europa'ya gelmiş, güzel kız ellerini onun yumuşacık tüylerine uzatmaya hazırlanmışken, boğa Europa'nın önünde diz çöker ve kendini sevimli bir şekilde yere atıp böğürmeye başlar. Bir yandan da onu güldürmek için kızın ayaklarını yalar. Europa gülmeye, boğanın sırtını okşamaya devam etmektedir. Ah masum Europa... Çiçeklerden ördüğü bir çelengi boğanın boynuzlarına takar. Sonra arkadaşlarına dönüp onlara seslenir ve hepsinin boğanın yanına gelmesini ister. Amacı arkadaşlarıyla birlikte bu sevimli boğanın sırtına binmektir. Boğanın sırtı bakireleri taşıyacak kadar geniş

ve güçlüdür. Europa'nın varlığını sırtında hisseden boğa ise diğer kızları beklemeden aniden atılıp denize doğru delice koşmaya başlar. Boğanın hızı yüzünden genç kız hiçbir şey görememektedir.

Neden sonra Europa, ufuklara baktığında dağlık bir bölge görür. Nihayet bir çınar ağacının altına varıp durulmuştur boğa. Kız sırtından iner inmez form değiştirince Europa göklerin hâkimiyle göz göze gelir. Zeus, Fenikeli güzele kendini tanıtır. Tam o esnada hizmetkârları olan Horalar, Olympos'tan getirdikleri bir yatakla beliriverirler.

Europa o gece Zeus'un kollarında uyur ve bu birliktelikten Girit Kralı Minos doğar. Europa'nın Zeus'a âşık olmasıyla taçlanan bu mutlu birlikteliğin doğduğu yerdeki çınar ağacı da ölümsüzlükle ödüllendirilmiştir; bundan böyle dallarından tek bir yaprak bile düşmeyecektir.

Konu ile ilgili yapılan en güzel eserlerden biri, kuzey barok sanatının en

önemli temsilcilerinden kabul edilen Rembrandt'ın "Europa'nın Kaçırılışı" adlı tablosudur.

Barok sanatın en önemli özelliklerinden biri gölge-ışık, bir diğeri ise kısa, saniyelik bir ânı yansıtmasıdır. Burada da Europa'nın, boğa tarafından kaçırıldığını anladığı o ânı görmekteyiz. Arkasında kalan arkadaşlarından biri nasıl da sesleniyor ona feryat figan... Çaresizliklerini hissetmek hiç de zor değil. Bu güçlü duygu aktarımı da yine barok sanatın altın kurallarından gelen bir büyü; figürlerin sanki bir tiyatro sahnesindeymiş gibi resmedilen yüz ifadeleri, resmin içine çekilip onlarla duygudaşlık kurmamızı sağlıyor.

Işık ve karanlığın zıtlığından gelen dinamizmle figürler son derece canlıdır. 1632 yılına ait bu eser, günümüzde Los Angeles'taki J. Paul Getty Müzesi'nde sergilenmektedir. Son olarak, aynı sahnenin farklı ressamlar tarafından yapılmış versiyonları bulunduğunu da not düşmek isterim.

DANAE

Zeus'un âşık olduğu bir diğer bakire ise Danae'dir. Kendisi Argos kralının kızıdır. Soyunun devam etmesini isteyen kral, bir erkek çocuğu olmadığı için çok üzülmektedir. Bu nedenle tanrılardan yardım istemeye karar verir. Tam da bu esnada bir kehanet peyda olur: Kızı Danae'den doğacak bir erkek çocuk, kendisini tahttan indirecek ve öldürecektir.

Kral bu yüzden kızını bir kuleye kapatmıştı. Ancak kralın asla engel olamayacağı biri göz koymuştu kızına: Zeus... Kıza sahip olmak için kulenin açık kalan penceresinden içeri girdi, hem de altın yağmuru olarak... Böylece beraber oldular. Bu birliktelikten Perseus doğdu ve büyüdüğünde –istemeden ve bilmeden de olsa– büyükbabası Argos'u öldürdü.

Bu kez bir değişiklik yapıp bu mitolojik tasvirinin resim sanatındaki karşılığını modern dönemde arayalım mı? Karşımızda hemen herkesin adını duyduğu bir sanatçı olan Gustav Klimt'in ünlü eseri *Danae* çıkacaktır. Modern dönem ressamlarından birçoğu, yaşadıkları çağa kafa tutarmışçasına, eski mitolojik hikâyeleri kişisel zevkleri ve fantezileri uyarınca eserlerine yansıtmışlardır. Kızıl kadınlara takıntısı olan yüksek libidolu ressamımız Klimt, altın işlemeli resimleriyle de ünlüdür. Acaba Klimt, Danae olarak resmettiği kızıl saçlı kadından etkilenip onun Zeus'u olmak istemiş olabilir mi?

Bence bu çok olası çünkü Klimt de tıpkı Zeus gibi kadınlara son derece meraklıdır. Öldüğünde tam on altı kadın vasiyet davası açmış, dördü bu davayı kazanmıştır.

Gustav Klimt, bize Danae'yi huzur içinde, kapatıldığı kulede uyurken gösteriyor. Kompozisyon, kadının ifadesinden yükselen huşu hissine odaklansa da renkleri ve Danae'nin güzelliği ile son derece mitolojik ve büyüleyici. Cenin pozisyonuna yakın bir duruş ile uzanan Danae, kompozisyonunun tamamını kapsıyor. Böylece genç kızın çıplaklığının etkisi daha da artıyor. Zeus ise altın yağmuru şeklinde Danae'nin kapalı bacakları arasına doğru süzülüyor.

Altın işletmecisi bir babanın oğlu olan ve St. Ravenna Kilisesi'nin altın mozaiklerini gördüğü gün sanatının temelini de oluşturan Klimt'in, bu resimde estetik anlayışına çok uygun bir mitolojik hikâye tercih ettiğini söyleyebiliriz; mitosa kendi öyküsü ve beğenilerini de ekleyerek kızıl saçlı, seksi bir Danae yaratmıştır. Resimdeki altın yağmurunun, kızın bacakları arasına doğru ilerlediğini öğrendikten sonra Danae'ye bir daha uyuyor gibi bakamayacaksınız; aslında zevkle kendinden geçmiş bir hâlde tasvir edilmiştir.

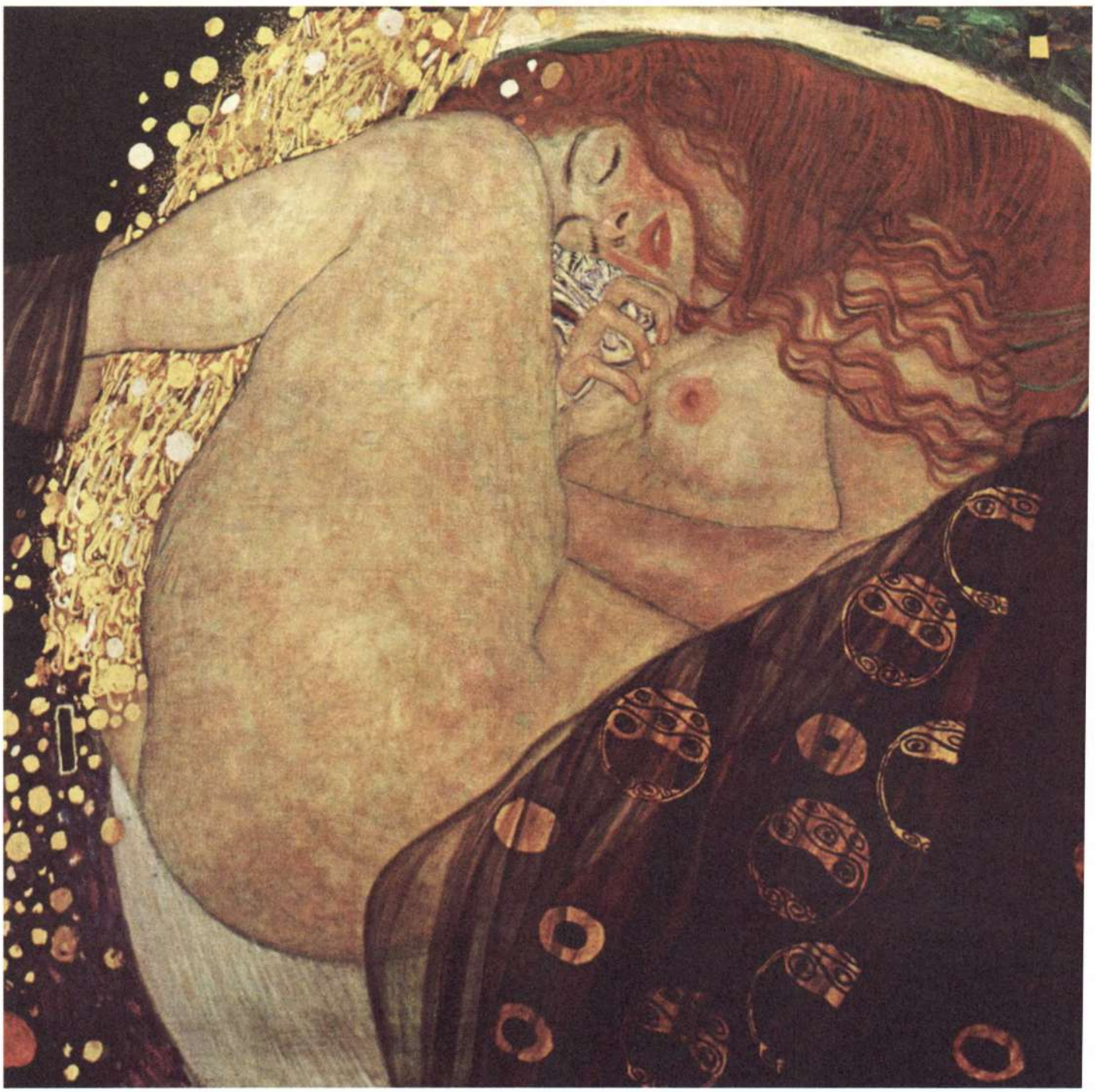

LEDA

Ulu tanrı Zeus, bir gece Taygetos Dağı'nın vahşi zirvesine iner. Zifiri karanlık gecede yüksek dağın sessizliğine tek bir gürültü erişemez. Zeus'un Olympos'tan inmesi elbette pek hayra alamet değildir. Hele ki bir kez daha asıl görünümünü terk edip asil bir kuğu formuna bürünmüşken...

Bu kez Aetolia kralının kızı Leda için inmişti yeryüzüne. Güzeller güzeli kız olacaklardan habersiz uyuyordu. Zeus, kadının yanına kondu ve büyük kanatlarını çırparak etrafa güzel kokular yaydı. Leda, yattığı yerden sıçrayarak uyandı. Yanında duran, parlak ve büyüleyici güzellikteki kuğuyu görünce öylece kalakaldı. Kuğu onunla konuşmaya başladı. Korkmaması gerektiğini,

Leda and the Swan [Leda ve Kuğu]
Peter Paul Rubens, 1598-1602

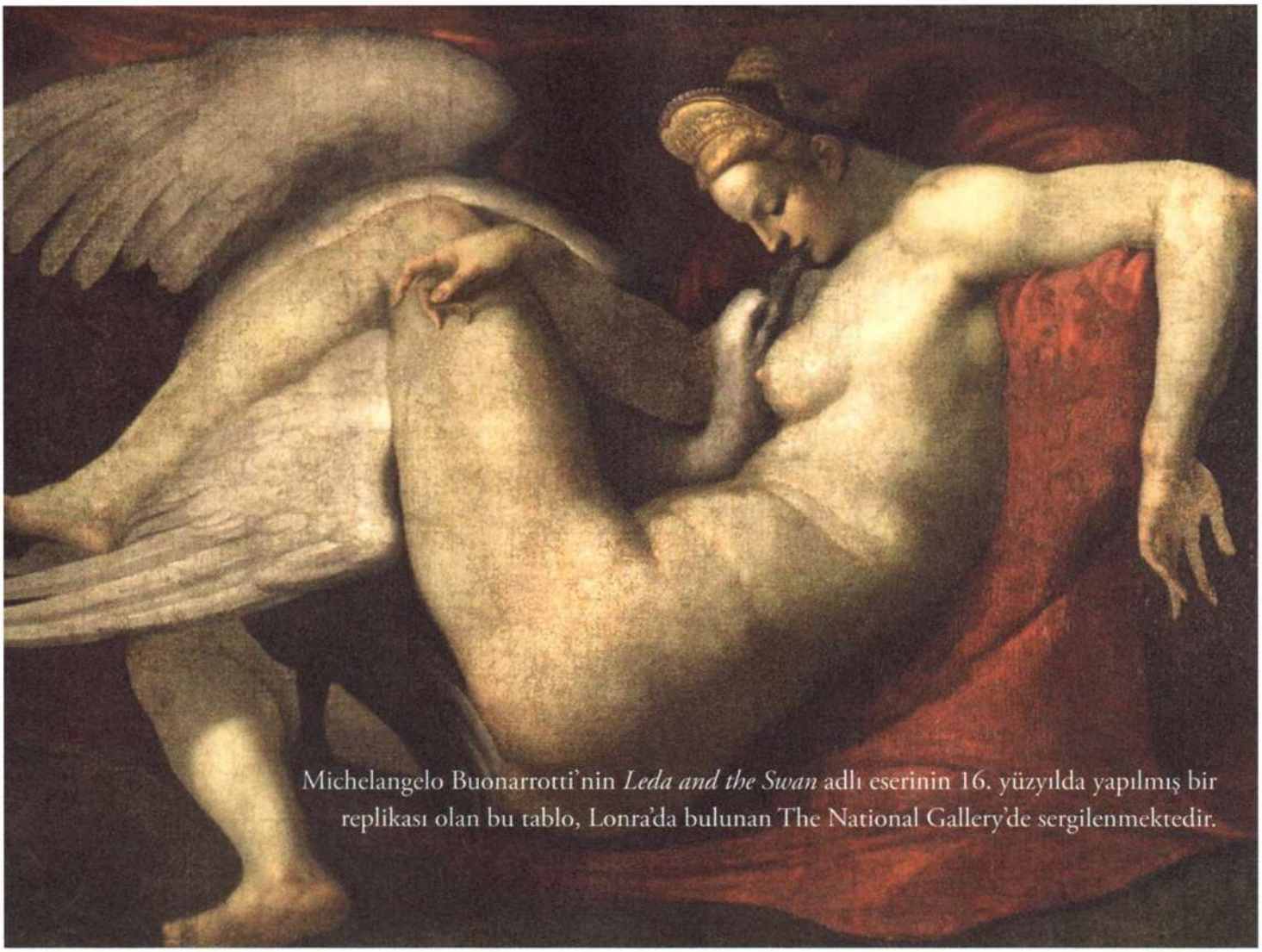

Michelangelo Buonarrotti'nin *Leda and the Swan* adlı eserinin 16. yüzyılda yapılmış bir replikası olan bu tablo, Lonra'da bulunan The National Gallery'de sergilenmektedir.

kendisinin aydınlıkların tanrısı olduğunu söyledi. Bir de müjdesi vardı: Çok uzak olmayan bir gelecekte kollarına ikiz çocuklarını alacaktı. Güneş ve ay gibi birbirini takip edecek olan iki çocuk... Birinin adının Castor, diğerinin adının Pollux olacak, ölüm acısını dindirme yetenekleriyle insanlara iyi geleceklerdi. Yardıma muhtaç olan gemicilerin yanında olacaklarını, çok güçlü ve hızlı kanatlara sahip olacaklarını, ikisinin de erkek olacağını söyledi. Sonunda beraber oldular ve dokuz ay sonra Leda, ormanın içine girerek burada yumurtladı. Yumurtalar çatladı ve içinden birbirine benzeyen iki çocuk çıktı. Yumurtanın kabuğundan çıktıkları an bir yıldız geldi ve ikisinin de başlarına nur döktü. Ardından ikisi de aynı ata bindiler, ikisinin de elinde aynı mızrak vardı. Atlarını ormanın derinliklerine doğru dörtnala sürüp gözden kayboldular...

Leda'nın öyküsünü konu eden en güzel eserlerden biri, kuzey barok sanatının en önemli temsilcilerinden biri olan Peter Paul Rubens'in elinden çıkmıştır. "Leda ve Kuğu" adlı bu eser günümüzde Cambridge, Fogg Art Museum'da sergilenmektedir ve 1598-1602 yıllarına tarihlenir.

Bir Michelangelo hayranı olan sanatçı İtalya'da yaşadığı dönemde idolü olan ressamın pek çok eserini kopyalamıştır. Gördüğümüz eser de

Michelangelo'nun 1530 yılında yaptığı "Lena ve Kuğu" adlı eserine oldukça benzemektedir. En azından kompozisyon olarak... Aralarındaki tek fark Leda'nın üzerine uzandığı kumaşın rengi ve saçının şeklidir. Michelangelo'nun eseri 17. yüzyıla kadar Fransızların saray koleksiyonunda sergilenmiş ancak kraliçe resmi ahlaki değerlere uygun bulmadığından yakılmasını istemiştir. Rubens'in bu eseri görüp görmediğini ne yazık ki bilmiyoruz.

Eser genel olarak yine barok sanatın gölge-ışık kontrastına sadık kalmış ve yine âna odaklanmıştır. Leda'nın henüz uyumakta olduğunu görüyoruz, orijinal hikâyeden farklı olarak kuğu, uyuyan genç kadının bacaklarının arasında, rızası olmaksızın onunla ilişkiye giriyormuş gibi duruyor. Bu da bizi barok sanatın bir diğer yaygın uygulamasına götürür: Bu akım mitolojik ya da kutsal, dini öyküleri çarpıtarak, basite indirgeyerek veya hicvederek vermektedir.

ANTIOPE

Zeus bu kez de Nykteus adında bir adamın kızına kaptırır gönlünü. Güzel Antiope bir gün yüksek bir ağacın gölgesinde üzerini örtmüş yatarken, uyumasını fırsat bilen Zeus, keçi bacaklı bir satire dönüşerek kızın koynuna girer.

O günden sonra rahminde kıpırdanmalar hissetmeye başlayan Antiope, doğuracağını anlamıştır. Kızının hamile olduğunu öğrenen Nykteus'un bilmek istediğiyse bebeğin kimden olduğudur ancak bir yanıt alamaz. Öfkeden deliren adam, kızına hakaretler yağdırır. İşlediği bu günahı ona sürekli hatırlatıp çok üzer Antiope'u... Sonunda bütün bunlara daha fazla katlanamayacağına karar veren güzel kız evden kaçıp Sykeon'a gider. Kızın saklandığı memleketin Epopeus adında bir kralı vardır. Antiope'u görür görmez âşık olur kral. Aşkı karşılık bulunca da hemen evlenirler.

Haber hızla yayılır ve en nihayetinde Antiope'un babasının kulağına da gider. Nedendir bilinmez, adamın üzüntüsü ve utancı, duyduklarıyla bin kat daha artmış, onun için ölmekten başka çıkar yol bırakmamıştır. Kendi canına kıymadan önce kardeşini yanına çağırıp yapacağı şeyden onu haberdar eder ve bir de kanlı vasiyet bırakır: Ne yapıp edip Antiope'u öldürmelidir. Ağabeyinin son isteğini emir sayan Lykos, Sykeon'a doğru yola koyulur. Şehre adımını atar atmaz Kral Epopeus ile karşı karşıya geldiklerinde garip bir ikilemin içine düşen adam sonunda kralı öldürüp Antiope'u esir alır. Genç kadın eve dönüş yolunda iki güzel bebek doğurmuş, ancak onları yolda bırakmak zorunda kalmıştır.

Bebekleri bulan bir grup çoban olur; yedirir, içirir ve büyütürler onları. Birinin adını Zethos diğerinin adını ise Amphion koyarlar. Emekleri karşılıksız kalmayacaktır; büyüdüklerinde Boiotia'da kendi krallıklarını kuran iki kardeş, Thebai şehrinin de mimarı olacaklardır.

Bu esnada Sykeon zindanlarında Kraliçe Dirke tarafından çeşitli işkencelere maruz kalan annelerindense bihaberlerdir... Zavallı Antiope öyle büyük bir çaresizlik ve yoksunluk içindedir ki üzüntüden bir deri bir kemik kalır. Mucize bu ya, kurtuluşu da böyle bulacaktır: Bir zamanlar bileklerini sıkan kelepçeleri şimdi tutunacak bir şey bulamayınca kendiliğinden gevşeyip yere düşer. Bu sayede zindandan kaçmayı başarıp Kitheron şehrine giderek evlatlarını bulur. Oğullar annelerine yapılanları öğrenince ona tarifsiz acılar çektiren kötü kraliçeyi yakalarlar. Amaçları onu öldürmektir, fakat bu öyle bir yolla yapılmalıdır ki sonunda ölmek için yalvaran Dirke olmalıdır... Yalvardı mı bilinmez ama kardeşler onu vahşi bir boğanın boynuzlarına bağlayarak vücudunun param-

parça olmasını sağlar, bu parçaları da bir kaynağa atarak intikamlarını alırlar. O günden sonra kaynak, Dirke'nin adını alır.

Bu söylence Batı sanatında oldukça sevilir, öyle ki Rembrandt'dan Picasso'ya kadar pek çok ressam tarafından ele alınmıştır. Hepsinde kullanılan kompozisyon hemen hemen aynıdır. (Elbette Picasso bir modernist ve kübist olarak konuyu kübik formlarla yansıtmayı seçmiş, diğerlerinden farklı olarak bir gravür yapmayı tercih etmiştir.)

En çarpıcı örneklerden biri de 1714-19 yılları arasında Fransız ressam Antoine Watteu tarafından yapılan örnektir. Onun kompozisyonunda satir formuna bürünerek sinsice Antiope'a yaklaşan Zeus'un karakteristik tasviri başroldedir. Tuval üzerine yağlı boya olan eser, Paris'te bulunan Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir.

GANYMEDES

Şimdi, bunca hikâyeden sonra "Zeus da amma kadın düşkünüymüş," diyebilirsiniz. Hakkınız da... Ancak Zeus'un derdi sadece kadınlarla değil. Güzele, güzelin yaratıcısı olarak bir zaafı var. Bunu en iyi anlatan hikâyelerden biri de genç ve güzel bir delikanlı olan Ganymedes'in peşine düşmesidir.

Bu yakışıklı gençten etkilenen Zeus, onu yeryüzünde gördüğü ilk an itibariyle hep yanında olmasını istedi. Bu yüzden Ganymedes'i dünyadan koparark göklere, Olympos'a götürmeye karar verdi. Bütün bunlardan habersiz, İda Dağı'nın sarp yamaçlarında çobanlık yapan ve sürüsünü otlatan Ganymedes, dinlenmek için bir kayalığa oturdu ve kavalını çalmaya başladı. Devasa bir kartal formuna bürünen Zeus, Olympos'tan aşağı doğru süzülerek genç çobana yaklaştı ve tek bir hamlede onu kapıp hemen Olympos'a uçurdu. Genç çobanı nektar ve ambrosia ile besledi. Böylece çoban her zaman genç ve güzel kalarak Zeus'un göz zevkine hitap etmeye devam edecekti...

Bu anı yansıtan en güzel örneklerden biri yine Rembrandt'ın fırçasından çıkmıştır. "Ganymedes'in Kaçırılması" adlı eserinde yine kuralları değiştirerek genç ve yakışıklı çoban mitini çarpıtıp onu çirkin bir yüz ifadesi ile ele alır.

1635 yılına tarihlenen bu eser, Rembrandt'ta görmeye alışık olduğumuz gölge-ışık oyunlarıyla muazzam bir barok eseridir.

Meraklıları için küçük bir not: Antik Roma mitolojisinde Zeus, Jüpiter adını almıştır. Galaksimizdeki gezegenlerden birinde adını ölümsüzleştiren bu heybetli tanrı, kıymetli Ganymedes'ini hâlâ yanında tutmakta; zira Galileo tarafından keşfedilen ve hem Jüpiter'in hem de galaksinin en büyük uydusu olan bu gökcismine *Ganymede* adı verilmiştir.

CALLISTO

Arkadya Kralı Lykaon'un kızı ve bir su perisi olan Callisto, Zeus'un yeryüzünden kıskandığı güzelliklerden bir diğeridir. Avcı tanrıça olarak bilinen Artemis'in de takipçisi olan periye sahip olabilmek için kolay bir çözüm bulur: Artemis kılığına girmek.

Sonunda amacına ulaşır. Ancak eşi Hera olanları duyunca duruma çok sinirlenip genç kızı bir ayıya dönüştürür. Bu birliktelikten Arkas adında bir erkek çocuk doğar. Zeus, bebeği büyütmesi için Hermes'in annesi Maia'ya verir.

Arkas büyüyüp genç bir erkek olduğunda ise bir gün tesadüfen ayı görünümündeki annesine rastlar. Ancak onu tanımadığı için yayı gerili okunu çeker ve ayının üzerine doğrultur. Bunu gören Zeus tam o anda ikisini de gökyüzüne

alarak, onları birer yıldıza çevirir. Böylece "Büyük Ayı" ve "Küçük Ayı" takım-yıldızları meydana gelir.

Bu anlatının sanat tarihindeki en iyi yansımalarından biri, Boucher'in Kansas City, Nelson-Atkins Sanat Müzesi'nde sergilenen ve 1759 yılına tarihlenen "Artemis Kılığındaki Zeus (diğer adıyla Jüpiter) ve Su Perisi Callisto" adlı eseridir. Rokoko dönemine ait bu eserde Callisto'nun Zeus tarafından kandırılması ve baştan çıkarılması görülmektedir. Eserin ortasında yer alan Artemis, mavi-beyaz örtülerin ve bir leopar kürkünün üzerinden uzanmıştır. Tıpkı tablonun sağ tarafında görülen ölü keklik, yay ve oklar gibi, bu kürk de Artemis'in avcılık kimliğine yapılan bir atıftır. Artemis'in Ay Tanrıçası olması nedeniyle figürün alnına yerleştirilmiş bir hilal bulunuyor. Artemis, Roma mitindeki adıyla Diana'nın kucağında ise başına geleceklerden habersiz uzanan Callisto'yu görmekteyiz.

Rokoko dönemi sanatında en çok sevilen uyarlamalardan biri, eserin içine yerleştirilen ve kompozisyon içinde kaybolup giden gizli sembollerdir. Resme bir daha bakın; önce tasvirde Zeus'a dair tek bir iz bile bulunmadığını düşüneceksiniz. Sonra gözlerinizi kısıp yüzünüzü sayfaya yaklaştıracak ve birdenbire sağ üst köşede ağaca tünemiş kartalı bulacaksınız... Pençesinde şimşek tutan bir kartal üstelik! Sembolbilimle meşgul biri için Artemis olarak gördüğümüz kadın figürünün aslında form değiştiren Zeus olduğunu anlamak saniyelik bir iş olurdu... Sanatçı, resimdeki aşk ve erotizmi vurgulamak istediği için Eros-vari kanatlı melek figürlerini de kullanmayı ihmal etmemiştir.

DÜNYANIN YEDİ HARİKASINDAN BİRİ: OLİMPİYA'DAKİ ZEUS HEYKELİ

Zeus, heykel tasvirlerinde genel olarak olgun ve bilge bir duruşa, geniş alnı, ciddi ifadesi ve düşünceli bakışlarıyla güçlü bir görüntüye sahiptir. Saçları oldukça gür ve dalgalıdır. Sakalları ise kıvırcıktır. En eski tarihli tasvirle-

rinde çıplak göremeyiz Zeus'u. O tasvirlerin sırası geldiğindeyse sembolik duruşu da şekillenmeye başlar. Şüphe yok ki sanat tarihi açısından çok önemli bir figürdür Zeus. Uzun yıllar boyunca "Tanrıların Tanrısı" olarak ona tapınan insanoğlu da yine onu temsil eden yapılar ve eserlerle kendisini onurlandırmak istemiştir.

Şüphesiz ki bunlardan en önemlisi, "Dünyanın Yedi Harikası" listesinde yer alan Zeus heykelidir. Milattan önce Tanrı Zeus'un şerefine her dört yılda bir düzenlenen Olimpiyatların tek amacı Yunan birliğini diri tutmak değildi. İşin aslı, bu büyük bir dini olaydı çünkü tüm oyunlar Zeus'un onuruna düzenlenirdi. MÖ 438 yılında yapılacak etaptan önce Olimpiya meclisi toplanarak burada bulunan Zeus Tapınağı'na dev bir heykel yapılmasına karar verdi. Meclis, bu kutsal görevi hakkıyla yerine getirecek

kişinin Perikles'in yakın dostu, heykeltıraş Feidias olmasını kararlaştırdı. Öncesinde yaptığı iki Athena heykeliyle göz dolduran sanatçı hummalı bir uğraşa daldı ve 13 metre yüksekliğindeki şaheseri yarattı. Öyle ki heykel tapınağa anca sığıyordu ve oturur hâlde tasvir edilen Zeus, ayağa kalktığı an –bunun olmasını bekleyebileceğiniz kadar canlı bir figürdü– tavanı yıkacakmış hissi veriyordu. Üzerinde oturduğu tahtın dört bir yanında Yunan tanrı ve tanrıçalarının betimlemeleri, asasının başında kendi sembolü olan dev bir kartal, elinde tuttuğu bir melek ve Sfenks gibi mistik hayvanlar bulunuyordu. Teni fildişi, giysileri altından yapılan heykel, envai çeşit mücevherle işlenmiş, böylece ışık saçan sureti yaratılmıştı.

Bütün bu betimlemeleri MS II. yüzyılda Yunan topraklarını karış karış gezip ülkenin kutsal yapı ve anıtlarını kataloglayan Pausanias'ın bize aktardıkları sayesinde yapabiliyoruz. Zira o olmasaydı, önce Hıristiyanlığın resmi din oluşuyla kapatılan tapınağından men edilip sonra da depremler ve soyguncuların elinde can veren bu muhteşem eserden haberimiz bile olmayabilirdi.

İsa'nın çağdaşı, ünlü filozof Philon'un Zeus Heykeli'ni diğer altı harikayla kıyasladığı sözlere yer vererek bu başlığı kapatmanın, o azameti hayal edebilmenize yardımı olacağını umuyorum: "*Diğer altı harikaya sadece hayran olurken, bunun önünde saygıyla diz çöküyoruz, çünkü yapılışındaki ustalık Zeus'un imgesi kadar olağanüstü...*"

ZEUS'A ADANMIŞ TAPINAKLAR

Bu yüce tanrının adının taşıyan en önemli anıtyapılardan biri, az önce de adından söz ettiğimiz Olympos Zeus Tapınağı'dır. Atina'da bulunan tapınağın yapımına MÖ 6. yüzyılda yapımına başlanmış, MÖ 2. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus döneminde bitirilebilmiştir. Yüz dört dev sütun ile Zeus'u ölümsüz kılmaya yaraşır kudrettedir. Ne yazık ki tıpkı içinde barındırdığı muazzam Zeus heykeli gibi o da barbar kavimlerin işgali sırasında talan edilmiş ve büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bergama Zeus Tapınağı, diğer

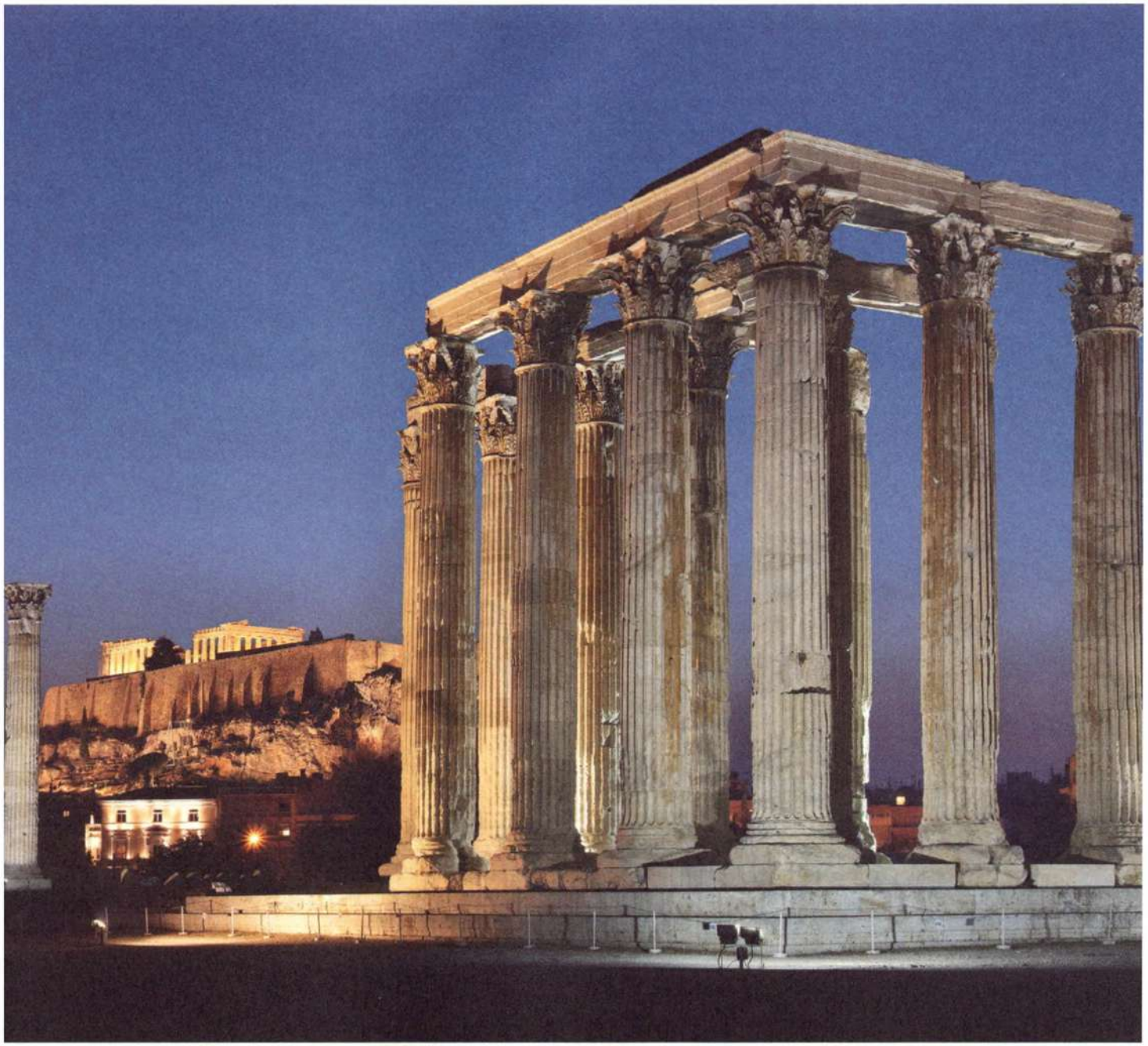

adıyla Zeus Altar'ı da bu kategorideki en önemli yapılardan biridir. İzmir'in kuzeyindeki Pergamon kentinde, Pergamon Krallığı hükümdarı olan Attalos Hanedanlığı tarafından inşa ettirilmiştir. Bu görkemli yapı, günümüzde Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde sergilenmektedir.

Antikçağ Ege'sinin iklimi, dönemin en yüce tanrısını kendiliğinden belirler: Gök gürültüsünün efendisi ve yağmur yağdıran Tanrı Zeus. Dolayısıyla Ege'nin pek çok yerinde ona adanmış tapınaklarla karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Önemli yapılar arasında yer alanlardan bir diğeri de Ege'nin güneyinde, Muğla'nın Milas ilçesine bağlı antik yerleşim alanı Euromos'ta bulunur.

HERA

Nasıl da kara bir talihtir Zeus'un eşi olmak... Kronos'un büyük kızı, Zeus'un hem eşi hem de kız kardeşi Hera, Antik Yunan mitolojisinin en önemli tanrıçalarından biridir. Zeus ile evliliğinden önce iyi huylu, sakin bir tanrıça olan Hera, evliliğinden sonra sert ve gaddar bir tanrıçaya dönüşecektir.

Genç bakirenin koruyucu süt annesi Markis onu hiç yalnız bırakmazken, oldukça soğuk geçen bir kış günü ısısız ve sessiz bir yerde tek başına oturduğu sırada, soğuktan titreyen ve çok güçsüz görünen, büyüleyici güzellikte bir kuğu gelir yanına. Evet, Zeus'un aşkları bölümündeki tecrübelerimize dayanarak olayın nereye doğru gittiğini tahmin edebiliriz artık... Bu ürkek kuğu Hera'nın omuzlarına kondu nazikçe, Hera, onun hâline üzülüp bağrına bastı önce, ardından giysilerinin içine alıp ısıtmaya uğraştı.

Zeus, amacına ulaşmıştı. Hera ile konuştu, ondan karısı olmasını istedi. Büyük ve güzel gözlerini övdü. Ona Olympos'ta parlak ve güzel bir taht sunmayı teklif etti. Güzel Hera önce karşı koydu ona, sonraysa tek bir şartla bunu kabul edeceğini söyledi: Evlenmeliydiler. Böylece Zeus düğün için hazırlıklara başladı. Kithairon Dağı'nın zirvesindeki ormanları süsledi. Yeryüzünden yumuşak ve uzun çimler bitmesini sağlayarak güzel, rahat bir yatak oluşturdu. Etraflarında çiçekler açtı, güzel kokular yayıldı. Serin ve yumuşak bir rüzgâr esiyordu.

Tanrıların birleşmesinden mutluluk duyan ağaçlar bu aşk önünde dallarını öne doğru eğdiler. Çeşmelerden ambrosia akmaya başladı. Olympos'taki bütün tanrı, tanrıçalar ve periler bu olağanüstü güzellikteki kutsal düğüne şahitlik etmek için yeryüzüne indiler. Biri hariç... Khelone gelmemişti. Bir ırmağın kenarında yaşayan güzel peri kızının düğüne katılmayışına izahı yoktu, işin aslı, sırf tembellik ettiğinden gelmemişti. Tabii, bunun cezasını da çekecekti; yavaş hareket etmesi ve tembelliğinin neticesinde bir kaplumbağaya dönüştürüldü.

Düğün bitip Hera ve Zeus el ele tutuştuklarında bir bulut onları Olympos'un zirvesine doğru uçurdu. Mutluluk ve huzur doluydular. Hera o günden sonra artık baştanrı Zeus'un eşi olacaktı. Onun hizmetkârı değil, "eşi" olacaktı. Tanrılar ve insanlar üzerinde kocasıyla birlikte hükümdarlık kuracaktı. Ne var ki Zeus, iflah olmaz çapkınlığıyla onu hiddetiyle ünlü bir tanrıçaya dönüştürecekti. Yeri göğü inletecek, ayaklarının altında gezen yıldızlara kızacak, fırtınalar koparacak, denizleri köpürtecekti.

O ki Olympos tanrıçalarının en güzeli olarak biliniyordu. Herkes ona büyük hürmet gösteriyor, salona girdiği an diğer tanrılar ayağa kalkıp kadeh kaldırıyor ve yüce tanrıçayı selamlıyorlardı. Onu kızdırmaktan alabildiğine korkarlardı çünkü Zeus'tan aşağı kalmayan hiddetini büyük bir şiddetle kusmakta tereddüt etmezdi.

Bu kadar büyük önem atfedilmiş bir tanrıçanın ona özel bir mite sahip olmayışı ise ilginçtir. Zeus'un karıştırdığı çoğu olayın başkahramanıdır, hatta birçok tanrının mitinde büyük roller oynamaktadır. Ancak kendi hikâyesinde başrol olduğu bir söylence yoktur.

Kimileri tarafından iyi bir tanrıça kimileri tarafından da zalim olarak anılan Hera'nın Zeus'la kavgaları da son derece şiddetli geçerdi. Kadınlar konusunda neredeyse durdurulması imkânsız olan Zeus, zaman geçtikte onu daha

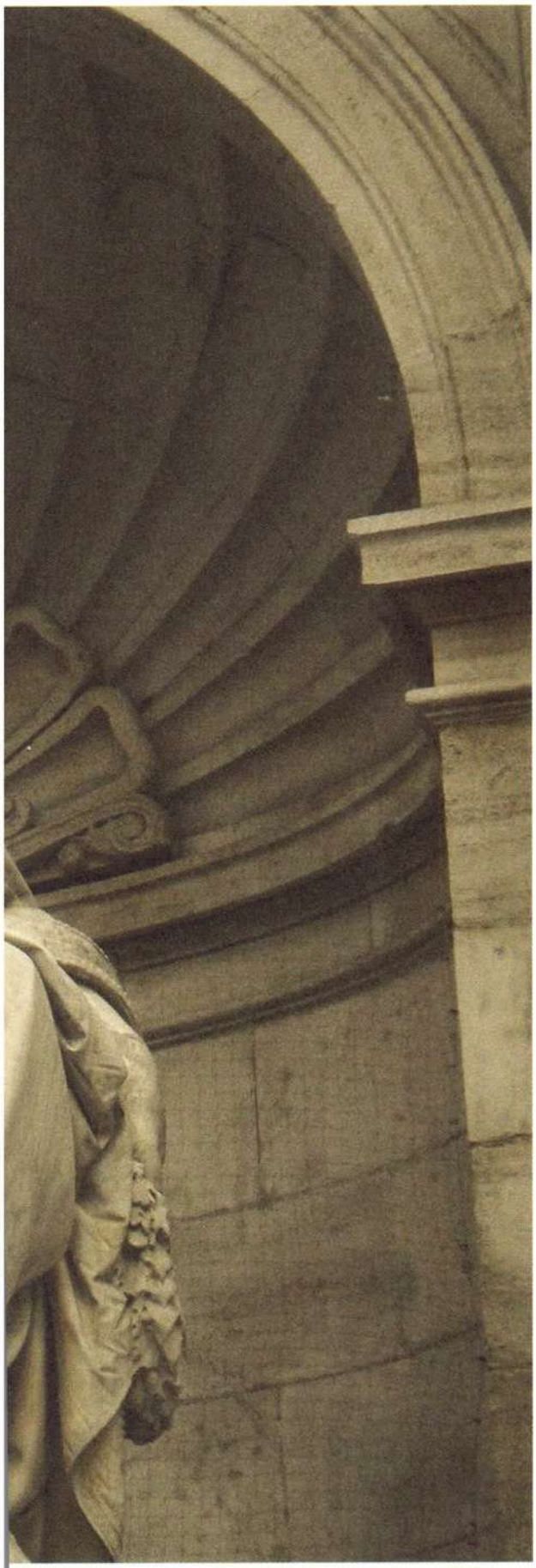

da asabi bir hâle getirir... Burada bir ara verip ilginç bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum: Zeus ile Hera, erkeğin ve kadının idealize edilmiş hâli gibi sunulurlar. Ancak en çok dikkat çekilen yanları daima kötü özellikleri olmuştur.

Hera kıskanç, inatçı, kavgacı ve hırçın bir kişiliğe sahiptir. Hikâyelerinin hemen hepsinde kindar, hırslı ve geçimsizdir; kötü huyları ön plana çıkarılmıştır. Buna sebep olanların anlatılabileceği bir mit olmayışı da onu doğuştan sevimsiz bir tanrıça görünümüne sokar. Hera ile ilgili okumalar yaptığınızda onun sürekli gizli kapalı işler çevirdiğine, söylendiğine, kıskançlığına ve kulağa mantıksız gelen nefretine tanık olursunuz. Bu nefret bazen o kadar büyük olur ki yok edici silahlarını ve gücünü kullanmaktan asla çekinmez.

Zengindir ve zenginliğinin farkındadır. Bu da önlenemez bir bencillik yaratır. Hera sergilediği tüm özellikleriyle dönemin zengin kadınlarını temsil eder. Kocasıyla birlikte her tür kişilik bozukluğunun birer temsili gibidirler. O dönemde yaşayan insanlar dünyanın acımasız koşullarının ancak bu kişilikte, dengesiz tanrılar tarafından oluşturulabileceğini düşünmüş olmalılar. İnsanlar doğa olaylarını doğrudan kendi ruh hâlleriyle ilişkilendirdiklerinden olsa gerek, tanrıların ruh hâllerini de gök hareketlerinden yola çıkarak yorumlamışlardır.

Mesela güzel bir bahar havası, açık mavi bir gökyüzü sizi mutlu eder ve daha pozitif olursunuz. Bu, Antik Yunan'da Zeus ve He-

ra'nın o gün huzur içinde olduklarının da göstergesidir. Puslu, gri, yağmurlu havalarda içinizi saran kasvet ise o günün şartlarında tanrılar katında kötü geçen bir güne işarettir. Eğer gök gürültüsü ve bol şimşek de varsa Zeus ile Hera'nın kavga ettiğinden emindir herkes.

Zeus bazen Hera'ya acımasız cezalar verirdi. Homeros'un İlyada destanında, Zeus'un Hera'yı dövüp ciddi şekilde yaraladığı anlatılır. Bir başka olayda ise Hera'nın ayaklarına ağır bir örs bağlamış, bileklerine de altın bir kelepçe takmış ve o hâlde bulutların üzerine asmıştır.

Hera ise intikamı farklı yollarla alırdı, özellikle de Zeus onu aldattığı zaman. Hera'nın kıskançlığı ve hiddeti sonsuzdu; Zeus yeryüzünden geri döndüğünde bütün tanrıların içinde bağırıp çağırırdı ona. Ancak bu hiçbir şeyi çözmüyor, Zeus'un yeryüzü ziyaretleri de giderek sıklaşıyordu. Sonunda Hera'nın kalbi bunlara dayanamaz hâle geldi, Zeus'un ona yaptıklarına karşı sonsuz bir acı ve öfke duyuyordu. Tek çaresi Olympos'u terk etmekti, o da bunu yaptı. Yeryüzüne inerek büyük Eube adasına yerleşti. Aslında kaçış noktası bile Zeus'a olan aşkını gösterir niteliktedir, çünkü bu ada, Zeus ile ilk kez karşılaştığı yerdir.

Zeus ise bu ayrılığı tahmininden daha zor geçiriyordu. Yıldızlı gökyüzünde uyuyamıyor, kalbi Hera'nın yokluğunda acı ile doluyordu. Bu yüzden onu geri getirebilmenin bir yolunu aramaya başladı ve son derece garip bir plan yaptı: Hera'yı daha da çok kıskandırmak... Bunun için o da Eube adasına indi ve orada güzel gözlü bir peri ile formalite icabı evlendi... Hatta bu peri gerçek bile değildi. Odundan yontulma bir formu gelin gibi süsledi. Sonra bu manken gelini bir at arabasına koydu ve ışıldayan bir taht üzerine oturtup gezdirmeye başladı. Zeus, bu gelin ile adadaki tüm şehirleri gezdi. Arabacı, yolda gördüğü herkese Zeus'un yeni eşini gezdirdiğini bildiriyordu. Dedikodu hızla adanın dört bir ucunu sardı ve sonunda Hera'nın da kulağına çalındı. Tanrıça, olanları duyar duymaz yola koyuldu, adayı karış karış arayıp sonunda yeni evli çifti buldu. Arabanın yolunu kesen Hera, bir hamlede yolcu tarafına atlayıp gelinin duvağını araladı ve karşısında odundan yapılma mankeni görünce şaşkınlık içinde kaldı. Zeus, kahkahalarla sarsılan Hera'nın yanına sokuldu hemen, ikisi de gülücükler saçarak tekrar Olympos'a döndüler...

Hera'nın kimi zaman kıskançlığı kimi zaman ise nefreti yüzünden pek çok mitolojik olayda önemli roller oynadığını söylemiştim. Şimdi bunlardan birkaçına yakından bakalım.

GÜZELLİK YARIŞMASI

Hemen hemen hepimiz meşhur Truva Savaşı'nı biliriz. Pek çok belgesele ve bol ödüllü Hollywood filmlerine de konu olmuştur hatta. İşte bu savaşta en etkili olan tanrılardan biri de Hera'dır. Savaşın öncesinde gerçekleşen bir yarışma, Truvalıların başına çok iş açacaktır.

Zamanının meşhur kahramanlardan biri olan Peleus ve deniz tanrıçası olarak da bilinen Thetis evlenecektir ve tüm Olympos'lu tanrılar da düğüne davetlidir. Konuklardan biri de çekişmelere vesile olan ve nifak tanrıçası

The Love of Helen and Paris [Helen ve Paris'in Aşkı]
Jacques-Louis David, 1788, Paris

olarak bilinen Eris'tir. Düğün sırasında ortalığı karıştırmak için yanında getirdiği altın elmayı çıkarıp tören alanının orta yerine bir bomba gibi koyar. Elmanın üzerinde bir yazı vardır: "*En güzele...*"

Birden düğünün tüm odağı bu elma oluverir. Üç tanrıça öne çıkar ve elmanın kendilerine verilmesini isterler. Biri elbette Hera'dır. Diğeri bilgelik ve savaş tanrıçası olarak bilinen Athena, üçüncüsü ise aşk tanrıçası olarak bilinen Aphrodite'dir. Hiç kimse karar veremez elmanın kime verileceğine. Zeus ise böyle bir olaya karışmak istemediğinden, kararı Truva Kralı Priamos'un dürüstlüğü ve adaletiyle tanınan oğlu Paris'in vermesini ister.

Haberci Hermes, havadisi hemen Paris'e yetiştirir. Kralın oğlu ise o esnada çobanlık yapmaktadır, kısa süre önce Truva'nın oğlu yüzünden düşeceğini kehanetini işiten Priamos, Paris doğar doğmaz onu şehrin dışına sürmüştür. Ne var ki yeni doğmuş oğlunun şehrin uzağındaki çayırlarda bir başına ölmesini uman baba, kehanetlere kafa tutmanın bedelini çok ağır ödeyecektir.

Çobanlar tarafından bulunan, yetiştirilen ve nihayetinde bir çoban olan Paris, Hermes geldiğinde olan bitenden habersiz, işiyle meşguldür. Haberci, neredeyse soluk almadan olanları anlatır, altın elmayı Paris'e verir ve onu düğün yerine götürür.

Üç tanrıça güzelliklerini sergilemek için Paris'in karşısında soyunurlar. Hepsi de Paris'e türlü türlü vaatlerde bulunurlar. Hera, Paris'e Avrupa ve Asya'nın hükümdarı olacağını söyler. Athena ise onu büyük bir savaşçı ve bilge bir adam yapacağını söyler. Aphrodite, dünyanın en güzel kadınının ona âşık olacağını, kalbini Paris'e vereceğini söyler. Paris'in aklına yatan, bu son teklif olur. Dünyanın en güzel kadınının aşkı, bilge ve büyük bir savaşçı ya da iki kıtanın hükümdarı olmaktan daha güzel gelir Paris'e...

Adını verdiği şehir olan Paris de bu yüzden "âşıklar şehri" diye anılır belki de. Çünkü Truva Savaşı'ndan sonra Fransa'ya giden Paris, bu şehrin kurucusu olacaktır.

Aphrodite, altın elmanın sahibi olur. Bunun karşılığında dünyanın en güzel kadını olarak tanınan Helen, Paris'e deliler gibi âşık olacaktır. Ancak ortada halledilmesi gereken "ufak" bir sorun vardır: Helen, savaşçı bir ülke olarak bilinen Sparta'nın Kralı Menelaos'un karısıdır. Aphrodite sözünü yerine getirir ve Helen, Paris'e âşık olur. Bunun üzerine Paris Sparta'ya gider ve Helen'i kaçırıp babasının krallığına götürür. Böylece Spartalılar ile Truvalılar arasında bir savaş başlar.

The Judgement of Paris, Peter Paul Rubens, 1638

Bu güzellik yarışmasının hikâyesi Batı resim sanatında sıkça işlenmiştir. Bunlardan biri de mitolojik konuları resmedişiyle ünlü barok dönem sanatçısı Peter Paul Rubens'e aittir. 1638 yılında tuval üzerine yağlıboya ile yapılan ve Madrid'deki Prado Müzesi'nde sergilenen eser, 199'a 381 cm ölçülerindedir. Eserin en soluna baktığımızda dikkatimizi çeken ilk şey Paris'in arkasında kalan köpek figürüdür. Köpek, Paris'in çoban oluşuna yapılan bir göndermedir. Elinde bir değnek ile oturmakta ve sanki karar vermeye çalışır gibi tanrıçalara bakmaktadır. Hemen yanında ayakta duran ve altın elmayı tanrıçalara doğru uzatan Hermes'i görmekteyiz. Hermes pek çok tasvirde olduğu gibi kanatlı ve sandaletli olarak, elinde Caduceus olarak bilinen asası ve kanatlı başlığı ile karşımızdadır. Hermes, bir yandan elindeki elmayı gösterir bir yandan da artık Paris'in "en güzel"i seçmesi gerektiğini söyler.

Onun hemen sağında ilk tanrıçamız Athena'yı görüyoruz. Savaşçı tanrıçanın yanına, onu betimlemekte kullanılan objelerden olan silah ve savaş zırhı resmedilmiştir. Hemen yanında bulunan Aphrodite'in kolundan sarkan kırmızı kumaşın arkasında saklı kalan baykuş da yine bir Athena sembolüdür. Athena başlığına geldiğimizde onu detaylıca inceleyeceğimiz için kompozisyona geri dönüyorum.

Athena'nın yanında Aphrodite'i görmekteyiz. Bacaklarına sarılan ise Paris'i ikna etmek için kullandığı aşkı temsil eden Eros'tur. Putton adı verilen kanatlı bir bebeğin ise yarışmayı kazanan Aphrodite'in başına tacı koymak üzere olduğunu görüyoruz. Tacın güllerden yapılmasının sebebi, bu tanrıçayı sembolize eden çiçeğin gül olmasıdır. Öte yandan, dikenleriyle aşkın verdiği acıyı simgelediği de bilinmektedir. Bu olaydan sonra Paris ve Truvalıların başına gelenler düşünüldüğünde, gülün bu tablodaki varlığının göründüğünden çok daha fazlasını anlattığı açığa çıkar. Rubens, buradaki Aphrodite figürünü biçimlendirirken karısı Helene'i model olarak kullanmıştır.

Genellikle "Güzellik Yarışması" ya da "Paris'in Seçimi" adıyla bilinen bu kompozisyonlarda tanrıçalardan biri arkadan gösterilmektedir ki kendisi Hera'dır. Bu tabloda yanında durduğu ağacın tepesinde, onu sembolize eden bir tavus kuşu görüyoruz.

Bu olaydan sonra Hera'nın kini doğrudan Truvalılara yönelecektir. Yarışmadan sonra Paris'in Helen'i kaçırmasıyla başlayan savaş esnasında Zeus'u uyutup savaşın seyrini doğrudan etkilemeye başlar. Sonunda Truva kralının en büyük oğlu Hector'un Achilles'le yaptığı dövüşte ölmesini sağlayarak Truva'yı düşürür...

Hera aynı zamanda iffetiyle bilinen bir tanrıçadır; Zeus'a daima sadık kalmıştır. Bu nedenle yasal evliliklerin ve ailelerin koruyucusu sayılır. Evlenmeyen kadınlara

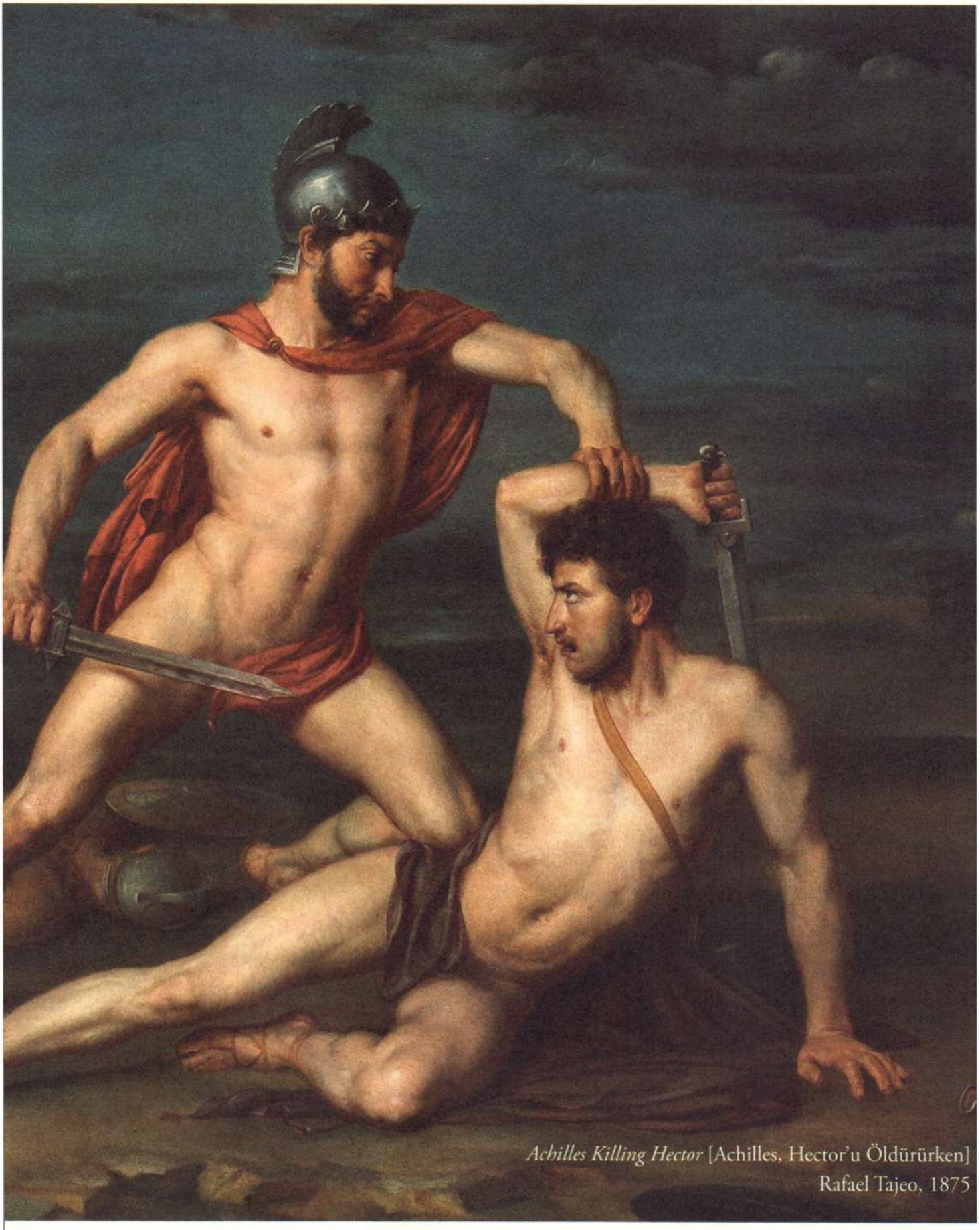

Achilles Killing Hector [Achilles, Hector'u Öldürürken]
Rafael Tajeo, 1875

çok üzülür, onların yanında olmaya ve onlara güç vermeye çalışır. Hamile kadınları korur ve doğurmak üzere olanların yanından ayrılmaz. Onların doğum sancılarını hafifletirken dünyaya getirdikleri bebekleri de korur. Bu özellikleriyle Hera aynı zamanda bir ebe tanrıça olarak bilinmektedir. Ebelerin kullandığı birtakım eşyalarla da tasvir edilişi bundandır. Anne ile bebeği birbirine bağlayan kordonu kesen makas, buna verilebilecek en sembolik örneklerdendir.

Hera kadınlığa ait tüm duygu ve düşüncelerin, kadının hayatıyla ile ilgili her şeyin düzenleyicisi ve koruyucusudur. Ama daha önce de bahsettiğim gibi kini ve siniri de çok fenadır Hera'nın. Thrakia ve Sicilia bölgesinde, yeraltındaki devasa mağaralara kapatılan azgın fırtınalar Hera'nın emrindedir. Bazen insanlara bazen tanrılara karşı nefret duyar ve tüm kötücül eylemleri onlara yağdırır. Rüzgârların bekçisi Eole'yi kullanarak sert hava akımları yaratır, fırtınalar çıkarıp gemileri denizin karanlıklarına gömer, evleri çatısız bırakır ve yıkar, ağaçları ise kökünden söker.

Özellikle Zeus'un çapkınlıklarına engel olmaya çalışırken görürüz onu. Hele bir de engel olamasın... Zeus amacına ulaşıp herhangi bir kadından çocuk yapsın... O çocuğa hayatı zindan eder Hera. Ölene kadar asla peşini bırakmaz. Her türlü işi çevirir arkasından. Buna en güzel örneklerden biri de Alkmene'nin Zeus'tan doğurduğu Herakles'tir. Belki de güçlü ve cesur Herakles'in kendi kapasitesini aşması ve büyük bir kahraman hâline gelmesini sağlayan –istemeden olsa– Hera'dır.

Hera'nın heykel tasvirleri de son derece önemlidir. Genellikle dolgun vücut hatlarına sahip genç bir kadın olarak yansıtılmıştır. Yüksek bir taht üzerinde otururken bir elinde bereketin ve üremenin sembolü olan narı tutmaktadır. Diğerinde ise bir hükümdarlık asası bulunmaktadır. Bu asanın ucunda ise bir kuğu bulunur. "Güzel kollu", "ak kollu" unvanlarıyla da tanınan Hera, heykel tasvirlerinin hemen hemen hepsinde son derece güzel bakışlarla, iri ve etkileyici gözlerle yansıtılmıştır. Çıplaklığını göstermez, daima kıvrımlı kıyafetler içindedir. Genellikle saçının üstünde gelin duvağına benzer bir tülle betimlenmesinin nedeni, "gelinlerin koruyucusu" tanımlamasıyla ilişkilidir. Sembolü tavus kuşudur çünkü tavus kuşunun tüylerindeki gözler Hera'nın gökyüzünde duran yıldızlarına, yani sonsuz gözlerine benzemektedir.

ATHENA

Diğer adı Pallas'tır Athena'nın... Zeus'un çok sevdiği, zekâ ve savaş tanrıçasıdır. Babası Zeus, annesi ise sakin mizacıyla bilinen, hikmetli ve akıllı Metis'tir. Metis, Zeus'un ilk eşidir aynı zamanda. Çakır gözleriyle dilden dile dolaşan bu tanrıça, Athena'yı doğuracağı zaman Zeus tarafından yutulmuştur. Baştanrının Metis'i yutma amacı hikmet sahibi olmak, bu erdemi kendi bedenine, benliğine katmaktı. Öte yandan, Zeus'un eyleminin ardında gizli bir etken de vardı: Gaia ve Uranos bir kehanette bulunmuş, Metis'ten doğacak olan erkek çocuğun babasını, yani Zeus'u tahttan indireceğini söylemişlerdi. Ne var ki hamile kadını yuttuğu an kadın ve bebeği başına yerleşmiş, Zeus oğlunun ceninini kendi bedenine aktarmıştı bilmeden... Yanlış okumadınız, Zeus hamileydi!

Bir gün içindeki Metis ve bebeğinden kurtulabilmek için Hephaistos'u yanına çağırdı. Ona başının çok ağrıdığını ve artık dayanamadığı bu acıdan kurtulmak istediğini söyledi. Bu nedenle Hephaistos'tan bir balta alıp alnına hızla vurmasını istedi. Hephaistos denileni yaptı, baltanın tene değip bir yarık açmasıyla birlikte tanrının alnından bir çığlık koptu. Derin yaranın içinden güzeller güzeli bir kız çıktı. Onu bir koza gibi saran bedenden ayrılır ayrılmaz hem Zeus'u hem de şaşkınlık içindeki yardımcısını büyülercesine dans etmeye başladı. Bir savaşçı gibi giyinmiş bu kızın kalkanı ve mızrağı vardı. Başında duran gösterişli miğferi kıvılcımlar saçıyordu. Bir de güneş gibi zırhı vardı.

Tanrılar onu görünce çok şaşırdılar. Olympos, bu yeni tanrının doğuşu ile titredi, güneş yolunu şaşırıp göğün boşluğunda sersemledi, denizler kabardı, dalgalar kayaları dövdü.

Athena, zekânın, aydınlığın ve savaşın tanrıçasıydı artık. Yunanların gözünde yenilmez bir savaşçıdır, annesi Metis'in kurnazlığını da almıştır. Hem cesur hem de kurnaz... Ne gösteriş yapmayı ne de gösterişçileri severdi. O tüm sessizliği va asaletiyle mücadele veren bir savaşçıydı sadece.

Tanrılar içinde en cesuru Athena idi. Savaş öncesi ya da sonrası yapılan zorbalıklardan, zulümlerden nefret ederdi. İyi yürekli, cesur ve akıllı insanların, temiz kalpli ve adaletli tanrıçasıydı.

Çok beğendiği bir savaşçı olan Tydeus oldukça uzun süren bir savaştan ağır bir yara alıp yere düştüğünde ise babası Zeus'a yakardı ve canını bağışlamasını istedi. Zeus kızını kıramadı ve adamın canını bağışlamayı kabul etti. Athena sevinç içinde hemen yeryüzüne indi. Ancak bir de ne görsün... Tydeus yakaladığı düşmanlarını tek tek öldürüyor ve intikam alıyordu. Tutsakların kafalarını eziyor, kemiklerini zevk için kırıyor, düşmanlarının beyinlerini çıkarıp onları yiyordu. Bunu gören Athena, hayranı olduğu sa-

vaşçıdan bir anda iğrendi ve onu savaş meydanında kaderine bırakmaya karar verdi.

Savaş Tanrıçası Athena'nın bazen yeryüzüne inip savaşlara katıldığı biliniyordu; büyük kahramanların yanında savaşmayı çok severdi. Tanrılar ve titanların savaşında da göz alıcı mızrağı ile mevzilere katılmış, Zeus'un onlara karşı zaferini kutlamak için dans etmiştir.

Kim kiminle savaşırsa savaşsın, Athena'nın yanında durduğu taraf kazanırdı.

Bakireliğine büyük önem atfeden tanrıça, güzelliğinden asla ödün vermezdi. Dış görünüşüne son derece özen gösterirdi. Hatta buna verilebilecek en güzel örnek icat ettiği kavalı kırıp atmasıdır. Evet, kavalı icat eder, çalamaya başlar, sonra suya bakıp yansımasında yanaklarının şiştiğini ve komik gözüktüğünü görünce de kırıp atar onu...

Bir savaş tanrıçası olsa da en sevdiği şey barıştır. Onun en büyük savaşı, haksızlığa karşıdır. Savaşır savaşmasına ama tüm gayreti barışı tesis etmek içindir. Bu yüzden bir medeniyet sembolü olarak da kullanılır sıklıkla. Aynı zamanda zekâyı temsil ettiğinden insanların yaptığı her zekice fiilin onun eseri olduğuna inanılır.

Athena mitindeki en önemli olaylarından biri, Atina şehrine isim vermesidir.

Yunanistan'ın doğusunda, denize doğru uzanan ve küçük bir yarımada olan Attika bölgesi içindeki geniş bir ovada, günümüzde Yunanistan'ın başkenti olarak bilinen Atina şehri kurulmuştu. Ancak bu şehre bir isim vermek öyle kolay olmadı. Şehir ilk kurulduğunda bir yarışma düzenlendi. Denizler Tanrısı Poseidon ve Athena, Kekrops'un kurduğu bu kente isimlerini vermek için rekabete giriştiler. Poseidon, ticari açıdan denize bağımlı olan bu kıyı kentin üzerinde hak iddia etti. Athena ise bu şehri kuranların zekice bir iş yaptığını, bu yüzden de kendi adını taşıması gerektiğini belirtti. Tartışma büyüdükçe büyüdü, iki tanrısal figürün delice bir savaşa girmesine ramak kalmıştı artık. Neyse ki Zeus ikisini de durdurdu ve onları bir yarışmaya davet etti. Bu yarışmaya göre, ikiliden hangisi insanlığa ve en önemlisi bu şehre faydalı bir şey yaparsa, şehre onun adı verilecekti.

Bütün tanrılar jüri olup oylama yapmak için yarışmayı izlemeye geldiler. Poseiodon üç dişli yabasını yere sertçe vurduğunda bir tuzlu su kaynağı fışkırmaya başladı. Poseidon, şehre bir tuz gölü armağan eder böylece.

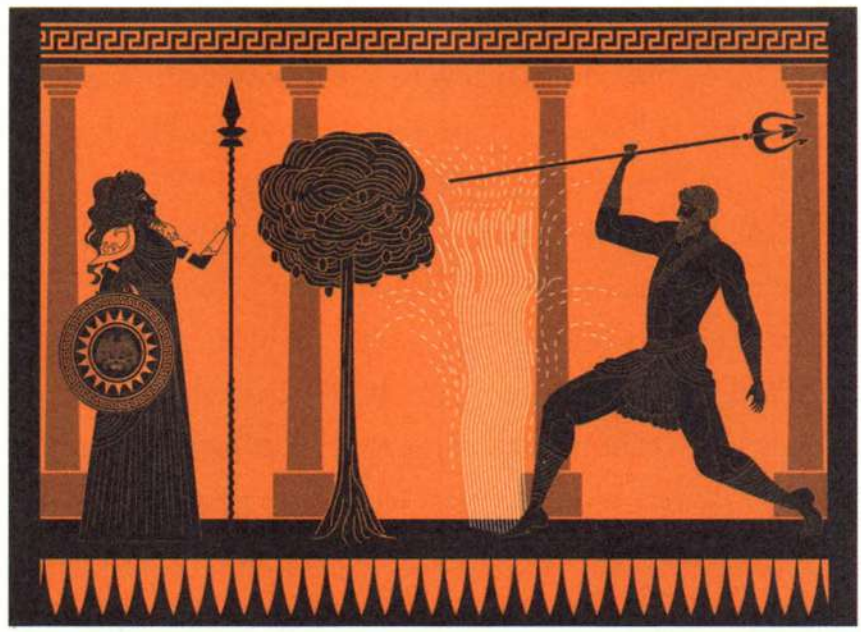

Sıra Athena'daydı. Tanrıça, bir zeytin ağacı dikti toprağa. Tanrılar kendi aralarında konuştular ve Athena'nın zeytin ağacını şehir için daha faydalı buldular; bu ağaç aynı zamanda barışın sembolüydü ve barış, insanlığa verilebilecek en güzel armağandı. Athena böylece Atina şehrine adını verip onun koruyucusu olmuştu. Tabii bu olaydan sonra Poseidon rahat durmayacak, öfke ile tüm Attika bölgesini sular altında bırakacaktır...

Athena ve Arakhne, Jacobo Tintoretto, tuval üzerine yağlıboya, 1543-44

Athena'yı konu eden en önemli mitolojik olaylardan biri de Arakhne ile yaşadıklarıdır. Ege'de sade bir hayat süren ve dokumacılık yapan köylü kızı Arakne, yerli halkın çok sevdiği ve dokumacılığıyla herkesi kendine hayran bırakan biridir. Bir gün yeteneğine inancı o kadar büyür ki yeryüzündeki tüm sanat ve zanaatların koruyucusu olan Tanrıça Athena'ya meydan okur. Kızın, herkese tanrıçayla boy ölçüşebilecek kadar yetenekli olduğundan söz ettiğini duyan Athena, yaşlı bir kadın formuna bürünerek genç kızın atölyesine gider. Yaşlı kadın, kıza bu kadar böbürlenmemesini söyler nazikçe. Ancak Arakhne bunu umursamaz ve meydan okumaya devam eder. Sonunda Athena, kızın korku dolu bakışları karşısında gerçek formuna dönerek meydan okumaya yanıt verir.

Athena ve Arakhne, Rene-Antoine Houasse, 1706

İki kadın tüm hünerlerini sergilemeye başlar. Athena, diğer Olympos tanrılarını işlerken, Arakhne ise Zeus'un ve diğer tanrı-tanrıçaların yasak aşklarını işlemiştir. İkisi de eserlerini bitirdiklerinde Athena, genç kızın yaptıklarında eleştirecek bir şey bulamaz ve oldukça şaşırır. Ancak yenilgiyi hazmetmek onun gibi bir tanrıça için çok zordur; bu yüzden Arakhne'nin işlediği konuların yanlış ve uygunsuz olduğunu söyler. Öfkesine yenik düşen Athena, kızın önce tezgâhını ardından da yaptığı dokumayı parampar-ça eder. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen Arakhne, kendini asmaya karar verir. Ancak tam kendi canına kıyacağı sırada ölümün onun için kolay bir ceza olacağını düşünen Athena, genç kızı bir örümceğe çevirir. Sonrasında ise bu hayvanı lanetler: Bundan böyle bu hayvan daima tozlu ve pis köşelerde yaşayıp ağını örecektir.

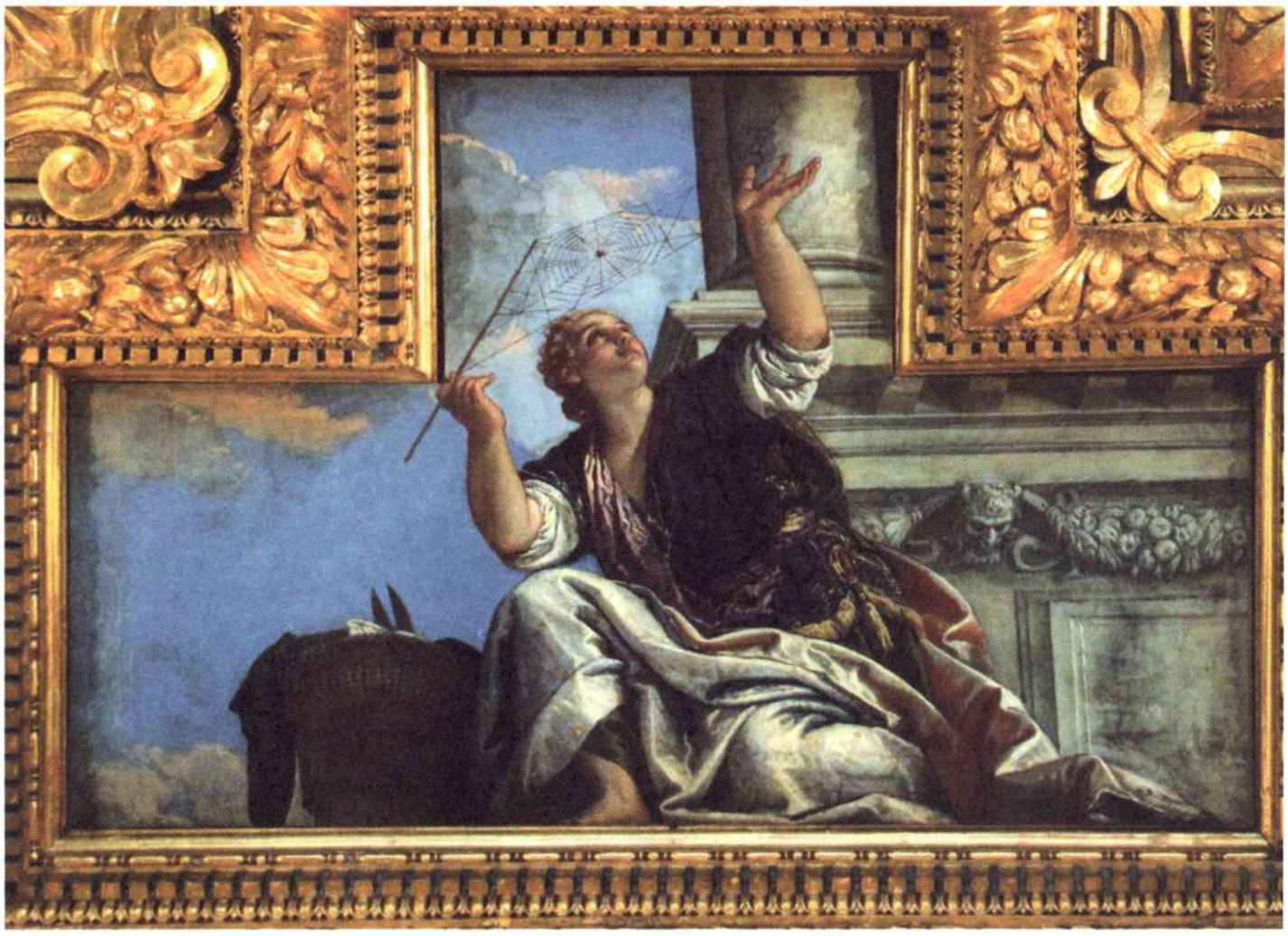

Arakhne ya da Diyalektik, Paolo Veronese, Palazzo Ducele, Venedik, 1575-77

Athena'nın heykel ve resim tasvirlerinde de genellikle hep aynı şekilde yansıtıldığını görürüz; Zeus'un kafasından doğduğu an üzerinde ne varsa onlarla gösterilir. Göğsünde keçi derisinin üzerine altın işlemelerle yapılmış bir zırh bulunur. Bu zırhın tam ortasında da Medusa'nın başı asılı durmaktadır. Başındaki miğferin ucundaysa bir *sphinx** bulunmaktadır. Sağ elinde oval bir kalkan taşır. Sol elinde ise kanatlı zafer sembolü görülür. Bu tasvirin en iyi örneklerinden biri Phidias'ın eseridir ve ilk konumu da Atina şehrindeki Parthenon'dur. Zamanın tahribatından korunamayan heykelin bir benzeri Atina Müzesi'nde sergilenmektedir. Münih Müzesi'nde bulunan versiyonunda ise sol elinde bir mızrak tutmaktadır.

* Kafası koç, kuş veya insan, gövdesi ise uzanan bir aslan şeklinde tasvir edilen heykel. İlk örnekleri Antik Mısır'da görülen bu mitolojik yaratık, Antik Yunan mitolojisinde de büyük bir kültürel önem taşımıştır. (y.h.n.)

APOLLON

Babası aydınlık gökyüzü Zeus, annesi ise karanlık gece Leto'dur Apollon'un. Onlardan doğarak başlı başına güneşin ve ışığın sembolü olmuştur.

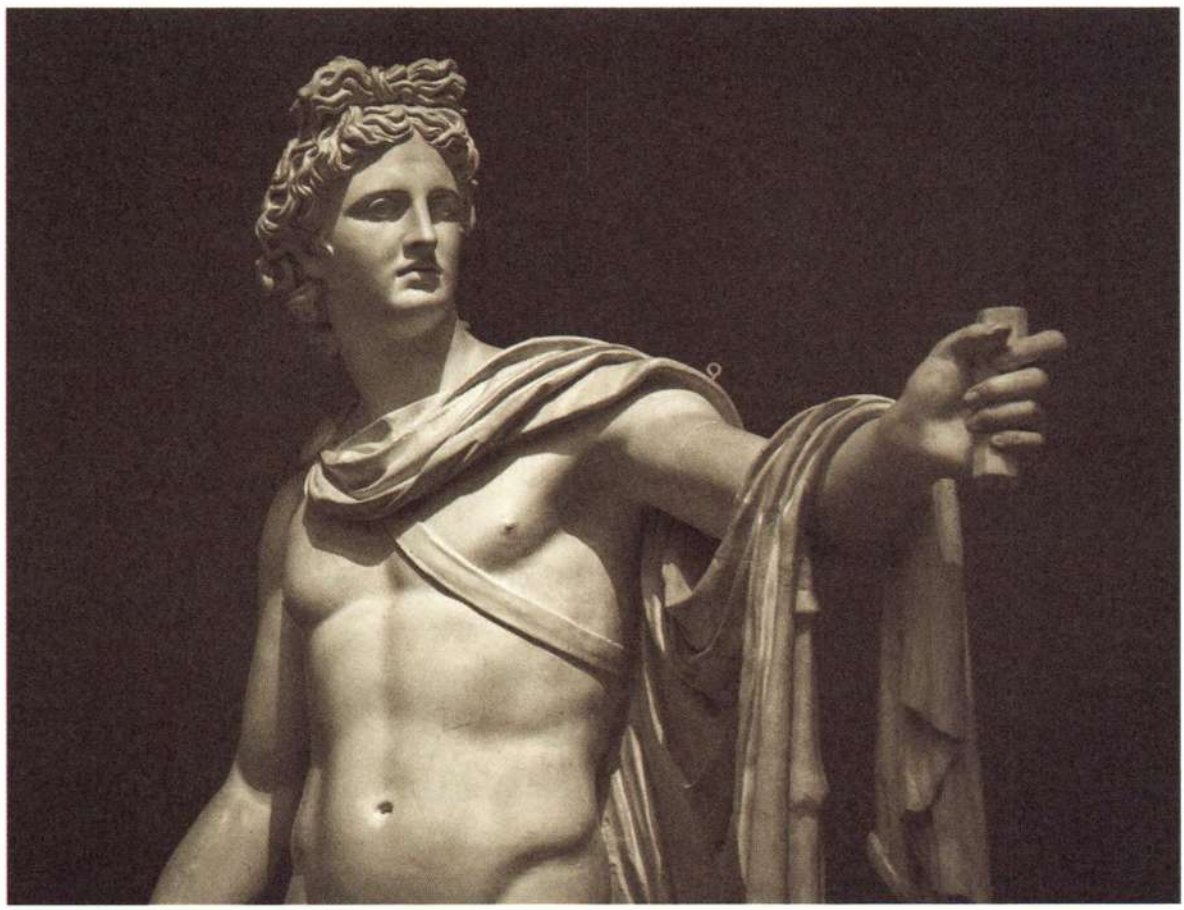

Leto, Keos ile Phoebe'nin kızlarıdır. Zeus bu güzelden çok etkilenmiş ve ona âşık olmuştu. Her zaman olduğu gibi aşkına ulaşmanın bir yolunu buldu ve Leto hamile kaldı. Bu duruma oldukça öfkelenip kıskançlıktan deliye dönen Hera, Leto'yu doğduğuna pişman etmeye hazırdı. Hemen yeryüzünün tanrıçası Demeter'e gitti ve yeryüzündeki tüm doğumları yasaklamasını istedi. Ardından doğum tanrıçası olarak bilinen İlithiya'yı da Olympos'ta alıkoydu.

Hamile Leto, yerkürenin hiçbir yanında barınamaz hâle gelmişken nihayet küçük bir ada buldu. Sadece bu ada kabul ediyordu talihsiz kadını. Zeus, sevgilisini korumak için bu yüzen adayı denizin derinliklerinde bir kayaya sabitledi. Gemiciler buraya "parlak" anlamına gelen Delos adını ver-

diler. Küçük kara parçası, son derece elverişsiz koşullara sahipti; sert rüzgarları vardı, kuraktı, uğursuz ve tehlikeli gözüküyordu. Uçsuz bucaksız denizin ortasında yapayalnız bir adaydı, tıpkı Leto gibi...

Leto, buraya adımını atar atmaz ada ile konuştu. Çocuğunu dünyaya onun üzerinde, güven içinde getirebilmek için izin istedi. Daha önce hiçbir canlı bu adaya ayak basmamış veya hiçbir tanrı bu adadan bir şey istememişti. Leto da bunu belirtti adaya. "Senden ilk kez bir ricada bulunan benim," dedi. Hiçbir canlının ayak basmadığı toprağında doğacak çocuk için bir tapınak istedi ondan. Bir tanrı doğuracağını söyledi. Tanrı doğduğunda insanların burayı ziyarete geleceğini, sunaklar inşa edeceklerini, adaklar getireceklerini, şenlikler yapacaklarını ve adanın zenginleşeceğini söyledi.

Ada, bir rüzgârın fısıltısı ile cevap verdi Leto'ya. Çocuğun doğmasına izin verecekti; daima bu adada kalacağına söz vermesi şartıyla... Leto şerefi üzerine yemin etti. Diğer tanrıçalar da Leto'nun yanına geldiler. Ona güç vermeye çalışıyorlardı. Bu arada İris, doğum tanrıçası olarak bilinen İlithiya'yı Olympos'tan kaçırıp Delos'a getirdi. Sonunda ışıklar içindeki Apollon doğdu. Kuğular kanat çırpıp ötmeye başladı, yeryüzü bile gülüyordu. Themis, Olympos'tan çıkıp geldi ve yeni doğan tanrıya ambrosia ve nektar verdi.

Kutsal içkileri içen Apollon bir anda kundağı yırttı, ayaklandı, parlak ve güçlü yüzü ile konuşmaya başladı. Bir lir istedi. Ardından da bir ok ve yay. Mucizeler göstermek istediğini söyledi. Saçları bukle bukleydi. Adanın kurak toprakları üzerinde yürümeye başladı. Attığı her adımda yerden çeşitli renklerde çiçekler fışkırıyor, Apollon yürüdükçe Delos adası cennete benziyordu.

Doğumunun üzerinden dört gün geçtiğinde Apollon'un gücünü test etme zamanı gelmişti... Parnossos Dağı'nda yaşayan dev bir canavar vardı. Bu ortalığı yakıp yıkan, kimsenin baş edemediği dev bir ejderdi. İnsanların eti ile besleniyor ve dehşet saçıyordu. Çobanları yakıyor, sürüleri parçalıyordu. İyi ve yardımsever Apollon, bu yılanı öldürüp insanlara yardım etmek istiyordu.

Yayını ve okunu aldı yanına. Sonra da tüm cesaretiyle ejderin karanlık mağarasına doğru yürüdü. Önce mağaranın kapısına bir meşale attı. Oyuk dumanla dolmaya başlayınca dev ejder rahatsız olup dışarı çıktı. Apollon canavarı görür görmez her şeyi delip geçen okunu fırlattı. Kalın derisini

delip geçen ok yüzünden çığlıklar atmaya başlayan ejder, ormanın derinliklerine doğru sürünmeye başladı. Sonunda kendi kendini ısıran Phyton adındaki ejder, kendi kanında boğulmaya başladı. Artık hiç kimseyi rahatsız edemeyecekti...

Apollon'un mitleri arasında en çok bilinenlerden biri de Daphne'ye olan aşkı ve onunla yaşadıklarıdır. Bu konuyu irdeleyen eserler arasında belki de en güzeli, Lorenzo Bernini imzalı "Apollon ve Daphne" heykelidir. İlk kitabım *Uygarlığın Ayak İzleri – Rönesans'tan Barok Döneme Sanat Dehaları*'nda detaylı bir analizini aktardığım bu yapıt, iki mitolojik karakter arasındaki aşkın en dramatik anına odaklanır. Figürleri uçuşur gibi gösterir ve sanat tarihinde mitolojinin en iyi sahnelendiği örneklerden biridir. Hikâyesine gelince: Apollon, peri kızı Daphne'ye âşık olur ancak aşkına karşılık bulamaz. Bu yüzden onu ormanda kovalamaya başlar. Peri kızı korkuyla Toprak Ana Gaia'ya dua eder ve kendisini kurtarmasını ister. Duası hemen yanıt bulur; Gaia, Daphne'yi bir ağaca dönüştürür. Apollon onu yakaladığında sıcak kalbinin hâlâ attığını duyar. Ancak Daphne'nin dönüşümü çoktan başlamış, sonunda defne ağacı olmuştur.

Apollon'un en önemli mitlerinden biri de Milet şehrinin kurulmasına dolaylı da olsa neden olmasıdır. Deione adı ile bilinen Akakallis, Girit Kralı olan Minos'un kızıydı ve Lybia'ya bir yolculuğu sırasında burada Apollon ile karşılaşıp tanışmıştı. Lybia'da bu tanrı ile ilişkiye girip Miletos, Garamas ve

Amphmemis adında üç erkek doğurdu ondan. Miletos doğduğunda korkudan ne yapacağını bilemedi Akakallis. Çocuğun dedesi olan Kral Minos, bu bebeği bulursa öldürürdü. Bu yüzden onu bir ormana terk etti. Bir süre sonra oğlunu bulan Apollon ise onu kurtlara bıraktı; ancak öldürülmesi için değil, kurtlar tarafından korunsun diye...

Miletos kurt sütü emmeye başlayıp onlarla birlikte büyüdü. Bir gün çobanlar kurt inine girdiklerinde bu çocuğu buldular. Çocuk artık büyümüş, bir delikanlı olmuştu. Bulunduğunda kurtların büyüttüğü bu çocuk herkesin diline düştü. Söylentiler nihayetinde Minos'un kulağına gidince ondan beklenileni yapıp onu öldürmek istedi. Ancak çocuk kaçmayı başardı ve ileride Milet adıyla anılacak şehrin kurucusu oldu.

Apollon'un adının tam olarak nereden geldiği bilinmez. Ancak onun sıfatlarından biri olan Phoibos'un "ışık saçan, ışıldayan" gibi anlamları vardır. Bu sebeple olsa gerek, sıkça güneş tanrısı zannedilir ancak bu doğru değildir, zira o tanrının adı Helios'tur.

Apollon, "gümüş yaylı", "okçu" ya da "hedefi vuran" gibi lakaplarla da anılır. Bir de ikiz kız kardeşi vardır: Artemis. İkisinden birinin oku ile vurulursanız acısız ve tatlı bir ölümle hayata veda edeceğinize kesin gözüyle bakılır.

Apollon'un bir diğer sıfatı ise "sarışın"dır. Işık saçması nedeniyle aldığı bir unvan olsa gerek... Bir kâhin olan Apollon, hem müzik hem de bilicilik tanrısıdır aynı zamanda. Delphi'de bulunan meşhur kahinleri çok sever ve onlara güç verir.

Apollon canlı veya cansız fark etmeksizin her şeye hayat veren olarak bilinmektedir. Çiçekleri dirilten de solduran da odur. İnsanın kalbindeki tüm güzel duyguların tanrısı sayılır. Bu güzel duygular özellikle müzik, şiir, heyecan, duygusallık gibi sanatı biçimlendiren temellerdir. Gün doğumunda gökyüzünü kızıla boyar ve insanoğlunun gözlerinde, sonrasında kalbinde bir mutluluk doğmasına ilham oluşmasına neden olur. Dansın ve ilhamın da tanrısıdır. Şarkıcılar, şairler, yazarlar ondan güç alırlar. Güzel sanatların koruyucusu, esin perileri olarak bilinen Musaların da yöneticisidir. Ayrıca hekimlerin tanrısı Asklepios'un da babasıdır.

Peki Musalar olarak bahsettiğimiz bu "İlham Perileri" kimlerdir?

Apollon'un arkadaşları olarak da düşünebiliriz onları. "Hatıratın Kızları" adıyla da bilinirler. Dokuz tane Musa bulunmaktadır. Birbirinden güzel bu perilerden her birinin ayrı bir görevi vardır.

Clio tarih Musası olarak bilinir. Tarihi olayları yazar. Zaferleri ve kahramanları not ederdi. Euterpe ise flüt çalarak insanların ruhlarına, kalplerine ilham verirdi. Thalia ise neşenin ve kahkahanın perisiydi. Şenliklerde bulunmayı çok sever, insanların içindeki sıkıntıları kovardı. Melpomene büyük kahramanların çilelerini, kaderlerindeki trajik sahneleri canlandırırdı. Terpsikhore, dans eden kişilerin adımlarının uyum ve ahenk içinde olmasını sağlardı. Srato ise sevmenin zevkini ve mutlu aile yuvalarına tatlılık verirdi. Polymnie, tanrıların büyüklüklerini anlatır, onlara güzel şiirler okurdu. Uranie, yıldızların ve gökyüzünde olan olayların gizemlerini insanlara açıklardı. Halliope, güzel ve yerinde konuşan insanlara ilham verir, şairlere destanlar yazdırırdı.

Şimdi, gelelim Apollon ve Marsyas mitine... Bir önceki tanrı Athena'nın bölümünde, Athena'nın bir kaval yaptığını ve kavalı çalarken yanakları şiştiği için sinirlenip çalgıyı yok ettiğini anlatmıştım. Aphrodite ve Hera onunla dalga geçti diye kavalı bulan kişiye lanet getirmek üzere mimlemiştir.

"Aulos" denen bu çalgıyı Marsyas adında bir çoban bulur. Yazık ki çoban lanetten habersizdir. Kavalı yerden alır ve çaldığında çıkan sesten çok hoşlanır. Her geçen gün kaval çalma işinde daha da ustalaşır, hatta müziğin tanrısı Apollon'a bile meydan okuyacak seviyeye gelir ve okur da... Athena'nın zavallı dokumacı kız ile yaşadığı hikâyeye ne kadar da benziyor, değil mi?

Apollon, bu çobanın kendisine meydan okuduğunu duyunca onu yarışmaya davet eder, bir de kural ekler: Kazanan, kaybedene istediği cezayı verebilecektir. Evet, tanrılara meydan okurken biraz düşünmek gerekiyor. Zira, çılgınca sonuçları olabilir...

Dağ tanrısı olarak bilinen Tmolos'un huzurunda yapılacaktır bu yarışma. Yardımcı hakem ise Frigya Kralı Midas olur. Tmolos oyunu Apollon'dan yana, Midas ise Marsyas için kullanır. Tanrılar tanrıları, ölümlüler ise ölümleri tutar anlayacağınız. Ancak sonuç beraberedir. Apollon sonuçtan memnun kalmaz tabii ve yarışmanın tekrarlanmasını ister. Hatta müsabakayı biraz daha zorlaştırırak aletleri tersten çalmayı teklif eder. Apollon lir çaldığı için bu yeni kural onun adına pek sorun yaratmaz, ancak Marsyas kavalı ters çevirdiğinde onu düzgün çalamaz ve kaybeder. Yine de Kral Midas Marsyas'ın tarafını tutar. Apollon, bu duruma oldukça öfkelenmiştir. Bu nedenle Kral Midas'ın kulaklarını eşek kulağına dönüştürür. Sıra gelir Marsyas'a... Oyuna başlamadan önce belirledikleri kurala göre ona istediği cezayı vermekte özgürdür. Marsyas'ı bir ağaca bağlar ve derisini yüzer. Acılar içinde kıvranıp haykıran

Marsyas ölmek üzeredir. O an insafa gelen Apollon, son nefesini vermek üzere olan adamı bir ırmağa dönüştürür. Bu, çoğu efsanede sözü geçen ve Aydın'da bulunan Çine Çayı'dır. Hatta inanca göre bu akarsuyun çevresinde gezinirken Marsyas'ın kavalını duymak mümkündür hâlâ...

Şimdi, bu ikonografinin konu alındığı bazı önemli resimlere bir bakalım. İlk olarak Raffaello Sanzio'nun 1509-1511 yılları arasında fresk tekniğiyle, Vatikan'da bulunan Palazzi Pontifici'nin duvarlarına işlediği örneği inceleyeceğiz.

Freskin en sağında bulunan figür Apollon'dur. Bir kayanın üzerinde otururken görüyoruz onu. Mitolojik metinlere sadık kalan sanatçı, ışık tanrısının eline bir lir vermiş. Başına da ağaca dönüşen aşkını sembolize eden defne yapraklarından bir taç takıldığını görüyoruz. Apollon, imparatorlar ya da büyük komutanların kazandıkları zafer sonrası, Daphne'nin adını yaşatmak için defne ağacından taçlar takmasını istemişti. Defne yapraklarından yapılan taçlar bu nedenle zafer sembolüdür. Burada da Raffaello, Apollon'un kazandığını göstermek için aşkının sembolünü başına kondurmak üzeredir. Ayrıca sahneye, bunun yalnızca basit bir müzik yarışması olmadığı, tanrı ile insanoğlu arasındaki mücadele ya da savaş olabileceği

havası katılmıştır. Başlarında asma yaprağı bulunan iki figür Apollon'un zaferini kutlamak için oradadır. Asma yaprağı, şarap tanrısı Dionysos ile ilişkilendirilir.

Kompozisyonun en sağında ise ağaca bağlanmış olan Marsyas'ı görmekteyiz. Orantısız duran vücudu ve yüzündeki acı, yaşadıklarının bir özeti gibidir.

Bu öykünün resim sanatındaki diğer örneklerinde müzik aletleri değişiklik gösterebilir. Sanatçı, olayın çarpıcılığını artırmak için kendi yaşadığı dönemden müzik aletlerini resmederek etkiyi güçlendirir. Apollon'un elindeki lirin bazı örneklerde kemana dönüşme sebebi budur.

Heykel tasvirlerinde ise her zaman genç ve sakalsız olarak tasvir edilir. Yakışıklı ve atletik bir delikanlı görünümündedir. Omuzlarının üzerine düşen bukle bukle saçlara ve geniş bir alına sahiptir. Başında genellikle defne, zeytin veya mersin ağacının yapraklarından yapılmış bir taç bulunur. Güçlü ve zarif gözükür. Geniş göğüs kafesi ve dar kalçalarıyla ideal erkek görünümü sunar.

Apollon ve Marsyas, Michelangelo Anselmi, 1540

ARTEMİS

Apollon'un ikiz kız kardeşidir. Apollon'dan bir gün önce doğar ve hayata gözlerini açar açmaz hemen ayaklanır, hatta annesinin doğumuna yardım etmeye çalışır. Annesinin çektiği büyük acıya tanık olunca asla evlenmeyip hiçbir erkekle birlikte olmayacağına dair yemin eder. Babası Zeus'a gider ve

bunu sağlamasını ister; amacı Athena gibi olmaktır. Zeus kızının isteğini kabul eder, Artemis o günden sonra yayı ve oku ile ormanların, dağların, avcıların tanrıçası olur.

Artemis'in en zevk aldığı şeylerden biri avlanmaktı. Uzun süren, yorucu ancak mutlu biten avların ardından kardeşi Apollon'u ziyaret ederdi. Yayını ve okunu bırakır, süslenir ve sonrasında Musalar'ın şarkılarını dinleyerek vakit geçirirdi. O, orman ve gecenin kraliçesiydi. Her şeyiyle çok güzel bir tanrıçaydı. Apollon nasıl güneş ışığını temsil ediyorsa Artemis de ayışığının temsilcisiydi. Ay'ın yıldızlardan daha parlak ve güzel olması gibi Artemis de gece parlayan tüm perilerden daha güçlü ışıldıyordu.

Antik dönemlerde yaşayan bir avcı olduğunuzu hayal edin. Gece avlanmaya çıktığınızda size kim yol gösterir? Elbette ay ışığı... Artemis bu yüzden hem av hem de ay ışığı ile ilişkilendirilir. Karanlık yolların aydınlatıcısı, ruhların koruyucusu ve gözetleyicisi de olan bu tanrıçaya "Hekate" adıyla da anılır.

Artemis'e dair en bilindik söylencelerden biri, kendi güzelliğini kıskanması, bekaretini koruma konusunda çok katı ve vahşi bir kadın olması nedeniyle Akteon adında bir adamın büyük acılar çekmesine sebep vermesidir.

Güzel, sıcak bir yaz akşamı, tatlı meltemlerin arasında bir vadinin derinliklerine yürüyordu Artemis. Neden sonra esintinin bir mağaradan geldiğini fark etti. Mağaranın içinde dev gibi bir kaynak vardı ve çıkan su sesi âdeta büyüleyiciydi. Artemis avlandığı için yorgun düşmüştü, suya girip dinlenmek istedi. Böylece giysilerini çıkarmaya başladı. Mızrağını, oklarını ve yayını, onunla birlikte avlanan arkadaşlarından birine emanet etti. Peri kızlarından biri nazik hareketlerle avcı tanrıçanın soyunmasına yardım ediyordu. Diğer iki peri de sandaletlerini çıkarmakla meşguldü. Saçlarını da tepeden bağladıklarında adımını kaynağa atıp rahatlatıcı suyun tadını çıkarmaya başladı Artemis.

Bu sırada başka bir avcı olan Akteon da mağarayı ve yaydığı serinliği fark ederek buraya yöneldi. Biraz su içmek, belki de yıkanmak istiyordu. Adımını mağaraya attığı anda onun varlığını hisseden periler uğursuz çığlıklar eşliğinde kaçışmaya başladılar. Avcı Akteon ile Avcı Tanrıça Artemis birbirlerine bakakaldılar. Artemis çırılçıplaktı ve bu durumdan çok utanıp kıpkırmızı kesildi. Yanına baktığında oklarının orada olmadığını gördü.

Ne yapacağını bilemeyince de avcının suratına sertçe su fırlattı. Birden Akteon'un başı şişmeye, sonra da boynuzları çıkmaya başladı. Kulakları sivrildi. Yavaş yavaş tüm vücudunu kıllar kaplıyordu. Öyle ki, bir geyiğe dönüşen avcının köpeği artık kendi sahibini tanıyamaz hâle gelip ona saldırmaya başlamıştı. Etraftaki diğer köpekler de ona katılınca zavallı Akteon paramparça edildi.

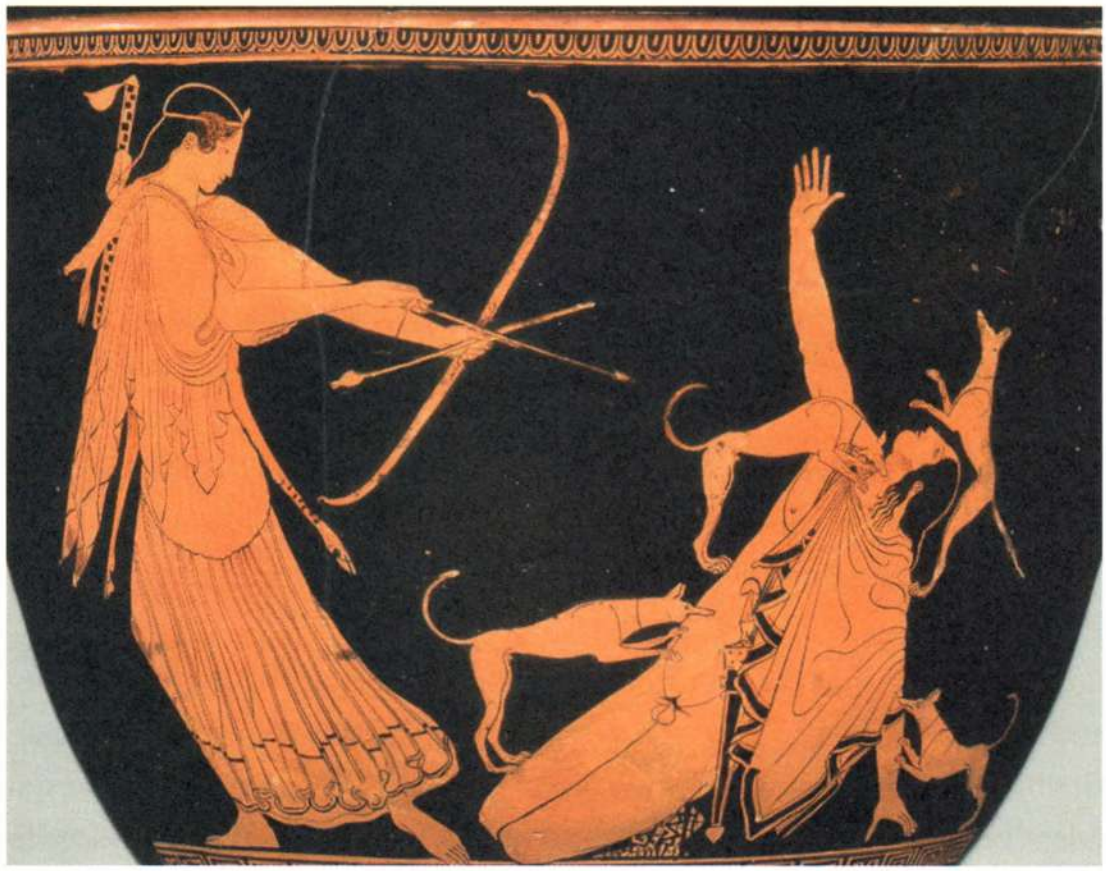

Yukarıdaki görsel, MÖ 400 yıllarına tarihlenen bir karıştırma kabının üzerinde Akteon'un köpekler tarafından parçalanışını sunar. Atina'da ortaya çıkan ve günümüze ulaşmayı başaran en büyük vazolardan birinde Artemis, mitsel anlatının aksine, çıplak olarak değil kıyafetleriyle gösterilmiştir. Hatta silahsız da değildir.

Dağların ve ormanların tanrıçası genellikle oklarını omzuna atmış, genç ve güzel bir bakire olarak tasvir edilirdi. Alnına "gebe kalmamış ay" olan hilal yerleştirilir. Adı çok fazla efsaneye karışmamıştır. Gece ve ormanlarla ilişkili olduğu için karanlık inançlarla bağlantılı görülerek "Hekate" şeklinde de tasvir edildiği olmuştur. Hekate, her ne kadar Artemis ile aynı tanrıça gibi gözükse de aslında karanlık güçlerin ve büyülerin tanrıçasıdır.

HERMES

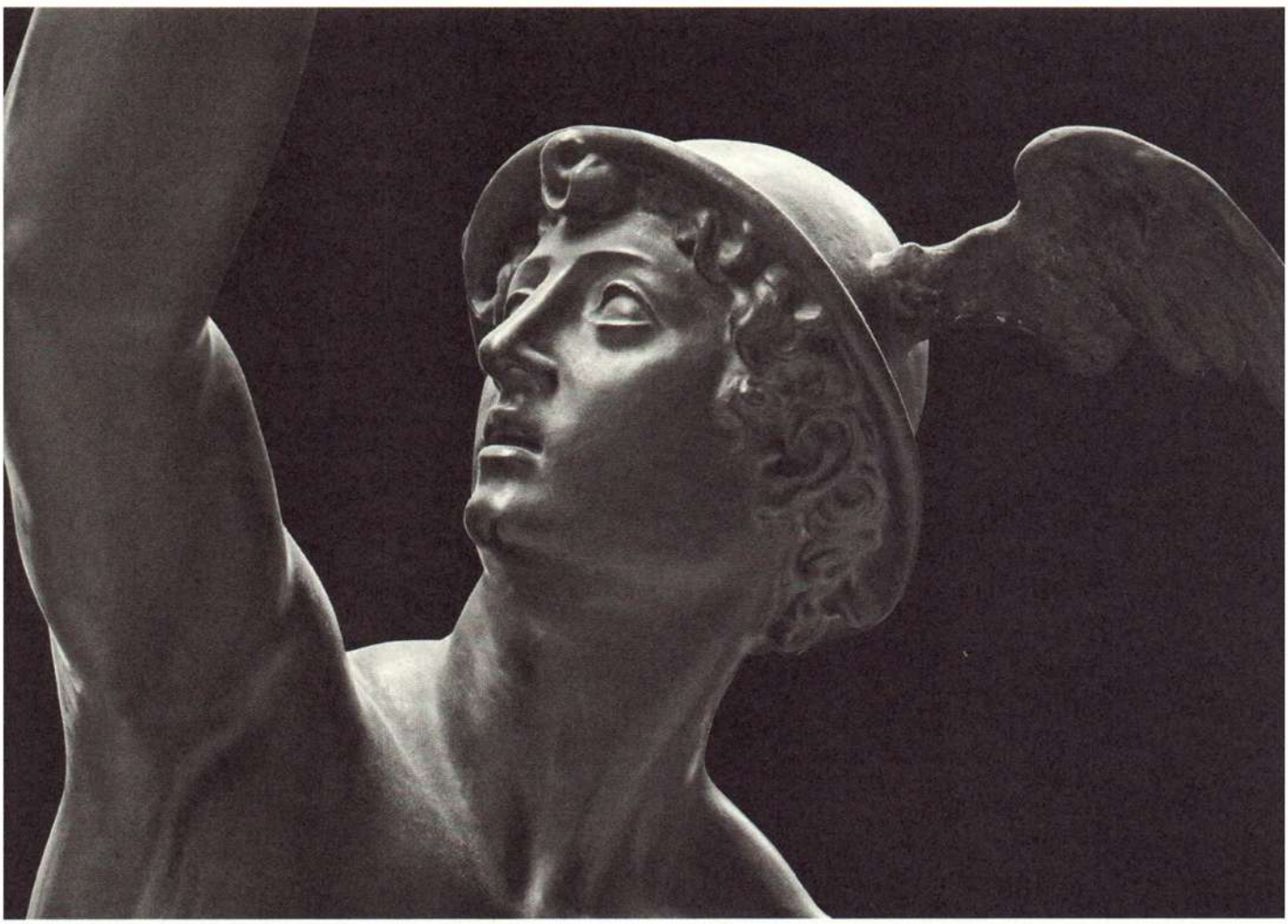

Zeus ile Maia'nın oğullarıdır. Annesi Maia, yağmur perilerinden biridir. Hermes, tanrıların habercisi olarak bilinir. Arkadia'da bulunan Kyllene adında bir mağarada doğmuştur. Diğer tanrılardan da aşina olduğumuz üzere, doğduğu andan itibaren çok büyük bir olgunluk gösterir ve şafak sökerken ayağa kalkıp mağaranın dışına çıkar. Ormanda gezinmeye başlayan Hermes bir kaplumbağa görür. Onu alıp mağaraya geri döner ve keskin bir aletle kaplumbağanın içini boşaltır. Kabuğunu ise öküz derisi ile kaplar. Sonra uzun kamışlar bulup üzerine koyun bağırsağından yaptığı yedi teli

takar yapar ve kabuğu da üzerine bağlar. Hermes, "kitara" adını verdiği bir müzik aleti çıkarmıştır ortaya, enstrümanın parçalarını bir araya getirir getirmez de çalmaya başlar. Çıkan seslerle heyecanlanan rüzgâr tanrısı şarkı söylemeye koyulur. Büyüleyici namelerin yankısı mağarayı doldurur.

Öncelikle annesi ile babasının aşkına dair bir şarkı söyler, sonra da doğduğu mağarada gördüğü güzel peri kızları için... Ardından yaptığı çalgıyı bir kenara bırakıp yemek bulmak için tekrar mağaradan çıkar. Günbatımına doğru Apollon'un Pieria'da bulunan hayvanlarını otlattığı yere varır. O kadar hızlıdır ki göz açıp kapayıncaya dek, kimseye fark ettirmeden elli öküzü çalıp ortadan kaybolur. Ardında bıraktığı izleri saklayabilmek için kumlu bir yolda zikzaklı adımlarla yürüyerek uzaklaşır oradan.

Dönüş yolunda yaşlı bir adam ile karşılaşır. Bu gerçekleşmemesi gereken bir karşılaşma olduğundan, tehditkâr bir tonla konuşup eğer onu gördüğünden birine bahsederse başına neler geleceğini anımsatır adama. Şafak sökmek üzereyken Alpheios sularının kıyısına gelip sürüyü etrafında toplar. Önce sayım yapar, sonra da hepsini otlatır. Ardından sürüyü kimsenin bilmediği bir mağaraya götürüp oraya saklar. Fakat açlığı, tahammülü zor bir evreye geçmiştir artık. Böylece kuru dallardan dev bir ateş yakıp mağaradan aldığı iki tosunu keser. Etleri iç yağlarına dolayıp uzunca, düz bir sopaya geçirir ve güçlü bir şekilde yanan ateşte pişirmeye başlar ve ikisini de yer.

Güneş yavaş yavaş yükselirken Hermes, çaldığı diğer hayvanları mağarada bırakıp doğduğu yer olan Kylleni'ye geri döner. Kimseyi uyandırmamak için anahtar deliğinden içeri süzülür. Periler bile duymaz onun gelişini. Havada süzülürcesine beşiğine varır, kundağına sarılır, lirini eline alıp huzurla uykuya dalar.

Doğan güneşle birlikte Apollon, sürüsündeki azalmayı fark eder. Bilge tanrı, Hermes'in izini takip etmek ne kadar zor olsa da onu bulur. Kyllene'ye varıp mağaraya girdiğinde, Hermes uyuyor taklidi yapmaya başlar. Ancak Apollon onu sarsarak hırsızlıkla suçlar. Hermes tüm iddiaları reddettiği gibi, yapmadığına dair ant içer bir de! Apollon'un sabrı kalmamıştır artık, Hermes'i tuttuğu gibi Zeus'a götürür. Ne var ki Hermes orada da geri adım atmaz ve yalanını sürdürür. Zeus ise oğlunun bu tatlı kurnazlıklarını beğenir ve içten içe gülerek bildiği aslını bildiği yalanları dinlemeye devam eder. En sonunda Zeus, Hermes'e mağaraya gitmesini, Apollon'u da yanında götürmesini ve çaldıklarını geri vermesini emreder. Hermes itiraz

edemez ve Apollon'u mağaraya götürür. Ancak mağarada eksilen tosunları gören ve Hermes'in astığı postlardan onları yediğini fark eden Apollon çok sinirlenir. Hermes de onu sakinleştirmek için, müziğin tanrısının seveceğini düşünerek lirini çalmaya başlar. Apollon, duyduklarıyla âdeta büyülenir. Kızgınlık, yerini hayranlığa bırakmıştır. Apollon bu büyülü müziğin elli öküzden bile kıymetli olduğunu belirtir. Hermes ise kurnazlıkla hemen liri Apollon'a hediye eder. Apollon hediyeden sonra Hermes'i affeder; ona bolluğun ve haberciliğin simgesi olan altından bir değnek hediye eder. Ayrıca sığırları gütmesi için bir de kamçı verir.

Hermes hızından ötürü haberciliğin de sembolü hâline gelmişti. Eğer sert rüzgârlar esiyorsa, insanlar Hermes'in Zeus için acil bir haber götürdüğüne inanırlardı. Sandaletleri kanatlıydı ve gökyüzünde bir ok gibi süzülürdü. Sürekli sağa sola Zeus'un buyruklarını iletmekle görevliydi. Bu yüzden gezginlerin ve yolcuların da koruyucu tanrısıydı. Aynı zamanda kurnazlığı ve zekâsıyla, gençler arasında en sevilen tanrılardan biriydi.

Hermes'in insanlar üzerindeki görevleri sadece onlar hayattayken değil, öldükten sonra da devam ederdi. Antik dönemlerde insan ruhu bir nefese, bir rüzgâra benzetilirdi. Son nefes göğe doğru yükselip onunla birlikte ruh bedeni ter ederken Hermes de sihirli değneği ile gökyüzünde toplanan tüm bu ruhları bir araya getirip yargılanmak üzere mahkemeye götürürdü hepsini. Böylesine ciddi görevleri olmasına rağmen yine de muzipliğiyle bilinirdi. Zeus'un da en sevdiği oğludur hiç şüphesiz. Amcası Hades tarafından bile sevilirdi. Hatta yeraltı dünyasına dilediği gibi girip çıkabilen tek tanrıydı.

Hermes, antik dönem heykellerinde genellikle güçlü, atletik ve olgun bir erkek figürü olarak karşımıza çıkar. Uzun bir yüze sahiptir ve sakallıdır. Saçları bukle bukledir. Resimlerdeyse genellikle kanatlı bir miğfer ve yine kanatlı sandaletleri ile gösterilir. Elinde ise iki yılanın sarılı vaziyette olduğu bir değneği vardır. Bu, Kadüke adı verilen, dokunduğu her şeyi altına çevirebilen sihirli bir asadır. Hermes onunla istediği kişiyi uyutup uyandırabilir. Ölülerin gökyüzünde biriken ruhlarını da yine bu asa yardımıyla toplar.

Gelelim Hermes'i en iyi yansıtan resimlerden birine... 1611 yılında Hendrick Goltzius tarafından yapılan "Hermes" adlı bu eser, ahşap bir panel üzerine yağlıboya tekniği ile resmedilmiştir. Günümüzde Haarlem, Frans Hals Müzesi'nde sergilenmektedir.

Resme baktığımızda da ilk gözümüze çarpanlar kanatlı şapkası ve yılanların dolandığı asasıdır. Elinde palet ve fırçaların olması onun sanat koruyucusu olmasına da bir göndermedir. Ancak hızı ile de bilindiğinden bu pratik bir şekilde resim yapmanın, hızlıca gerçekleştirilen teknik becerinin de bir sembolünü oluşturur. Horoz ise Hermes'in önemli sembollerinden biridir. Normalde sabahı, yani güneşin doğuşunu temsil ettiği için Apollon'a yakıştırılan horoz, aslında Hermes'in sembolizasyonudur. Sağ alt köşede birtakım eskizler, cetvel ve kitap bulunması da Hermes'in sanatçı bir tanrı olmasına yapılan göndermelerdir. Her ne kadar burada kanatlı sandaletlerini görmüyor olsak da kanatlı başlığı sayesinde onu rahatlıkla ayırt edebiliriz.

ARES

En eski çağlarda Ares'in fırtına tanrısı olduğu düşünülüyordu. Gökyüzünü aniden karıştıran, ağaçları kökünden söken, evlerin çatısını uçuran bir tanrı olarak bilinirdi. Bu fırtınalardan sonra ortalık savaş alanına döndüğünden, zamanla Ares, en kanlı savaşların tanrısı olarak bilinmeye başladı.

Zeus ve Hera'nın en ünlü çocuklarından biridir Ares. Kanın oluk oluk aktığı her türlü olayı seven bir tanrıdır. Âdeta kaostan beslenir. Annesinin kindar ve huzur bozan taraflarını çok iyi yansıtır. İnsanların kalplerini kararır, kötülük yapmaya iter ve dostların arasını bozardı. Cesareti sonsuzdu ve kör bir cesaret olarak bilinirdi. Kuvveti de çok büyüktü. Savaşlara korkunç savaş naraları atarak girdiğinde herkesi titretirdi. Kılıcını bilinçsizce sallar, dost veya düşman, herkesi yaralardı. Kazanma amacıyla değil, sadece savaşmak için savaşırdı o; öldürebildiği kadar da öldürürdü. Savaşın olabildiğince kanlı ve vahşi geçmesini sağlardı.

Aklınıza Antik Yunanların neden böyle bir tanrıya ihtiyaç duyduğu sorusu gelebilir, açıklamaya çalışayım: Aslında Ares gibi olmak özenilecek ya da tanrısal lütuflarla eş görülebilecek bir şey değildir. Fakat insanlar savaşın günlük yaşamın bir parçası olduğu o dönemlerde bazen akıllarını yitirip yukarıda saydığımız tüm davranış kalıplarını yansıtabiliyorlardı. Savaş alan-

larında gözleri dönebiliyordu anlayacağınız... İşte bu gibi durumlara sebep veren bir güç olması gerektiğini düşündüler. Büyük savaşlara girip sağ çıkanların savaşa dair hiçbir şey hatırlamadıkları oluyordu; bu da gözlerinin nasıl döndüğünü, bilinçlerinin nasıl kapandığını gösteriyor. Ares, cinnet hâlinin tanrısal sembolü gibidir.

Kana susamış, insan öldürmekten hatta parçalara ayırmaktan haz alan, heyecanlanan bir tanrıdır. Antik Yunan tanrıları, aslında insanların sahip olduğu karakter türlerinin en uç örneklerini temsil etmektedir. Antik dönemin ölüm ve felaket saçan insanları da zamanla tek bir bedende buluştular: Ares.

Ares'in, en kalın kalkanları bile delecek güçte olan dev bir mızrağı vardı. Naralar attığında on binlerce savaşçı duyardı onu. Savaş meydanında düzenden ve taktikten hoşlanmazdı. Bu yüzden iki aygırın çektiği, altın dizginlere sahip bir atlı arabanın üzerine biner, savaş meydanında gezer ve düzenli orduları bozup kargaşa çıkarırdı. Ayrıca şehirleri koruyan devasa surların da hemen yıkılmasını ve şehrin vahşice yağmalanmasını isterdi. Katliamı, tecavüzü ve soygunu severdi bu cani tanrı.

Bu özellikleri yüzünden Olympos tanrıları tarafından da sevilmez ve diğerlerine kıyasla saygı görmezdi. Herkes ondan tiksinir ve uzak durmaya çalışırdı. Sadece tanrılar değil, insanlar da sevmezdi onu. Yine de kötücül emellerine ulaşmak istediklerinde Ares'e dua ederlerdi. Onları da bir düşünsenize... Birçoğu Ares'in karakterini oluşturan parçalara sahip insanlar olarak, birine ya da bir şeye lanet okumak istediklerinde bu canavara dua ederlerdi.

Ares'in en büyük düşmanı ise Athena'ydı. İkisi de savaş tanrısı olarak bilinirdi. Ancak Athena zekâsı ile savaşırdı. Savaşçılar ona dua eder ve saygı duyarlardı. Mantıksızca kararlar ve bolca kanla yapılan savaşların efendisinden ise yalnızca korkuyorlardı.

Şimdi biraz dedikodu zamanı...

ARES VE APHRODITE

Kana susamış tanrılar da âşık olur...

Hem de güzellik ve aşk tanrıçası olarak bilinen Aphrodite'e. Hatta aşkına karşılık da bulur. Peki, bu nasıl bir ilişki olabilir? Biri sevginin ve güzelliğin tanrısı, diğeri oluk oluk kanın aktığı vahşi savaşların. Aşk da insanı yok etmez mi? Aşk da insanları ölmeye ve öldürmeye itmez mi? Güzellik de içimizdeki binlerce duygunun köpürmesine sebep olmaz mı?

Aşk hem çoğaltır hem de yok eder. İşte bu yüzden Ares ve Aphrodite birliktelerdir. Evrene bir denge sunarlar. Öte yandan, bu yasak bir aşktır. Çünkü Aphrodite'in bir kocası vardır: Çirkinliği ve topallığıyla bilinen Hephaistos.

Hephaistos'un demirhanesinde çalıştığı gecelerde, Ares gizli aşkının yatak odasını sık sık ziyaret ediyordu. Ancak her şeyi gören Güneş Tanrı Helios'un sabah olduğunda onları fark edip Hephaistos'a haber vermesinden de son derece korkuyordu. Bu yüzden Ares, yanında sırdaşı olan genç bir adam götürüyordu. Ares, güzellik tanrıçası ile sevişirken bu genç adam da kapıda bekçilik yapıyordu. Tek bir görevi vardı: Güneş doğmadan, ışığı dağların ardında belirmeden önce âşıkları uyandırmak. Ancak Alektryon adındaki bu genç adam bir gün uyuyakaldı. Güneş, doğar doğmaz, parlak gözleriyle Aphrodite ve Ares'in sarmaş dolaş uyuduklarını gördü.

Âşıklar, planlarına güvenerek huzur içinde uyuyorlardı. Güneş ise iğrenç manzara karşısında tiksindi ve demirciye bu rezaleti haber verdi. Hephaistos'un kalbi acıdı ve hemen intikamını işlemeye koyuldu; büyük bir örs ile bir zincir dövmeye başladı. Ancak öyle sıradan bir zincir değildi bu. Çok ince, neredeyse görünmez bir teldi. Hafif ama çok güçlüydü. Zincirden bir ağ yapmıştı Hephaistos.

Aphrodite banyo yaparken odaya girip bu ince zinciri yatağa bir düzenek, bir örümcek ağı gibi serdi ve ortadan kayboldu. Ares ve Aphrodite yatağa girmek üzere, hiçbir şeyden şüphelenmeden geri döndüklerinde ağ

toplandı ve ikisini de kıskıvrak yakaladı. Yasak aşk yaşayan çift, tavandan sarkan demir ağın içinde öylece kaldı. Bir süre sonra Hephaistos içeri girince anladılar ne olduğunu. Demirci tanrı öfkeden deliye dönmüştü. Yatak odasının kapısını açtı ve tüm tanrılara rezaleti görmeleri için seslendi. Herkes çıkıp geldi; bu utanç verici durumu görmek istemeyen bazı tanrıçaların aksine, erkek tanrılar odaya girdiler. İki güçlü tanrının bu şekilde tuzağa düştüğünü görünce gülmeye başladılar. Hephaistos'un dövdüğü zincire de övgüler yağdırdılar. Bazı tanrılar ise Ares'i kıskanıyorlardı. Çünkü güzeller güzeli Aphrodite ile yatağa girmek hepsinin derin arzusuydu. Hatta bu şekilde yakalanmaktan gurur duyacak tanrılar bile vardı içlerinde.

Bir süre sonra Hephaistos'un siniri geçti ve diğer tanrıların ısrarları ile Ares ve Aphrodite'i serbest bıraktı. Aphrodite bu rezilliğe dayanamayıp Kıbrıs'a gitti. Ares ise öfkesini birine yöneltmeliydi. Bu kişi elbette uyuyarak görevini ihmal eden Alektryon olacaktı. Ares onu bir horoza dönüştürdü. O olaydan sonra horoz artık insanlara güneşin doğuşunu haber vermekle cezalandırılmıştır.

Antik dönem heykellerinde Ares tepeden tırnağa silahlanmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı tasvirlerde ise sakallı, güçlü bir savaşçı olarak gösterilir. Onu ayırt edebilmek için miğferinde görülen, bazen yere doğru eğilmiş bir aslan veya kanatlı bir grifon aramalı gözümüz.

Resim sanatında, Aphrodite ile birlikte Hephaistos'a yakalandıkları ânın pek çok sanatçı tarafından resmedilmiş versiyonu var. Çoğunuzun tahmin edebileceği gibi, bu sahneler Hephaistos'un baskın ânını göstermektedir. Ares ve Aphrodite zincirden yapılmış ağa takılmış, kurtulmaya çalışırken gösterilirler. Bazen de yatakta yatarken diğer tanrılar tarafından yakalandıkları an betimlenir.

Şimdi, bu sahnelere birkaç örnek vererek devam edelim.

İlk olarak, Joachim Wtewael'in 1603 yıllarında yaptığı ve günümüzde Los Angeles, Paul Getty Müzesi'nde sergilenen "Aphrodite ve Ares Tanrılara Yakalanıyor" adlı eserine bakalım. Tıpkı yukarıda söz ettiğimiz gibi, tanrıların baskınına odaklanan bir eser.

Johann Heiss'ın "Hephaistos, Aphrodite ve Ares'i Yakalıyor" adlı eserine baktığımızda da yakalanma ânını 1679 yıllarındaki barok sanatın güçlü gölge-ışık oyunu içinde görüyoruz.

Alexandre Charles Guillemont'un 1827 yılında resmettiği "Aphrodite ve Ares, Hephaistos Tarafından Yakalanıyor" adlı bu eserse Yeni Klasikçilik akımından bir örnek teşkil ediyor.

Ancak benim bu konuya ilişkin olarak anlatmak istediğim asıl eser, Tintoretto'nun, "Aphrodite, Ares ve Hephaistos" adlı tablosu... 1551 yılında yapılan bu maniyerist resimde mitolojik bir olay gerçeğe indirgenmiştir. Sanatçının dini ya da mitolojik sahnelerde gerçeğe indirgeme modeli o dönem oldukça eleştiri toplasa da yeni bir anlayışın kapılarını da açmıştır. Onun kutsal bir sahneden çok meyhanede verilen bir yemeği andıran "Son Akşam Yemeği" betimlemesi, sıradışı yorumlama tarzına verebileceğimiz en açıklayıcı örnektir.

Maniyerizm, Michelangelo Buonarrotti'nin Sistine Şapeli tavan ve apsis resimlerinde başlattığı "yapmacılık" dönemidir aslında... Maniera di Michelangelo, yani "Michelangelo gibi yapmak". Ne kadar gurur verici, değil

mi? Rönesans gibi güçlü bir akımın tüm kurallarını ihlal ederek yepyeni bir tarz oluşturuyorsunuz ve sizden sonraki çoğu sanatçı "sizin gibi" resim yapmaya çalışıyor. Tintoretto da bu ressamlardan biriydi işte. Aşırı kaslı ve yapmacık görünen figürler, güçlü ve yine yapay renkler görüyoruz.

Ancak bu resimde bunların hepsinin ötesinde bir şey var... Az önce bahsettiğim gerçeğe indirgeme olgusunu göz önüne alarak esere bakarsınız Hephaistos'un kimi aradığını anlarsınız. Evet, Ares'i arıyor. Ancak ne hikmetse, bunu yaparken sevgilisinin çıplaklığını örten bir örtüyü kaldırıyor. Bildiğimiz kadarıyla Ares, küçük bir örtünün altına sığıp saklanabilecek ebatlarda bir tanrı olamaz, öyle değil mi? İşte bu noktada, hayranlık duyduğum bir resim sanatı uzmanı ve sanat eleştirmeni olan Daniel Arasse'nin harika yorumları var. Arasse, Tintoretto'nun bu sahneye de muazzam bir espri katarak aldatılan adamın şaşkınlığını tanrıdan çok insana yaraşacak biçimde yorumladığını düşünüyor.

Bir duraklama daha yapıp paylaşılması gereken ufak bir bilgiyi eklemeliyim: Rönesans'ta ve Maniyerist dönemlerde yapılan mitoloji konulu resimler, genellikle Hıristiyanlar için birer kamu spotu gibidir. Örneğin, yukarıdaki gibi bir sahnenin resmedilmesi isteniyorsa, asıl amaç kocanızı aldatmanın ne kadar kötü bir şey olduğunu görüp buradan bir ders çıkarmanızın arzu edilmesi.

Ancak Tintoretto'nun tek gayesi bu amaca hizmet etmek değil gibi... Daniel Arasse'nin fikirlerini okuyana dek Tintoretto'nun mizahi eylemini görmekte zorlanıyordum, ancak şimdi anlayabiliyorum: Bu resimde erkeklerin kadınlar karşısında düştüğü gülünç durumlara bir atıf da bulunuyor. Lütfen resme bir kez daha bakın; hepimiz bu mitolojik anlatıdaki hikâye gelişimini biliyoruz artık, değil mi? Fakat buradaki Ares'in düştüğü durum, başka bir öykü anlatıyor âdeta. Koskoca savaş tanrısı Ares korkudan masanın altına saklanmış! Ya Hephaistos ne yapıyor dersiniz? Asıl aradığı, cinsel ilişkinin kanıtı mı? İyi de zaten Güneş, ona neler olup bittiğini en ince detayına kadar anlatmıştı...

Hayır, burada karısının tanrısal bedenini görünce aklı başından gitmiş, oraya ne amaçla geldiğini unutmuş bir adam var. Daniel Aresse, Yakın Bakış adlı kitabında bu esere şimdiye dek yapılanlardan çok farklı bir yorum getirerek hem ufkumuzu genişletmiş hem de klasik eleştiri ve resim okumalarını altüst etmiştir. Ona büyük bir teşekkür borçluyuz.

APHRODITE

Diğer adıyla, meşhur Venüs... Az önce hem resim örneğini vermiş olduk hem de kendisinden birkaç mitolojik olayda bahsettik. Şimdi onu biraz daha yakında tanıyacağız.

Ölümsüzlerin en güzeli, aşk, güzellik ve ışık tanrıçasıdır. Güzel ve tatlı bir gülüşü olan tanrıça, yükselen dalgaların köpüklerinden doğdu. Bir ilkbahar günüydü. Gökyüzünde tek bir bulut yoktu. Hava da su gibi berrak ve durgundu. Yeryüzünü taptaze çimler sarmış, ağaçlar çiçeklerini açmıştı. Havadaki rüzgâr bile çiçek kokusuyla doluydu. Kuşlar cıvıldıyor ve bahar, enerjisini tüm canlılara dağıtıyordu. İşte böyle bir günde bembeyaz, hiç lekesi olmayan, gümüşi deniz üzerinde dalgalar köpürmeye başlayıp Kıbrıs kıyılarında sahile vurdular. Zephyros'un rüzgâr nefesi ile köpürttüğü dalgaların üzerinde, bir istiridye kabuğunun içinde doğup gelmişti bu sahillere. Köpükler geri çekildiğinde yosunlu ve yumuşak bir döşek bırakmıştı kıyıya. İçinde çıplak bir bebek yatıyordu tanrıça. Tüm tanrılardan, perilerden ve insanlardan daha güzel bir bebekti.

Aphrodite döşeğinden dışarı attı adımını ve sahilde yürümeye başladı. Ayağını bastığı her yerde rengarenk ve taptaze çiçekler açıyordu.

Onun karıştığı en önemli mitolojik olaylardan biri, Hera'yı anlatırken bahsini geçirdiğimiz "Güzellik Yarışması"dır. Aphrodite, bu yarışmayı "dünyanın en güzel kadının aşkı" vaadinde bulunarak kazanmıştı.

Muazzam bir güzelliği ve kimsenin karşı koyamadığı bir cazibesi vardır. Tüm tanrıların arzuladığı tanrıça olmasının yanı sıra tüm insanların kalplerinin de sahibi Aphrodite'tir.

Aşk her zaman güzel ve mutluluk verici mi olur peki?

Aphrodite'i kızdırmak insanlara pek korkutucu gelmiyor olabilir. Ancak aşk acısı yaşayanlar bilirler; en az diğerleri kadar korkutucu ve sancılı olabilir.

Hiç şüphe yok ki, resim sanatında onu temsilen yapılan en iyi örneklerden biri Sandro Botticelli'nin 1486 yılında yaptığı ve Floransa'da bulunan Uffizi Galerisi'nde sergilenen "Venüs'ün Doğuşu" adlı eseridir. Aphrodite'in Roma mitolojisindeki adıdır Venüs. Sanat tarihinin en güzel eserlerinden biri olarak kabul edilen bu kompozisyonda Venüs'ün bir istiridye kabuğu üzerinde, dalgaların birlikte Kıbrıs sahillerine doğru ge-

lişini, yani doğumunu görüyoruz. Batı rüzgarının tanrısı olan Zephyrus, deniz kabuğu su üzerinde gidebilsin diye var gücüyle üflemektedir. Ona sarılmış olan kadın ise eşi Cloris'tir. İkisi de var güçleriyle Venüs'ün karaya çıkmasına çabalamaktadır.

Kıyıda Venüs'ü bekleyen kadın figürü ise mevsimlerin tanrıçaları olan bir Horai'lerden biridir. Elinde tuttuğu ve Venüs'ün omzuna atmak için hazır beklettiği giysinin üzerinde ilkbahar çiçekleri görünüyor; buradan hareketle ilkbaharı temsil eden bir Horai olduğunu söyleyebiliriz.

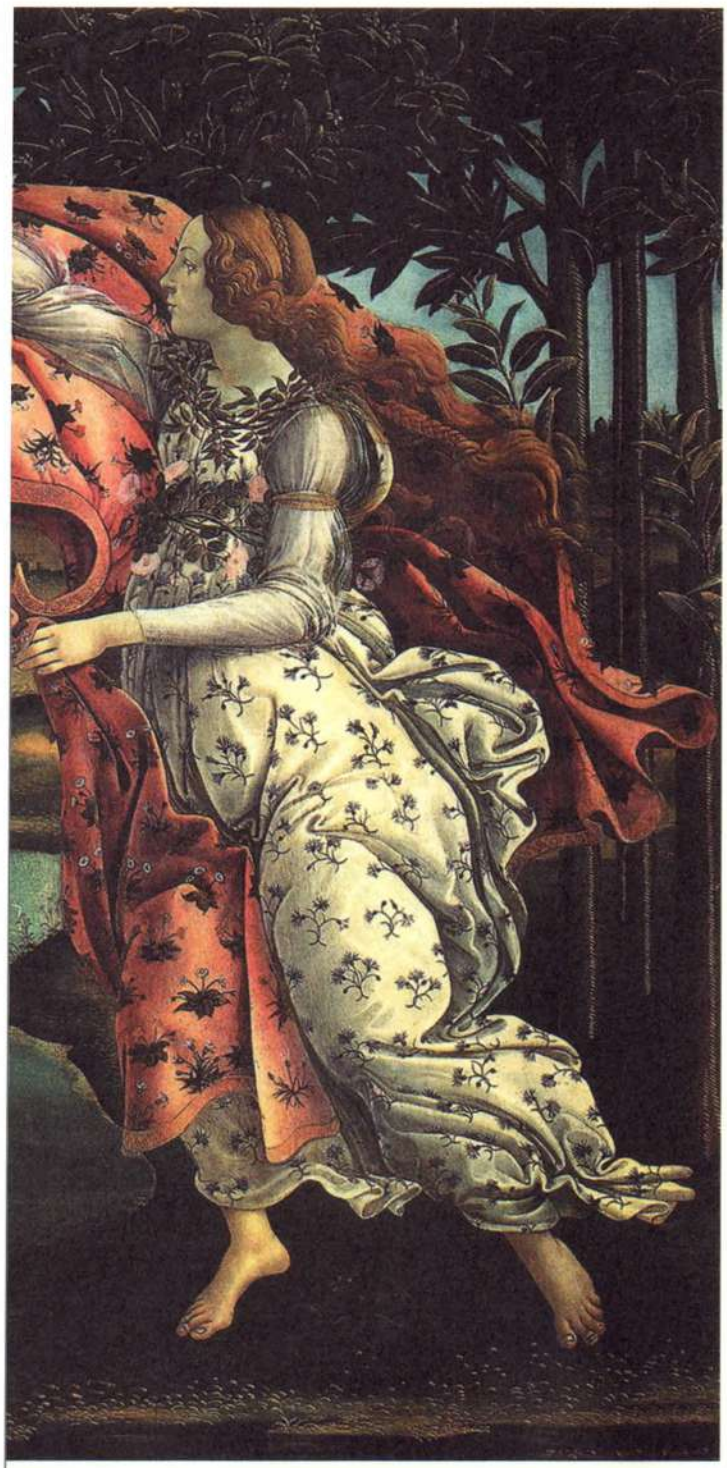

Venüs ise duruşu ile anıtsal, zarif ve dikkat çekicidir. Klasik Yunan heykel sanatında sıkça görülen bir duruş sergilemektedir. Bu duruşun bir adı da var: "Ahlaklı Venüs". Neden ahlaklı diyorlar? Çünkü çıplaklığını saklama çabası içinde gözüküyor.

Tintoretto örneğinde sebebini açıkladığımız üzere, bu eserde de sadece mitolojik bir hikâye sahnelemek değildir amaç, aslında Hıristiyanlıkla bir bağ kurma gayreti var: Venüs, dünyaya güzelliği getiren aşk tanrıçasıdır. Bu güzelliği takdir eden herkesin tanrının izinden gideceğini düşünmektedir sanatçı. Hıristiyanlık kavramı, bu resimde Venüs'le kişileştirilmiş, onu takip edenin Tanrı katında iyi ve mutlu olacağı mesajı verilmiştir.

HESTIA

Adı, Yunancada "ocak" anlamına gelir. Ateşle ilgili bir tanrıçadır ancak bu yok edici olanı değil, hayat veren bir aile ocağını temsil eder. Hestia dünyadaki her ailenin ocağında ve tapınak mihraplarında yanan ateşi temsil etmektedir. Ailenin koruyucusu olması nedeniyle soyun, soyluların ve devletlerin de koruyucusu olmuştur. Özellikle de aileler tarafından yönetilen ülkeler için.

Hestia hakkında çok az mit ve bilgi bulunmaktadır. Kronos ve Rhea'nın kızı, Zeus'un da kız kardeşlerinden biridir. İlk doğan tanrıça olması bakımından çok önemli ve saygındır. Zeus'tan bile önce doğmuştur Hestia. Yani tüm tanrıların ablasıdır, yol göstericisidir. Çok sevilse ve saygı görse de asla şımarmaz. Hiçbir olaya ve kavgaya karışmaz. Diğer tanrıların kızabilecekleri şeylere o kızmaz. Artemis ve Athena gibi Hestia da evlenmez.

Her ne kadar Poseidon ve Apollon ona âşık olup onun peşinden koşsalar da Hestia, Zeus'un yanına giderek kendisini bunlardan korumasını ister. Zeus ise Hestia'nın başına elini koyar ve ebediyen bakire kalacağına yemin ederek onu himayesine alır. Bundan sonra Hestia ne birine âşık olur ne de biriyle evlenir.

Hestia'nın az sayıda dairesel planlı tapınağı bulunmaktadır. Romalılar bu tanrıçaya Vesta dedikleri için bu tapınaklar da doğal olarak bu isimle anılır oldu. Tapınaklarda Hestia'nın korumasına bırakılan bakire genç kızlar bulunuyordu. Bunların her biri Vesta rahibesi oluyor ve ölene kadar bakire kalmaya yemin ediyorlardı. Eğer olur da bu yeminlerini bozarlarsa cezaları diri diri toprağa gömülmekti.

İnsanlığa ev yapmayı öğreten tanrıçadır Hestia. Bu yuvaların içindeki huzur ve mutluluğu da o sağlar. Ne yazık ki sanat ve mimaride bir tezahürünü bulmak oldukça zordur. Bazen ayakta olsa da daima hareketsiz tasvir edilir. İşin kötü yanı ise onu diğerlerinden ayırt etmemizi sağlayacak herhangi bir işaretinin de olmayışıdır.

POSEIDON

Denizlerin tanrısı, toprakların hâkimi, yeryüzünü titreten, üç dişli yabanın sahibi Poseidon... Yunan tanrıları arasında denizi simgeler, Zeus'un kardeşidir ve Roma mitolojisinde adı Neptün'dür. Annesi Rhea babası ise Kronos'tur. Kronos, Zeus hariç tüm çocuklarını yutmuştur ve Poseidon da onlardan biridir. Zeus geri gelip babasıyla savaşarak kardeşlerini Kronos'un içinden kurtarmıştır.

Poseidon çok güçlüdür ve Zeus'tan sonra en önemli tanrıdır. Elinde sembolü hâline gelen üç dişli yabası ile denizleri kontrol ederdi. Hatta bazen yetki alanı toprakları da kapsardı. Üç dişli mızrağı yere vurduğunda adaları denize gömer, bazı adaları denizin üzerine çıkarır, depremler yaratırdı. Gücünün ve yapabileceklerinin her zaman farkında olan Poseidon, Zeus'a kafa tutmaktan da hiçbir zaman geri durmaz, hatta Zeus'un emir ve isteklerinden hoşlanmaz. Kimi zaman bu isteklerden o kadar sıkılır ki kardeşine isyan eder, diğer tanrılarla bir olur ve Zeus'a meydan okur.

Denizlerin derinliklerinde yaşar. Adaların ve sahillerin tanrısıdır. Denizin dibinde çok görkemli bir sarayı vardır. En güzel deniz bitkileri, onun muhteşem sarayının bahçesini süsler.

Bütün bunlar göz önüne alındığında ve Yunanistan'ın konumu düşünüldüğünde Yunanlar için bu tanrının ne kadar önemli olduğunu tahmin edebiliriz. Balıkçılığın ve denizciliğin çok etkili olduğu bu toplumda çoğu yerleşim yeri adalar ve deniz kenarlarıdır. Bu unsurlar da Poseidon'a karşı duyulan korkunun ve itaatin başlıca sebeplerinden biridir. Denize bağımlı bir hayat yaşıyorsanız ona saygı duymanız gerekir. Bilindiği gibi, tanrılar kendilerine tapınanların dualarıyla güç kazanırdı. Yunanlar coğrafi konumları ve denizlerle olan içli dışlı yaşamları nedeniyle Poseidon'a bolca dua etmiş ve onu güçlendirmişlerdir.

Hesiodos, Poseidon'u "toprakların efendisi" veya "yeri sarsan" olarak da tanımlar. Poseidon yeryüzünün şeklini değiştirecek kadar güçlü ve etkilidir.

Bu sebeple yanardağların yakınlarında bulunan halklar Poseidon'a özel bir ilgi gösterirdi. Ayrıca tüm deniz canavarlarına hükmetmesi de başka bir korkutucu ve caydırıcı özelliğidir.

Zeus sinirlendiği zaman yıldırımlar fırlatıyorsa Poseidon da denizleri karartırdı. Devasa dalgalar oluşturur, sahilleri ve kayaları döverdi. Onun üç çatallı yabasını yere vurması ile sadece denizler değil, yeryüzü de dalgalanırdı.

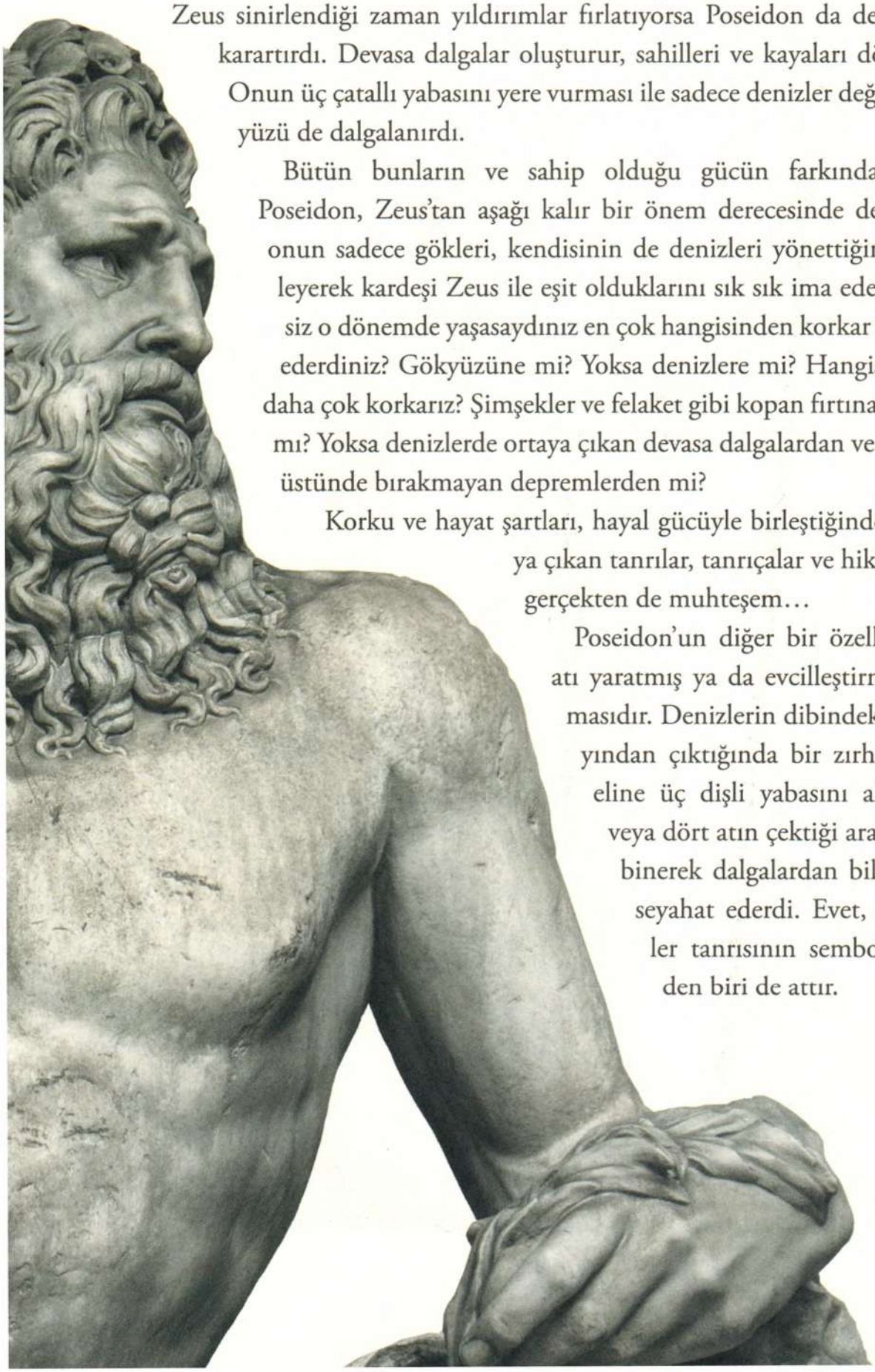

Bütün bunların ve sahip olduğu gücün farkında olan Poseidon, Zeus'tan aşağı kalır bir önem derecesinde değildir; onun sadece gökleri, kendisinin de denizleri yönettiğini söyleyerek kardeşi Zeus ile eşit olduklarını sık sık ima eder. Peki siz o dönemde yaşasaydınız en çok hangisinden korkar ve dua ederdiniz? Gökyüzüne mi? Yoksa denizlere mi? Hangisinden daha çok korkarız? Şimşekler ve felaket gibi kopan fırtınalardan mı? Yoksa denizlerde ortaya çıkan devasa dalgalardan ve taş taş üstünde bırakmayan depremlerden mi?

Korku ve hayat şartları, hayal gücüyle birleştiğinde ortaya çıkan tanrılar, tanrıçalar ve hikâyeleri gerçekten de muhteşem...

Poseidon'un diğer bir özelliği ise atı yaratmış ya da evcilleştirmiş olmasıdır. Denizlerin dibindeki sarayından çıktığında bir zırh giyer, eline üç dişli yabasını alır, iki veya dört atın çektiği arabasına binerek dalgalardan bile hızlı seyahat ederdi. Evet, denizler tanrısının sembollerinden biri de attır.

Amphitrite adında bir karısı da vardı; Denizlerin Kraliçesi. Kendisi kraliçe olmadan önce bir peri kızıdır. Başlarda Poseidon gibi gösterişli ve vahşi görünümlü bir tanrıdan köşe bucak kaçmıştır. O kadar uzaklara gider ki Atlas'ın dünyayı omuzlarına yüklenip taşıdığı diyara varır. Poseidon sevdiği kadının peşinden, hızı ve kıvraklığıyla bilinen bir yunus gönderir. Peri kızı yunusu atlatmayı denese de bir türlü beceremez. Denizin derinliklerinde amansız bir kovalamaca yaşanır. Amphitrite'nin artık yüzecek hâli kalmayınca kendini denizin derinliklerine bırakır. O sırada yunus peri kızına iyice yaklaşır, Amphitrite de yunusun sırtına biner ve olanca hızla Poseidon'un yanına giderler.

Poseidon'un bir diğer aşkı da Tanrıça Demeter'dir. Âşık olduğu kadını sürekli takip etmesi, onu kardeşi Zeus'a benzetmektedir. Demeter, Poseidon'dan kurtulmak için ata dönüşür ve bir sürüye karışarak kaybolmayı dener. Ancak bu pek de iyi bir fikir değildir...

Poseidon da bir ata dönüşür ve aynı sürüye katılarak Demeter'i bulur. Demeter kaçamaz ve bu iki at çiftleşirler. Birliktelikten bir at doğar. Ancak öyle sıradan bir at değildir bu. Adı Arion'dur ve Pegasus'tan bile hızlıdır. Poseidon'un at ile sembolize edilmesinin nedenlerinden biri de budur.

Asıl eşi Amphitrite ile yaşadıkları deniz sarayının, Ege Denizi'ndeki İmroz adası ile Tenedos arasında kalan büyük bir mağara olduğu düşünülür.

Zeus ve Poseidon, sadece kadınlara duydukları ilgi, onlara yaklaşım biçimleri veya güçleri ile benzemezler; tasvirleri ve karakteristik özelliklerinde de ciddi benzerlikler göze çarpmaktadır. Poseidon çoğu zaman üç başlı yabasına dayanır şekilde ve dimdik resmedilir ya da tarif edilir. Bazen de bir yunus ya da kaya parçası üzerinde görürüz onu. Suretine acılı ve sert bir yüz ifadesi hâkimdir. Saçı sakalı karışıktır ve bu hâliyle yine su ile ilişkilendirilen bir Hristiyanlık figürünü hatırlatır bana hep: Vaftizci Yahya...

Ancak tüm hatları ve özellikleriyle, ağırbaşlı ya da erdemli bir tanrı değil; gücün, kasın ve şiddetin gölgesinde bir tanrıdır. Ona adanmış Poseidon Tapınağı, Attika yarımadasındaki Sounion şehrindedir. Üç tarafı denizlerle çevrili tapınak, olağanüstü bir manzaraya sahiptir. Burayı inşa edenler, denizlerde yaşadığına inanılan Poseidon için en ideal yapıyı inşa etme amacında olmalıydılar. Bu güzel yapının mimarının ise meşhur İktinos olduğu tahmin edilse de bunu kanıtlayan bir bilgi yoktur.

HADES

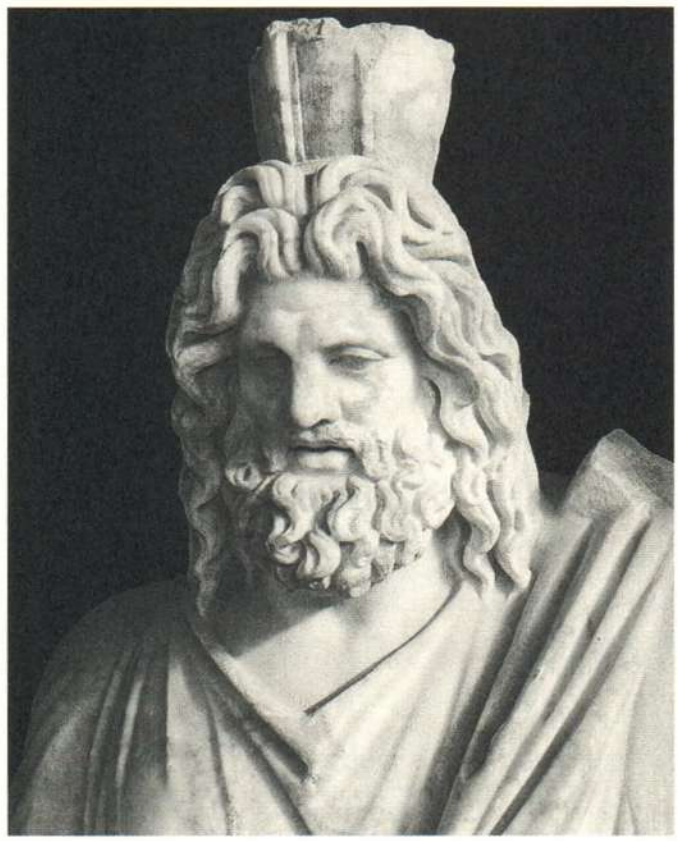

Zeus ve Poseidon'un kardeşi, Kronos'un en güçlü oğullarından biri olan Hades, babası tarafından yutulduğunda diğer kardeşleri gibi onu da Zeus kurtarmıştı...

Babaları öldüğünde bu üç oğul onun mirasını paylaşmak için bir araya geldiler. Dalgalı, köpüklü denizler Poseidon'a, mavi gökyüzü Zeus'a, ölümün kol gezdiği yeraltı diyarı ise Hades'e düştü. Ölüler ülkesinin tanrısı olan Hades kendisini görünmez yapabilen bir miğfere sahipti. Her zaman yerin altında, kasvetli, hüzünlü ve karanlık bir dünyada yaşardı. Pek çok isim takılmıştı Hades'e: Laf anlamaz, vahşi, titiz, iğrenç ve taş yürekli...

Eski insanlar için Hades'in ne kadar korkunç bir tanrı olduğundan bahsetmeye gerek yok sanırım. Ne de olsa daha önce ölmüş sayısız insanın ruhu,

onun ordusuna katılmıştır. Yeraltındaki büyük bir sarayda yaşar. Bu sarayın kapısı her zaman, herkese açıktır.

Yunan mitolojisinde Hades'e görünmezlik özelliği veren başlığı başka tanrıların ya da yarı tanrıların da taktığını görürüz. Herakles, Perseus, Hermes ve Athena, farklı mitlerde bu başlığı takmış ve çeşitli maceralar yaşamışlardır. Bu başlık Alman masallarında ise "Tarnkappe" adıyla geçer.

Hades'in bir diğer adı ise Aidoneus'dur ve Plüton ile aynı anlama gelir: Zengin.

Kendisi kadar acımasız, katı yürekli, duygusuz olan Persephone adında bir de karısı vardır. O zamanlarda yaşayan insanlar, tanrıları kızdırmaktan daima çekinirdi. Fakat ufak bir hata yaptıklarında sunacakları bir kurbanla onları yumuşatacaklarını da bilirlerdi. Zeus, Athena, hatta Hera bile sizi affedebilirdi, ancak sıra Hades ve karısına geldiğinde böyle bir durum söz konusu bile olamazdı.

Çoğu yazarın metinlerinden bu iki tanrının diğerlerine göre fazlaca izole olup hiç sevilmediklerini öğreniriz. Mesela Homeros, Hades'in diyarını anlatırken, "Tanrıların bile tiksindiği, çirkef dolu ülke!" demektedir.

Hades, hiç ışık girmeyen, zifiri karanlık yeraltı ülkesinde kendi hâlinde yaşamaktan oldukça memnun görünür aslında. Aksi ve çekilmezdir. Tanrılar tarafından düzenlenen, ışıklar ve güzellikler içindeki ziyafetlere katılmaz, toplantı, yarışma ve eğlencelere gitmez; kardeş oldukları hâlde diğer tanrılarla bağ kurmayı reddeder gibidir.

Peki, Hades'in bir türlü ayrılmak istemediği bu ölüler diyarı nasıl bir yerdi?

Eski Yunanların inançlarına göre insanlar öldüklerinde ruhları vücutlarını terk eder ve yerin altına giderdi. Burada eskiden olduğu gibi kanlı ve canlı değil, solgun ve sönük gözükürler. Bu ruhlara dokunamazsınız, onları hissedemezsiniz. Hepsi şeffaftır. Sanırım günümüz sinemasının hayalet veya ruh ikonlarını nereden aldığını şimdi daha iyi anlıyorsunuz... Ölen kişinin ruhu, insani özelliklerini kaybeder. Zekâdan yoksundurlar, cesaretleri yoktur. Elbette ölüler diyarına gidip de bu saydıklarımı yaşamayan kişiler de vardır mitolojide. Mesela Minos, öte âleme geçtiğinde zekâsını ve cesaretini kaybetmeyen mitolojik bir figürdür.

Cehennem oldukça büyük ve zifiri karanlıktır. Hermes'in yardımı ile taşınan ruhlar, Styks adıyla bilinen Cehennem Nehri'nden geçip yeraltındaki ölüler diyarına, Ölüm Tanrısı Hades'in yanına iner.

Hades'in hükmettiği bu âlem, tıpkı bir labirent gibi tüm yeryüzünün altında yayılır; sonu gelmeyen koridorları, hücreleri ile içinden sonsuza dek kurtulamayacağınız bir hapishaneye benzer. Cehennemin tunçtan kapısı ise Kerberos adındaki üç başlı, korkunç bir köpek tarafından korunur. Kerberos sadece üç başıyla değil, kuyruğunun zehirli yılanlardan oluşmasıyla da son derece ölümcül bir gardiyandı... Yeryüzündeki hayatınız biter bitmez bu ürkütücü Ölüler Diyarı'ndaki hayatınıza başlar, Hades'in hükmüne girerek onun servetini artıran bir ruhtan ibaret hâle gelirdiniz.

Hades'in en ünlü efsanesi, Demeter'in kızı Persephone'u kaçırışını konu edendir. Bu efsane genel olarak mevsimlerin döngüsünü, çiçeklerin kışın ölüp, yazın dirilmesini simgeler. Hades bu efsanede Persephone'a âşık olur ve onu yeraltının derinliklerine kaçırır. Hatta kaçırmak için yeryüzüne çıkmayı bile göze alır ki bu, sık rastlanılan bir şey değildir. Karısını elde etmek için büyük bir fedakârlık yapan tanrı, yeryüzüne geri dönmesi ihtimalini yok etmek adına bir nar tanesi yedirir ona. Hades'in yeraltı dünyasında ağzınıza tek lokma bir şey bile alsanız oradan bir daha çıkamayacağınız gerçeğini düşünürseniz bu eylemin sırrına vakıf olabilirsiniz...

Demeter ise kızının Hades tarafından kaçırılmasına dayanamaz ve onu kurtarması için kızın babası olan Zeus'a yalvarıp yakarmaya başlar. Kadının acısına dayanamayan Zeus, sonunda onun isteğini kabul eder ve kardeşiyle konuşmak üzere yeraltına iner. O an itibariyle büyük bir pazarlık başlar; sonunda kızı geri vermek istemeyen Hades'le bir anlaşmaya varır Zeus. Kızın altı ay Hades'in yanında, altı ay da yeryüzünde, annesi Demeter'in yanında kalmasını teklif eder. Bu olay, Antik Yunan mitinde dünyanın yaz ve kış döngülerinin yaratılış öyküsünü de özetlemektedir.

Ölülerin Tanrısı Hades, heykel tasvirlerinde genellikle eşi Persephone ile birlikte bir taht üzerinde oturur şekilde gösterilir. Uzun saçları ve dalgalı sakalları vardır. Yüzünde ise acımasız, sert ve soğuk bir ifade olur. Sağ elinde tanrılığını simgeleyen asası bulunur. Bazen elinde nergis çiçeklerinden bir çelenk de bulunur. Bazen de ölüler diyarından çıkışın olmadığını, kendisinin tüm insanlığı ölüme hapsettiğini anlatan anahtarıyla gösterilir.

Hades, onu kötü gösteren özellikleriyle ön plana çıksa da hepimize hayat veren bereketli toprakların da efendisidir.

Hades'in Persephone'u Kaçırması,
Lorenzo Bernini, 1621-22

DIONYSOS

Meşhur Şarap Tanrısı Dionysos ya da Roma'da bilinen adı ile Bacchus... İlkbaharda ağaçların çiçek açmasını sağlayan suyun tanrısıdır aynı zamanda.

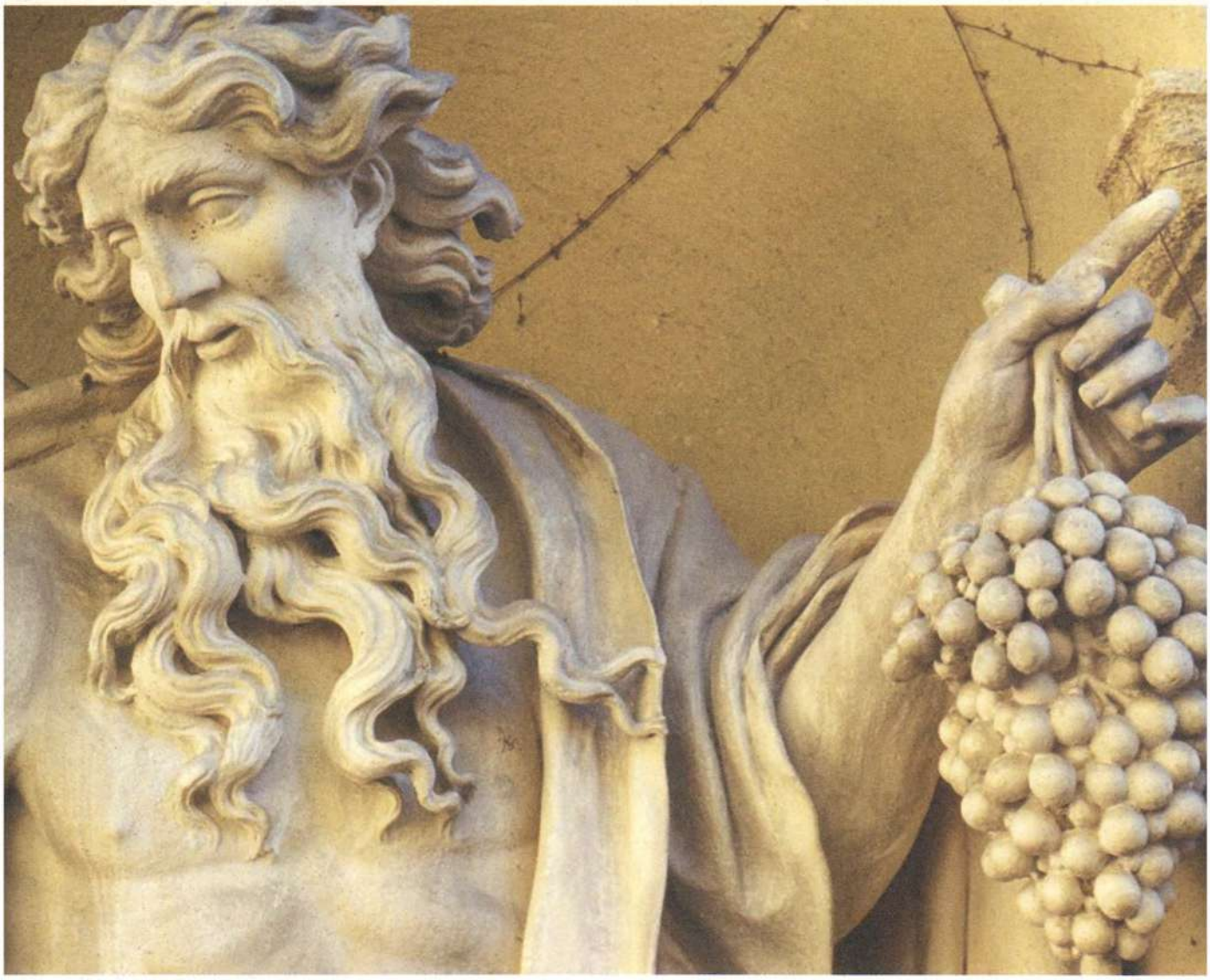

Dionysos, Zeus ile Semele'nin oğullarıdır. Annesi Semele Thebia Kralı olan Kadmos'un kızıdır. Zeus bu kızı görür görmez ona vurulur ve prensesin peşine düşer. Sonunda Zeus Semele ile birlikte olur ve Dionysos bu şekilde

doğar. Olanları öğrenen Hera ise hem Semele hem de Dionysos'u öldürmek ister. Bunun için kendini yaşlı bir kadın kılığına sokar Hera. Yüzü buruşur, cildi kırışır ve kamburu çıkar. Artık o Olympos'un en güzel tanrıçalarından biri değil, yaşlı ve çirkin bir ölümlüdür. Hemen yola koyulup Semele'nin yanına gider. Genç ve güzel kadınla sohbet ederken ona bazı tavsiyelerde bulunmaya başlar; Zeus eğer onu gerçekten seviyorsa tıpkı karısı Hera'ya göründüğü gibi, parlak ve güçlü hâliyle karşısına çıkmalıdır Semele'nin. Genç kadın da bu tavsiyeleri dinleyip Zeus'la konuşur, ilahi nuru ile gözlerini parlatmasını ister. Zeus, sevgilisinin dualarını duyup hemen yanıt vermeye hazırlanır, ancak kısa bir süre sonra fark eder ki bir ölümlü olan genç kıza bu hâlde gözükmek ona zarar verecek, felaketi olacaktır. Bu yüzden kızı isteğinden vazgeçirmeyi dener, ancak Semele ısrarını sürdürünce yapacak başka bir şeyi kalmaz. Olympos'tan inmek üzere altın tekerlekli bir atlı arabaya binerek yeryüzüne iner. Sevgilisinin yanına, Kadmos kralının sarayına gider, ancak ihtişamından çakan şimşekler önce sarayı daha sonra da onun ilahi parlaklığını arzulayan genç sevgilisini yakar. Tam o esnada doğum yapan Semele, Zeus'tan olan çocuğunu doğurur. Zeus oğlunu eline alıp ardına götürür ve kalçasına saklar. Annesinin yanan bedeninden doğan Dionysos böylece babasının kalçasından ikinci defa doğmuş olacaktır.

Zeus bu bebeği Hermes'e verir ve Boiota'da yaşayan, Semele'nin kız kardeşi İno'ya gönderir. Ancak Hera'nın kini ve kıskançlığı bitmek bilmez; çocuğa ailelik yapan İno ve kocasını delirtir... Kendi çocuğu olan Melikertes'i kaynar suya atarak boğan İno, Hera'nın büyüsünden kurtulduğunda yaptığı korkunç şeyi fark eder ve oğlunun cesedi ile bir uçurumdan denize atlamaya karar verir. Ancak tanrılar onun için üzülüp onu denizkızına dönüştürmeye karar vermişlerdir. Böylece İno, "ak tanrıça" anlamına gelen Leukothea'ya dönüşür, oğlu da Palamion adında küçük bir tanrıya...

Baştanrı Zeus, karısı Hera'dan güçbela kurtarıp Nysa dağındaki perilere götürür oğlunu. Dionysos, pek bilinmeyen dağın derinliklerindeki periler tarafından eğitilir. Nysa, zirvesinde her zaman güzel bir ışıkla gözüken yüksek ve güzel bir dağ idi. Dionysos bir gün dağlarda gezerken bir aslan ile karşılaştı. Aslanın çok güzel iki yavrusu vardı. Bu aslandan hiç korkmadı tanrı, yavrularıyla birlikte aslanı yanına alıp onları mağaraya götürdü ve evcilleştirdi. Yelelerinden kavrayarak sırtlarına biniyor, sanki bir atmış gibi sürüyordu onları. Aslanlar da onun yanında köpek gibi davranıyor, ona kendilerini sevdirmek

için kuyruklarını sallayıp ellerini yalıyorlardı. Dionysos bir gün dünyayı gezmek için yola çıktığında bu aslanların çektiği bir araba sürecekti.

Dionysos'un şarap tanrısı olarak anılmasına sebep olan öykü ise şöyle: Perilerle birlikte büyüdüğü mağaradayken duvarlara dolanmış olan asmanın üzümlerini toplar Dionysos. Sonra da bunları altın bir kupanın içine sıkıp ilk kez üzüm suyu elde eder. Bu suyu içtiğinde ise yorgunluğunun gittiğini, içindeki kederin uyuştuğunu fark eder. Hemen mağarada onunla birlikte yaşayan perileri çağırır ve bu neşe getiren içkiyi onlara da içirir. Hep birlikte keyiflenirler. Bu, şarabın keşfedildiği gündür ve kutlanması gerekir. Böylece tüm periler başlarına asma yapraklarından süsler takıp çalgılar çalmaya ve dans etmeye başlar.

Sonrasında bu içki insanlara da sunulur. Bu kırmızı suyu içenlerin kederi dağılır. Hatta bazıları ona muhtaçtır artık. Kalbi kırılmış ve hayattan umudunu kesmişlerin yaşam suyuna dönüşür. Ancak her zaman herkes için iyi etkileri olmaz. Tıpkı diğer tanrılar gibi Dionysos'u kızdırmanın da bir cezası vardır ne de olsa... Şarap Tanrısı, hoşlanmadığı insanları şarap ile tüketiyor, içkinin vücutlarına kötü tesir etmesini sağlıyordu. Bu insanlar şaraptan içtiklerinde kabalaşıp saldırganlaşıyor, başka insanlara kötülük yapıyor veya toplumdan dışlanıyorlardı. Şarap onlara neşe değil, daha fazla keder ve bela getiriyordu.

Dionysos heykel ve resimlerde genellikle Hermes'e benzer bir şekilde tasvir edilir, bacakları Hermes gibi adaleli gözükür. Atletik bir vücuda sahiptir. Fakat Hermes'in aksine, yüzünde daimî bir mutluluk vardır. Tabii bu sıradan bir tebessümden çok, sarhoşluğun verdiği mutluluk ile gelen gevşek bir gülümseme gibidir. Pek çok hayvan da onun sembolüdür. Teke, boğa, keçi, tavus, kaplan ve geyik, örnek olarak sayılabilir.

Antik Yunan mitlerinden İstanbul'un orta yerinde yükselen büyüleyici bir yapının öyküsüne geçmeden, bu bölümü Dionysos'un gülümseyişini ölümsüzleştiren on yedinci yüzyıl ressamlarından Jan van Dalen'in "Bacchus" adlı eseriyle bitirelim.

Sanatın sonsuzluğuna...

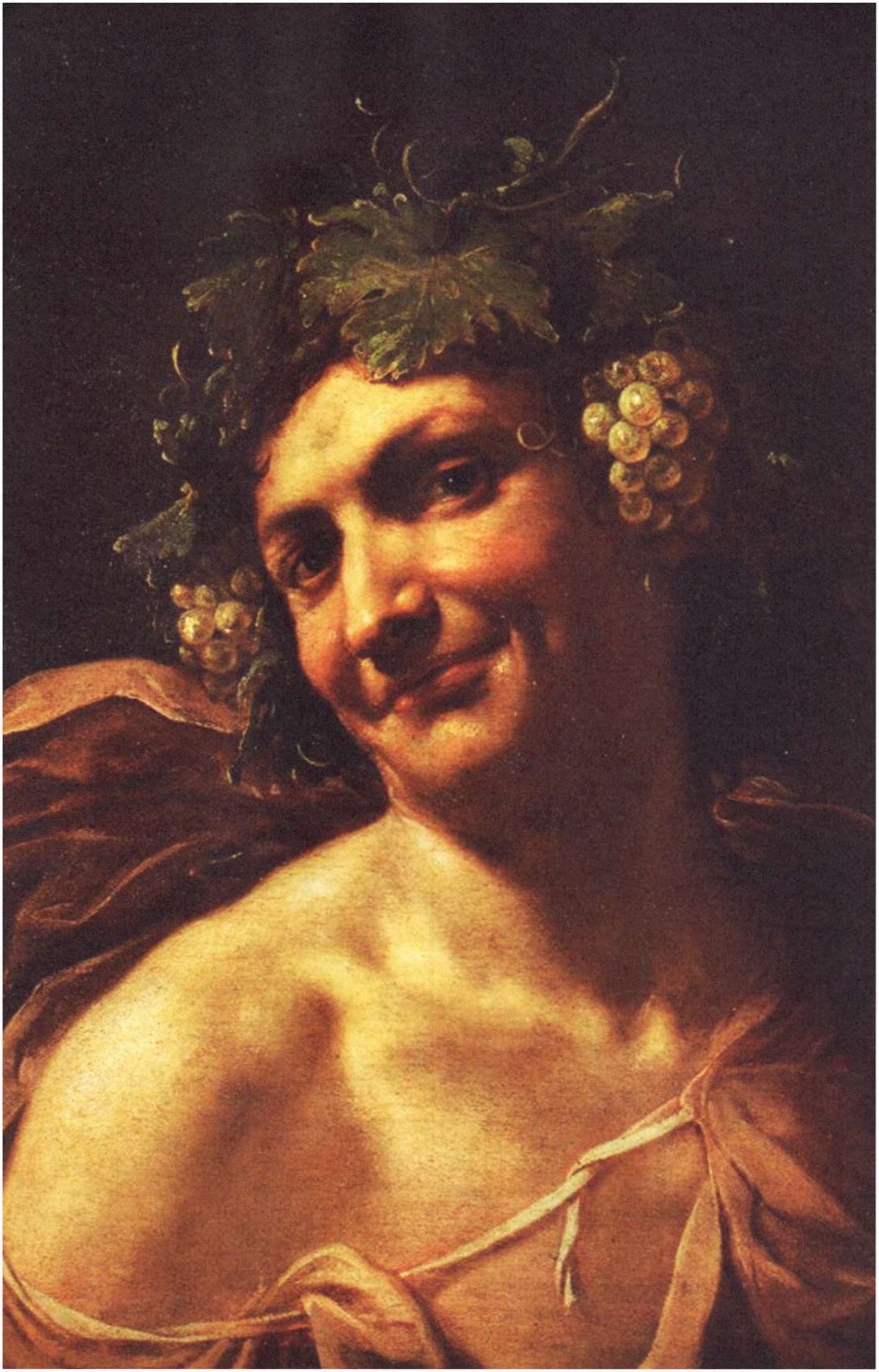

ORTAÇAĞDAN MİRAS BİR DÜNYA HARİKASI
AYASOFYA

Sadece İstanbul'un değil, tüm Türkiye, hatta dünyanın en önemli ve büyük yapılarından olan Ayasofya, ortak sanat mirasının eşsiz bir parçasıdır. Üstün bir mimari deha ürünü olması bir yana, yüzyıllar boyunca iki dinin inananlarının gönlünde tüm görkemiyle taht kurmuştur. Bin yıllık Bizans İmparatorluğu'nun Hagia Sophia'sı ile Müslümanların gururu olan Ayasofya Camii, sanatla inancın tek bedende bütünleştiği bir başyapıttır.

Doğu Roma İmparatorluğu ya da daha çok bilinen adıyla Bizans'ın İstanbul'da inşa ettiği en büyük yapı olan Ayasofya'nın ilk adı *Megale Ekklesia* yani "Büyük Kilise" olarak belirlenmiş, V. yüzyıldan itibaren Ayasofya adını almıştır. "Kutsal Bilgelik" anlamına gelen adıyla bu yapı, hükümdarların taç giyme törenlerine ev sahipliği yapar ve Konstantinopolis'in en büyük katedrali olması nedeniyle büyük önem taşırdı. Ancak şanına yaraşır bir kaderi olduğunu söylersek yanılırız; yüzyıllar boyunca pek çok isyanın, savaşın, yangının ve depremin ardından defalarca kez küllerinden doğup yeniden yükselmiştir göğe...

Ayasofya ilk kez İmparator Konstantin döneminde, 15 Şubat 360 tarihinde açılmıştı. O zamanlar kubbesi yoktu henüz, üstünde kırma bir çatı bulunuyordu. Yapı da zaten bugüne kıyasla çok daha farklı, bazilikal bir görüntü sunuyordu. Bu ilk yapının uzun bir ömrü olmayacaktı; yalnızca 44 yıl sonra yıkıldı.

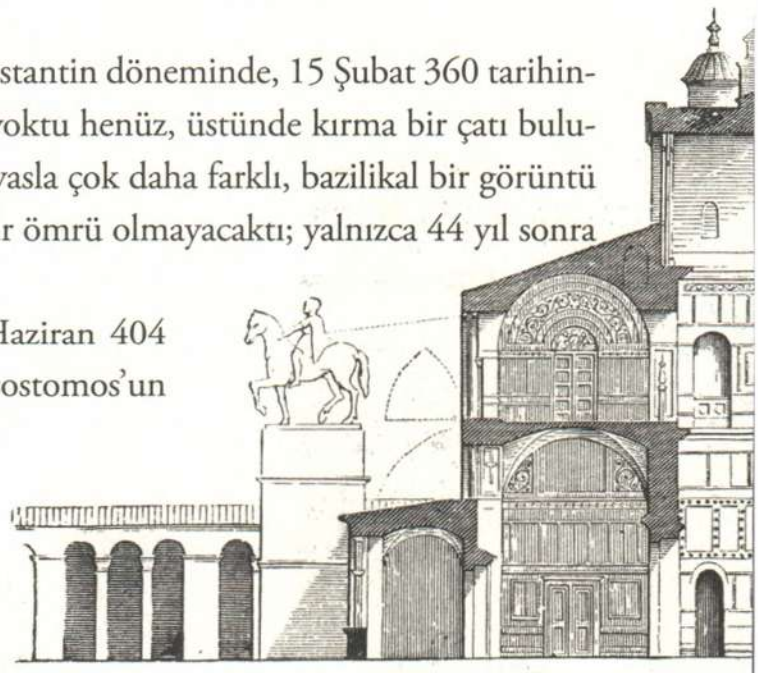

Bu gerçekleştiğinde tarih 20 Haziran 404 idi. Sürgün edilen Ionnes Khrysostomos'un başına gelenleri protesto etme amacıyla bir isyan başladı ve öyle büyüdü ki Ayasofya'nın yıkılmasına neden oldu. Ayaklanma esnasında olduğu gibi sonrasında

da yıkıntıları uzun bir süre öylece durdu. Yaklaşık dört yıl sonra II. Theodosios tahta geçinceye kadar da bir harabe olarak kaldı. Theodosios yapının tekrar yükselmesini istiyordu. Böylece 10 Ekim 415 tarihinde uzun süren çalışmaların ardından Ayasofya yeniden ibadete açılmış oldu.

Bu kez, ilkinden daha uzun bir ömür biçilmişti ona, 117 yıl ayakta kalabilmeyi başardı. Ancak 532 yılının ocak ayında başlayan Nika Ayaklanması yapının yeniden ciddi şekilde zarar görmesine neden oldu. Hatta bir gün boyunca yandığı bilinmektedir. Bu isyan, kalabalığın sarayı kuşatma girişiminde sabrını tamamen yitiren I. Justinianus'un olanca hiddetiyle bastırılmış, ayaklanan 30 bin civarı insan İstanbul'un meşhur Hipodrom'unda idam edilmiştir. Şehirdeki kaosun son bulmasıyla birlikte, İmparator'un emriyle yeni Ayasofya kilisesinin yapımına başlanmıştır. Bu yeni Ayasofya, günümüz Ayasofya'sına en yakın olanıdır. İmparator, Ayasofya'ya verdiği değeri onun için yaptığı ve yaptırdığı her şeyde, aldığı her kararda göstermiştir. Öncelikle bu işin altından kalkabilecek iki önemli mimar ve mühendisi, Miletos'lu (Miletli) İsidoros ile Tralles'li (Aydınlı) Anthemios'u göreve getirir. Yapının detaylı anlatımlarını yaparak o günlere ışık tutan tarihçi Prokopios, Ayasofya'nın yapımına 23 Şubat 532 yılında başlandığını belirtir.

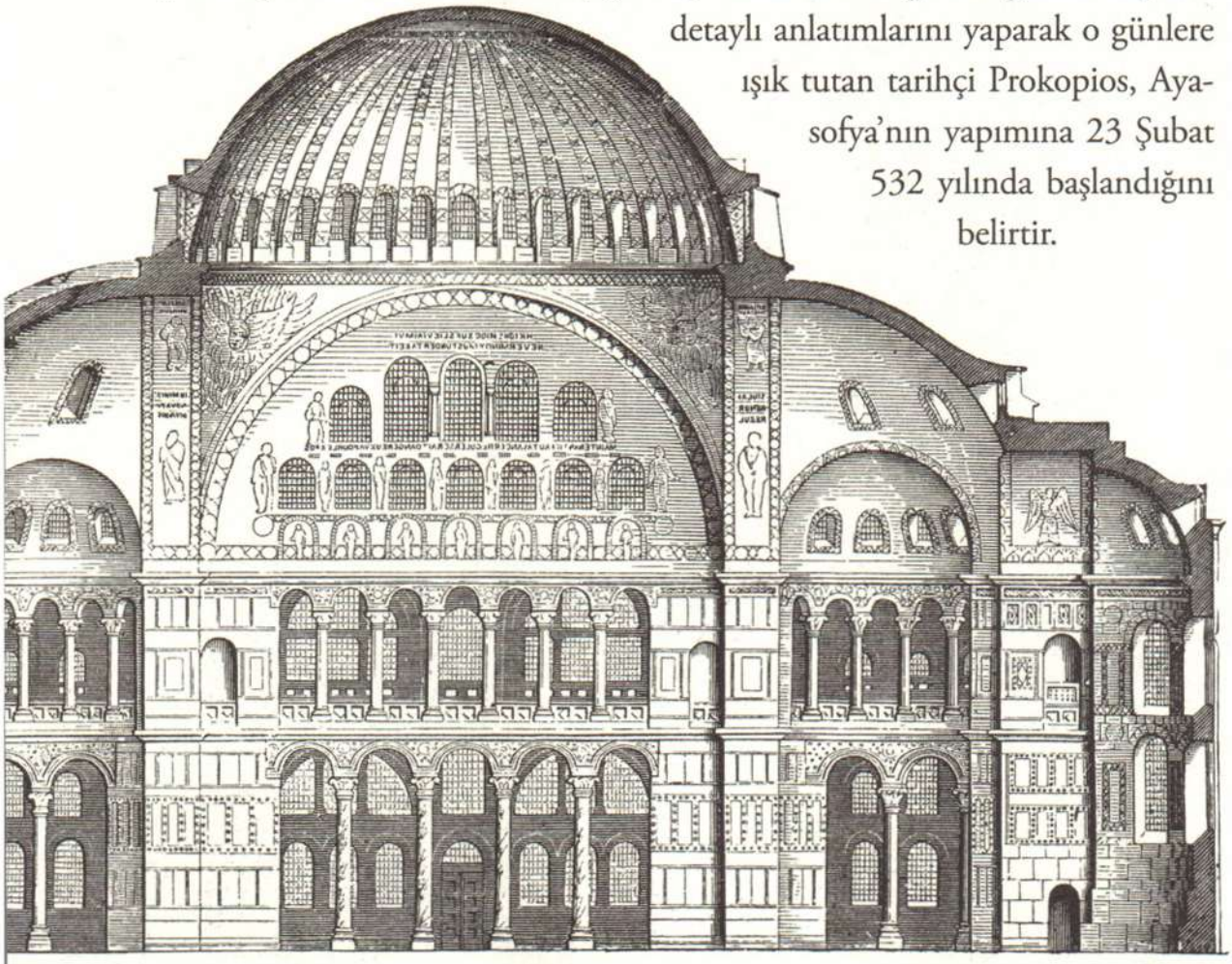

Bizans döneminde restorasyona giren Ayasofya'dan bir kesit.

İmparator bu yapı için hiç bir masraftan kaçınmaz. Mısır'dan, Yunanistan'dan, Afrika ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden en kaliteli mermerleri getirtmiş ve imparatorluk sınırı içinde kalan en iyi taş duvar ustalarını da Ayasofya'nın yeniden inşa sürecine dahil etmiştir. Yaklaşık 7000 kişinin çalıştığı yapı, taş duvar ustaları, sıvacılar, tuğla ustaları, boyacılar ve marangozlar, mozaik ustaları ve temizlik görevlilerinin el birliğiyle 5 yıl 10 ay gibi bir sürede bitirilmiştir. O dönem için kesinlikle rekor bir süredir bu...

Ayasofya için her türlü şey düşünülmüş ve görkemini, güzelliğini kuvvetlendirecek tüm detaylar büyük bir incelikle seçilmiştir. Örneğin antik tapınaklardan alınan taş parçalar ve sütunlar da Ayasofya'ya dahil edilmek üzere Konstantinopolis'e getirilir; Ephesos'da bulunan Artemis Tapınağı'na ait sütunlar ile Aspendos, Baalbek ve Tarsus gibi bölgelerde bulunan antik kentlerden getirilen çok sayıda taş eser bunlardan birkaçıdır.

Muhtelif yerlerden getirilen kaliteli mermerler ise başlı başına bir uğraştır. Yapının inşasında Marmara Adası'ndan çıkan muazzam beyazlıktaki mermer, Eğriboz Adası'ndan çıkarılan yeşil somakiler, Afyon'dan getirtilen pembe mermer ve Kuzey Afrika'nın çeşitli bölgelerinden getirilen sarı mermer kullanılmıştır. Neredeyse dünyanın her bölgesinden gelen özel taşlarla yükseltilmiştir Ayasofya...

Bittiğinde ise ortaya çıkan hem bir başyapıt hem de bir yenilikti. Çünkü geleneksel diyebileceğimiz bazilikal uygulama yerine merkezi kubbeli bir plan tercih edilmişti. Yapıda bir nef, bir apsis, iç ve dış olmak üzere iki de narteks bulunuyordu. Bu dev kilisenin iç tasarımına genel hatlarıyla ilham veren, Roma'da bulunan Pantheon'dur. Zeminden yaklaşık olarak 56 metre yüksekte duran 54 metrelik dev kubbe, dev payandalar üzerinde yükselen dört pandantif tarafından taşınarak içine giren her canlıyı azametiyle büyüler.

Prokopios, o zamanlar için mimari bir mucize gibi algılanan Ayasofya'yı şu sözlerle anlatmıştır: "*Görenleri şaşkına çeviren, olağanüstü güzellikte bir eser. Hakkında anlatılanları dinleyenler içinse büsbütün inanılmaz... Çünkü gök kubbeye değecek kadar yükseliyor. Yukarıda durup kente tepeden bakıyor.*"

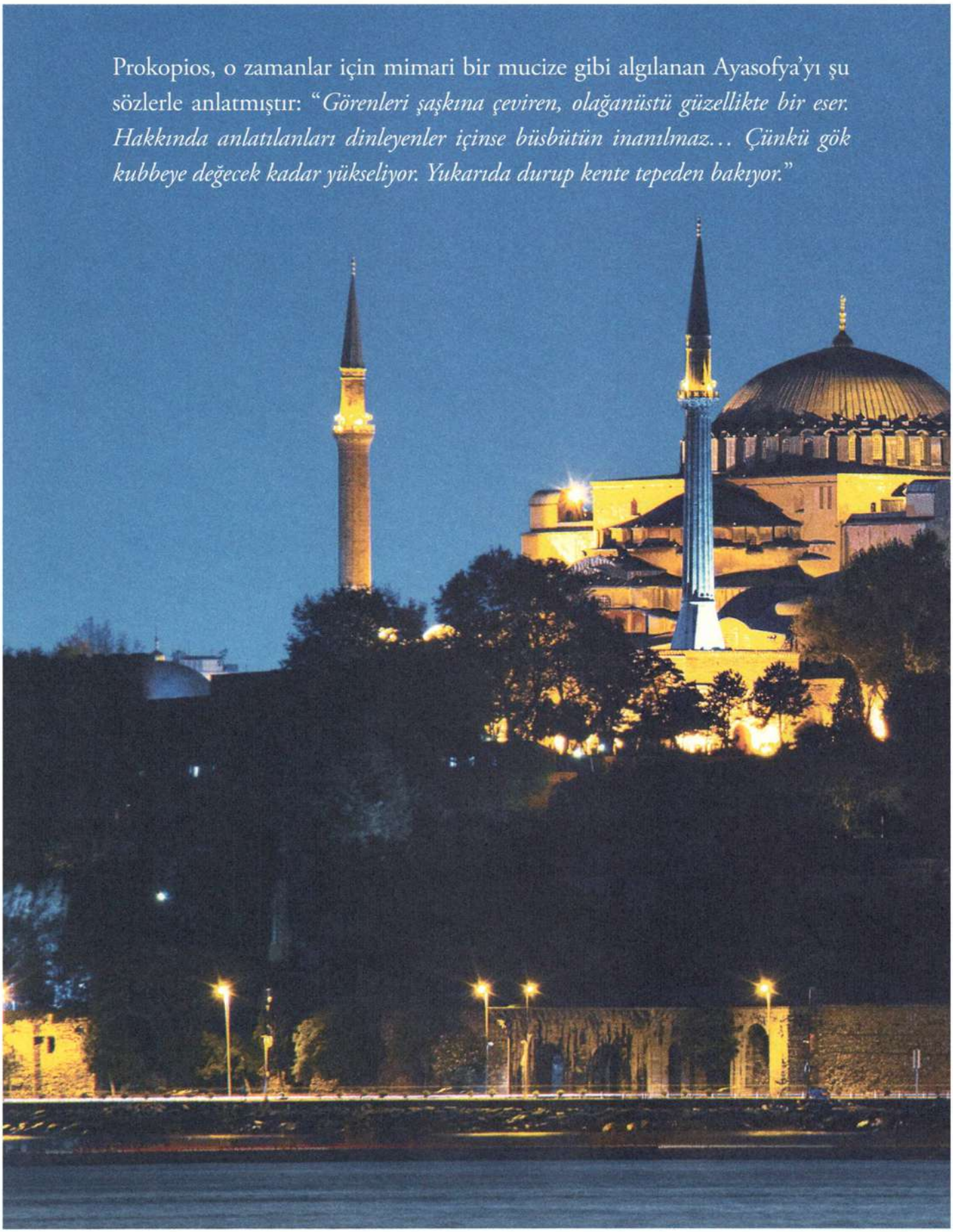

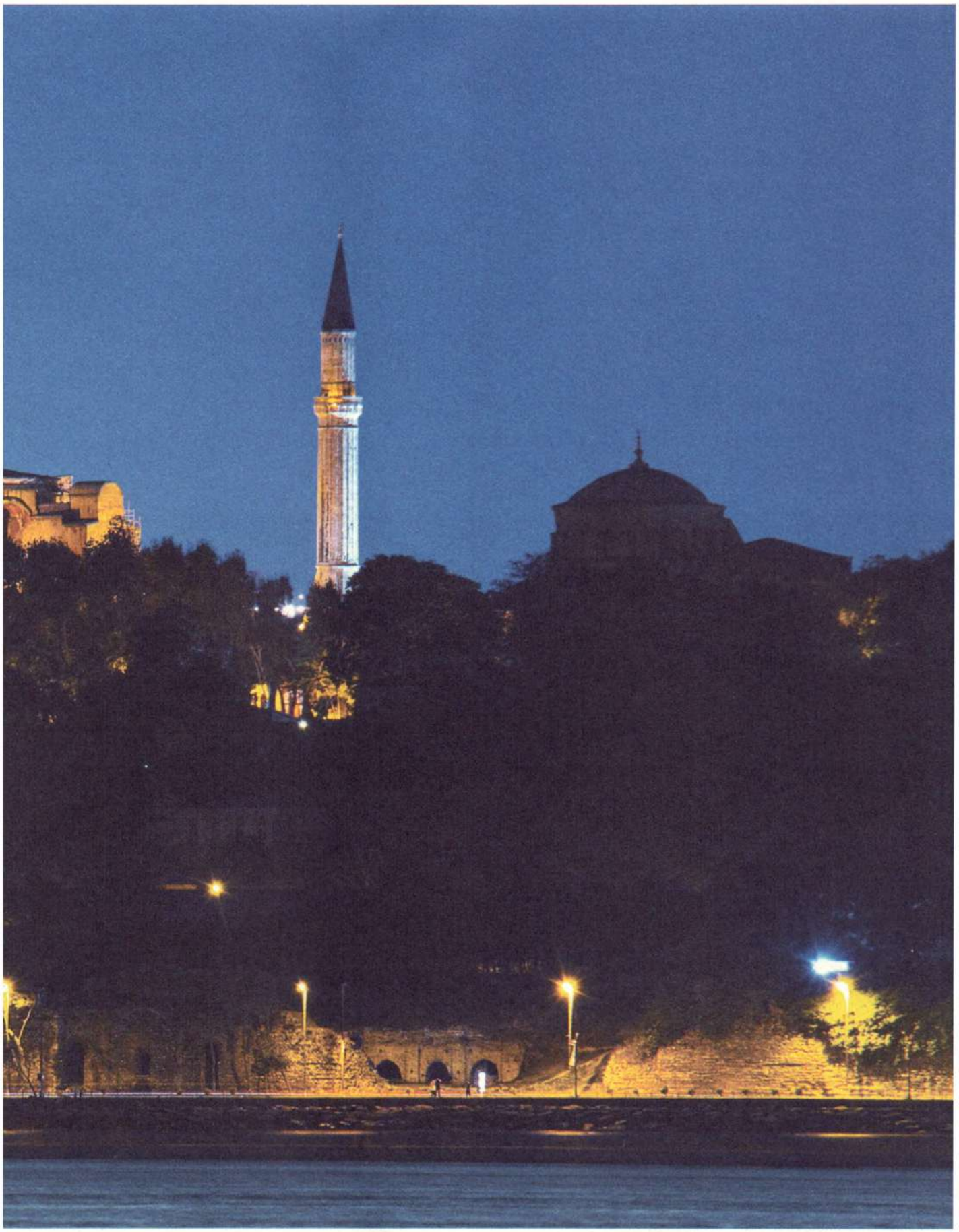

Dünyanın en güzel mermerleriyle donatılan Ayasofya'nın duvarları, her biri sanat harikası olan mozaiklerle süslenmişti. Bu eserlerin yapımında cam, pişmiş toprak ve renkli taş gibi kolay bulunabilen parçaların yanı sıra altın ve gümüş de kullanılmıştır. Ayasofya'nın içindeki bitkisel ve geometrik mozaikler genel olarak 6. yüzyıla tarihlenirken, İsa ve Meryem Ana dini tasvirlerinin bulunması ikonoklazm (ikona-yıkıcılık) döneminden sonraya denk gelmektedir. Yani yaklaşık olarak 730-842 yıllarına...

Ayasofya tamamlandıktan sonra, büyüklüğü ve güzelliği ile Konstantinopolis'in en güzel yapılarından biri hâline geldiğinde, Doğu Roma imparatorlarının onun içinde taç giymelerine karar verildi. Ayasofya'nın içinde "naos" olarak adlandırılan ana salonun hemen sağında yer alan, renkli taşlardan oluşturulan birtakım geçmelerle desenlenmiş "omphalion" adındaki yer döşemesinin üzerinde pek çok güçlü ve zayıf Doğu Roma imparatoru taç giymiştir.

IV. Haçlı Seferi'nde ise Ayasofya başka bir felaketi yaşayacaktır. Tarihe "Latin İstilası" adıyla geçen bu olayda Konstantinopolis 1261 senesine kadar işgal altında kalmıştır.

O sıralarda Doğu Roma İmparatorluğu karışık bir süreçten geçiyordu. Bunu fırsat bilen Haçlı Ordusu, Akdeniz'de ilerlerken Konstantinopolis'e dönüp şehri ele geçirdi. Yağma ve katliam çok uzun sürdü. Yaptıklarını din adına bir hizmet gibi gösterenlerin ordusu, tüm şehri kan ve alevle doldurdu. 12 Nisan 1204 tarihinde İstanbul'u ele geçiren Latinler üç gün boyunca aralıksız bir yağma başlattılar. Ancak üç gün sonra çekip gitmek yerine, asıl amacı Müslümanların elindeki zengin Kudüs, Mısır ve Filistin'i almak olan işgalciler, aradıkları fırsatın çok daha yakında olduğunu fark ettiler. İşte o zaman aldıkları bir karar ile tam 57 yıl boyunca Konstantinopolis ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun başına bela oldular. Tecavüzler, köle olarak satılan insanlar, şehrin en güzel binalarına yapılan saldırılar sonucu Konstantinopolis kirletilmiş, değişmiş ve sonrasında bir daha asla eskisi gibi olamamıştı.

Bu zorlu süreçten kurtulan Doğu Roma, yeni bir tehlike ile karşı karşıya kalmak üzereydi: Yeni ve yükselen bir imparatorluk olan Osmanlı, kısa süre içinde büyüyüp güçlenmiş ve sonunda İstanbul'un kapılarına dayanmıştı. 29 Mayıs 1453'de Fatih Sultan Mehmet'in şehri fethetmesiyle adı İstanbul olarak değiştirilmiş ve şehrin en önemli yapısı da camiye çevrilmişti.

Ayasofya'nın yanında minareler yükseliyordu artık... İlk iki minare Fatih döneminde dikildi. Önce yapının bakım ve onarımıyla ilgilendi Osmanlılar, çünkü buranın sağlam bir cami olmasını istiyorlardı. Ancak ilk etapta Fatih Sultan Mehmet'in yapının üzerinde çok değişiklik yapmak istemediği anlaşılıyor. Mevcut dekorasyonunu ve düzenini bozmadan onu bir camiye dönüştürme çabasında olduğunu görebiliyoruz. Mesela ilk başta hemen minare inşaatına girişmek yerine önce ahşap bir minare kurulmuş, sorun aceleden uzak ve pratik bir şekilde çözülmüştü. O dönemde yapıya eklenen en önemli şey, daha önce papaz okulunun bulunduğu yere kurulan medreseydi.

Fatih, Ayasofya'nın bakım ve onarımı için birtakım vakıflar kurmuştur. Ancak masraflar, vakfın karşılayamayacağı kadar arttığında, Ayasofya'ya kaynak yaratabilmek için yakınına bir kapalı çarşı ve bazı depolar inşa ettirmiştir. (Fatih Sultan Mehmet döneminde camide görevli bulunan 62 personel olduğu bilinmektedir.)

Genel yargının aksine, Ayasofya'nın bir camiye dönüşme süreci hiç de kısa sürmemiş, şehrin fethedildiği tarihten 1849 yılına dek üzerinde çalışılması gerekmiştir. Hıristiyanlığın dini geleneklerine uygun olan düzenlemeler, ikonalar ve eşyalar kaldırılmış, bunların yerini İslam mimarisinin gereklilikleri almıştır.

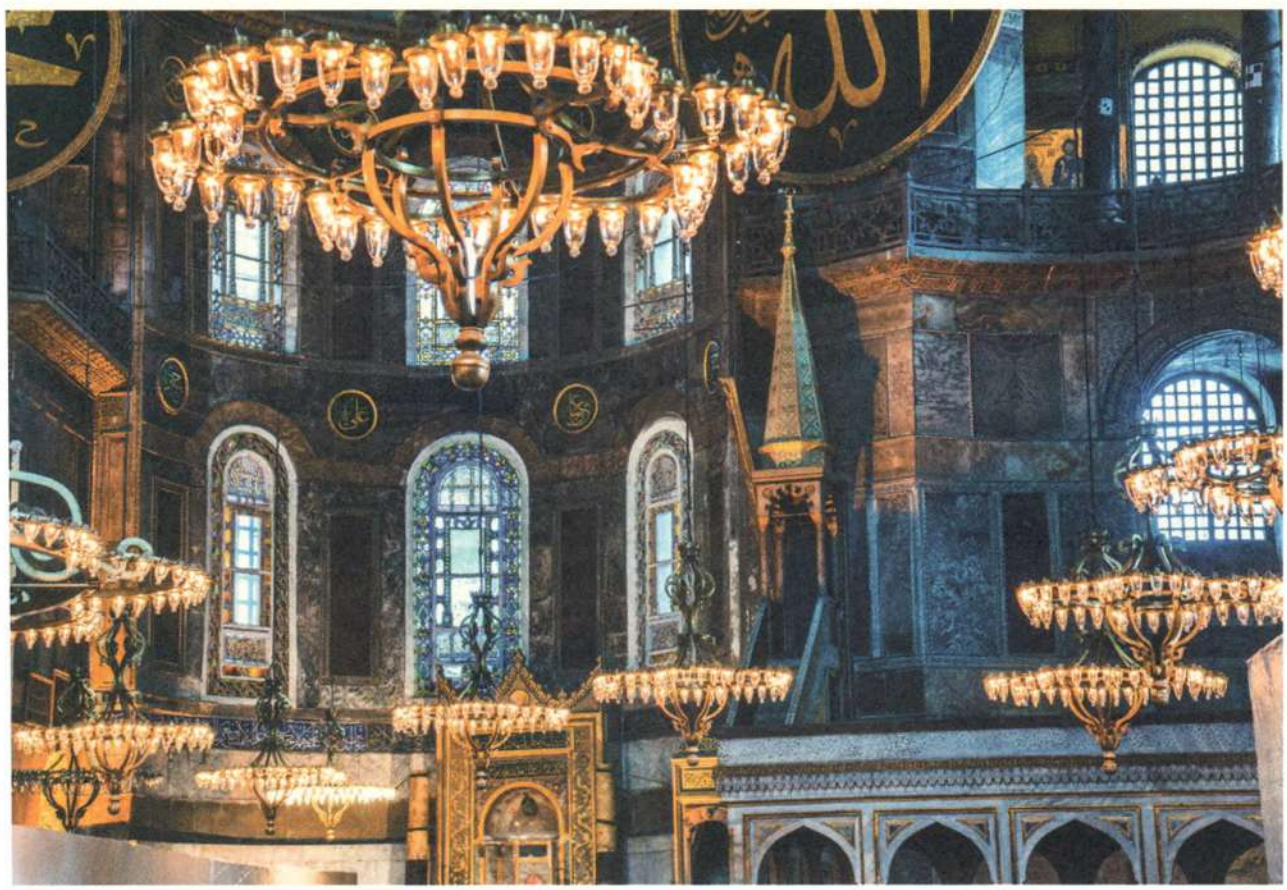

İlk etapta mihrap ve minberin eklenmesi önemlidir. Ayrıca bir vaaz kürsüsü ve hünkâr mahfili de Ayasofya içindeki yerini bulmuştur. Kubbenin üzerindeki haç indirilmiş ve yerine İslam'ın sembolü olan alem yerleştirilmiştir. Son olarak, farklı zamanlarda eklenen dört minare ile yapı bir cami görünümü kazanmıştır.

1573 senesinde Ayasofya'nın restorasyonunu yapmakla görevli olan kişi dünya mimarlık tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Mimar Sinan'dır.

Yapıya Sultan II. Selim'in türbesini ve batı cephesindeki minareyi o eklemiştir. Ayrıca aldığı bir karar ile Ayasofya'nın çevresindeki 24 metrelik alanın tamamına inşaat yasağı koyarak bu yapının önemini, değerini vurgulamış ve artırmıştır. Eski dönemlerde mermerden yapılmış olan zemin, namaz kılınabilmesi için halı ile kaplanmıştır. Büyük duvar kısmındaki geniş pencerelerde ise küçülmeye gidilmiştir.

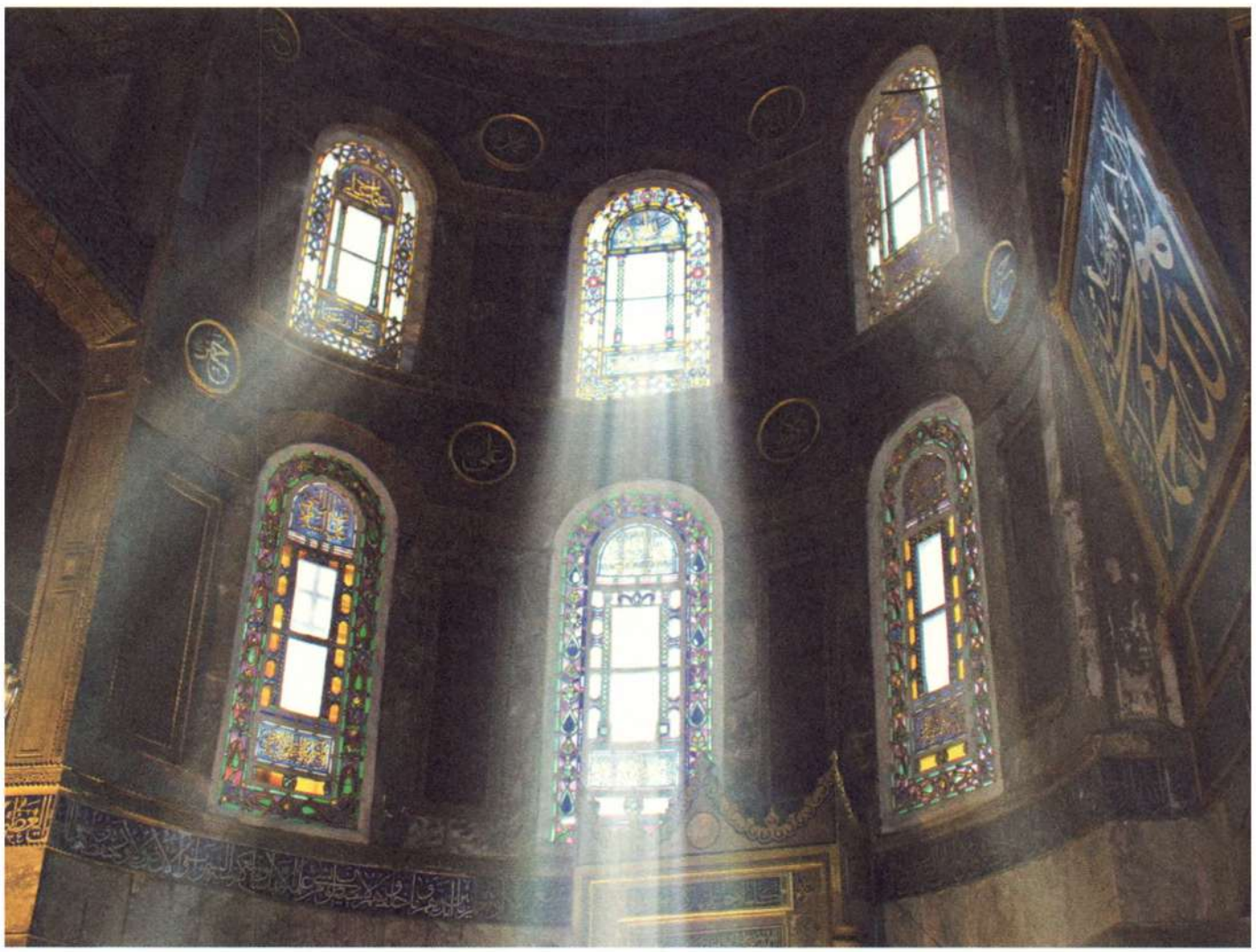

17. yüzyılın sonlarına doğru da kubbe ayaklarının üst kısımlarına, üzerinde halifelerin isimlerinin bulunduğu dikdörtgen levhalar asılmıştır. Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından hazırlanan sekiz levhada Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Ömer, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan yazıları görülmektedir. Kubbenin orta kısmına Nur Suresi'nin 35. ayetini nakşeden de aynı hattattır. Mihrap kısmının iki yanında bulunan bronz kandiller ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından Budin Seferi'nin dönüşünde Ayasofya'ya armağan edilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'i kurması ise Ayasofya için başka bir dönemin habercisi olacaktır. 1934 yılında cami olmaktan çıkarılan yapı, bir yıl sonra müzeye dönüştürülür. 19. yüzyılda Fossati kardeşler tarafından yapılan restorasyon sırasında üzeri kolaylıkla açılabilecek şekilde örtülen mozaiklerin büyük kısmı, 1931 yılında Thomas Whittemore adında bir Amerikalı tarafından yapılan restorasyon esnasında yeniden açığa çıkarılmıştır.

Ayasofya akustiği bakımından dünyanın en eşsiz yapılarından biridir. Söylenecek ilahileri ve okunacak duaları çok daha güçlü bir sesle duyurabilmek için harika bir tasarıma sahiptir; kubbeye yerleştirilen küpler sayesinde ses dalgalarının yapı içindeki her noktaya ulaşması sağlanmıştır. (Bu teknik daha sonra Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır.) Bu hâliyle, Tanrı'ya yakarışlara eşlik eder gibidir Ayasofya... Genel anlamda Bizans mimarisinin en muhteşem yapısı olmakla kalmayıp, dünya mimarisine ilham olacak bir tasarım harikasıdır o. Özellikle kare mekân üzerine oturtulan yuvarlak kubbe uygulaması ve bu uygulamayı gerçekleştirmek için kullanılan teknikler, mimarlık tarihinde büyük bir önem taşır.

AYASOFYA MOZAİKLERİ

Küçük, renkli taşlarla cam parçalarının harç içine yan yana gömülmesiyle elde edilen mozaik, bir tür resimdir aslında. İlk başlık altında Ayasofya'nın yapımında çok sayıda mermer ve taş cinsi kullanıldığından bahsetmiştik. Onun için yapılan mozaiklerde de durum farklı değildi. Envai çeşit kıymetli materyalle oluşturulan kompozisyonlar, Ayasofya'yı baştan ayağa süslemektedir. Bunları kabaca dört sınıfa ayırabiliriz: Birincisi altın ve gümüş, yani metalden yapılma mozaiklerdir. İkincisi cam mozaiklerdir ki bunların da renk açısından akıl almaz ölçüde zengin olduklarını belirtmek gerekir. Üçüncüsü mermer, granit ve kireç taşından yapılanlardır. Dördüncüsü de pişmiş topraktan yapılan mozaiklerdir.

I. JUSTINIANUS DÖNEMİNDE YAPILAN MOZAİKLER

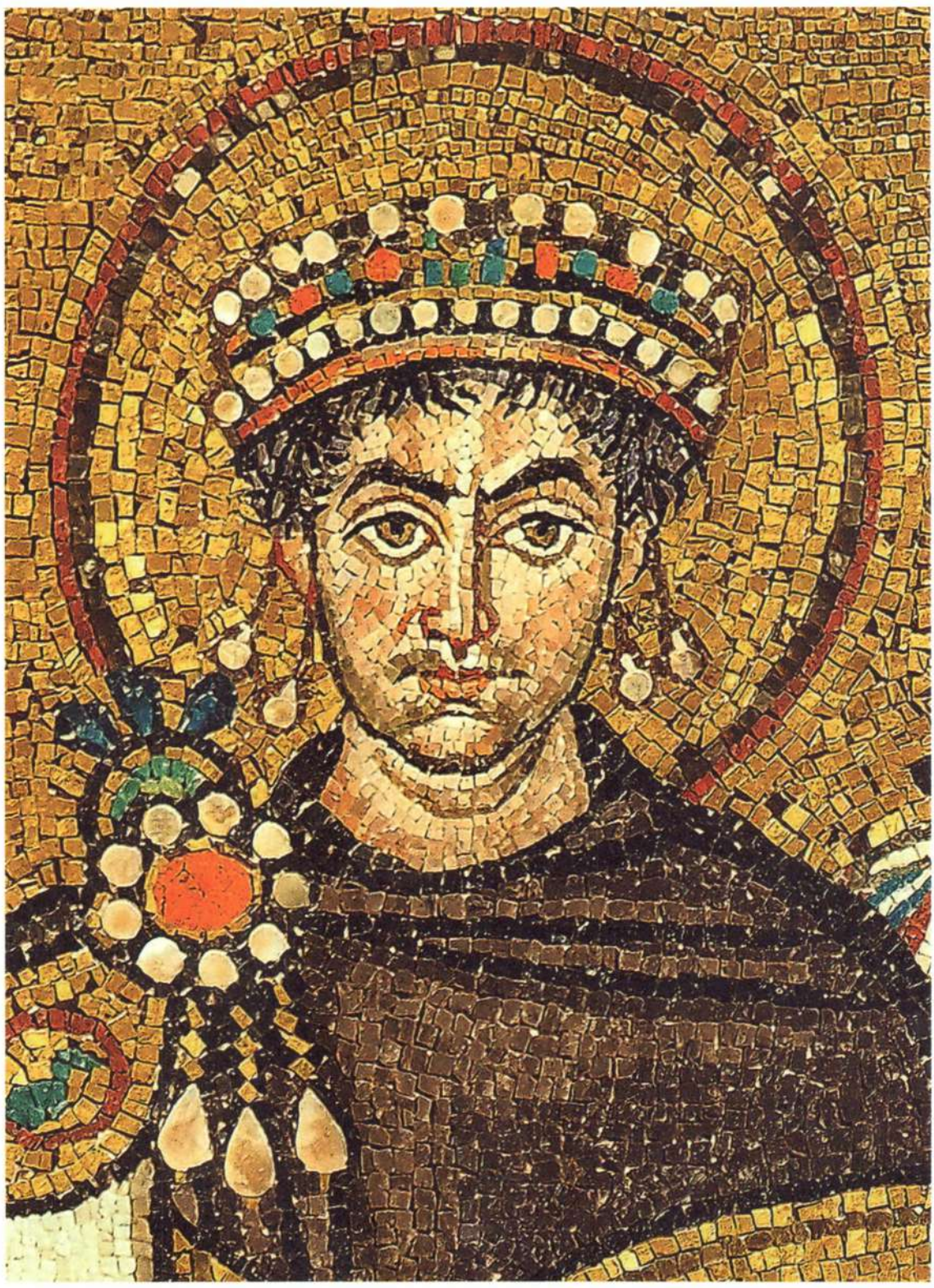

Son hâliyle 537 yılında yapılan açılış sırasında Ayasofya, duvar mozaikleri ve mermerleriyle göze çarpmaktaydı. Özellikle mermer kullanımı yapının hemen hemen her yerinde görülüyordu. Zeminde, pencere altlarında, üst kattaki korkuluklarda ve paye denilen büyük taşıyıcı sütunlarda bu malzeme kullanılmıştı. Mozaik süslemeler ise özellikle yapının narteks kısmında yoğunlaşmıştı. Daha önce söz ettiğimiz üzere, bu dönem ikonoklazm ile çakıştığından mozaikler sadece geometrik ve bitkisel motifler içeriyordu.

VI. LEON MOZAİĞİ

İmparator kapısı üzerinde yer alan bu mozaik, İmparator VI. Leon'u Pantokrator* İsa'nın önünde secde eder bir vaziyette tasvir eder. 1848 yılında Gaspare Fossati tarafından bulunmuştur. 1933 yılında ise Whittemore tarafından temizlenip bakım görmüştür. Bu mozaik panoda yer alan kişinin VI. Leon olması sebebiyle onun zamanında yapıldığına (886-912) kesin gözüyle bakılmaktadır.

Günümüze kadar herhangi bir tahribata uğramadan gelebilen bu eserin genişliği 5, yüksekliği ise 2.6 metredir. Panoda, İsa'yı çeşitli taşların bir araya getirilmesiyle süslenmiş görkemli bir taht üzerinde otururken, İmparator Leon'u da ona yalvarırken görüyoruz. İsa'nın ayakları da yine süslenmiş bir yükseltinin üzerinde duruyor. Sol elinde açık bir kitap bulunuyor. Sağ eliyle de takdis, yani kutsama işareti yapıyor. Açık duran kitabın bir İoannes İncili olduğunu anlıyoruz çünkü üzerinde bu İncil'den alınan şu sözler yazılı: "Barış sizinle olsun, ben dünyanın nuruyum."

İsa'nın başındaki hale, onun kutsiyeti ve görkemine yönelik bir atıftır. Işık hüzmesi ve nur olarak tanımlanabilecek bu form, oldukça göz alıcı bir görünüme sahip. İsa'nın sağında, bir madalyon içinde yer alan figür ise Meryem'dir ve elleriyle İsa'yı işaret etmektedir. Sol tarafındaki figür ise Melek Gabriel'dir ve kilisenin koruyucusu olduğuna inanıldığı için burada yer aldığı düşünülmektedir.

* "Her şeye hükmeden, yerlerin ve göklerin hâkimi" anlamına gelen bu Grekçe kelime, sanat tarihinde spesifik bir İsa tasvirine işaret eder. Pantokrator İsa, sol elinde Kitab-ı Mukaddes'i tutarken sağ eliyle kendisine bakanları kutsamaya hazırdır. (y.h.n.)

Buna bir "Deesis" sahnesi demek doğru olacaktır. Yani bir "yakarış" sahnesi. Çünkü burada İmparator Leon'u İsa'nın ayaklarına kapanıp yakarır vaziyette görüyoruz. Peki ama neden?

Bu soruya net yanıtlar vermemizi sağlayacak kanıtlar olmasa da çalkantılı evliliklerinin bu sahneyi yaratmış olabileceği düşünülür. İmparator dört kez evlenmişti ki yaşadığı dönemde bu hiç hoş karşılanmayan bir durumdu. Üstelik her bir evliliğinin, eşlerinin "şüpheli" ölümüyle son bulduğunu da eklemeliyiz ki, bu noktada işler daha da karanlık bir hâl alıyor...

Leon, genç yaşlarındayken önce Theofano adında bir kadınla evlenir. Ancak kadın 897 yılında ölür. 898 yılında ise o dönemin zengin ve güçlü adamlarından biri olan Zautzes'in kızı Zoe ile evlenir. İkinci eşini de 899 yılında kaybeden Leon, 900 yılına gelindiğinde bu sefer Eudokia Baiana ile evlendiğinde olaylar sarpa sarmaya başlar, çünkü bu kadar çok ve sık aralıklarla evlenmek Bizans kilisesinin onayını alacak bir eylem değildir. Üstelik İmparator'un tüm eşlerinin ölmesi, tesadüf veya kara talih deyip geçebileceğiniz bir portre de sunmamaktadır. Tam da bunlar tartışılırken Eudokia 901 yılında ölür ve ardında bir varis de bırakmaz. Çok geçmeden yeniden evlenmek, bu kez de Zoe Karbonopsina'yı eşi yapmak isteyen Leon, kilise ve devlet büyüklerinin tüm ikazlarına rağmen dileğini gerçekleştirir. Zoe, 905 yılında Konstantinos adında bir oğul doğurur, ancak dönemin patriği olan Nikolaos Mistikos, eğer Zoe'yi boşamazsa oğlunu kutsamayacağını söyler Leon'a. İmparator çaresiz görünür; patriğe söz verip çocuğunu vaftiz ettirir. Fakat tören tamamlandıktan sonra Zoe'den ayrılmak bir yana dursun, herkesin huzurunda eşini imparatoriçe ilan eder.

Bu bilgilere sahip değilken, genelde egolarıyla tanınan imparatorların Tanrı önünde bile diz çökmekten imtina edeceğini düşünüp böylesi bir yöneticinin kendini bu savunmasızlık hâliyle tarihe nakşettirmesini anlamakta zorlanabiliriz belki. Ancak sonrasında bize söyleyecek tek söz kalıyor: "Yakarır elbet..."

GÜNEYBATI GİRİŞ KAPISININ ÜZERİNDEKİ MOZAİK

Eski güneybatı girişi, bugün çıkış olarak kullanılan kapının girişinde, "Muhafızlar Salonu" olarak da bilinen yerdedir. Adı, imparator kilisedeyken muhafızların bu salonda beklemelerinden gelmekte, tavan kısmında İmparator Justinianos döneminden kalma geometrik mozaikler yer almaktadır. Bu salondan ana mekâna geçiş kapısı üzerinde ise Çocuk İsa, Meryem Ana, Konstantinos ve Justinianos'un tasvir edildiği mozaik bir pano bulunmakta-

dır. Gaspare Fossati'nin 1849 yılında bulduğu bir diğer mozaik olan bu eserin onarımı da yine Whittemore tarafından gerçekleştirilmiştir.

İmparator II. Basilieos tarafından 986-994 yılları arasında yaptırılan 5 m genişliğinde ve 3 m yüksekliğindeki bu panonun zemini altın mozaiktendir. Meryem, değerli taşlarla donatılmış gösterişli bir taht üzerinde, panonun tam ortasında oturuyor. Kucağında ise çocuk İsa figürü yer alıyor. Başındaki halesiyle Meryem'in üzerinde *maphorion* denilen ve Bizans sanatında sık karşılaşılan uzun, koyu mavi bir elbise görüyoruz. Ender görülen detaylardan biriyse başörtüsünün kenarlarına yerleştirilmiş altın zırh. Ayrıca omuzlarında da haç motifleri yer alıyor. Başının iki yanında yer alan yazılarda ise *Meter* ve *Theou* monogramları yer alıyor. Bu iki kelimenin yan yana gelerek yarattığı anlam "Tanrı'nın Anası"dır. Sağ eliyle İsa'nın omzunu diğer eliyle de ayaklarını tutmaktadır.

Çocuk İsa'ya baktığımızda ise neredeyse korkutucu denebilecek şekilde, yetişkin bir yüz ifadesine sahip olduğunu görüyoruz. Başının arkasında da yine halesi yer alıyor. Sağ eliyle takdis işareti yaparken sol elinde bir tomar tuttuğunu görüyoruz. Meryem ve Çocuk İsa'nın iki yanında duranlar ise I. Konstantinos ve Justinianos.

Meryem'in solundaki Konstantinos, elinde Konstantinapolis'in bir maketini tutuyor. Şehrin surlarını bile görebildiğimiz makette iki küçük yapı dikkat çekiyor; tahminlere göre bunlardan biri senato binası, diğeriyse Ayasofya...

Konstantinopolis'in kurucusu olan imparator, kendi yaşadığı dönemden kıyafetlerle tasvir edilmemiş. Üzerindeki elbise daha çok X. yüzyılda sarayda giyilen kıyafetlerdendir. Konstantinos'un yanında aşağıdan yukarı doğru akan yazı ise mozaiğe "Azizler içinde büyük İmparator Konstantinos" cümlesini işlemektedir. Diğer tarafta duran İmparator Justinianos'un elinde de bir Ayasofya maketi var. Onun yanından akıp giden harflerse "Hatırası Ünlü İmparator Justinianos" cümlesini oluşturuyor.

İki imparator da elindekileri Meryem ve Çocuk İsa'ya sunarken, "Bunlar sizin için," der gibi görünüyor.

APSİS KISMINDA BULUNAN MERYEM ANA VE ÇOCUK İSA MOZAİĞİ

Apsis yarım kubbesi içinde yer alan bu mozaikte Meryem ve Çocuk İsa tasvirlerini görüyoruz. Meryem burada da "Tanrı Anası" olarak karşımıza çıkıyor ve yine süslü bir taht üzerinde oturuyor. Bir önceki mozaikte incelediğimiz Meryem'e benzer özelliklerinden biri de giydiği elbisenin aynı oluşu. Ayağının altında ise bir süslenmiş *philintos* (seki) yer alıyor.

Çocuk İsa ise altın rengi bir elbise giymiş ve önceki mozaiktekine benzer bir duruş sergiliyor. Bir eliyle takdis işareti yaparken diğer eliyle bir tomar tutuyor.

Yarım kubbe şeklindeki apsis bölümünün muhteşem aydınlatması bu mozaikte oldukça güçlü bir etki bırakır. Kemerin altın zemininde yazılı olan bir de kitabe bulunur ki büyük oranda tahrip olsa da mesajı okunabilmektedir: "Bir zamanlar hilekârların indirdiği bu resimleri dindar imparatorlar yeniden astı."

Bu muhteşem mozaik, ikonoklazm döneminin bitişinden kısa bir süre sonra yapılmıştır. Tarihini de net bir şekilde biliyoruz: Açılışı, 29 Mart 867 yılının Paskalya gününde, Photios ismindeki bir patrik tarafından yapılmıştır. İkonoklazm döneminde, olduğu yerde büyük bir haç motifi bulunan ve bir ideolojinin sembolü hâline geldiği çok belli olan mozaik, ikonoklazm döneminden sonra yapılan en erken görselleştirme çalışması olması nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır.

BEMA KEMERİNDE YER ALAN MOZAİKLER

Bema bölümündeki tonoz kısmında iki melek figürü yer almaktaydı. Sağ kısımda gördüğümüz Melek Gabriel, diğer taraftaki ise Michael'dır. Michael tasvirinden geriye kalan sadece figürün uç kısmıdır, ancak Gabriel nispeten sağlam bir şekilde günümüze kadar gelebilmiştir. 9. yüzyıla tarihlendirilen bu Gabriel tasvirinin saçlarında bir kurdele olduğunu görüyoruz. Yüzü ise son derece dikkatli ve detaylı işlenmiş. Üzerinde saraylıları ve soyluların giydiği kıyafetlerden vardır. Büyük ve gösterişli kanatlarında ise mavi, yeşil ve beyaz renklere yer verilmiştir. Sol elinde Hıristiyan toplumunu simgeleyen bir küre, sağ elindeyse bir asa tutmaktadır.

ANA KUBBE MOZAİKLERİ

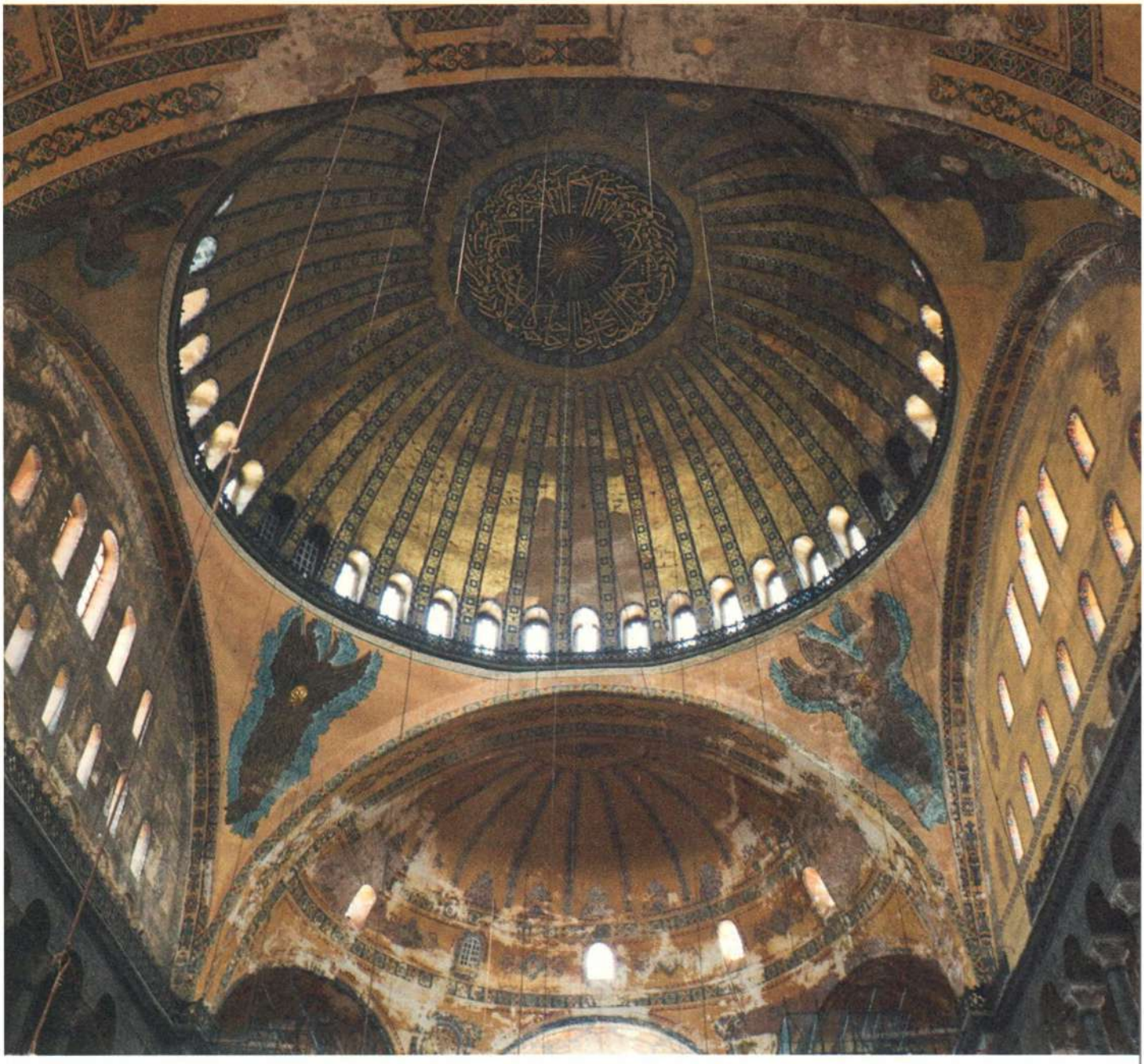

Ayasofya'nın ilk yapıldığı dönemlerde kubbenin tam ortasında bir haç motifi yer almaktaydı. Daha sonraki dönemlerde, yaklaşık olarak 9. yüzyılda ise buraya bir İsa tasviri eklenmişti. Ancak bu mozaik 989 yılında tahrip olmuş ve günümüze ulaşamamıştır.

TYMPANUM DUVARINDAKİ MOZAİKLER

Ana mekânda yer alan kuzey ve güney kemerlerinin altında, üzerine çok sayıda pencere açılmış olan duvarlara tympanum denmektedir. Büyüleyici bir simetriyle yerleştirilen pencerelerin altında bulunan kemer üstlerine yaklaşık 34 figürün mozaiği yapılmıştı. Azizler ve peygamberlerin resmedildiği bölümün en üst kısmında da iki adet çift başlı melek tasviri bulunuyordu. Ancak bu eserlerin neredeyse hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.

DEESİS

6 metreye 4 metre ölçülerindeki, âdeta fırçayla dağıtılmış gibi tüm panoya serpilen renkleriyle baş döndürücü bir güzelliğe sahip bu mozaik de Gaspare Fossati tarafından bulunmuştur. Diğer mozaiklerde yaptığı gibi eskizlerini çizip daha sonra da üzerlerini yeniden açılacak şekilde kapatmıştır.

Mozaik pano, yapının üst katındaki güney galeride yer alır. İçerdiği konu ise Bizans sanatında çok sevilen ve sık tekrarlanan bir temadır. Buradaki mozaik sadece İstanbul ve Ayasofya değil, tüm dünyadaki mozaikler içinde en güzel örneklerden biri olarak kabul edilmiştir. Kompozisyonda İsa, Meryem ve Vaftizci Yahya tasvirlerini görüyoruz.

Altın mozaikli bu sahnede İsa'nın sağında Meryem, diğer yanında ise Vaftizci Yahya yer alıyor. İsa son derece ağırbaşlı ve onurlu tasvir edilmiş. Ayrıca başında bir haç ile süslenmiş halesi göze çarpar. Yine çoğu tasvirde olduğu gibi sağ eliyle takdis işareti yaparken sol eliyle de altın kaplı bir Kitab-ı Mukaddes tutmaktadır. İsa'nın başının iki tarafında ise siyah mozaiklerle yapılmış olan ve İsa'yı simgeleyen IX ve XC harfleri gözükmektedir. Ancak burada İsa, daha önceki örneklerdeki gibi "Pantokrator" olarak karşımıza çıkmak yerine sıradan bir insan görünümündedir; şefkatli ve iyimser bir yüz ifadesi takınmıştır. Eserde son derece doğal bir ifade stili vardır. Bu hâliyle İsa'nın insan yönünü vurgulayan pano, büyük bir önem teşkil eder.

Sadece İsa değil, aynı zamanda Meryem ve Vaftizci Yahya'nın yüzleri de son derece detaylı işlenmiş, anlamlı ve iyimser yüz ifadeleri ile tasvir edilmişlerdir. Meryem, çoğu tasvirde olduğu gibi başını İsa'dan tarafa yatırır ki büyük bir kısmı tahrip olmuş bu tasvirin görülebilen tek kısmı baş ve omuzun küçük bir bölümüdür. Meryem'in yüzünde ise merhametli bir ifade bulunur; mahşer günündeki insanların hâline üzülmekte, onlara acımaktadır. Aynı ifadenin bir benzerini Vaftizci Yahya'da da görüyoruz. Sahnenin adı ile de son derece örtüşüyor: "Deesis" yani "Yakarış". İsa'dan mahşer günündeki insanlara merhamet etmesi dilenen sahnedir bu. Meryem figürünün başındaki halenin bir kısmı dökülmüş, başlığında ise bir haç motifi dikkat çekmektedir. Başının iki yanında ise onu betimleyen monogramları görürüz.

Diğer tarafta ise son derece hırpani görünen Vaftizci Yahya tasviri yer alır. İncil'de, çölde ve dünya nimetlerinden uzak bir münzevi olarak yaşadığı anlatılan ve hırpani saçı, sakalı, bazen kürklü bazen de yırtık kıyafetleri ile tasvir edilen Yahya, buradaki ifadesiyle genel betimlemeye uyum sağlamaktadır.

Prf. Dr. Semavi Eyice bu muhteşem mozaik panosunu XII. yüzyıla tarihlerken çoğu sanat tarihçisi de yüz ifadelerindeki detaylı anlatım ve doğallıktan yola çıkarak bu eser ile Bizans sanatında Rönesans'ın başladığını söylemektedirler.

İMPARATOR II. İOANNES MOZAİĞİ

Ayasofya'nın üst katındaki güney galeride, pencerenin sağ kısmında bulunan mozaiktir. İmparator II. İoannes Komnenos ve eşi Eirene, Meryem ve Çocuk İsa ile birlikte tasvir edilmişlerdir. İmparator, İmparatoriçe ve Meryem tasvirlerinin üst kısımları sağlam bir şekilde günümüze ulaşmış, ancak alt kısımları ne yazık ki tahrip olmuştur.

Figürlerin yüzlerindeki doğal ifadeler sebebiyle Bizans sanatının gerçekçi üsluptaki en iyi mozaiklerinden biridir. Yine mavi bir elbise giymiş olan Meryem'in yüzünde oldukça sakin ve etkileyici bir ifade var. Özellikle gözleri son derece detaylı işlenmiş. İsa ise altın renkli elbiseler içindedir ve ayakları çıplaktır. Çoğu tasvirinde olduğu gibi elinde bir rulo tuttuğunu görüyoruz. İmparatoriçe ise bir törene hazırlanır gibi giydirilip değerli taşlarla donatılarak süslenmiş. Başında da yine epey gösterişli bir tacı olduğunu görüyoruz. Eirene'nin başındaki halenin etrafındaki harfler "Dindar Augusta Eirene" ya-

zısını oluşturur. Saçları tacın altından çıkarılmış ve iki yandan örülmüştür. İskandinav bir gelin olan Eirene, çilleri ve kızıl saçları ile çok doğal ve gerçekçi bir şekilde yorumlanmıştır.

Bizans tarihinin en iyi hükümdarlarından biri olarak anılan İmparator İoannes de tören elbiseleri içindedir ve elinde bir para kesesi tutar; bu, çift tarafından kutsal kiliseye hatırı sayılır bir bağış yapıldığının göstergesi olarak yorumlanır.

IX. KONSTANTİNOS MONOMAKHOS VE İMPARATORİÇE ZOE MOZAİĞİ

Ayasofya'nın üst katında, güney galerisinin doğu duvarında bulunan mozaik panodur. Önceki örneklerde olduğu gibi bu da Gaspare Fossati tarafından 1847-48 yılları arasında gün yüzüne çıkarılmış ve ardından 1935-38 yılları arasında Whittemore tarafından temizlenip restore edilmiştir. Panonun üst tarafları oldukça iyi bir şekilde günümüze ulaşırken alt kısımlar için bunu söylemek zordur. Diğer mozaiklerle benzer özellikler gösteren panonun merkezinde İsa'yı bir taht üzerinde otururken görüyoruz; bu mozaikte Pantokrator tasvirine geri dönülmüştür. Sağ eliyle takdis işareti yaparken sol elinde incilerle süslenmiş bir Kitab-ı Mukaddes tutar. İsa'nın başının iki yanında ise yine ona ait monogramlara yer verilmiştir.

Bu panoda İsa ve IX. Konstantinos'un yanında gördüğümüz tasvir İmparatoriçe Zoe'ye aittir. Kendisi VIII. Konstantinos'un kızıdır ve 1208 yılında babası ölünce erkek bir varis olmadığı için tahta geçmiştir. Zoe, Konstantinos Manomokhos'dan önce iki kişi ile daha evlenmiştir. Bu panoda üçüncü eşini görmekteyiz. Ancak Konstantinos tasvirinin başının değiştirildiğine dair izler vardır. Yani kocaları değiştikçe tasvirler de yenilenmiştir. Benzer izler Zoe tasvirinde de vardır fakat bunların nedeni tam olarak bilinmez. Çoğu tarihçinin bu konu hakkındaki tahmini, imparatoriçenin belli aralıklarla gençleştirildiği yönündedir.

Konstantinos ve Zoe, dini törenlerde kiliseye büyük bağışlar yapmışlardır, ellerinde bulunan para kesesi ve rulonun da (tıpkı bir önceki mozaikte olduğu gibi) buna atıfta bulunduğu düşünülmektedir. İmparatorun başının üzerinde yer alan üç satırlık yazıyla mozaiğe "Romalıların İnançlı Hükümdarı Tanrı'nın İsa'sının Bendesi Konstantinos Monomakhos" unvanı işlenmiştir. Zoe figürünün halesi üzerindeyse "Çok Dindar Azize Zoe" yazmaktadır.

AYASOFYA'NIN İÇİNE GÖMÜLÜ 800 YILLIK GİZEM: HENRICUS DANDOLO'NUN MEZARI

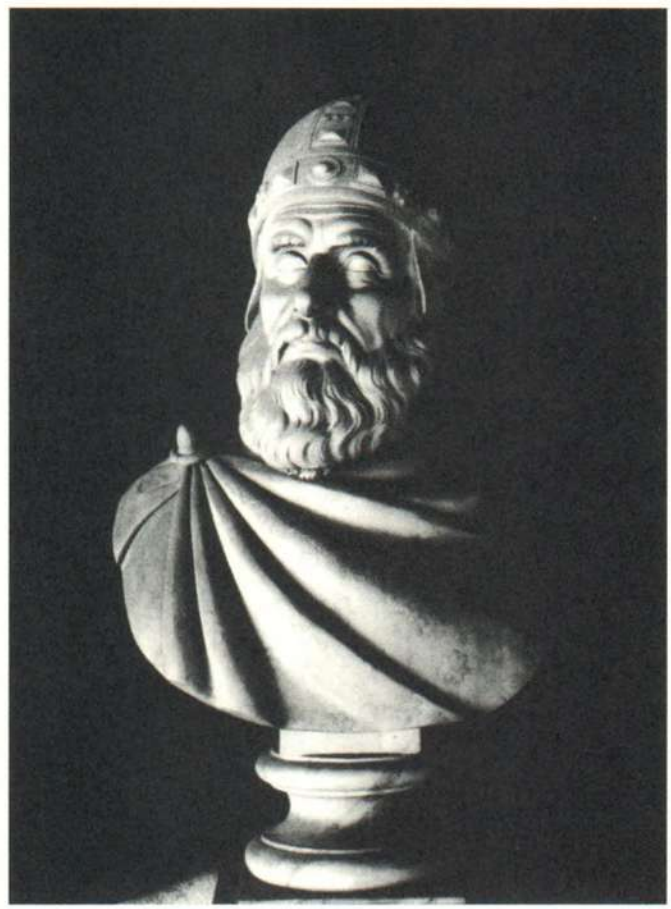

Türkiye ve dünya tarihi açısından büyük öneme sahip Ayasofya, Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde (532-537) inşa edilmesinden bugüne, pek çok tartışmaya konu olup ona yaraşır görünen sayısız gizemin de öznesidir. Bunlardan en ilginci ise Ayasofya'nın mermer zeminine adı kazınmış olan Henricus Dandolo'ya ilişkin olanıdır.

Aslında yerde gördüğünüz yazı, bir mezar taşını temsil etmekte. Dan Brown'un *Cehennem* adlı kitabının sonucunu belirleyip kilit bir rol üstlenen bu taş, kitabın film uyarlamasından sonra oldukça büyük üne kavuştu ve defalarca Ayasofya'yı ziyaret etmiş insanlar bile ondan ilk kez haberdar olduklarını dillendirmeye başladılar... O hâlde beklenen soruyu soralım: Henricus Dandolo kimdir ve mezar taşının Ayasofya'da ne işi var?

1107 yılında Venedik soylusu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Dandolo, 1205 yılındaki ölümüne dek Venedik Cumhuriyeti'nin 41. Doçe'si olarak hüküm sürdü. Körlüğü, dindarlığı ve açgözlülüğüyle bilinen yönetici, IV. Haçlı Seferi'nde Latin istilacıların rotasını Konstantinopolis'e doğrultmasında etken bir dizi olayın da sorumlusudur. Düklüğünün ilk yıllarında Venedik'e karşı ayaklanarak ticari donanmasına rakip hâle gelen Zara'yı uzun ve kanlı bir savaşla tekrar Venedik'e bağladı. Bunu duyan ve onun Hıristiyanları Hıristiyanlara kırdırdığını öğrenen Papa, Dandolo'yla birlikte tüm Venediklileri aforoz etti.

İlerleyen tarihlerde Bizans Konstantinopolis'ini düşürürken belki de aklında bu dışlanmışlık vardı Dandolo'nun, zira 1205 yılında yine bu şehirde ölürken istediği şey Ayasofya'ya gömülmekti. Bir diğer rivayete göre Dandolo'nun böyle bir arzusu olmamış, ölümü oldukça ani gelişmiş; kör komutan, şehri istila ederken çıkan yangınlardan birinde ölmüştür.

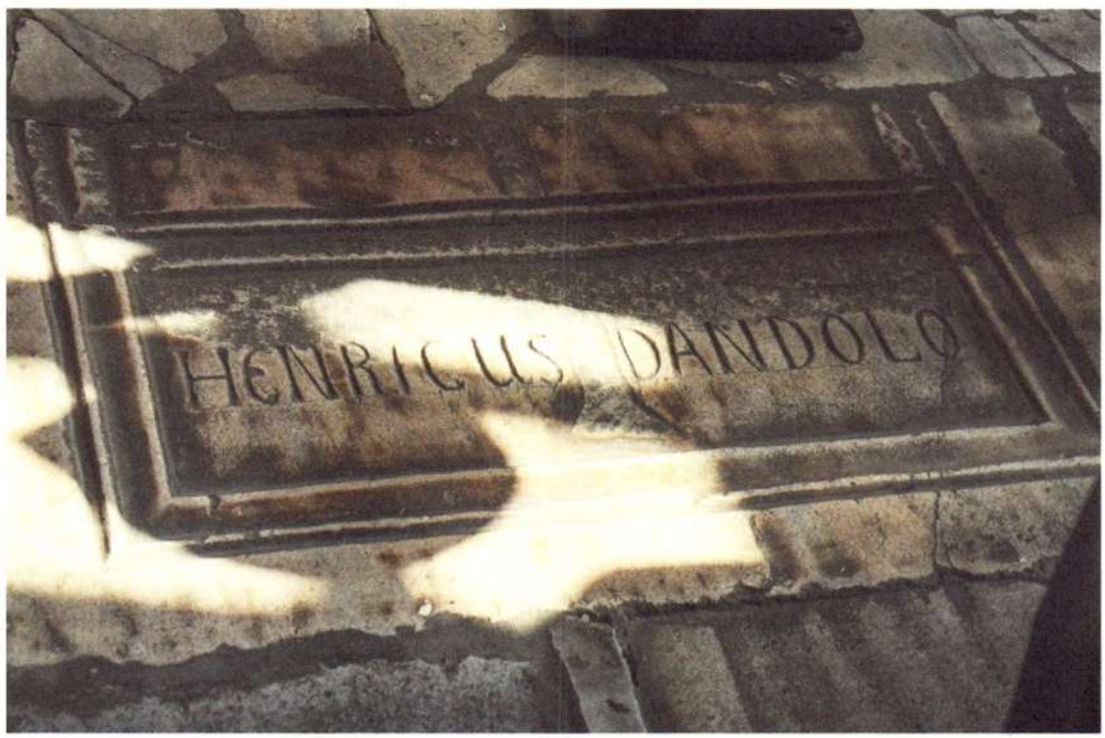

Fossati kardeşler tarafından yapılan restorasyon esnasında ortaya çıkan mezar taşı, kilisenin üst galerisine, Deesis mozaiğinin tam karşısına yerleştirilmiştir. Altında bir naaş bulunduğuna dair tartışmalar sürse de bu iddiaları destekler nitelikte kanıt yoktur. Kesin olan tek şey, Ayasofya'nın heybetli gövdesiyle yuttuğu bir diğer gizem hâline gelen Dandolo adının, dünyanın dört bir yanından gelen ziyaretçilerde merak uyandırmayı sürdürdüğüdür.

OKURLARA KÜÇÜK BİR NOT

Tıpkı ilkinde olduğu gibi bu kitabı da sizinle konuşarak bitirmek istedim, sevgili okurlar... Ne de olsa bu, uygarlık tarihine yön veren medeniyetleri ve eserlerini tek tek sıralayan devasa bir kitap olmaktan çok, mitlerle gerçeklerin birbirine karıştığı dönemlere dair hoş bir sohbetti. Mümkün olduğunca kısa bir süre içinde bambaşka konulardan yeni bir sohbet açana dek, bu sayfalarda gördükleriniz üzerine daha fazla okuma yapmak isterseniz, kitabı yazarken dönüp tekrar incelediğim Türkçeleştirilmiş eserleri önermek isterim.

Uygarlık tarihinin sırlarını ve sanatı keşfetme arzunuz hiç dinmesin...

Sevgiyle,
Celil Sadık

- *Mitoloji ve İkonografi*, Bedrettin Cömert, De Ki Yayınları
- *Antikçağ Sanat Tarihi*, Joachim Winckelmann, Say Yayıncılık
- *Mısır, Yunan ve Roma - Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Charles Freeman, Dost Yayınevi
- *Eski Mısır'ın Tüm Tanrıları ve Tanrıçaları*, Richard H. Wilkinson, Alfa Yayınları
- *Yunan Sanatı*, John Boardman, Homer Kitabevi
- *Klasik Yunan Mitolojisi*, Şefik Can, Ötüken Yayınevi
- *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Doç. Dr. Sevcan Yıldız, Betay Yayıncılık

KRALLAR VE TANRILAR

Dünyada sayısız medeniyet önce tüm ihtişamıyla varlık buldu, sonra da yok oldu. Hepsi tarih yazdı, fetihleri ve zaferleriyle övündüler. Ne var ki edindikleri tüm başarımlar birer birer o günkü anlamını yitirdi, takvimden eksilen her yaprak unutuluşun buruk anısına dönüştü... Tabii zamanı dize getirip insanoğlunu gizemleri, mitleri ya da anıtsal yapılarıyla hâlâ büyüleyenler dışında!

Celil Sadık, ***Uygarlığın Ayak İzleri*** serisinin ikinci kitabında, kum saatinin akışını dondurarak tarihi birkaç bin yıl geriye sarıyor; sanat dallarının konu etmekten asla vazgeçmediği, mitler ve masallardan yapılma bir labirenti adımlıyor. İlk kitabından aşina olduğumuz romansı diliyle Mısır'ın altın kumları arasına gizlenen ölümsüz krallardan, Antik Yunan tanrılarının şaşırtıcı öykülerinden ve asırlardır ayakta duran bir kilisenin gizeminden söz ederken uygarlık tarihinin en görkemli yapıtlarını da gözler önüne seriyor.

POLİSİYE KURGUNUN MATEMATİĞİYLE ANTİKÇAĞIN GİZEMLERİNİ BULUŞTURAN BU YENİ MACERAYA HOŞ GELDİNİZ!

www.epsilonyayinevi.com
9 786051 738123
online alışveriş: kitap365.com
KDV'den muaftır.

THG 0245580 SKD